DE REBVS

GESTIS LVDOVICI, eius nominis vndecimi, Galliarum Regis, & Caroli, Burgundiæ Ducis,

PHILIPPI COMINAEI viri patricii, & equestris ordinis, Commentarii, verè ac prudenter conscripti:

Ex Gallico facti Latini, à [redacted]: & iam ab eodem, multis locis in priori deprauatis editione, castigati.

Adiecta est breuis quædam illustratio rerũ, & Galliæ descriptio.

PARISIIS,

Apud Ioannem Roigny, via ad diuum Iacobum, sub Basilisco, & quatuor elementis: & Christianum Wechelum, eodem in vico sub scuto Basiliensi. 1545.

Cum Priuilegio ad sex annos.

Extraict des registres de Parlement.

La Court a permis & permet a Chrestien wechel marchant Libraire Imprimeur iuré en l'Vniuersité de Paris, faire imprimer & exposer en vente, certain liure par luy recouuert, intitulé, De rebus gestis Ludouici &c. commentarii, ex Gallico facti Latini à Ioanne Sleidano, & iam ab eodem multis in locis castigati: Quibus adiuncta est breuis quædam illustratio rerum, & Galliæ descriptio. Et defend a tous autres, quelz qu'ilz soyent, de les imprimer, ou vendre ailleurs imprimés, sans l'adueu dudict wechel, dedans six ans, sur peine de Confiscation desdictz liures, & d'amende arbitraire. Faict en Parlement le 9. iour de May, l'An 1545. Ainsi signé, Dutillet. Et aprés escript, Collation est faicte.

ILLVSTRISSIMIS *Principibus, Ioanni Friderico, Saxoniæ Duci, Electori, & Philippo, Lantgrauio Hessiæ:* Ioannes Sleidanus S. D.

DE *laudibus historiæ multi cõpiose dixerunt & eleganter,* illustrissimi *Principes, ac vt nulli dixissent: omniũ tamen sensibus & oculis expositum est, quãtam illa rebus humanis vtilitatẽ adferat.* Ita*que in re satis per se cõmendata & aperta, non vtar pluribus verbis, deque his commentarijs & eorum authore speciatim loquar.* Is *fuit nobili genere natus, & vbi per annos aliquot cum* Carolo *Burgundiæ* Duce *fuisset: accessit ad* Ludoui*cum vndecimũ,* Galliæ *Regem, qui illius*

opera summis in negocijs vtebatur. Histo*riæ prima laus est, & vnica propè, si verè conscripta sit.* Hanc *ille in magno scriptorum numero, iure sibi potest arrogare.* Q*uam verò sit in scribendo rationem secutus, clarè testatur eius præfatio* Cùm Carolus *octauus*, Ludouici Regis *filius*, G*alliæ præesset: in lucem hæc emisit, quo tempore, si quid alienum à vero dixisset: facilè poterat à multis, qui spectatores fuerant eorũ, de quibus agit, insimulari mendacij.* Q*uin vera sit igitur eius narratio, dubitari non debet.* Loquitur *aũt de rebus maximis, & quod in præfatione scribit, se nouisse plerosq; omneis* Europæ Reges, *atq; cõsilia cum ipsis communicasse: quotus quisq; est omnium historicorum, qui hoc sibi vendicare poßit?* Nihil *hîc est vanum, nihil vulgare, nihil ex auditione aliqua leui perceptum: sed specta-*

ſpectator & actor ipſe fuit, & adeò quidem diligenter omnia notauit, vt videatur nihil aliud ſpectaſſe, quàm vt poſteris prodeſſet. Atque *ex eo facilè intelligi poteſt, quanta fuerit in ipſo naturæ felicitas, & ingenij bonitas, & rerum experiẽtia, qui cùm nullam eruditionis partem attigiſſet, tam aptè & concinnè, tamque ſententioſè ſcripſit. Vtriuſque autem vitam, mores ac ingenium elegãter depingit, ita vt* Ludouicus Rex, *videatur eſſe callidi, nec omnium innocentiſsimi:* Carolus *autem induſtrij & laborioſi, & acris & aperti principis exemplar.* Quod *in vtroq; reprehendendum, aut etiam prædicandum fuit, nihil in eo diſsimulat: longè diuerſus à pleriſque, noſtræ præſertim ætatis hominibus, qui dum in ſimilibus argumentis verſantur: nimia vel laudatione vel vituperatione modum omnem excedunt,*

dunt, sic vt Panegyricum aut Verrinam aliquam actionẽ videantur velle conscribere: quo nihil esse potest magis indecorũ. Est enim intolerabilis in omni historia, falsitas & mẽdacium. Qui sunt Regibus familiares: pulcherrimas habent scribendi occasiones: verùm ex ijs plerique non adficiuntur ea cura, & rebus alijs, vnde maius emolumẽtum sperant, intenti sunt. Quò fit, vt hoc munus ferè sibi sumant homines priuati, & à Principum negocijs alienißimi, quemadmodùm & superiori ætate, & nostra memoria videmus in eo genere occupatos fuisse monachos, ita quidem, vt à multis iam temporibus, nulla propè sit conscripta historia, cui fides haberi poßit. Omnes enim, vel deprauatis iudicijs eorum, qui scripserunt, vel incertitudine narrationis, factæ sunt mendosiores. Antiquitùs proprium hoc erat

munus

munus maximorum virorum, qui vel ipsi præfuerant rebus, vel cum ijs, qui gesserunt, familiariter & domesticè vixerant. Tales fuerunt olim Thucydides, Cæsar, Polybius, Salustius, Tacitus, & alij quidã. *Oportet sanè historicum, nõn minùs q̃ oratorem, esse virum bonũ, qui fàlsi nihil admisceat, in quo nullum impotentis affectus appareat vestigiũ, qui cupiat lectorem fieri prudentiorem ex cognitione rerum, quas tractat, & meliorem. Qui hoc præstare nõ potest, is ad eam prouinciam se fateatur esse minùs idôneum. Pertinet enim ad bonos mores, ac Reipublicæ interest, ne quid omnino, nisi quod sit compertum & exploratum, in lucem exeat. Est igitur summæ res difficultatis, hodie, conscribere veram & purã narrationem. Nam qui id omniũ optimè efficere possunt, Regum & Principum familiares, ij*

vel planè cessant, vel gratiæ & fauori, plus quàm æquum est, tribuunt. Reliqui *omnes, quin multa parum fideliter & integrè recitent, dubitari nõ debet.* Nimium *profectò longè recessimus à veterum fide ac diligentia.* Et *sicut illorum industriam in plerisque rebus omnibus assequi vel æquare non possumus: ita quoque in hac eruditionis parte cum ipsis collati, multis passibus à tergo relinquimur. Si quis autem est omnium, vel nostræ, vel etiam paulò superioris ætatis, qui prudentia & veritate proximè ad illos accedat: is meo quidem iudicio est hic author, quoniã grauissimas deliberationes, habitas in ipsis regum penetralibus, antequàm in actum venirent, ponit ob oculos, & diligenter explicat. quod vix pauci fecerũt, & pauciores multò præstare possunt, & vt possint, vix tamẽ audent, ne quid offendant.*

Quod

Quod cùm ita sit: & quia simulacrum quoddam in his libris continetur atq; pictura horum temporum, in quibus versamur: idcirco putaui me facturũ esse rem, nec ingratam, nec inutilem Germaniæ, *si scriptorem optimum, qui per* Galliam *& probitatis & fidei amplißimum à morte testimonium habet, latinitate donarem.* N*ullum enim extare puto scriptum, eius quidem generis, magis aptũ nostris temporibus, & quod formandæ prudentiæ ciuili, ac ipsis, qui* Principum *negociis &* R*eip. præsunt, plus conferre poßit.* Idem *opinor omneis esse iudicaturos, qui diligenter totum euoluerint. Si post illum, alij similem diligentiam præstitissent, eáque fide & religione seriem historiæ deduxissent ad hoc vsq; tempus: an dubitet aliquis, nostra cum veteribus poße conferri?* Excitauit Deus *his nostris temporibus*

ribus maximas rerũ mutationes; atq; eas quidem, de quibus non sine admiratione summa poßit quis cogitare. Et *quemadmodùm maxima nostræ ætatis vituperatione futurum sit, si non hæ omnes transmittantur ad posteritatẽ: ita quoq; præclaram & insignem consequuturi sumus laudem, si rem omnem ab ipso statim primordio, diligenter & bona fide literarum monumentis inseremus. Quod vt fiat, in vobis, illustrißimi* Principes, *positũ est in primis, quibus nõ pauci magna virtute & eruditione viri adsint, qui hoc præstare magnopere poßunt, & vt rem in primis vtilem, ac posteritati quoque neceßariam, valde requirunt.* In *quibus etiam est* I*acobus Sturmius, patricius* Argentinensis, *qui & vobis, ob excellẽtem ac sæpe cognitam virtutem, est pergratus, &* toti Germaniæ, *propter singula-*

ſingularem ipſius, ac perpetuã fidem ſtudiumq́; erga Remp. *debet eſſe longè chariſſimus.* Quoniam *verò ipſi, pro veſtra prudentia, huius rei dignitatẽ ſatis intelligitis: multi in bonam ſpem veniũt, non defuturos eſſe vos publicis vtilitatibus.* Atq; *vt magis appareat, quàm ſit res illuſtris, verè & prudenter ſcripta hiſtoria: volui hos cõmentarios,* Gallicè *perſcriptos ab authore,* Latino *ſermone noſtris hominibus exhibere, & ſub ſplẽdore veſtri nominis emittere. qui quoniam inſignem obtinetis locũ, inter alios* Germaniæ *Principes, ac plurimis pro veſtro munere eſtis occupati negociis: nõ pauca, meo quidẽ iudicio, reperietis in hoc libro, veſtris actionibus & inſtitutis accõmodata.* Deũ *precor, vt ad nominis ſui gloriam, & ad patriæ ſalutem cõſilia veſtra gubernet,* Argentinæ, Cal. *Ian.* 1545.

Autho-

AVTHORIS, AD ARchiepiscopum vrbis Viennæ, in Gallijs, præfatio.

SAEpenumero à me petiisti, vt ea, quæ mihi comperta essent de rebus gestis Ludouici undecimi, Principis nostri, vir clarissime, tibi conscriberẽ. Feci, quod mandasti, & quàm verissimè omnia, quæ mihi quidem in mentem venerunt, notaui. Quæ fuerit eius vita, iuuenilibus annis, præter ea, quæ mihi aliquando recitauit ipse, nihil habeo. Sed posteaq̃ cœpi cum eo domesticè viuere: ex meis collegis, nemo crebriùs & familiariùs apud eum versatus est. Nam aut ex intimis cubiculariis eram, aut alioquin occupabar in maximis illius grauissimisq; negocijs. Habebat suas virtutes, habebat quoque

vitia, ſicut omnes alij principes, quos ego quidem nouerim. ſunt enim homines, ac in ſolum Deum *cadit omnis perfectio: veruntamen, quando, quod prauum eſt atque vitioſum, fugiunt, & virtuti ſeſe tradunt: magnam ſanè merentur laudem, eò quòd indulgentiùs & molliùs educãtur, & naturâ ferè propendent ad vehementiores affectus, quos nemo coërcet, & poſtquàm excreuerint, illorum & auribus & ingenio moribusq; plerique ſeruiunt. Quantum ad me pertinet, verè omnia perſcribam, nec enim mentiri libet. Atq; ita fortaſſe fiet, vt aliqua loca incidant, quæ parum ad ipſius laudem ſpectare videbuntur. Sed ſpero futurum, vt qui lecturi ſunt, cogitent ſecum atq; perpendant eas, de quibus anteà diximus, rationes, ac veniam mihi dent, vbi rem ipſam ſpectaſſe, & veritati omnia, nihil*

autem

autem affectui priuato me tribuisse animaduertent. Hoc tamen ausim de illo cõfirmare, nullum me nouisse principem, in quo minus esset vitiorum, si quis generatim omnia complectatur & inspiciat. Vidi enim plerosq; Reges ac Principes, non Galliæ tantùm, sed & Britanniæ, & Flandriæ, & Germaniæ, & Angliæ, & Hispaniæ, & Lusitaniæ, & Italiæ, nec solùm vidi, verumetiam res maximas egi, & consilia cum ipsis communicaui, sic, vt ex meis æqualibus & coæuis, nemo per Gallias ampliorem habuerit eorum notitiam. Alios autem non vidi quidem ipse: verùm, quo essent ingenio præditi, ex legatis, quos mittebant, & literis, non obscurè cognoui. Sed dũ illius virtutes prædico: nolim aliorũ Principum honori & gloriæ per me quicquam eße detractum, & quicquid à me notari potuit, simpliciter &

*ter & bona fide t.bi mitto.*Nam *arbitror ideo te requirere hanc meam operam, vt quicquid* Gallicè *ſcripſi: tu inter alia re-ſeras in opus* Latinum, *quod cõſtituiſti aliquando perficere.* Quod *cùm exibit:* & Ludouici Regis *maxima virtus, & ingenij tui præſtãtia fiet illuſtrior.* Quic*quid à me peccatũ, aut minùs bene per-ſcriptum, aut etiam prætermiſſum erit: facilè ſuppleuerit* & Bocagius, *& quidam alij, qui pleniùs omnia ſunt & ornatiùs multò dicturi. Si quis autem ad intimam illius & familiariſsimam cõſuetudinem, ac meritorum magnitudinem reſpiciat: nemo eſt omnium, qui maiorem, quàm* Bocagius *& ego, cognitionem habeat.* Et *quum ipſius morte magnum mihi ſit inflictum vulnus: non debet cuiquã videri mirum, ſi quantis ab eo, dum viueret, affectus fuerim beneficiis, memoria opti-*

ria optimè cõplectar. Vsitatum est enim, vt ab interitu summorũ Principum,*magnæ fiant rerum conuersiones : dum alij crescunt & locupletantur, alij verò detrimentum accipiunt, & in varias acerbitates incidũt.* Honores *enim & opes, & quicquid est eius generis, ab alieno pendent arbitratu.* Atq; *vt certò perscribam de tempore, quo familiariter cũ eo vixi: opus est, vt eius quoq; temporis memoriam, quo nõdum in ipsius familia eram, priùs percurram & repetam.* Or*dine deinde totam narrationem, ad extremum vsq; vitæ illius diem, persequar.*

Philippi

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber Primus.

CVVM in ea essem ætate, quæ laborem equestrẽ ferre poterat: dedi me in familiam Caroli, cui pater erat Philippus Burgũdiæ dux. 1464.
ad quem, quum esset Insulis, oppido Flandriæ, paucis pòst diebus venerunt Ludouici vndecimi, Galliarum Regis legati, Cancellarius Moruillerius, & Archiepiscopus Narbonensis. qui conuocato cõcilio, palàm suæ legationis causam ad hunc modum exponebant. Carolum, quo tempore fuit in Hollandia, cepisse nauigium quoddam Gallicum, armatũ, & in eo Rubemprium, virum nobilem, ac in carcerem cõiecisse illum, oblata criminatione, quasi eò sui capiendi causa venisset. Hoc autem eo esse grauius & indignius, quod eius rei fama paßsim, maximè verò Brugis, oppido Flandriæ celeberrimo, esset disseminata iussu Caroli, per Oliuariũ quendam Marchianum, virum equestris ordinis. Regem igitur, quoniam hoc ipso magnã sibi factam esse putet iniuriam: postulare, Oliuarium ad se mitti Lutetiam, exempli statuendi causa. Philippus ad

ea respondit, Oliuarium ducere originem è superiori Burgundia,& esse vnum è suis præfectis domesticis,nec vlla ratione subiectum esse Regis imperio: se tamen diligenter inquisiturum, & si quod deprehendat eius factum,quo regis honor violatus esse videri posit,seuerè & grauiter animaduersurum.Rubemprium verò,nō leuibus de causis fuisse captum, præcipuè vero, quòd apud Hagam,Hollandię vicum,vbi tum Carolus filius erat, hæsisset instructus & armatus. Se quidem nullo vnquam tempore suspicionibus indulsisse: quòd si filius in suspicionem propendeat, in eo ipsum repræsentare naturam & ingeniū matris, quæ fuerit admodùm suspiciosa mulier. veruntamen idem se fuisse facturū in eo rerū statu, quod filius fecit. habiturū se nihilominùs quæstionem, & siquo tempore constet de illius innocētia, fore,vt liber factus,ad Regem,sicuti petiissent,remittatur.Cācellarius deinde multùm acerbè inuectus in Franciscū, Britanniæ minoris Ducem, affirmabat,Carolum iniisse fœdus cum illo,quo tempore Turoni apud Regē fuisset,eámque rem atrociter admodùm & odiosè exaggerabat. Carolus,qui indignissimè ferret iniuriam hanc fieri socio & amico,voluit non semel ad ea respondere. Sed Cancellarius dicētem interpellans: Non, inquit,huc veni,vt tecū agerē, est mihi solùm res cum tuo parente.Tum ille patrem obtestatur,vt

sibi

ſibi dicẽdi poteſtatem faceret. Ad hæc ille: equidem pro te ſum loquutus, ait, ita vt patrẽ decet, ſed tamen ſi cupis omnino reſpondere, præcogites hodie, quid tibi dicendum ſit, & quæ putabis ad rem pertinere, cras in medium adferas. Superiori ſermoni Cancellarius hoc etiam addebat, nõ videre ſe, quamobrem fœdus illud inierit Carolus, niſi quòd Rex annuam pẽſionem, & Normanniæ præfecturã ipſi ademiſſet. Poſtridiè coacto iterum concilio, Carolus, genu ad terram inflexo, & ſubiecto puluino, cõuerſus ad parentem, initio demonſtrat, iuſtis de cauſis captum fuiſſe Rubemprium: deinde, non diffitetur, habere ſe quidem fœdus cum Britanno: ſed id non ſpectare ad detrimentum aliquod Regis, imò futurum ei vtile temporibus neceſſariis. Penſionis autem annuæ, quam ſibi rex ademiſſet, ſe nihil vnquam accepiſſe, præter trientẽ, ad nouẽ circiter Francorum millia, non ſe petiiſſe illam à Rege, nec etiam Normanniæ ambiiſſe præfecturam: facilè carere ſe poſſe omnium aliorũ munificẽtia, quandiù patrem habeat amicum & beneuolum. Erat haud dubiè dicturus multò aſperius, niſi patrem, ad quem ſermonem inſtituerat, fuiſſet reueritus, qui prudenter admodùm & demiſſè tandem petebat, ne Rex, vel de ſe, vel de filio ſuo temerè aliquid ſiniſtri crederet. Poſteaquàm deinde vinum fuit allatum: quod apud Principes fieri ſo-

 let,

let, legati parant abitionem, in eóque temporis puncto, Carolus, qui aliquantò remotior erat à parente, conuersus ad Archiepiscopum Narbonensem: Cõmendabis, inquit, me Regi, meísque verbis dices, quemadmodùm per Cancellarium suũ pro dignitate me tractarit. sed antequàm exierit annus, pœnitebit eũ huius facti. Ille in Galliam reuersus, exponit mandata. Rex eo sermone multùm offensus, graue suscepit odium. Ad hanc offensionem illud etiam accessit, quòd Rex non ita pridem receperat Ambianum, Abbeuillam, Sanctoquintinũ, & alia quædam oppida Picardiæ, ad Somiam flumen, quæ Carolus septimus Galliæ Rex, pater Ludouici dederat Philippo duci, quo tempore cum eo transegit apud Atrebates, & dederat tum ipsi, tum ipsius liberis masculis, ea conditione, vt cuiuis Galliæ Regi liberũ esset ea redimere quadringentis aureorum millibus. Quũ autem Philippus esset ætate grauis, procurabant eius negocia nobiles è Familia Croiorũ, qui per Hannoniam & Flandriam magnas retinent possessiones. In eos culpam transferebat Carolus, quòd pater, accepta pecunia, reddidisset eas vrbes, & quoniam in finibus positæ sunt, impatientissimè ferebat. Paulò post abitionem legatorum, venit Insulas Ioannes Borboniç Dux, vt Philippum auunculum, officii & honoris gratia, sicuti præ se ferebat, inuiseret. Inter o-

mnes enim Principum tribus valdè amabat Burgundicam, & erat è ſorore nepos Philippi, quæ quum eſſet vidua: commorabatur vnà cum Liberis apud fratrem. Sed vera, cur aduenisſet, hæc erat cauſa, vt eum incitaret, quò in ſua ditione conſcriberet exercitum, affirmans futurum, vt reliqui Galliæ Principes idem facerent, eo videlicet cõſilio, vt Regem, qui multa inſolenter ageret & iniquè, cogant ſaniorem Reipub. formam inſtituere. & quia bellũ hoc videbatur ſuſcipi pro Republica totius Galliæ, vocatũ deinde cognomento fuit, Bonum publicum. Philippus nõ difficulter quidem aſſenſit, verùm nõ detegebatur ei tota res, neque fore putabat, vt ad arma veniretur. Collectæ ſunt igitur copiæ, & Sanctopauli Comes, Cameracũ, vbi tum Philippus erat vnà cum filio, acceſsit, cumq; veniſſet etiam eò Burgũdiæ Mareſchallus Nouocaſtrẽſis, Carolus indicto concilio pronunciat, Familiam illam Croiorum, ſibi ſuoq; patri ſummè aduerſariam & inimicam eſſe. Et quanquàm ex iis quidã habebat vxorẽ Sanctopauli Comitis filiam, proſcripti tamen fuerunt omnes ab eo, & facultatibus exuti, & è veſtigio, nulla interiecta mora, ſalutem ſibi fuga petere cogebantur. Aegrè quidem iſta tulit Philippus, è cuius etiam cubiculariis quidam, eò quòd eſſet eius familiæ, quum ſalutandi Principis non haberet ſpaciũ, ſubitò & tacitè profugit, ſed gra-

uior ætas in causa fuit, vt patientiùs omnia ferret. Carolus deinde placato patre, copias, quibus Comitem Sanctopauli præfecerat, educit, nempe circiter trecẽtos equites cataphractos, & quatuor sagittariorum millia, & inter hos, complures Artesiæ & Hãnoniæ & Flandriæ viros nobiles: deinde, Rauestenus, frater ducis Cliuensis, habebat non pauciores copias, & inter alios belli duces, erant duo quidam, summæ apud Carolũ authoritatis, Haubordinus & Contęus, quorũ ille versatus erat in iis bellis, quæ Angli cõfœderati Burgundionibus gesserunt in Galliis, quo tempore Henricus quintus rerũ apud Gallos potiebatur: alter eiusdem erat cum Haubordino ætatis. Totus exercitus erat circiter mille quadringentorũ equitum cataphractorum, sed quoniam insolentes erant belli, diuturnitate ocii, vt qui post Atrebatensem illam pacificationem, per totos triginta, nisi fallor, annos, nullum gesserant externum bellum: malè erant instructi, & parùm exercitati plerique omnes. Sagittarii surgebant ad nouem millia, & habito delectu, quanta fuit anteà difficultas in cõducendo, tanta tunc extitit in dimittendo, seruatis tantùm lectissimis quibusq;. Cæterùm, ob diuturnitatem pacis, & Principis Philippi bonitatem, florentissimæ erant omnes illæ prouinciæ, cumulatæ omnis generis opibus, ita quidem, vt cuiuis populo præferri possent. Ea re fero-

ferociores facti, nullius Principis potentia labefactari se posse putabant: sed qui fuerũt antea plurimis annis omnium gentiũ fortunatissimi, nunc ita sunt adflicti, vt ęrumnosiorem hodie populum nõ norim, & est credibile, iam ipsos dare pœnas eorum, quæ rebus prosperis elati admiserunt. Nam & cultu corporis & vestitu, & quotidiano victu, & balneis & epulis, & omnino rebus omnibus modũ excedebant, obliti pudoris & honestatis. Instructo exercitu progreditur Carolus. erant autem equites omnes, præter eos, qui deducendis tormentis, quorum maximam vim habebat, aliisq; operibus destinati erant. Profectus igitur Nouiodunũ, Castellum Nelam iis locis obsidet, ac licet militum præsidiis firmatum esset, paucis tamen diebus deditione capit. Obequitabat nõ Procul à Carolo Ioachimus Galliæ Mareschallus, à Perona digressus, verũ quòd exiguas habebat cohortes, nõ poterat impedire illum, quominùs ad Lutetiam propiùs accederet, quam tamen ipse prior ingressus est. Toto itinere quà transibat Carolus, iubet à vi & maleficio abstineri, neque passus est vllum detrimentũ alicui inferri Ciuitates etiam illæ, quę sunt ad Somiam flumen, & aliæ quæcunq;, modicis cohortibus nos recipiebant, & accepta pecunia suppeditabant quæ vsui esse poterant, & videbantur belli euentum expectare. Ventum est tandem

Sanctodionysium, quod oppidum duobus milia-ribus abest à Lucetia, quo & reliqui Galliæ principes cōfœderati, sese venturos esse promiserant. Pro Duce Britanniæ aderat Procancellarius, qui chartas aliquot habebat puras, sui Principis sigillo consignatas, cuiusmodi solent aliquando dari discedentibus Legatis, in iisq; pro ratione temporis & negociorum, subinde scribebat quicquid visum esset. Valebat quidem ingenio: sed certè propter excitatam non semel aduersus eum indignationem & fremitū in castris, opus etiam ipsi erat magna dexteritate & industria. Carolus Lutetiam vsq; progressus, leuioribus præliis lacessebat oppidanos, qui præter Ioachimum, & eas, quibus ille præerat, cohortes, nullum habebant præsidium. Itaque tanta fuit ibi cōsternatio multitudinis, vt subinde clamarent, hostem iam superasse mœnia. Haubordinus, eò quòd habitasset aliquando, & ingenium loci nō ignoraret, suadebat oppugnandam esse, & quanquàm equitatus idem sentiebat, vt qui contemnerent hostem, excursionibus factis in ipsas vsque portas: Carolus tamen Sanctodionysium reuersus, postridie conuocato concilio, deliberat, an esset obuiàm iturus Biturigum Duci, fratri Regis, & Britanno, quos Procancellarius in propinquo esse dicebat cum exercitu, conatus fidem eius rei facere, demōstratis literis, quas ipsemet finxerat in iis, quas diximus,

mus,chartis,quum nihil tamen haberet certi. A multa deliberatione placuit, traiiciendũ esse flumen Sequanam,tametsi complures dicerẽt, quoniam socii & confœderati ad diem nõ venissent, posse Carolum honestè redire domum, qui traiecto Somia & Matrona fluuiis,officio satisfecerit, nec opus habeat longiùs progredi. Quod ipsum eò vehementiùs aliqui contendebant,quòd maius videbant esse periculum, ideo quòd à tergo nulla haberent loca munita,in quæ, temporibus coacti,sese reciperent.Et quanquàm magnus erat fremitus omnium aduersus Comitem Sanctopauli,& Britanniæ Procancellarium, qui progressionem suadebant: Carolus tamen transmisso flumine, castra ponit ad pontem Sanctoclaudianum, qui vicus infra Lutetiam est ad duo miliaria. Postridie quàm eò venit, certior fit literis fœminæ cuiusdam nobilis, Regem ex Borbonia magnis itineribus ipsum petere. Quũ enim excitatos in se Rex videret Galliæ Principes, cogitabat huic rei præuertere, & prior ipsos adoriri, sed in primis Borbonium,quòd & hunc sibi crederet infestiorem, & ditionem eius putaret magis opportunã esse iniuriis.Impetu igitur in eum facto,multa iam ademerat,occupaturus etiam reliqua,nisi vicini Burgundiones,atq; etiam Aquitani aliquot Proceres subsidio venissent. Quum igitur ibi nõ posset,quod cupiebat perficere,tem

pore

pore exclusus, eò quòd Carolus immineret Lutetiæ, & veritus ne reciperetur, præsertim aduentante fratre cum Britanno, maximè verò, quòd præ se ferrēt, bellum esse necessariò pro Repub. susceptum: & quia in Lutetiam illis receptis, videbat reliquas vrbes, facili momento, vt idem facerent, posse impelli: his de causis magna celeritate eò proficisci constituit, & prohibere, ne duo illi exercitus coniungerentur. nihil autem minùs decreuerat, quàm prælio cōcertare, sicut ipse mihi non semel retulit, delapsus in mentionem eius belli. Carolus igitur cognito Regis aduentu, statuit obuiàm ei properare, & tunc demùm recitatis literis, quas acceperat, tacito nomine authoris, demonstrat se velle tentare fortunam, & ad virtutem cohortatus militem, quum aliquantulùm esset progressus, castra posuit ad Longumeū, qui vicus abest à Lutetia, quatuor milliaribus, via Aureliana. Primum agmen ducebat Sanctopauli Comes, qui prope Monthericum duobus milliaribus longiùs à Carolo cōsedit, multis huc illuc emissis exploratoribus, qui de Rege aliquid cognoscerent, & quam viam esset ingressus, nunciarent. Quum deinde prælio delectus esset idoneus locus apud Longumeum, ita conuenit, vt si Rex eò accederet, Sanctopauli Comes, reductis copiis, cum Carolo sese coniungeret. Cenomanorū autem Comes, cum octingentis cataphra-

ctis

ctis ibat in exercitum Britannicũ aduentantem, in quo multi erant egregii & honesti viri, quos Ludouicus, tametsi bonam operã nauassent ipsius parenti, simul atque principatum obtinuit, dimiserat. Cenomanus autem viribus inferior, nõ ausus ad hostem propiùs accedere, sed interuallo aliquo præcedens, Regem petebat: Britannus verò & Biturix cupiebant sese coniungere Carolo. Qui quũ esset Longumei, cognouit ex captiuo, Regem adiuncto sibi Cenomano, & collectis vndique copiis, habere ad duo millia cataphractorum. Re deliberata cum Cenomano & Normanniæ præfecto & Amirallio, Rex omnino constituit, euitato prælio, Lutetiã sese conferre, tametsi diuersum aliqui suaderet. Quia suspectum habebat Normanniæ præfectum, familiariter eum rogat, num fidem Principibus dedisset? Ad quod vbi ille iocosè respondit, ac facetè suo more, placatus Rex primã aciem ei attribuit, & viæ duces adiũgit, eò quòd ab hoste vellet deflectere. Tum præfectus ille, vt erat liberali ingenio, cuidam è suis familiaribus, Hodie, inquit, ita propè sistam vtrũq; exercitũ & arctè, vt eum qui velit dirimere præliũ, oporteat insigniter esse rei militaris peritum. atq; hunc eius sermonem Rex aliquando mihi recitauit. Progressus igitur ille cum suis copiis, venit Monthericum. Eam rem Sanctopauli Comes qui ibi consedit, vt suprà diximus, Carolo ce- 1465.

lo celeriter renũciat, orans, vt quandoquidẽ sibi non sit integrũ retrocedere, subito mittat auxilia, ne si discedat, fugiẽtis videatur præbere speciem, quod toti exercitui futurum sit valde periculosum. Carolus igitur mittit alias cohortes, eisq; Antonium, è Familia Burgũdica, nothum, præficit: quumq; secum aliquandiu deliberasset, progreditur & ipse, ac in castra venit. Iam aliquot hostium signa venerant, positis castris secundum fossam quandam spaciosam, quæ inter vtrosque erat media. Procancellarius autem Britanniæ, & alius cum eo vir nobilis, metu periculi, eò quòd Principes, de quorum aduentu maximam spem iniecerant, non adessent, profugiunt, & ad ea loca, vbi credebant se posse reperire Britannos, contendunt. Habita verò deliberatione, placuit Carolo, vt pedites pugnarent omnes: cõmutato deinde consilio, cataphracti omnes conscendunt equos, veruntamen ex nobilitate complures, eius mandato, relictis equis, coniungunt se sagittariis peditibus, quod & honorificum erat, & reliquis addebat animum, eumq; morem acceperant Burgundiones ab Anglis, quando fœdere ipsis coniuncti, bellum gesserunt in Galliis, per totos triginta duos annos, nullis interpositis induciis. Principiò, quum se nobis ostenderet hostis è vicina sylua, erant circiter quadringenti cataphracti. quòd si tum fuissemus eos adorti, multorũ iudicio

dicio facilè profligaſſemus. Nam qui ſubſequebantur,non poterant, niſi cum modicis cohortibus progredi,tametſi paulatim augeſcebant. Ibi tum Cōtæus ad Carolum,Si velis,inquit,victoria potiri,opus eſt vt acceleres: quod ſi maturiùs feciſſes,iam videres debellatū hoſtem: quicquid intercedit temporis, hoc omne victoriam moratur. Fuerunt initio pauci,quū nobis primùm apparerēt,& ne nunc quidem ſatis multi ſunt,vt reſiſtant,& vides vt augeantur.Hic cœptum eſt agi tumultuoſiùs,nullo ſeruato ordine, & perturbatis conſiliis, dum ſuam quiſque ſententiam dicit,iamq; ad exitum Montherici committebatur vtrinq; leuius prælium à ſagittariis.& quanquàm nos ſine ordine pugnabamus,multitudine tamen eramus & numero ſuperiores.In concilio decretum fuit,quoniam longius erat interuallū, vt nō continua progreſsione,ſed dato ad reſpirandum ſpacio,pedetētim iremus in hoſtem:excitato autem clamore, & concurſatione illa facta, vt diximus,Carolus immemor eius quod anteà conſtituiſſet,ſubitò,celeriterq; progreditur. Hoſtes erant ad caſtellū Montherici,à fronte muniti ampla quadam foſſa,& ſepe ſylueſtri:totus ager cōſitus erat frugibus & fabis,aliiſque leguminibus. Carolum antecedebāt ſagittarii,abſq; ordine ferè.Meo quidem iudicio, quum eſt dimicandum, nullum genus militum præſtat ſagittariis,verùm

ita,

ita, si sint aliquot millia simul, & vel equos habeant tales, quorum iacturam leuiter ferant, vel prorsus nõ habeant. Ex ipsis autem, ii qui præliis nunquàm interfuerunt, potiores sunt exercitatis: & ita quoque sentiunt Angli, qui in eo genere quosuis antecellunt. Constitutum fuerat, vt dixi, dum iretur in hostem, bis quiescẽdum esse, quò pedites ad pugnam essent recentiores, eò quòd præter vię spaciũ, segetes etiam impedirent iter: sed Carolus continenter accelerabat. Hostes obiectam sepem, duobus diuersis lòcis quà poterat, transeunt. Quumq; tam essent vicini facti, vt hastas aptarent ad concursum: noster equitatus perruptis & disiectis sagittariis nostris, prouolat, sic vt spacium illis non darent telum vllum eiiciendi, quũ tamen in iis omne robur & spes tota consisteret. Nam ex mille ducẽtis equitibus, vix quadringenti erant, sic vt oportet, armati, & ex his ipsis arbitror non fuisse quinquaginta, tractandis hastis idoneos. è famulis autem, ob diutinum ocium, nemo quisquam armatus erat. Duces enim Burgundiæ, ne multitudini grauiora onera iniungerẽt, nullos alebant equites extra belli tempus. Ad hũc modum, florem ipsum exercitus, & spem maximam, sagittarios, perturbant & disiiciũt ipsi. Et quanquàm in eo summum erat periculum: Carolus tamen qui ad dextram erat prope castellum, nemine iis locis magnopere resistente, vincit.

cit. Eram tunc vnà cum eo, & quòd periculi magnitudinem per ætatem non intelligebam, animo fui maximè securo & ocioso. Ad sinistrũ latus erãt, Rauestenus & Iacobus Sanctopauli comitis frater, & alii cõplures, qui quum essent numero inferiores, in fugam coniiciũtur, & ex ipsis pleriq; omnes in propinquam syluam excurrũt: alii qui ad impedimenta & carros in fuga substiterãt, sese recolligũt. Sanctopauli quoq; comes in syluã sese recepit. Carolus ex diuersa parte, cum paruo comitatu insequitur fugiẽtem hostem, vltra Monthericum, & quum nemo quisquam resisteret, suam esse putat victoriã. Ibi nobilis quidam vir Luxemburgicus, ætate grauis, Antonius Britannus, equo celeriter aduectus, nũciat ei hostes denuo collectos redintegrare pugnam: si longiùs progrediatur insequẽdo, periculum ipsi imminere. Nihil autem commotus eo sermone, pergit: mox idem nũciatur à Contæo, & ita quidem acriter, vt tandem ab incepto desisteret. Quod si paulò fuisset prouectus lõgiùs, incidisset in eorum manus, vt quidam alii, qui proxime ipsum antecedebant. Reuersus itaque pet Monthericũ, reperit cohortem peditum fugientium, quos insequutus, cum centum circiter equis, ictus est à quodam pedite, qui & solus in fuga restitit, & interemptus fuit, reliquis ferè omnibus elapsis per vicinos hortos. Quũ propiùs ad Castellum præter-

teruehEremur,ecce cõſpicimus ibi ſagittarios ſti- patores Regis ad portam,immotos. mirum hoc videbatur Carolo: nullũ enim ſupereſſe putabat hoſtem qui reſiſteret. Deflectens igitur ad planiciem, inuaditur à cataphractis aliquot, numero ſedecim,& quoniam è ſuis pleriq; erant diſperſi, in ſummo verſabatur diſcrimine, adeo quidem, vt in gutture accepto vulnere,circũdatus & comprehenſus, vrgeretur ab hoſte, vt ſeſe dederet, neque ſineret interfici, vt qui agnoſceretur. Ipſe contrà moratur & ſuſtinet impetum quantũ poteſt,donec medici cuiuſdam Pariſienſis filius,Ioannes Cadetus,vaſti corporis homo,per mediam turbam inuectus ingenti equo, diſiicit eos, & ipſum eripit. Hoſtes deinde ad oram eius foſſæ, vbi conſtiterant ante prælium, ſeſe recipiunt, eò quod cohortes aliquot noſtras in propinquo conſpicerent. Carolus ex vulnere totus ſanguinolentus,rectà contendit ad ſuos. Eramus autẽ in vniuerſum circiter ſeptuaginta. Sumpto deinde recenti equo,rurſus euolat,vt ſuos recolligeret,quo quidem tempore, ſi vel centũ modo equites aduerſum nos exiiſſent, fugæ nos mandaſſemus. Noſtri enim milites vix tandem paulatim aduentabant cum modicis cohortibus, partim ſaucii, partim ex itinere & labore defatigati.nam & ſegetes grandiores impediebant euntes, & tanta erat vis pulueris, vt proſpectus non pateret,&

quocunq;

quocunq; respiceres, coopertum erat solum militibus & equis interemptis. Intereà prodit Sanctopauli Comes è propinqua sylua, cum quadraginta circiter cataphractis, & ad nos contendit. inter eundum plures vndiq; ad eum ex fuga confluunt. Nos, quibus videbatur esse periculosa mora, missis ad eum nunciis, hortamur vt properet: ille verò nihil eo cõmotus, placidè progreditur, & hastas iubet à suis tolli, quæ passim iacebant humi, deinde se nobis adiũgit, & iam eramus circiter octingẽti cataphracti, pedites verò perpauci. quæ res in causa fuit, quominùs integram obtineret victoriam Carolus. Ex hostium numero profugit Cenomanus & alii multi, cum octingentis cataphractis. erant qui dicerent eum communicasse cõsilia cum nostris Principibus: sed opinor iniuriam ei factã esse. breuiter, ingens fuit vtrinq; fuga, sed hoc est in primis memorabile, quòd Principes ambo non excesserunt è campo. Quum igitur ad hunc modum staret hinc illinc instructæ acies, diremptæ solùm fossa, & sepè syluestri: tormentis vtrinq; cadunt aliqui. pugnam nemo ampliùs affectabat, & eramus numero superiores, veruntamen Regis præsentia magnum suis attulit momentum, quando militem, & præsertim equites, ad virtutem cohortabatur. nam alioqui crediderim omnes fuisse pręcipites in fugam abituros. Ex nostris aliqui cupiebant redin-

tegrari prelium,in primis verò Haubordinus,eò quòd diceret se videre cohortem aliquā hostium fugientem.quòd si centum modò sagittarios habuissemus instructos, qui tela coniecissent trans illam sepem: exercitus noster omnis fuisset progressus.Intereà dum sic deliberamus,& administratio belli cōsist.t,Rex, interuentu noctis,Corbelium, quod est supra Lutetiam septem milliaribus oppidum,ad Sequanam,sese confert,quum nos crederemus eum in castris pernoctare.Fortè eo loci,vbi Rex fuerat, excitatus ignis, longè lateq; vagabatur per carros,& sepem illam de qua diximus. Ibi Sanctopauli Comes & Haubordinus iubent carros omnes adduci in eam partē vbi tum eramus, & totum exercitum eis circuncludi.Dum hæc geruntur,ex hostibus cōplures,qui nostros fugientes insequuti fuerant,redeunt, arbitrantes victoria se potitos esse: coacti transire per nostras munitiones,pleriq; omnes occūbunt, paucis admodùm elapsis. Ex aduersariis cecidit statim inter alios,commisso prælio,Normanniæ Præfectus:à nostris desiderati sunt plurimi pedites,ab illis autem equites, vtrinque cæsa sunt ad duo millia.Magnū quiddam est,meo quidem iudicio, restaurare copias à conflictu, & per horas aliquot,in acie vtrinq; consistere propiùs,& meritò Principes complectantur eos,à quibus in tali rerum statu non fuerunt deserti:verùm,vt fieri

solet,

ſolet,non admodùm erant memores officii. Quidam, eò quòd profugerāt,loco fuerunt & dignitate ſubmoti:alii contrà,qui multo longiùs abierant in fuga, honoribus aucti fuerunt & beneficiis. Ex noſtris quidam authoritate omni excidit, iuſſus è conſpectu Principis abire:menſem vnum pòſt,illuſtriori loco fuit,quàm anteà. Quum totus exercitus eſſet receptus intra munitiones, vt ſuprà demonſtrauimus, reficiebat ſe quiſque,vtcunque poterat. Ex noſtris quamplurimi erant ſaucii, plerique etiam animis demiſsi, quoniam verebantur, ne Pariſienſes cum equitibus cataphractis egreſsi,quibus præerat in vrbe,is,cuius antea meminimus,Ioachimus, nos adorirentur, cúmque metum auxit,quòd crederent Regem in propinquo verſari. Emittimus ergo de nocte quinquaginta cataphractos,qui de Rege aliquid explorarent.Carolus intereà ſumpto cibo,reficit ſe nonnihil,& acceptum vulnus in gutture,curat. quo loco cœnabat,ſubmouenda erant aliquot cadauera, poſitis deĩde duobus faſciculis ſtraminis, aſsidet. Dum loco mouentur cadauera, vnus ex miſeris illis potum flagitat:iniicitur illi in os aliquid eius potionis,qua Carolus vtebatur: ſtatim incipit habere meliùs, quúmque agnoſceretur, curatus fuit, & valetudini reſtitutus.erat autem vnus è ſagittariis ſtipatoribus ipſius. Deliberatur poſteà, quid facto ſit opus. omnium pri-

mus ſententiam dicit Sanctopauli Comes, verſari nos in magno periculo, ſibi videri, prima luce mouēda eſſe caſtra, & petendam Burgundiam, exuſta parte aliqua impedimentorum, & abductis tantùm tormentis: fieri non poſſe, vt medii inter Regem atq; Lutetiam, diutiùs ibi ſine com meatu perduremus. Hauborddinus deinde, & alii quidam poſt eum, licet ignorarēt, quid eſſent allaturi, qui exploratum fuerāt emiſsi: non diſſentiūt ab illo. Contæus autem omnium poſtremus, ait futurum, vt milites, re intellecta, propter timoris ſuſpicionem perterriti, fugæ ſe mandent, & ab hoſte intercipiantur: præſtare multò, vt refectis nōnihil corporibus, hoſtem prima luce ſtatim adoriamur: aut victoriam eſſe reportandam, aut fortiter ibi pugnando moriendū: hoc ſibi videri nō ſolùm honeſtius, verumetiam ad ſalutem vtilius atq; tutius. Ea laudata ſententia, Carolus iubet, vt quieti ſeſe darēt omnes per horas duas, & ad tubæ clangorem eſſent expediti. intereà per homines idoneos militē cohortatur ad virtutem. Sub mediam noctem reuerſi equites noſtri exploratores, nunciant regem eſſe in propinquo. Statim emittūtur alii, qui certius aliquid cognoſcerent. Poſt horam deinde vnam, arma capiunt omnes, & ad prælium ſeſe inſtruunt, ſed profectò pleriq; omnes fugam ſpectabant. Exploratores, quos ſecundo loco miſimus, obuiàm facti cuidam auri-

aurigæ, cognoſcunt Regem demigraſſe cum toto exercitu. qua re nobis nunciata, ipſi longiùs progrediũtur, quumq́; verum eſſe, quod dixerat ille, cõperiſſent: reuerſi maximam in caſtris lætitiam excitant. neq; tum deerant, qui quum pauló antè fuiſſent animis deiecti, dicerẽt perſequendum eſſe fugientem hoſtem. Erat mihi tum equus & vetulus admodùm & fractus laboribus: is fortè ſitulam vini repertã hauſit, eáq; potione ſic fuit recreatus, vt alacriorem antea nunquàm fuerim expertus. Quum illuxiſſet, conſcendimus equos: ibi monachus quidam Franciſcanus, à Carolo ſummiſſus, confirmabat adfuturum eo die Biturigem & Britannum, ex quorum caſtris ipſe iamiam veniſſet. ea res animum addebat noſtris, tametſi non omnes haberent fidem, & artem intelligerent. Veruntamen ſub meridianum tempus, rediit ad nos Britanniæ procancellarius, qui pauló ante præliũ ſe ſubduxerat, quoq́; maiorem faceret fidem, duos è numero ſtipatorum ſui Principis adduxit, magna per exercitum excitata lætitia, quũq́; ſuæ fugæ cauſam rogatus expoſuiſſet, valde laudabatur ab omnibus: quód autẽ rediiſſet, eo vero nomine pergratus erat. Carolus totũ diem in campo cõmoratus, belli omnem laudem ad ſe pertinere putabat, lætus admodùm. ſed iſta gloria magnó deinde conſtitit ei. Nam ab eo ferè tempore, aliorũ repudiatis cõſiliis, pro ſuo vnius

arbitrio gerebat omnia. quæ res in causa fuit, vt tandem in vitæ discrimen adductus, & occisus, grauissimum vulnus populo prouinciisq; suis inflixerit. Qui ordine præcesserunt ipsum, pater, auus, atque proauus, honoratissimi fuerant potentissimiq; principes, adeò quidem, vt præter Galliarum Reges, pauci admodùm illis præferri possent. Modestia sanè decet omneis hominum ordines, in primis verò Principes viros, vt intelligant, & sint memores in omni actione, esse Deũ, à quo proficiscuntur & emanant omnia. Erant in eo duæ res, maximè memorabiles, laborũ patientia, & animi robur incredibile. Militaui sub eo per annos septem, nec vllum vidi tẽpus, quo vel lassitudinis, vel timoris daret significationem. moliebatur in animo res maximas, & fortasse maiores etiam viribus humanis. Postridie, qui tertius erat dies à prælio, recipimus nos Monthericum. ex agris omnes cõfugerant vel in turrim templi, vel in castellum: sed Carolus & reuocari omnes, & à maleficio abstineri iubet. Sequutus deinde consilium Contæi, Stampium, quod est inter Lutetiam & Aureliam oppidum, loco multùm fertili, sese confert, vt & Britannico exercitui præuerteret, & militem ex vulneribus, aliisq; incommodis malè affectũ, recrearet. hæc enim diuersoriorum opportunitas, multos, qui periclitabantur alioqui, seruabat. Aduenientibus Biturigi & Britanno,

tanno, obuiàm proficiſcitur cũ primis ordinibus, & ipſos quidem Principes in oppidum recipit:equitatũ autem omnem in campo contineri mandat. Erant circiter ſex equitum millia,tam cataphracti, quàm ſagittarii, bene inſtructi, & inter eos multi honeſti homines, quos Ludouicus, vt ſuprà diximus,dimiſerat. Quanta eſſet Britanni potentia, facile erat ex eo apparatu cognoſcere. nam eius exercitus potiſsimam partem ipſe vnus alebat. Intereà Rex,Corbelio relicto, Normanniam petit, vt copias ibi cogeret. & ne quis per ipſius abſentiam oriretur motus,circa Lutetiam: quibus locis maximè neceſſarium eſſe videbatur, equitum præſidia diſponit. Quo die Principes conuenerant Stampii, multus fuit inter eos ſermo de variis rebus.Britãni,ex hoſtibus,qui profugerant,nonnullos ceperant,& ſi paulò fuiſſent propinquiores, bonam exercitus partẽ profligaſſent.Ex captiuis acceperant Regem interiiſſe,ſic enim illi putabant,eò quòd commiſſo prælio,in fugam abierant. Exhilarati eo nuncio,magna ſibi pleriq; promittebãt à Biturige,ad quem,morte fratris,imperium deferri ſciebant. &,vt accepi à quodam fide digno,qui ei concilio interfuit, deliberauerant de nobis opprimẽdis:verùm non admodùm diu ea lætitia fruebantur. Atque hîc videre licet,qui ſit rerũ ſtatus, & quæ perturbationes oriantur,quũ aliqua ſit imperii cõmutatio.

A cœna, quum multi paſsim deambularēt, Biturix & Carolus, ex feneſtra cui innitebantur, ſeriò de ſuis rebus colloquuntur. Erat inter Britannos homo plebeius, cui pro ludo fuit, in aërem eiaculari ignem artificio è cōpoſitum, Galli vocant fuſas, quæ quū è ſublimi deciderunt, huc illuc diſcurrunt, & flammeum quiddam emittunt. Ex iis quum eiecilſet aliquot, vna fortè impegit in feneſtram, ad quam illi colloquebātur. attoniti ambo, & ſubitò erecti, reſpiciunt alter in alterū, admirabundi, collecta ſuſpicione, de induſtria factum eſſe, lædendi cauſa. Contæus, quum ſecretò quid dam dixiſſet Carolo, deſcendit, & in armis eſſe iubet ilico cataphractos omnes & ſagittarios. vt idem faceret, Biturigem hortatur Carolus. Inquiritur poſteà de authore. is qui coniecerat ignem, proiectus ad pedes Principum, fatetur à ſe factum eſſe, & veniam deprecatus, quò ſuſpicionem omnem tolleret, rurſus eiaculatur. ad hūc modum riſu ſoluta turba, deponūtur arma. Poſtridie, conuocato concilio, deliberant Principes, quid agendum ſit, & quoniam diuerſarum gentium erant, nec vni alicui parebant, quod in eiuſmodi rebus neceſſariū eſt, variabant ſententiæ. Sed notatum fuit in primis & exceptū, quòd Biturix, qui per ætatem nullum habebat rerum vſum, neq; talibus aſſueuerat ſpectaculis: videbatur ita loqui, quaſi iam tæderet ipſum belli, deplorans miſeriam eorum,

rum quos in exercitu Caroli viderat ſaucios, & corporibus malè affectos. Nam eò tandem delapſus eſt, vt diceret, præſtare, bellum nõ fuiſſe inchoatum, quàm ſui cauſa tantas exiſtere calamitates. Eum ſermonem grauiter tulit Carolus, veruntamen re deliberata, placuit traducẽdum eſſe exercitum Lutetiam, & tentandum, an oppidani vnà cum ipſis vellent animum adiicere ad procu rationem Reipublicæ, pro qua bellũ ſe ſuſcepiſſe dicebant. quòd ſi ea ciuitas permoueri poſſet, de reliquis, quin idem eſſent factura, nihil dubitabant. Carolus priuatim ad ſuos loquutus, de Biturigis oratione, ecquid vobis, inquit, videtur? ille, quòd ſaucios viderit nonnullos, qui ad ipſum tamen nihil pertinent, animo eſt demiſſo & languido: quid faciat ſiquod detrimẽtum ipſius milites acciperent? ſanè leui aliquo momento queat impelli, vt nobis deſertis, cum hoſte paciſcatur. Propter diuturnũ enim bellum, quod inter ipſius & meum parentem interceſsit, & propter veteres inimicitias, facile ſit, vt coniunctis ambo viribus, nos oppugnent. nouæ ſunt igitur tentandæ amicitiæ. Fuit hęc ſola ferè & potiſsima cauſa, cur ad Eduardum Angliæ Regem miſſo ſtatim legato, mentionem aliquam iniiceret connubii cum illius ſorore: quũ enim ſciret hoc vehementer ei placere, videbat facilè ipſum ad amicitiam poſſe adduci. & quanquàm id tẽporis nõ agebat ſeriò:

duxit

duxit tamen eam posteà vxorem.quod eò libentiùs refero, vt ostendam, eiusmodi multa sæpiùs euenire ex opinione aliqua leuiter suscepta,maximè verò inter Principes, qui propter delatorum multitudinē,suspicionibus ferè indulgent. Commorati per dies aliquot Stampii, Sanctomaturinum & Morettum proficiscimur,quod est prope Sequanam oppidulum, ad sedecim supra Lutetiam milliaria. Carolus in planiciem progressus, castra ponit iuxta flumen. Iusserat autem,vt vncum aliquem vnusquisq; secum deferret,religandis equis idoneum: carris etiam deuexerat naues aliquot, & vasa dissoluta, vt ex iis effecto ponte, Sequanam coniungeret. Quum ad fluuium peruenit, exoneratis & depositis sarcinis, occupatur insula. sagittarii Galli conabantur nos aditu prohibere,sed quum iniquo loco pugnarēt,tormentis reiecti fuerunt. Sub vesperum iubet pontem fieri. ipse tensis tabernaculis,cum quinquaginta cataphractis ibi pernoctat.postero die, circa meridianum tempus, perfecto ponte, exercitum omnem & tormenta traducit. idem postridie faciunt Biturix & Britannus cum suis copiis, collaudato opere. De nocte apparent nobis plurimi ignes è longinquo. plerique Regem esse putabant:sed aliquot horis posteà cognouimus,Ioannem Calabriæ Ducem, Renati Siciliæ Regis filium, castra ibi posuisse. Ducebat ille insignem equita-

equitatum ex vtraq; Burgũdia, pedites verò non ita multos,& inter hos, circiter quingentos Heluetios,qui primi omnium suæ gentis nostris temporibus in Galliam venerunt,& sua virtute reliquis nomen & authoritatem magnã conciliarũt. Hæ copiæ, quum prima luce castra mouissent, eo die pontem transeunt.Burgundionibus præerat Mareschallus Nouocastrensis.erant cum eo frater Montagutius,& Marchio Rethelensis,& ingens nobilium turba,quorũ nõnulli militauerant Borbonio,quũ bellum ei Rex inferret. hi omnes periculi vitandi causa,coniunxerant se cum Duce Calabriæ, quem propter fortitudinem & rei militaris scientiam Carolus in magno habuit honore. Exercitu omni traducto, qui sanè longè maximus erat,Lutetiã cum vniuersis copiis contendũt.Primam aciem ducebat Sanctopauli Comes, & cum eo Britanni aliquot & Bituriges: in reliquo agmine erant ipsi Principes. Carolus & Calabrię dux,vt homines militares decet,in hoc toti erant,vt rebus omnibus diligenter prouiderent,nec obscurè prę se ferebant,cupere se aliquid magni perficere. Biturix & Britannus vehebantur paruis equis, leuiter admodùm armati. Vbi Carentonium venissent, qui vicus ad Matronam positus,Lutetia distat duobus milliaribus, occupatur ibi pons, frustrà resistẽtibus sagittariis Gallis.Eũ vbi trãsiissent,Conflantiũ progressi, quod

est

est in propinquo, Carolus occupata planicie, copias suas omnes & tormenta, carris, aliisq; munitionibus cingit, adiuncto sibi Calabriæ Principe. Biturix & Britannus, cum magna sui exercitus parte, Sanctomaurũ, qui vicus modico distat interuallo, sese cõferunt: reliquum agmen Sanctodionysium abire iubetur. Postridie, quàm eò venerant, faciunt excursionem ad vrbem, nõ absq; magna trepidatione vulgi. Erant inter alios ordines multi non alieni à Principibus, & eorum institutum iudicabant esse vtile ac salutare Galliæ. è ciuibus etiam multi addicti erant Burgundionibus, eorumq; negocia procurabant, spe consequendi publica munera, quæ Lutetiæ sunt, & plurima, & admodùm quæstuosa, dum quisq;, nõ quantum æquitas permittit, sed qnantum omnino potest, extorquet. Nostri, quum hoc nõ ignorarent, amplis pollicitationibus eos sollicitãt. Tertio pòst die, cogitur in vrbe Senatus, & acceptis Principũ postulatis, qui Reipub salutem se procurare ostentabant, placuit legationem esse mittendam. Ea decernitur Gulielmo Carterio, Parisiensi Episcopo, homini singulari virtute. Principes omnes Sanctomauri conuenerant: præsidebat ei concilio Biturix: reliqui astabant, hinc Britannus & Calaber, illinc verò Carolus, præterquàm capite, totus armatus, & tectus elegãti pallio. Venerat enim Conflantio, & quoniã hostes in propinquo

pinquo tenebant Vincennium arcem, non poterat nisi magno comitatu eò proficisci. Summa petitionis hæc erat, vt vrbem patefaciant, quò cum reliquis ordinibus communicato consilio, rationes ineant bene cõstituendi regni, quod insolenter admodùm, & iniquè per Regem administrari dicebãt, multis in eum effusis criminationibus. Ad quæ quum legati amicè respõdissent, sumpto ad deliberandum die, domum reuertuntur. priuatim autem Principes vnũquenq; sollicitabant, & opinor sic inter eos tunc fuisse decretũ, vt ipsi quidem vnà cum suis necessariis ingrederentur: exercitus autem modicis cohortibus per interualla transiret. quo facto, perfecissent, quod instituerant. multis enim de causis facilè traduxissent ad se populũ, ac deinde, quod ea ciuitas fecisset, aliæ quoq; per Galliam vrbes sine contentione erãt facturæ. Priusquàm legati retulissent ad Senatum, Rex Lutetiam venit cum maximis copiis. nam ad duo cataphractorum millia, & è Normannia nobilitatem insignem, & sagittarios complures, stipatores suos, aliósque multos, præsidio ibi collocat. Ita & consilium nostrũ intercidit, & populi fuit immutata voluntas. nemo iam audebat ampliùs de pactione nobiscũ faciẽda loqui. nonnulli etiam, quòd in colloquutionem venissent, pœnas persoluerunt, exuti iis, quibus erant præpositi, muneribus, & aliò relegati. quæ sanè moderatione-

dera-

deratio laudanda mihi videtur in Rege, quòd atrociori vindictę genere nõ sit vsus. Nam si, quod moliebantur Principes, id effecissent: perierat, & non semel ipse mihi retulit, quòd si fuisset ab ea vrbe interclusus, rectà se vel ad Heluetios, vel ad Mediolani Ducem Franciscum, de quo magnam habebat amicitiæ opinionem, profecturũ fuisse. Is enim, Galeacio filio duce, auxilio prius miserat quingentos cataphractos, & peditum ad tria millia, qui in Aruerniam vsque progresi, bellum inferebant Borbonio, facturi maiora, nisi allatus de morte Francisci nuncius, domũ ipsos reuocasset. Idem etiam, vbi de fortuna Regis, & Principum audiuit conspiratione, per Legatos admonuit eũ, vt tota mente & animo hanc illorum societatem distraheret. Rex Lutetiã ingressus, bello nos vndique lacessit, maximè verò pabulatores nostros, qui longiùs prodire cogebantur, & ad sui tuitionem, opus habebant maiori comitatu. Sanè magna est eius vrbis opportunitas, & ingens vicinæ regionis copia, quæ duos tam potẽtes aleret exercitus. Nobis enim nihil vnquàm deerat, & in vrbe nulla fuit annonæ caritas. Non intermittebatur dies, quo nõ leuius aliquod prælium fieret: hostes equitatu præstabant, nos autem peditatu. Britanni circum Sanctodionysium populabãtur agros. Ex Aquitania quoq; nonnulli Principes auxilio nobis veniebant, cum sex millibus equitum;

tum: ſed Carolus metuens, ne, ſi propiùs accederent, inedia conſumeremur, miſſa pecunia, vt alimoniam compararent, renunciat, ne progrederentur longiùs. Præter quotidiana illa prælia nihil magnopere agebatur, nolebat enim Rex totis viribus dimicare, neque ſuis permittebat, vt magno numero prodirent, eò quòd ſuas Galliæq; fortunas nequaquàm vellet in dubium deuocare: ſed hoc ſolùm ſpectabat, vt pace quocunque modo facta, fœdus illud Principum dirimeret. Certo tamen die, prima luce ſagittarii, ad quatuor millia, è regione Cõflantii, iuxta Sequanam caſtra ponunt: ab his, nobiles Normanni, & cataphracti aliquot modico diſtabant interuallo: pedites etiam non longè aberant in pulcherrima planicie, & Sequana tãtùm eramus diuiſi. Statim incipiunt accumulare aggeres, & è terra materiaq; caſtellum efficiunt, quàm longè noſtra patebant caſtra, interlabente, vt diximus, fluuio. diſpoſitis deinde tormentis, Carentonio eiiciũt cohortes aliquot Calabriæ ducis, ita quidem, vt hæ cogerentur ſe nobis adiungere, deſideratis nonnullis & militibus & equis. Deinde, in noſtras etiã munitiones emiſsis tormentis, extulerũt aliquot, & cùm in cœnaculum Caroli bis eiaculati eſſent, inter prandendũ, ex famulis quẽdam, qui cibũ deferebat, in gradibus occidunt. A prandio Carolus deſcẽdit in inferius tabulatum.

venie-

veniebant ad eum quotidie Principes,cõsilii cau ſa,quo dimiſſo,prandebant ſimul.Re deliberata, placuit,vt noſtra tormenta ſtatim opponerentur hoſti. Perforatis igitur muris,qui ſunt prope Conflantium, iuxta flumen,collocantur ibi,quorum maximus erat vſus,& alia deinde aliis locis, quàm fieri potuit cõmodiſsimè.Aggeres illorum longè ſe diffundebant verſus vrbem, exhauſtam verò terram eiiciebãt in eam partem,quæ ad nos pertinebat,vt ab ictu telorum tuti eſſent.in foſſis enim cõtinebant ſe,nec caput modò proferre audebant.Tormentorum tanta vis fuit & impetus, vt maiorem non viderim,nam è Lutetia ſuppetebant eis omnia copioſè. quatuor ita ſunt cõſumpti dies. ab vtraq; parte maior fuit metus, quàm iactura, nemo enim, qui in aliquo eſſet numero aut honore,interiit.Principes vbi vident hoſtem non cõmoueri loco:iudicabant hoc pertinere ad ſuum nõ dedecus modò,ſed & periculũ,eò quòd oppidani firmiori eſſent animo futuri, quum ſuperiori quodam die,per inducias,maximo numero,ſpectandi gratia prodiiſſent.Mandant igitur è nauibus pontem fieri,traducendis copiis.in eum vſum maiores etiam naues aliquot fuerunt adductæ,quibus tranſmitteretur flumen,& in hoſtem impetus fieret.Qui ad hoc opus efficiendum delectus fuit, eius hæc erat ſententia, illos aggeres,& terram eiectam ab hoſte, nobis vſui fore,

quòd

quòd, traiecto flumine, illi essent loco futuri inferiores, nec auderent metu tormentorum è fossis prodire. Qua re cognita, maior nobis incessit cupiditas transeundi. Perfecto ponte, & in vsum accommodato, accurrit ab hostibus fœcialis, affirmans hoc ipso violari inducias, quę & in biduum pactæ fuerant, & eo die sub vesperum cedebant. venerat autem, vt quid ageretur à nobis, cognosceret. Pons ea magnitudine erat, vt tres simul equites hastati facilè trāsirent. sex præterea naues onerariæ aderant, quę singulę trāsportabant mille milites, & alia minora nauigia magno numero, vt ipsorū adminiculo tormenta eò lenius prouehĕrentur. Ex omni igitur exercitu deliguntur, qui transeant. iis præficitur Sanctopauli Comes, & Haubordinus. Post mediam noctem, sumptis armis, antequam illucesceret, instructi erant omnes. Eram ea nocte in excubitorum numero, nam immunitatem nemo quisquam habebat. hîc subitò exaudimus clamorem sublatum ab hostibus, quum enim castris incensis & abductis tormentis abirent, acclamatione facta, nobis illud significabant. Nostri ad eam rem delecti, iam cœperant transire flumen: animaduerso autem illorum discessu, læti ad nos redeunt. Fuerant autem illi à Rege in hoc solùm emissi, vt nos ex longinquo lacesserent, nō etiam vt prælio concertarent. In hoc enim totus incumbebat, vt quocunq; modo pa-

 do pa-

do pacifceretur,& nos difsiparet,ideoq; fubinde fiebant induciç.per quas alii ad alios cōmeabant, dirempti foffa,quam tranfire vetitū erat.intereà proponebantur aliquæ rationes pacis, & vtrinq; multi ad defectionē follicitabantur. Ab illis mittebatur internuncius,Cenomanus: à nobis,Sanctopauli Comes. & quanquàm nihil magnopere perficerēt,integræ tamen erant induciæ, nec vllus intercedebat dies, quo non ex ipfis aliqui ad nos, & ex noftris in illorum caftra perfugerent. Eiufmodi fanè colloquutiones non vacant periculo,& ei præfertim, cuius infirmiores videntur effe partes, magnum fæpe detrimentū adferunt. Sic enim inter homines cōparatum eft,vt & augefcere cupiant,& fua tueri,eoq; facile fit,vt fefe potentioribus adiungant,& quum in Principem liberalem incidunt,idoneumq; comparandis hominum gratiis, leui momento traducuntur aliò. Pacis igitur tractatio prudentibus atq; fidis hominibus eft committenda.eos à legatione reuerfos,feparatim audiat Princeps, ac folus, ne fi minùs iucūda renuncient, pauorem ea res atq; metum inferat multitudini.Sunt enim omnes cupidi rerum nouarū,& non defunt,qui quum familiariter norint legatos,audent fibi polliceri,fore, vt omnia refcifcant:verùm fi iudicio fint præditi illi, cauebunt modis omnibus, ne quid efferant, quod vel alienationē animis, vel trepidationem
exci-

excitare poſsit. Hoc ideo mihi dicendũ fuit, quòd Principes à ſuis non rarò circunueniri ſciam in eiuſmodi actionibus, illos præſertim, qui præ faſtu & arrogantia, quæ ſit aliorum ſententia, non auſcultant. nam qui ſe demittũt, ac libenter aliorum iudicia cognoſcunt, ii minùs falluntur. Omnium autem Principum, quos ego quidem noui, Ludouicus Rex optimè tenebat rationem ex rebus aduerſis eluctandi. cultu corporis erat admodùm ſimplici, & ſermone demiſſo. quos vel metueret, vel à quibus aliquid ſperaret, eos omni ratione ſtudebat ad ſe traducere, & ſi fortè repulſam ferret, nihilominùs & donis & magnis pollicitationibus inſtabat. Quos rebus ſecundis eiecerat, eos in neceſsitate poſitus, magno ſibi reconciliabat, eorũq; vtebatur opera, neq; propter veteres inimicitias oderat. Homines mediocris conditionis, naturaliter amabat, potẽtioribus autem, & iis qui facilè ipſius ope carerent, minimè fauebat. diligenter de ſingulis rebus percontabatur, & cupidè audiebat omnes, eáque ratione hoc effecit, vt qui per Europam eſſent in authoritate, & aliquo numero viri, omnes cognoſceret. Hac induſtria & virtute, ſe ſuaſq; facultates omnes ſeruauit, quæ ſanè in dubiũ & pręſens periculum deuocatæ fuerant, hoc Principum exorto bello, & plurimis in eum excitatis aduerſariis. largitionibus autẽ & liberalitate admodùm pro-

ficiebat,& vt rebus aduersis multùm erat prouidus:ita quoque secundis, & in ocio captabat offensiones,ac simultates,neq; diuturnam vllam pacem ferre poterat,& leuiter de hominibus iudicabat aliquando, etiamsi coràm adessent. Veruntamen quia timidior erat à natura,ne quid de iis quos metuebat,diceret,diligẽter cauebat. cumq; per intemperantiam linguæ,detrimentũ aliquod accepisset,agnouit culpam, & conuersus ad eum quem offenderat, non me latet,inquit, obfuisse mihi linguam,sed & profuit aliquando:nunc autem,vt,quod illa peccauit,emendem,æquum est. ac simul,quum ad eum modum familiariter ageret,donum aliquod dabat non contemnendum. Est profectò magnum Dei beneficium,agnoscere quod viciosum est,ac mentem ad meliora conuertere. mea quidem hęc est sentẽtia,vt arbitrer, eam sollicitudinem atque molestiam, in qua iuuenilibus annis fuit,quo tempore,deserto patre, vixit apud Philippũ Burgundiæ Ducem,per annos sex,plurimùm ei profuisse.Nam in eo rerum statu cogebatur accõmodare se, & seruire plurimorum affectibus,& prouidere,ne,quorum opera carere non poterat,eos offenderet, & hoc quidem boni attulit ei fortunę inclemẽtia.Post mortem patris,delato ad ipsum principatu, studebat vlcisci, quas putabat sibi factas esse iniurias: verùm pœnituit eum, accepto detrimento, & quos

priùs à se alienauerat, cum iis ipsis in gratiam deinde rediit. Quòd si fuisset educatus, ita vt hodie plerique nobiles per Galliam, arbitror eum ex illis tempestatum fluctibus nõ fuisse emersurum. sic enim hodie complures instituuntur, quasi ad ludum essent facti & iocum. in vestitu & omni sermone nihil moderatè faciũt, aut prudenter: literarũ nullam cognitionem habent: viris bonis atque peritis non patet vllus ad eos aditus: de negociis aut suis, aut populi nõ cognoscunt ipsi, verùm in familiares omnia reiiciũt, qui per hanc illorum ignauiam atque socordiam, suas facultates insigniter amplificant, & hoc ferè solùm agũt. Siquis est aliquando, qui fortè, tanquàm ex veterno expergefactus, animum rebus gerẽdis adiiciat: hoc serò admodũ fit, amissis propemodùm occasionibus. Indubitatũ enim est, eos, qui in vlla re vnquam excelluerũt, maturè puerilibus annis ad eam rem accessisse. Totũ hoc consistit, primùm in beneficio Dei, proximè, in educatione. Suprà diximus de discessu hostium, qui è regione nostrarum munitionum, ad Sequanam consederant. Induciæ ferè fiebant in vnum diem & alterũ: iis finitis, res agebatur excursionibus vtrinq; & leuioribus præliis. è Lutetia quidem nõ prodibant magnis cohortibus, nisi quòd speculatores nostros equites subinde reiiciebant. Suspicionem habebat Rex de plerisque, nulla magnopere de

causa:noluit igitur cõfertis copiis pugnari,& suos à prælio continuit.Retulit aliquando mihi,se nocte quadam reperisse arcem, quæ est ad portam Antonii,patefactam,ea parte quæad campũ pertinet.ea res suspicionem augebat.Qui erant Lutetiæ belli duces,cõstituerant nos adoriri tripartitò:sed detecta res fuit per adolescentem, qui ex aduersa fluminis ripa, clamore nobis enunciabat istud,emissus ab iis, qui Principum rebus fauebant,è quibus etiam nõnullos,fidei faciẽdæ causa, nominabat, Prima luce veniunt duæ hostium cohortes diuersis itineribus ad põtem Carentonii,quo loco tormenta nostra erant disposita. Fit tumultus totis castris, dũ creditur hoc illud esse, quod anteà significatum fuerat. confestim arma capiunt Carolus & Calabriæ Dux, & temporis ferè momẽto instructus erat omnis exercitus.pedites eramus omnes,ac ducẽti solùm equites obequitabant,vt quid hostis moliretur,obseruarẽt. Eo primùm die res videbatur ad præliũ spectare.Biturix & Britannus, quos anteà nõ videram armatos,ilico sese nobis adiungunt. Quũ ad pontem propiùs accederet hostis, quamplurima in eos emisimus tormẽta.Parisienses autem ex mœnibus ad nostras vsq; munitiones suis machinis penetrabant. Cœlum erat obscurius,& nostri equites,qui propiùs ad vrbem accesserant, credebant se videre ingentem numerum hastarum,arbitra-

bitrati Regem ibi copias omneis atque vires habere coactas.reuersi igitur,celeriter hoc perferũt ad Principes,& confirmant prælio decertandum esse. Ex hostibus autem,qui præmissi fuerant equites,speculandi causa, quum viderent nostros retrocedere, cõsectati eos,augebant nobis illam, de qua diximus, opinionem. In eo rerum statu, Calabriæ Dux,consociatis armis,militem ad virtutem hortatur,oblatam esse dicens illam toties optatam dimicandi occasionem. Nostri equites, quòd viderent hostem, qui priùs insequebatur, Lutetiam reuerti,& simul illum, quem putabant esse confertum exercitum,conspicerent non moueri loco:dubitare secum incipiunt, & progressi longiùs, cœlo iam sereniori, cognoscunt eum locum,in quo putabant hostem consistere,cõsitum esse præaltis carduis,qui ex lõginquo præbebant hastarũ speciem.Prouecti igitur ad vrbem vsque, Principes de eo certiores faciunt.excusabat autem eos & cœli obscuritas, & allatus nocte superiori nuncius.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber secundus.

PACIS conciliandæ rationes, inter Regem præcipuè & Carolum, qui duo longè primi erant, minimè intermittebantur. habebant autē postulata Principū magnam difficultatem. Biturix enim Normanniam à Rege fratre petebat, vti portionem iure hæreditario sibi debitam: Carolus autem Ambianum, Abbeuillam, Sanctoquintinum, Peronam, & alia quæ sunt ad Somiam oppida, quæ Rex ante menses quatuor à Philippo Principe recuperauerat quadringētis aureorū millibus, volebat sibi restitui: affirmans, quandiu ipse superesset, non esse Regi licitū, illa sibi adimere: simul cōmemorat, quantum Burgundicæ familiæ Rex debeat, in qua, multis annis, quum à patre secessionem fecisset, liberaliter & honorificè tractatus, ac deinde mortuo patre, Rhemos & Lutetiam esset ipsorum sumptu deductus, & regno inauguratus. Post crebras vtrinque missiones, Rex aduerso flumine, nauigio subuectus, venit ad eam partem, quę ad nos pertinebat. ad oram fluminis comitabatur eum magnus

gnus equitatus: in naue pauci admodùm erant. Priùs, quàm exponeretur, cōuerſus ad Carolum, qui ad ripam expectabat: An fidem, mihi das, inquit, ſororie? (nam in matrimonio aliquando Carolus habuit eius ſororem) illo affirmante, egreſſus, vbi ſalutaſſet amanter: agnoſco, ait, te verè nobilem, & è Franciæ Regum ſtirpe procreatū eſſe. rogatus à Carolo, quid ita? Nuper, ait, quo tempore legationem miſi ad parentem tuum, cognatum meum, atque te, quum ineptus ille Moruillerius tam illiberaliter te tractaret, denunciabas mihi per Archiepiſcopum Narbonenſem, futurum, vt intra annum me pœniteret eius facti: ſeruaſti nimirū promiſſa, & citiùs quidem opinione. Ridēs & hilariter iſta loquebatur, quòd illum eiuſmodi ſermone ſciret oblectari. Pergens deinde, cum id genus hominibus, ait, qui nō diſcedunt à promiſsis, volo mihi cōmercium intercedere. Poſt hæc, ſui purgādi cauſa, negabat ſe Cancellario quicquam eorum, quæ liberiùs & ineptè dixerat, mādaſſe. Medius obambulabat inter Carolum & Sanctopauli Comitem. ex propinquo diligēter obſeruabant à Carolo diſpoſiti equites. Poſtulata erant eius generis, vt paulò ſuprà demonſtrauimus, & quum anteà prætexerent bello, cōmodum Reipub. de priuatis rationibus iam ſinguli cogitabant. Vt fratri Normanniam daret, nō potuit omnino Rex adduci, reliqua facilè permiſit,

misit,& vt Carolo gratificaretur,deferebat Comiti Sanctopauli Connestabliatum,quod est totius Galliæ maximum munus,& honor amplissimus, atq; ita quidem tunc nulla re alia perfecta, disceditur. Cõsumptis ad hunc modum aliquot diebus,etsi non tam crebrò commeabant vtrinq;, pacis conficiendæ causa, vt priùs, Rex tamen & Carolus, etiam ardente bello, per internuncios, homines obscuros de pace agebãt.Id reliqui Principes ægrè tulerunt,& collecta suspicione,tædebat eos belli,& longioris moræ,& nisi magno casu quiddam interuenisset,de quo posteà sum dicturus, nõ absq; ludibrio domũ reuertissent. Vidi,quo tempore in eodem cœnaculo,quum adessent omnes,alii cum aliis separatim cõsultarent. Id molestè admodùm tulit Carolus, quoniam se præsente bis iam acciderat,& alioquin sic erat,vt ferre nõ posset collocutionẽ vllam in aspectu suo fieri,cui non & ipse adhiberetur.Hunc suum dolorem, ad Contæum, magna virtute virum, non dissimulat. is hortatur, vt moderatè ferat,nec vllam præbeat offensionis causam:illos ad gratiam & amicitiam Regis habere faciliorem receptum, variis de causis:quemadmodùm sit omnium longè primus & potentissimus, ita etiam æquũ esse, vt sit prudentissimus: caueat modis omnibus, ne quod oriatur dissidium , sed ægritudinem illam animi dissimulet,& amanter cum sociis agat:non

esse

esse nihil, quòd offendantur illi: displicere multis, etiam aliquot ipsius necessariis, tam humilis conditionis homines agere de pacificatione, & tractare negocia tam ardua. quod eò sit periculosius, quò magis Rex in largitiones propēdeat, quibus expugnare queat etiam constantioris hominis animū. Sequutus hoc consilium, fingit vultum, & incipit agere familiariùs, & sua cum ipsis consilia subinde communicat: prudenter quidem, & tempore valde necessario, mea sententia, nam alioquin ad defectionem omnia spectabāt. Multum herclè positū est sæpe in vnius hominis virtute, modò fidem & authoritatem obtineat. sed ferè fit, vt principes, nisi necessitate coacti, non agnoscant, alii quid aliis præstent. magna enim ex parte, præsertim iuuenilibus annis, complectuntur eos, qui sunt ipsorū affectibus magis accommodati, & cupiditatum ministri. verùm qui sapiunt, etiamsi iudicio lapsi fuerint aliquando, sanare tamen student errorem, & ex virtute suos æstimant. Id omnium optimè sciebat Ludouicus, & tum quoq; tēporis, Carolus & Eduardus Angliæ Rex. quos omneis eò loci adductos esse vidi, vt iis, quos aliquando despexerant, vehemēter opus haberent, eósque desiderarent. Suprà demonstrauimus, & quid periculi sit in illis cōuentibus, qui fiūt per inducias, & quemadmodū Principes prouidere debeant, vt idoneis hominibus

nego-

negocia sua committant, illi præsertim, qui viribus & causa sunt inferiores. Nunc autem, cur ei loco sim diutiùs immoratus, exponá. Intereà dum de pace agitur, & vtrinq; mittũtur nuncii, inita fuerunt à quibusdam clandestina consilia, de Biturige in Normanniam recipiendo, & eò tandem deducta res fuit, vt eius ditionis Præfecti vxor, vidua, & simul nobiles aliquot, Borbonio, tam arcis, quàm vrbis Rothomagi possesionem traderent, quò Biturigi bona fide restitueret. In eam rem facilè populus assensit, vt qui Principi alicui suo parêre malint, quàm Regis imperio subiecti esse. Pro magnitudine enim prouinciæ & facultatibus, honestius id esse ducunt, vt qui nongenta francorum millia pendant quotannis. Recepta ad hũc modum arce: ciues fidem dant Borbonio, nomine Biturigis. prætor autem vrbis, qui cum Rege fuerat educatus, & Gulielmus Picardus, ad quem eius prouinciæ quæstura deinde est delata, & is, qui hodie est eius Regionis præfectus, adduci nõ potuerũt, vt iurarẽt, tametsi omne negocium ipsius præfecti mater cõfecisset. Ea re cognita, Rex, quũ aliud non posset, decreuit omnino pacisci. Quumq; diem colloquutioni Carolo cõstituisset, egressus è Lutetia cum centum circiter equitibus, magna ex parte Scotis, Conflantiũ venit. Ibi reperto Carolo, deambulans exponit, quid accidisset Rothomagi. fortuna & casu factá

nunc

nunc esse pacem dicebat:se quidem sua spõte nõ fuisse daturum fratri Normanniam: nunc verò, postea quàm Normanni ipsi statum imperii mutassent,& res noua esset oblata, se non repugnare,& placere pacis cõditiones illas,de quibus anteà non semel agitatum fuisset. Eo sermone Carolus admodùm fuit recreatus, propter annonæ & pecuniæ inopiam,quæ tanta erat,vt si in Normannia casus hic non incidisset: nulla re perfecta discedendum nobis fuisset.quanquàm paucis interiectis diebus,auxilio venerunt,missi à Philippo centum & viginti cataphracti, mille & quingenti sagittarii, telorũ & arcuum maxima vis, ad hæc,centum & viginti aureorum millia, summo certè nostro cum gaudio.nam metus erat,ne socii,nobis desertis,cum Rege paciscerentur.Inter deambulandum sic erant ambo intenti sermoni, vt quò deflecterent,non animaduerterent. Nam ingressi viam,quę Lutetiam ducit,veniunt in castellum illud ab aduersariis extructum è regione nostrarum munitionũ,vt suprà diximus,quo quidem ex loco tutus erat in vrbem receptus. Erant apud Carolum perpauci quidam ipsius familiares.ilicò perculsi nouitate rei,obstupescũt omnes: ipse vtcunque poterat, dissimulat. Is nuncius in castra perlatus, magnã excitauit trepidationem. Collecti subitò duces,ac militum pręfecti,vehementer incusant hanc illius audaciam,& eorum,

qui

qui cum ipso essent,incogitantiam valde vitupe-
rant,facta mentione eius temporis,quo ipsius a-
uus,Ioannes Burgundiæ Dux, quando in collo-
quutionem venit cum Ludouici patre, miserabi-
liter trucidatus fuit.Reuocatis igitur omnibus co
piis intra munitiones: Burgundiæ Mareschallus,
etiam si iuuenis hic, & stolidus,inquit,Princeps,
in præcipitium aliquó discessit,nobis tamen pro-
uidendum est,ne Philippi Principis,à quo sumus
emissi, fortunas in discrimen adducamus. opti-
mum mihi videtur,vt instructi quemlibet euen-
tum expectemus:coniunctis viribus,omnem im-
petum sustinebimus, & vel in Hannoniam, vel
Picardiam,vel Burgũdiam,vi armorum atq; fer-
ro penetrabimus. Post hæc,Sanctopauli Comes,
equo circunuectus,respicit, num quos videat via
Parisiensi. tandem ecce conspicatur ad quinqua-
ginta equites,qui missi à Rege, Carolum redu-
cebant incolumem. Is quum appropinquaret ca-
stris, dimisso comitatu Gallorum, sermonem ad
Mareschallũ, quem ob excellentem virtutem re-
uerebatur,cõuertit.qui grauiter eum obiurgans,
tuus,inquit,parẽs me tibi attribuit, alioqui non
sum tibi deuinctus. Ille verò leniter,noli,ait, in-
crepare me,culpam agnosco, sed nõ priùs depre-
hẽdi,quàm essem castello propinquus.Atqui,me,
inquit ille,absente & inscio, fecisti. Carolus de-
misso capite,& voce compressa,vbi in castra ve-
nit,

nit, magnam intulit lætitiam. Regis fidem prædicabant omnes: verũtamen ab eo tempore nunquàm in eius poteſtatem ille rediit. Poſtero die, Carolus delectũ habet totius exercitus, præterquàm eorum, quibus Burgundiæ Mareſchallus præerat. hic enim infeſtior erat Regi propter ademptum ſibi quoddam oppidum in Lotharingiæ finibus. Conſtitutum erat, vt Principes omnes, Regis beneficiarii & cliẽtes, ad certum diem adeſſent Vincennii, prope Lutetiam. & ne qua doli ſuſpicio reſideret, permittebat Rex Carolo, vti militum ſuorũ præſidio muniret eam arcem, donec peracti eſſent cõuentus. Poſtquam eò ventum eſt: Biturix, ea ditione, quam hactenus poſſederat relicta, fidem Regi dat pro Normãnia. Carolus autem pro illis Picardiæ oppidis, quę ſunt ad Somiã flumen. Sanctopauli Comes delatũ ſibi munus à Rege, Conneſtabliatũ, iurat bona ſe fide adminiſtraturũ. Eſt apud nos quotidiano ſermone tritũ prouerbiũ, quo dicitur, in ſplẽdidiſsimis etiam epulis exiſtere ſemper aliquos, qui minùs bene tractentur. Idem vſuuenit in hac quoque pacificatione, dum alii, quod vellent, adepti ſunt: alii ſpe & expectatione deciderunt. Mediocris conditionis homines Rex ad ſe traducebat: reliqui Normãniæ Ducem & Britannũ ſectabãtur. Confectis apud Vincenniũ literis de pacificatione & præteritarum offenſionum abolitione, diſcedunt

pariter

pariter omnes. Abeũtem Carolum in Flandriam, Rex cũ paruo comitatu, per aliquot milliaria deducit, subsequentibus eum circiter ducentis cataphractis, qui reducerent. Carolus, multa nocte, quum se quieti daturus esset, ea de re certior factus, collecta suspicione, iubet suos esse in armis. Atque ita videre licet, quàm ægrè consistat inter Principes amicitia, propter diuersitatem eorum, quæ singulis propè momentis ad ipsos deferuntur. Cauere igitur debent, ne in colloquutionem ipsi veniant, sed per legatos, viros prudentes, qui quod vtrinq; peccatum est, sanare poßint, sua negocia conficiant. Postero die Rex, humaniter & perbenignè dimisso Carolo, redit Lutetiam. Ille, per Nouiodunum facto itinere, quacunq; transibat, honorificè fuit exceptus, mandato Regis. Quum peruenisset Ambianũ: prouinciam illam omnem, quam hac pacificatione recuperauerat, in sua verba per iusiurandum adigit. Illinc proficiscitur aduersum Leodios, qui per ipsius absentiam, aliquot mensibus, bello vexauerant Philippum principem, incursionibus factis in Brabãtos & Namurcos. hyemis autem interuẽtu exclusus, & impeditus, nulla re maiori perfecta, vicos & ædificia multa vastat incendiis. Facta deinde pace, quam illi cõstituta pœna iurabant minimè se violaturos esse, ad Brabantos reuertitur. Inter Normannum autem & Britannũ, vbi Rothomagum

vene-

venerunt,natę sunt dissensiones.eas alebât ipsorum familiares,qui quũ aliquando re lauta fuissent apud Carolum septimum, non mediocriter doluerunt ex ista cõmutatione fortunæ. Britannus autem,quòd omnem ferè belli sumptum sustinuisset: æquum esse putabat, aliquam administrationis partẽ ad se pertinere. Simultas eò vsq; creuit,vt Britannus,in mõtem,qui proximus vrbi imminet, sese recipere cogeretur. quumq; ne ibi quidem satis esset in tuto,domum reuertitur. Qua re intellecta,quum alioqui Rex calleret artem dirimendi amicitias,vtilem sibi futuram esse videns eam factionem, cum exercitu propiùs ad Normanniam accedit. Qui erant iis locis præfecti,complures in deditionem vltrò veniebant, vt ad eius gratiam receptum haberent. Et vt Britannum à fratre diuelleret, auxiliaq; detraheret, in colloquutionem cum eo venit, eò quòd inferioris Normanniæ loca quædam ille tenebat. de quibus, quum ex vtriusque arbitrio constitutum esset:Britannus domũ redit, ipse verò exercitum in fratrem educit. qui repentino bello perterritus, amissis iam aliquot oppidis & castellis, in Flandriam statuit profugere. Carolus,qui tum erat in Leodiorũ finibus,implicatus bello,per hyemem, dissidium hoc grauissimè tulit. Cupiebat enim in primis, vt Normannia suum separatim haberet principem. sic enim tertia ferè parte vi-

debat imminutam esse Regis potentiam. Conducit igitur copias, quæ præsidio essent Depæ, maritimo Normanniæ oppido, decem à Rothomago milliaribus. verùm antequàm adducerentur, eius loci præfectus paciscitur, atque ita Normanniam Rex omnem recuperat, prȩter ea loca, de quibus inter ipsum & Britannum certis conditionibus anteà conuenerat. Normannus, vt suprà dixi, constituerat in Flandriam sese recipere, sed intereà sarta fuit inter eum & Britannũ amicitia. videbant enim vterq;, quemadmodùm hac simultate fortunas suas omnes & facultates in discrimen adduxissent. Est sanè difficile admodùm, vt qui sunt æquali potentia Principes, diuturnam colant amicitiam, nisi maiori alicuius authoritate cohibeantur. eius rei multa ipse vidi & cognoui documenta. Sic enim est inter homines comparatum, vt facilè suscipiant inimicitias, neq; respiciant ad eum, qui ferè comitari solet, tristem & luctuosum exitum. Mea sic est sentẽtia, vt existimem, eum, qui solus in potestate habet decẽ hominum millia, magis esse metuendum, quàm decem cõfœderatos, qui singuli senis millibus præsunt. Nam quia nullius hìc est præcipua vel singularis authoritas: multa quotidie in disceptationem incidunt, & antequàm aliquid constituatur, prætereunt ferè occasiones. Normannus, amissa ditione sua, quum ipsius familiares propè omnes

Regi

Regi ſeſe dediſſent, ad Britannum proficiſcitur. Prouerbio dici ſolet de Britannis, quòd icti ſapiant. illud hîc locũ habet. Inter Regem & Principes vltrò citróque crebri commeabant nuncii, partim, vt de rebus, quę gerebãtur, cognoſcerent: partim, vt ad defectionem aliquos ſollicitarent: alii etiam, vt res turbatas componerent, & hi quidem minùs prudenter. nimis enim erant circunſpecti, & ad rem ſuam intenti, Rex atq; Carolus. Sed eſt quoddam genus hominum, qui ſibi perſuadent ipſi, explicare ſe poſſe negocia, quæ tamen cuiuſmodi ſint, magna ſæpe ex parte ignorant, eò quòd ii, à quibus emittuntur, non ſemper ſe patefaciunt illis totos. Et ſicut Principes prouidere debent diligenter, quibus hominibus rerum tractationem cõmittant: ita quoq; viciſsim illi, qui mittuntur, debent explorare ſuas vires, neq; munus vllum, cui ſe putẽt eſſe impares, ſubire. Nec enim paucos noui, magnos alioqui viros, qui ſimilium rerũ tractationibus adhibiti, ſummam offenderunt difficultatẽ. Sunt omnino duo genera Principum. alii tam ſunt acuti & ſuſpicioſi, vt vix ægrè ſuſtineri poſsint. ferè enim eſt, vt ſe circunueniri putent & ludificari. Alii, ſuſpicionibus quidem non indulgent, verùm ingenio ſunt ita ſtupido & ignauo, vt quid vtile ſit, quid minùs, non intelligant. atq; in his parum eſt conſtantis animi. facilè enim & ab amicitia diſcedũt,

 & ab

& ab odio transeunt ad amicitiam. Et quanquàm illaudatum est vtrunq; genus, vt in quo non possis acquiescere: cum priori tamen illo malim mihi rem esse. quia multæ sunt rationes tuendi se apud illos: cũ altero nihil rectè perfeceris, eò quòd ipsi rerũ omnium securi, in suos familiares omnia reiiciunt. Rex impeditum videns Carolum bello contra Leodios, moliebatur semper aliquid aduersum Britannos, & ipsis quoq; Leodiis auxiliorum aliquid summittebat. Id animaduertens Carolus, dabat operam vt socios defenderet: ac nonnunquàm de induciis cũ Rege paciscebatur. Ad hoc ferè tempus captũ fuit Dinantum, quod est in Leodiorum finibus oppidum, ad Mosam, valde munitũ & locuples. Philippus Caroli pater, & si ætate cõfectus erat: voluit tamen ad obsidionem eius vrbis deferri lectica. Propter insi-
1465. gnem enim atrocitatem eius populi in Burgundiones, oderat eos infestissimè. nam & perpetuis incursionibus vexauerãt anteà Bouillos, qui sunt ad alteram fluminis ripam, Burgundici imperii: & recens, per octo mẽses durissimè illos circunuallauerant, ita quidem, vt miseri, tormentis & alia vi maiori coacti, abderẽt sese in loca subterranea. cumq; sint planè vicinæ hæ duæ vrbes: dici tamen non potest, quàm acerbè & hostiliter inter se dissideant. atq; id eò mirabilius est, quòd matrimonia inuicèm cõiungunt, quoniam ab aliis
oppi-

oppidis sunt aliquantò remotiores. Anno superiori, priusquàm euerterentur, quo tempore Lutetiam venit Carolus, pacem fecerant cum Philippo, & pecuniæ summa aliqua persoluta, discesserant à fœdere Leodiorum, & sua separatim negocia tractabant. quod ipsum erat indubitatũ interitus ipsorum veluti pręludiũ quoddam. Quoties enim illi, qui fœdere cõiuncti sunt, secessionem faciunt, & se dissipari patiuntur: dubitari ampliùs nõ debet, quin paulatim omnes cladem aliquam accipiant. idq; pertinet tam ad principes quàm ad ciuitates. & quoniam eius rei plurima existunt documenta, longiori sermone nihil est opus. Omnium verò mortalium optimè callebat Ludouicus Rex artem dirimendi societates atq; fœdera, in eoq; non parcebat vlli, vel sumptui vel labori, modò perficeret, quod vellet. neque verò Principes tantùm, verũetiam familiares ipsorum sollicitabat. Nõ multò pòst, pœnituit Dinantenses eius pactionis, ideoq; de quatuor ciuibus, qui illius cõsilii Principes fuerant, graue sumpserunt supplicium, redintegrato bello, quod vicinis Namurcis inferebant. Circũsedit igitur eos Philippus, sed bellum gubernabat Carolus. Venerat eò Sanctopauli Comes, Galliæ Connestablius, vt eis opem ferret. non quidem iussus à Rege: verùm sua sponte, coacta militum manu in finibus Picardiæ. Octauo die postquàm tormẽtis admo-

dùm fuissent oppugnati, fecerũt eruptionem, sed non absq; summo detrimento, ita quidem, vt sociis ipsorum deesset spacium auxiliandi. Captum enim oppidum solo fuit æquatum, & qui à cæde supererant, circiter octingenti captiui, è regione, & in conspectu Bouillorum, in flumen præcipitati, submergebantur. Atrox admodùm fuit ista vindicta, sed credibile est diuinitùs accidisse, propter anteactam ipsorum crudelitatem in vicinos. Postero die Leodiorum maxima venit manus, vt illis esset subsidio, planè cõtra datam fidem, nam ex pacto discesserant ab ipsis. Confecto eo bello, Philippus ob grauem ætatem domũ reuertitur, Carolus cum exercitu in Leodios proficiscitur. Occurrimus autem illis opinione citiùs, eò quòd primum nostrũ agmen aberrasset à via. & tametsi diei tempore excludebamur: tamen instruimus aciem. In hoc ipso tempore, legati veniũt ad Carolum, oratum, vt ignoscat multitudini. Ipsi verò Leodii præ se ferebant desiderium quoddam & ardorem pugnæ, neque videbantur idem sentire quod legati. veruntamen vltrò citroq; missis nunciis, Carolus his conditionibus paciscitur, eósque recipit, vt anni superioris pactiones seruent, vt certam pecuniæ summam dependant, vt trecentos dent obsides ante horam octauam insequentis diei. eorũ nomina fuerunt scripto comprehensa. Fuit ea nocte valde à nobis trepidatum,

tum, quòd neque munitiones vllas haberemus, & lõgiori interuallo essemus dirempti, loco valde iniquo, quum & hostium copiæ essent pedestres omnes, & loci naturam optimè tenerẽt. Ex ipsis plerique cupiebant nos adoriri, nec absque causa, meo quidem iudicio. sed qui fuerant pacificationis authores, obsistebant. Prima luce cogitur omnis noster exercitus, cataphractorum circiter tria millia, sagittariorum ad quatuordecim millia, & peditatus mediocris ex vicinia collectus. Expediti cõtendimus ad illos, accepturi promissos obsides, vel nisi darent, prælio dimicaturi. Postquàm eò ventum est, offendimus eos dispersos, absque ordine, vt fieri solet in populo, qui nullo continetur imperio. Iam multus erat dies, quum obsides nondum dedissent. Carolus perquirit sententias quid sit agendum. Burgundiæ Mareschallus primus omnium rogatus, ait, impetum in eos debere fieri, facilè citra periculum posse profligari, & ipsos adeò in culpa esse, qui datam fidem non seruassent. Proximus Contęus, ea cõprobata sententia, magis etiam instigat: pulchriorem offerri non posse vllo tempore occasionem, & simul demonstrat, quemadmodùm nullo ordine, & sine timore vagarentur: nõ esse igitur diutiùs morandum. Connestablius contrà suadebat, si illos adoriatur, fore, vt existimationis & honoris iacturã subeat. tantam hominũ mul-

titudinem, in re tam ardua, non posse tam facilè statuere: mittendum esse potiùs legatum, qui de voluntate ipsorum cognoscat. Carolus diu multúmque, nunc in hanc nunc in illam partem fluctuat. hinc stimulabat eum vetus in illam gentem odium, quam facilè posse deleri totam videbat: illinc mouebat eum pudor & honestas. Tandem mittitur legatus. ei in itinere obsides fiunt obuii. Connestablii sententiam valde improbabant milites propter ereptã prædam. Leodium continuò mittuntur legati, vt pacificationem illi confirmarent. Vulgus hominum, vt est leue & inconstans, præter alia multa, quæ prótervè in legatos admiserunt, hoc quoque dicebant, Carolum non fuisse ausum concertare prælio. His rebus perfectis, in Flandriam redit, & ad hoc ferè tempus è vita discessit ipsius pater Philippus. Agitabatúr semper aliquid inter Principes. Rex iratus erat & Carolo & Britanno, inter quos difficilis erat cõmeatus, propter itinerum impedimenta, & belli quidem tempore, non nisi per mare & Angliam patebat transitus, & à Caletis ad Carolum, nisi per ambages, & cum periculo veniri nõ poterat. In his rerum difficultatibus, dum nunc Bellum geritur, nunc induciæ fiunt, nũc alii in alios intenti sunt, & suos quisq; socios in pacificationibus comprehendunt: hoc beneficii Deus præstitit Galliæ, vt factionibus & bellis ciuilibus Anglia diuexaretur.

tur. Nam alioqui Gallia dubioprocul in magno fuiſſet diſcrimine. Rex totus in hoc erat, vt Britannum debellaret, eò quòd ad iniuriam videretur eſſe opportunior, & quòd ſuis hoſtibus præberet hoſpitiũ, in primis autem fratri, multiſq; aliis, quorũ in Gallia nõ leuis erat authoritas. Sollicitabat igitur omni ratione Carolum, egregiis propoſitis conditionibus, vt fratrẽ atq; Britannũ deſereret, atq; vt faciliùs hoc impetraret, pollicetur ſe quoq; Leodios, & alios ipſius aduerſarios deſerturũ eſſe. verùm Carolus iis omnibus repudiatis, exercitum in Leodios iterũ educit, qui pacem nuper factam, violauerant, tametſi dediſſent obſides, ea quidem conditione, vt ſiquid contra pactiones facerent, integrũ eſſet ipſi, ſupplicium de illis ſumere. Dum Carolus apud Louaniũ copias cogit, Regis legati, Conneſtablius, qui iam totum ſeſe dederat Galliæ, & Cardinalis Baluenſis, cum eiuſmodi mandatis eò veniunt. Leodios eſſe comprehenſos in induciis, quòd ſi bellum in eos moueatur, Regem ipſis non defuturum: veruntamen ſi patiatur, Britanno bellum ex Gallia inferri, diſceſſurum eſſe Regem ab eorum defenſione. Carolus ad hæc reſpondit, non ſe belli authorem eſſe, verùm Leodios, qui pactas inducias violaſſent: vt autem ſocios & confœderatos prodat, nullam eſſe iuſtam cauſam. Eo dato reſpõſo, diſcedentibus iam legatis, clara voce dicebat, orare ſe

re se Regem, ne quid in Britãnia moueret. Tum Connestablius, qui pauló magis vrgebat, Tu veró, inquit, optione data, non eligis alterum, sed vtrumq; tibi sumis. bellum vis inferre quibusuis pro tuo arbitratu, nostris etiam amicis & confœderatis: atque intereà iubes, vt ociosi spectemus, nec hostem vlciscamur. fieri ista nõ possunt, neq; Rex admissurus est. Ad hæc Carolus, Hostes, inquit, coactis copiis expediti sunt, & opinor intra triduum mihi dimicandum esse. quòd si me vinci contingat, facietis quod erit ex vsu vestro, sed si prælio sim superior, nõ infestabitis Britãniam, atque ita legati discedunt. Carolus Louanio digressus cũ insigni exercitu, obsidione cingit Centrones oppidum. Sed antequàm eò veniret, conuocato concilio, deliberauerat, quid de obsidibus statuendum esset. Dicebant aliqui necandos esse, Contæus in primis, cuius sententia præter morem & ingenium ipsius, visa mihi fuit admodùm atrox. Optimum igitur est, vt Principes multorum audiant sentẽtias. Sæpe enim accidit, vt prudentes etiam viri labantur, & errent in dicendis sententiis, quando vel gratia, vel odio, vel æmulatione quadam impulsi, diuersum ab aliis dicunt. Deinde non semper sumus eodem animi vigore. nam quæ fiunt à prandio cõsultationes, inter decreta referri nõ debent. Quòd si quis putet, eos, qui sic aberrant & labuntur, non esse Principum adhi-

adhibendos cōſiliis:ille meminerit,neminem eſſe omnium hominum, qui non fallatur aliquando, atque ex affectibus aliquid agat.ideoq; in magno deliberantium numero hoc boni eſt, quòd aliqui ſemper exiſtunt,qui quod ab aliis peccatum eſt, emendant atque ſanant.In hoc concilio quidam, præiudicio Contæi decepti,ſequebātur eius ſententiam,quòd magnæ eſſet authoritatis.Nam in omnibus ferè conuentibus non deſunt,qui nihil quidem ipſi pronūciant, ſed aliorum iudicia,etſi nihil intelligant, ſequuntur, eóque ipſo placere ſæpe ſtudent & gratificari ei, quem vident in illuſtri loco poſitum eſſe. A Contæo rogatus Imbercortus Ambianus, vir nobilis, & ſingulari virtute,ait,in primis cauendum eſſe, ne Deus aliquo ſcelere offendatur: debere Carolum ita ſe comparare, vt hoc vno facto clarum faciat, & demonſtret omnibus, quàm non ſit, aut crudelis, aut vindictæ cupidus. Sibi videri, dimittendos eſſe obſides,qui ſuorū fidem ſequuti, pro ſalute patriæ in diſcrimen veniſſent.Abeuntibus autem illis declarandū eſſe beneficium, quo ſint affecti, & mandandum, vt modis omnibus hortētur ſuæ ciuitatis populum ad æquitatem & pacem colendam. quod etiam ſi non impetrent: vt tamen ipſi memores accepti beneficii, non ſumant arma, vel in Carolum, vel in Epiſcopum ſuum. Hæc ſententia quum in concilio viciſſet,

libe-

liberati obſides,fidem dabant,ſe ſatiſfacturos eſſe mandatis. Tum & illud additum fuit,quòd ſiqui deprehenderentur ex ipſis,vllo tempore,cum armis aduerſus Carolum: magno id eorum capitis periculo futurũ.Poſteaquàm Contæus tam atrociter dixiſſet in miſeros obſides, qui ſimplicitate perſuaſi, in eas anguſtias deuenerant: ex noſtris quidam ad me tacitè,Vides,inquit,Contæum,licet ætate ſit grauis,firma adhuc eſſe valetudine. ſed auſim affirmare,quandoquidem adeò crudeliter ſentẽtiam dixit, intra annũ eſſe moriturum. Atq; ita quidem accidit.ſed ante mortem, Principi ſuo bonam operã nauauit, vt poſteà ſum dicturus. Erãt in eo oppido,quod obſidebatur,Leodienſes ad tria millia.iis præerat vir quidam nobilis, egregia virtute, is ipſe, qui de pace legatus ad nos venerat,quum obuios illos haberemus,vt ſuprà diximus. Tertio obſidionis die,Leodienſes ad triginta circiter millia,pedites omnes, præter quingentos equites,cum maxima vi tormentorũ, auxilio illis venerunt,paulò ſub meridiem. Aberant à nobis ad dimidium milliare,in quodam vico, quem ab altera parte alluebant paludes. vnà cum ipſis erat Franciſcus Roietus,legatus Regis. Ilico propiùs ad noſtras munitiones excurrunt.in hoc enim errauerãt noſtri,quòd potiores equites longiùs emiſiſſent,& de hoſtiũ aduentu primùm ex pabulatoribus noſtris cognouimus. Carolus

eo die

eo die, præter morem & consuetudinem optimè distribuit exercitum. Cohortes enim aliquot, & inter hos circiter sexcentos Anglos ad obsidionem reliquit:ad vtrumq; latus vici disponit mille ducentos cataphractos:ipse paulò longiùs,è regione, cum octingẽtis cataphractis & sagittariis, & magno peditum numero consistit.Primam aciem ducebat Rauestenus, pedites omnes. Hi quum venissent ad oram fossarum, quæ & latæ erant,& altæ,& aqua plenæ: telorum multitudine hostem reiiciunt, occupatis fossis & tormentis. sed quum nulla iam nostris tela superessent: illi redintegrato animo prælõgis hastis impetum faciunt in nostros sagittarios,occisis in eo temporis vestigio circiter quingentis,ita quidem,vt ad fugam nostri propemodùm spectarent. verùm in eo rerum statu,Carolus iubet progredi reliquam manum sagittariorum,quibus præerat Cordęus. Hi magnis animis hostem adorti, primo statim concursu profligant.Equites nostri,qui ad latera vici erant dispositi,& Carolus etiam,ex eo loco vbi constiterant, impediti paludibus, vim vllam inferre hosti non poterant, sed hoc solùm expectabant,vt si primo nostro agmine pulso & superata fossa, in planiciem illi venissent, exciperent eos. Disiecti igitur illi à nostris sagittariis,fugiũt per loca palustria,& præterquàm pedites, nemo consectabatur eos. Ibi Carolus cohortes aliquot

equitum

equitum emittit,qui persequantur: sed ii paludibus tardati,cogebantur longius oberrare. superueniens deinde nox,periculo multos eripuit. Carolus posteà magno per oppidum audito fremitu, veritus eruptionem illorum, nouas eò mittit equitum cohortes. Id quod metuerat accidit. Ter enim conati eruptionem facere,reiecti sunt. Qui non profugerant, collecti denuò circa munitiones,aliquantulùm restiterunt. Desiderata sunt in eo prælio ad nouem millia. quòd nisi nox persequendi finem fecisset, edita fuisset multò maior cędes. His rebus peractis,Carolus multa iam nocte redit in munitiones cum toto exercitu, præter mille & ducẽtos illos equites,qui ad duo milliaria progresi, persequebãtur fugientẽ hostem, quem propter interiectum amnem alioqui nõ potuissent assequi, tametsi tenebris impediti, nihil magnopere efficiebant. Eo die Carolus egregia vsus est opera Contæi,in instruenda acie,ab eoq; prælio paucis pòst diebus è vita ille decesit,cùm in obsides adeò fuisset asper & implacatus,vt suprà docuimus. Depositis armis,Carolus scribam accersit,dat literas ad Conestabliũ,& alios Regis legatos, qui antequàm triduum ab eo discesserant,nũciat cæsum & profligatum esse hostem, ideoq; petit,ne qua vis inferatur Britanniæ. Biduo post prælium, oppidani obsesi, quòd arbitrarentur cædem suorum esse multò maiorem,

dedi-

deditionem faciunt, & decem ex omnibus viros dant in potestatem Caroli. De his supplicium capitis sumitur. ex iis erant sex, qui quum recèns fuissent obsides, beneficio Caroli sub conditione fuerant dimissi, vt diximus. Est sanè res plena periculi, dimicare prælio, propter incertissimum euentum. Nam etiam vt modica sit accepta clades: fieri tamen nō potest, quin aliqua fiat rerum conuersio, partim metu hostium, partim contemptione & despectu illius, qui infeliciter pugnauit: oritur fremitus & indignatio militum, qui & magnis iacturis conciliandi sunt. Optimum igitur est, vt qui prælium aduersum fecit, contineat se quantum fieri potest, intra suas munitiones, & experiatur, siqua ratione non difficili possit recuperare amissam gloriam, vt suis animum addat, & eos metu liberet. Dici enim nō potest, quantas secum incommoditates trahat aduersum prę-lium: vbi qui victoriam adeptus est, authoritatem suam amplificat, & facilè quiduis impetrat, & militem habet ad quæuis obsequentiorem. Sed à victoria præstanti quadam opus est moderatione ac temperantia, ne quis prospero fortunę cursu fiat insolentior, & ea deinde consilia sequatur, quæ ad præcipitium deducunt. id quod non paucis florentissimis viris accidisse constat. Carolus, in deditionem acceptis Centronibus, Tongros obsidet, qui & ipsi quòd infirmū esset oppidum, non

non expectata vi vlla maiori, deditionem faciūt, traditis etiam in potestatem illius decem viris, inter quos & ex obsidibus aliqui erant. De his quoq; sumptum est supplicium. A Tongris contendit Leodium. Diuisa erat ciuitas, nonnulli resistendū esse putabant: alii, quòd viderent omnia circùm incendiis atque depopulationibus vastari, pacem dicebant esse redimēdam. Vbi propiùs ad vrbem ventum est, initæ sunt aliquæ rationes pacis, eoq; rem deduxerunt quidam ex priorum obsidum numero, memores accepti beneficii, vt ex primariis ciuibus trecentos adducerent, cultu corporis miserabili, qui ad Carolum delatis portarum clauibus, in fidem ac potestatem eius sese dabant, ea lege, vt ab incēdio & direptione abstineretur. Erant tunc cum Carolo legati Regis, missi, vt idem quod anteà Connestablius, sollicitarēt. Quo die cum Leodiis transactum fuit: Carolus ingressurum se putans in vrbem, præmisit Imbercortū, qui, quòd ei ciuitati aliquando præfuisset, acceptus erat multitudini. Is quum nō admitteretur, in vicinam abbatiam sese recipit cum ducētis circiter militibus, in eoq; numero & ipse eram. Nūciabat ei Carolus, quòd si tutò ibi esset, ne discederet: sin minùs, vt in castra rediret. propter incommoditatem enim loci, & vastissimas rupes non facilè poterat ei subuenire. Imbercortus, quoniam erat in loco munito, constituit ibi manere,

manere,& ex oppidanis,qui supplices venerant, vt diximus,quosdam apud se detinuit certo consilio, vt posteà sum dicturus. Noctu, sub horam nonam,audimus pulsari cãpanam. Ad hoc signũ oppidani conueniebant, & verebatur Imbercortus, ne consilium inirent nos adoriendi. Certior enim factus fuit, esse quosdam in vrbe potentes & locupletes homines,qui pacem repudiarent,& vera fuit eius coniectura. Nam hoc agebatur, vt nos inopinantes opprimerent. Ibi tum ille,quòd si possumus,inquit,sustinere ipsos,& demorari ad mediam vsq; noctem,salui sumus. defatigati volent sese reficere ex labore & vigilia, & qui sunt infestiores nobis,re parum feliciter tentata, fugæ sese mandabunt. Atq; vt commodiùs perficeret, quod habebat in animo,ex oppidanis,qui cũ ipso erant, duos emittit in vrbem cum mãdatis & pacis conditionibus,eo consilio,vt intereà dum illi super iis rebus deliberarent, tempus extraheret. Est enim eius populi perpetua cõsuetudo,vt quoties grauioris rei aliquid allatum est, in curiam, ad sonitum campanæ,cõueniant. Quum ciues illi duo,quos emisimus, ad portam venissent, offenderunt magnam vim hominum,quorum alii pręlium,alii pacem poscebant.Ibi nostri legati,clara voce dicebant vrbis Præfecto,adferre se non iniquas conditiones ab Imbercorto, Caroli legato: rectè facturos igitur,si in curia tributim collecti,

de summa rei cognoscant. Placuit ea sententia, & continuò pulsatur campana, quo signo facilè intelligebamus eos occupari negocio. Nostri quidem legati non redibant: sed horam vnam post, multò quàm anteà maiorem fremitū exaudimus ad portam. Confluebant enim eò maxima multitudine, & ex mœnibus proterue multa, & iniuriosè in nos dicebant. Imbercortus, quòd intelligeret nos in maiori esse periculo, quàm anteà, reliquos quatuor obsides emittit ad illos cū literis in hanc sententiam: Quo tempore ipse mandato Caroli præfuisset vrbi, perbenignè se & amanter ipsos tractasse, velle nunc quoque se tota mente & animo prouidere, ne quod detrimentum ea ciuitas accipiat, cupere se modis omnibus ipsorum salutem, quam si cōsequi velint & retinere, opus esse, vt quemadmodùm fuissent pacti, Carolum in vrbem recipiant. Præter eas literas, ipsos etiam oppidanos, qui mittebātur, quæ dici vellet, edocuit. Qui quum eò venissent, patentes repererūt portas, pleriq; cōtumeliosis vocibus, & grauibus interminationibus eos excipiebant, alii, quominùs audirentur, non repugnabant. Itaq; redierunt in curiam, quumq; notum campanę sonitum denuò exaudiremus, valde fuimus exhilarati, & paulatim iam remittebatur ille, qui fuerat ad portam tumultus. Quum ad secundam vsque horam post mediam noctem deliberassent, placuit seruandas esse

esse priores pactiones,& postero die vnā ex portis Imbercorto tradēdam esse. Quo facto decreto, Rasius Lutrius, vir potens & nobilis, qui pacem dissuaserat, cum sua clientela omni profugit. Immoratus sum huic loco diutiùs, vt ostēderem, per eiusmodi rationes, quibus vsum esse videmus Imbercortum, magna sæpe pericula & incommoda posse declinari. Postridie prima luce ex obsidibus ad Imbercortum multi veniunt oratum, vt in curiam, vbi coactus esset populus, veniat,& iureiurando ipsis caueat de incendio & direptione. Quod si faciat, fore, vti in portæ possessionem mittatur. Ea re priùs ad Carolum nunciata, proficiscitur in vrbem,& data fide, quam petebant, redit ad portam, eámque mutatis custodibus, in suam potestatem recipit, & vexillum Caroli ad eam præfigit. Occupatas deinde tres alias portas, firmo præsidio munit. Erat id temporis Leodium, vrbs florentissima, & valde frequens. Nam ex vicinis locis quamplurimi eò se receperāt, sic, vt è superiori clade nullos viderentur desiderare. Non premebantur vllis angustiis rerum necessariarum,& hyems erat, & perpetui imbres,& ipsum alioqui solū eius regionis valde cœnosum. Nos autem in magna eramus difficultate & pecuniæ & annonæ, neq; decreuerat Carolus obsidere vrbem,& vt voluisset, non poterat tamen, & si per biduum modò sustinuissent illi,

nulla re perfecta, temporis incommoditate & rerum inopia exclusus, domum reuertisset. Hoc eò pertinet, vt demonstrem, Imbercorti maximam fuisse virtutem in huius rei tractatione, & haud dubiè gubernabat ipsius consilia Deus, eò quòd tam clementem & humanam sententiam dixerat pro miseris obsidibus, vt suprà docuimus. Eòque libentiùs ista commemoro, quòd Principibus aliquando dolet, cōtulisse beneficium in aliquem, seq; deinceps nō tam faciles futuros esse dicunt, cùm tamen proprium sit ipsorū munus, de quamplurimis benemereri. Malum igitur iudicium faciunt, qui ita sentiunt. Nam eum, qui nunquàm circunuentus est, truncum esse dixeris, aut stipitem potiùs, quàm hominem, propterea, quòd inter prauum & vitiosum, quid intersit, diiudicare non potest. Deinde, non omnes eodem sunt ingenio, neq; propter vnius aut alterius improbitatem intermittēdæ sunt bene de quamplurimis merendi occasiones. Hoc tamen suaserim, explorandum esse, cuiusmodi sint, qui beneficium petunt, nec enim omnes digni sunt qui accipiant, & mihi quidem absurdum quiddam esse videtur, hominem prudentem posse ingratum esse. Quamobrem optimū est, vt Principes adhibeāt sibi viros magna virtute præditos. Sic enim existimabunt omnes, quandoquidem eiusmodi virorū cōsuetudine delectantur, ipsos quoq; eisdem esse

esse virtutibus ornatos,&,vt paucis absoluā,semper benefaciendum est aliis.Fieri enim potest,vt vnus aliquis,licet tenui sit beneficio affectus, insignem aliquam operam præstet, & reliquorum ingratitudinem cumulatè resarciat & compēset. cuius rei documentum sumi potest ab istis obsidibus,è quorum numero, tametsi pleriq; omnes ingrati essent,& illiberaliter agerēt,pauci tamen quidam, memores accepti muneris,hanc tantam rem,magna cum gloria Caroli & vtilitate perfecerunt. Postero die Carolus magnificè in vrbem ingreditur,prostrata ac diruta parte aliqua muri, & adęquata fossa.Stipatus erat duobus cataphractorum millibus,qui pedites erant omnes,& totidem sagittariis, magnam etiam manū in castris reliquit. Ipse equo vectus, ingreditur splendidè vestitus,quumq; ad sacram ædem eius vrbis summam venisset,ex equo descendit:Cōmoratus ibi per dies aliquot,suppliciū sumit de sex,qui erant ex obsidū numero,deq; ciuitatis tabellario quodam, quem acerbè oderat. fert aliquot leges, & pecuniæ magnam summā imperat,quam sibi deberi cōfirmabat ex violata superiorum annorum pace, deinde tormenta omnia ipsis adimit & arma,turres etiam & mœnia solo ęquari iubet.pòst domum reuersus, honorificè fuit exceptus à populo,pręsertim autem à Gādauensibus,qui priusquàm in Leodios proficisceretur, cum aliis qui-

buſdam vrbibus ad rebellionē ſpectauerant, nunc verò poſteaquàm victor rediiſſet, reuerēter ipſum habebant, & per primores ciuitatis, ſigna ſua militaria Bruxellam vſq; deferri ad ipſum iuſſerant. Nam à morte patris, Carolus, quòd amari ſe crederet ab eius ciuitatis populo, ſolēniter, omnium primùm ad ipſos ingreſſus eſt, futurum ſperans, vt ſi liberaliter ab eis haberetur, ad alias quoque vrbes ea res magnam ipſi conciliaret authoritatem. ſed poſtridie, quàm eò venit, in forum armati ciues confluunt. Eò tandem & ipſe deſcendit, vt turbam ſedaret, ſed fruſtrà. Per totos enim octo dies ibi conſtiterunt, & inter alia, petebāt ſibi reſtitui omnia, quæ ipſius pater Philippus ademiſſet, deinde, vt ſingulæ opificum tribus haberent ſuum quæque vexillum, vt antiquitus inſtitutum eſſet. Quum aliud non poſſet, neq; ſatis in tuto verſaretur, temporibus coactus, largitur eis omnia, & quæ poſtulabant priuilegia, concedit. Mox illi in foro ſigna ſua proferunt & affigunt, multò antè parata, non obſcurè præ ſe ferentes, etiamſi non impetraſſent ab eo, ſe tamen illa fuiſſe priuata authoritate recuperaturos. Dixerat anteà Carolus, fore, vt reliquę vrbes, Gandauēſium ſequerentur veſtigia, & quia paſsim erant exorti motus, voluit ad eos primùm, à quibus diligi ſe putabat, proficiſci, quò ſic alias vrbes contineret. Prouerbio dicitur, Gandauenſes amare quidem

ſui

ſui Principis filium, ſed non ipſum Principem. ei dicto ſi fidem habuiſſet, nõ fuiſſet in eas redactus anguſtias. Proximè enim ſecũdum Leodios, valde ſunt mobiles & incõſtantes, verùm hoc eſt in ipſorũ tumultibus boni, quòd Principi vim nullam adferunt: honeſtiores etiam ciues, vulgi leuitatem & inſcientiam valde deteſtãtur. Hanc illorum proteruitatem id temporis ferre cogebatur Carolus, ne belli daret occaſionem tam ſuis quàm Leodiis, intereà tamen nõ dubitabat, quin ſi Leodios debellaret, facilè ipſos eſſet cohibiturus, atque ita quidem accidit. Parta enim victoria, proceres vrbis, pedites omnes, & vexilla & priuilegia, & literas, quas Gandauo diſcedẽs coactus fuerat ipſis largiri, deferebãt ad eũ Bruxellam, vt dixi, magna circunfuſa nobilium & legatorum multitudine, vt de iis pro ſuo arbitratu decerneret. Ex ipſius fœcialibus quidam, iuſſus ab eo, detrahit ſigna de haſtis, quibus erant alligata, atq; ea deinde deferebãtur Boloniam, quod oppidũ à Caletis abeſt octo milliaribus, ad mare. Exhibitis poſteà priuilegiis, Cancellarius, quod præcipuum ex iis erat, & ad ipſorum adminiſtrationem pertinet, abrogat. Quum enim per omnes Flãdriæ vrbes, Princeps magiſtratum conſtituat quotannis, & rationes ab eo poſcat, apud ſolos Gandauos, per hoc priuilegiũ ei non erat integrum, creare ſupra quatuor Senatores,

ipsi verò reliquum numerum implebant: & sunt in ea vrbe vigintisex omnino Senatores, in quorum manu est, vel instigare populũ aduersus Principem, vel in officio continere, & obsequentem efficere. Mulctatis ad eum modum Gandauensibus, reliquæ ciuitates, quòd nihil grauius admisissent, data pecunia, ipsum placabant. Ex qua vna re videre licet, quantum in victoria positum sit, & quàm sit periculi plenũ, facere aduersum prælium. Non est ergo, nisi necessariò, dimicandum, & ante prælium, de summa rei cogitandum est. Nam qui meticulosè aliquid faciunt & pauidè, meliùs ferè suis rebus prospiciunt, & sæpiùs vincunt, quàm illi, qui fastuosè & superbè progrediũtur, tametsi quum Deus aliquid decreuit, frustrà sumitur omnis labor, vt in Leodiensium causa videri potest, qui, licet ipsis interdictum esset sacris, obstinatè tamen pergebant, neq; probabilem vllam suæ insolentiæ causam adducere poterãt, sed sublati facultatibus intemperanter agebant. Quo in loco, in mentem mihi venit prouerbiũ quoddam Ludouici Regis, qui dicere consueuit, Dedecus & detrimentum esse comites, ac veluti pedissequas superbiæ. Iis rebus Bruxellæ confectis, Carolus Gandauum sub armis profectus, honorificentissimè fuit exceptus. patefecerant ei partem aliquam vrbis, vti militem pro suo arbitratu vel emitteret, vel introduceret. Intereà veniũt ad ipsum

ad ipſum à Rege multi legati,ſed & à Britanno: ipſe viciſsim ad vtroſque mittit. Rex in primis cupiebat, ipſius voluntate bellum in Britanniam inferre. Quum impetrare nõ poſſet,grauiter tulit,præſertim, quum ille ſuos confœderatos atq; ſocios Leodienſes perdomuiſſet. Impatiens igitur moræ & ocii,prima æſtate exercitum in Britanniã mittit,occupatis ibi duabus arcibus. Normannus ilicò & Britannus opem Caroli implorant. Conductis igitur copiis, quanta potuit celeritate,& miſsis ad Regẽ literis,petit, quoniam vtriq; & confœderati ſui eſſent,atque in induciis cõprehenſi,vti à bello & iniuria abſtineret. Accepto minùs cõmodo reſpõſo, Peronam cum exercitu proficiſcitur.quumq; per triduum eſſet ibi cõmoratus,venit ad eum Cardinalis Baluenſis,à Rege,qui tum erat Compendii,oppido Picardię, cum mandatis aliquot,& pacis rationibus.Is inter alia dicebat,fieri poſſe, vt illi ſeparatim, ipſo excluſo, cum Rege paciſcantur. Nam eò ſpectabat Rex,vt ſocietatem diſsiparet.Per eundem Carolus nũciat Regi,quòd copias collegiſſet,id ſe muniendi ſui,& ſocios defendendi,non oppugnandi ipſius cauſa facere. Lenibus vtrinq; verbis res agebatur. Non multò poſt illius abitionem,adferuntur à Normanno literæ ad Carolum, quibus nunciabat, ſe,vnaq; Britannũ eſſe cum Rege pactum,& ab omni alio, potiſsimùm autẽ ab ipſius

fœdere

fœdere discessisse, & relicta Normannia, se quotannis accepturũ à Rege fratre ad sexaginta francorum millia. His ille conditionibus transegerat inuitus quidem, sed cogebatur dissimulare & ferre. Carolus eo nuncio valde fuit commotus, pręsertim cùm esset in armis, & copias ideo coegisset, vt opem ipsis ferret. Tabellarius autem, quoniam iter fecerat, qua parte Rex erat, in magno fuit discrimine, quòd crederetur fictas attulisse literas, verùm in eo ipso temporis vestigio, ex diuersis locis idem nunciabatur. Rex tum putabat se peruenisse quò voluit, & facilè posse Carolum ad se traduci, atque ideo multi cõmeabant inter eos nuncii, eoq́; tandem res deducta fuit, vt pro belli sumptibus Rex ei dependeret centum & viginti aureorũ millia. Eius pecuniæ dimidiam partem statim persoluit, antequàm cum exercitu ille discederet. Post hęc, familiarẽ quendam suum, Vobrissetum, Carolus misit ad Regem, qui valde amanter eum & benignè cõplectebatur, fore sperans, vt Carolum planè sibi deuinciret, primùm, quòd ipsius frater & Britãnus eum deseruissent, deinde, quòd accepta pecunia delinitus erat. Per hunc ipsum igitur, & huic adiunctum Cardinalem Baluensem denũciat, quãtopere cupiat cum eo colloqui. Carolus autem, qui tum erat Peronę, non admodùm huc inclinabat, eò quòd Leodienses darent non obscuram significationem rebellionis,

lionis, incitati à Regis Legatis, vt id facerent ante inducias, quæ in paucos dies pactæ fuerant. Cardinalis respondit, Leodienses, quorum turres ac propugnacula essent ab ipso deiecta, qui tormentis omnibus & armis essent dispoliati, nihil tale molituros, & vt maximè velint, non ausuros tamen, vbi conspexerint hanc ipsorum colloqutionem & amicitiā. Assensit tandem Carolus, vt Rex, quoniam ita vellet, Peronam veniret, simul fidem dat, vt id ei tutò liceat: deinde, vt Leodiorum motus componeret, Episcopum eius vbris, propter quem ortum fuit dissidium, & Imbercortum, eò misit.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber tertius.

REX igitur ad constitutum locum venit, paruo comitatu, sequutus fidem Caroli, cui totum se permisit. Erant cum eo Borbonius, & eius frater Cardinalis, & alter Baluēsis, & Connestablius, qui colloqutionem hanc ægrè tulit. Iam enim ferocior erat factus, neque Carolum, vt anteà, reuerebatur. Aduētanti Regi, Carolus

rolus obuiàm progreditur, & hoſpitium præbet apud quæſtorem oppidi, eò quòd arx anguſtior erat & ruinoſa. Facile quidem eſt, & procliue, vt inter potentes Principes bellum exuſcitetur, ſed ob diuerſitatem rerum, quæ incidunt, vix magna difficultate componitur. Nocere enim quiſq; ſtudet aduerſario ſuo, quantũ poteſt, & celeres plerunq; ſunt in eiuſmodi rebus, animorum motus, qui poſteaquàm ſemel in actionem tranſierunt, ſiſti non poſſunt aut reuocari. Quod ipſum Regi videmus & Carolo eueniſſe, qui quum ſubitò, & contra plurimorũ expectationem, in colloquium venirent, ſuis legatis, quos aliò miſerant, nihil eius rei ſignificauerant. Carolus enim è Burgũdia copias euocauerat, in iiſque nobiles aliquot erant Sabaudi, infeſtiores Regi, quòd ab eo fuiſſent aliquando in carcerem coniecti. Et quo tẽpore Peronam Rex venit, iſti etiam aderant: Burgundiæ verò Mareſchallus, quòd & ipſe Regem valde odiſſet, extra oppidum ſeſe continuit cum ſuis cohortibus. Ea re nunciata, Rex orat Carolum, vt ſibi liceret in arcem diuertere, quò periculum vitaret. Carolus, confirmato eius animo, libenter morem gerit. Sanè minùs prudenter faciũt Principes, quum alterius poteſtati ſe permittunt, pręſertim intercedẽte bello. Maximũ itaq; momentum adfert hiſtoriarum cognitio, iuuenilibus annis percepta. Nam extant in iis pulcherrimę pi-

ctura,

ęturæ, quæ clarè demonſtrant, quàm multa perfidè ſæpe & inſidioſè fiant in eiuſmodi colloquutionibus,& in quantas acerbitates aliquãdo coniecti ſint multi, eò quòd ſuis aduerſariis nimiam habuiſſent fidem. Verum quidem eſt,non omnes perfidioſè agere,ſed vnius calamitate complures fieri poſſunt cautiores. Quãtum enim longo rerũ vſu potui cognoſcere,qui iam per annos duodeuiginti verſatus ſum in maximis Regum negociis,equidem ſic arbitror,quemadmodùm & vitæ diuturnitate, & robore corporis multo ſumus inferiores priſcis illis hominibus: ita quoque ab ipſorum fide & integritate permultùm nos degeneraſſe. Vix enim eſt,vt prouidere ſibi aliquis diligenter ſatis poſsit,quominùs fallatur, & quò ſunt potentiores Principes, eò maior eſt inſidiis & improbitati locus. Nam & ſua quadam ſponte illi eò propendent, vt quod libet, licere ſibi putent,&,qui ſunt circum ipſos, quoniam aucupandæ modò gratiæ ſunt intenti, planè ſeruiunt illorum cupiditatibus,& ſiquis ad meliorem frugem aliquando hortetur, magnas tempeſtates excitat. Temperare mihi non poſſum hoc loco, quin grauius aliquid dicam in Principes imperitos & ignauos. Habent ſibi pleriq; familiares,aliquot iuriſperitos, & quoſdam,qui longiori veſte diſcernuntur ab aliis: & rectè quidem, quum ſunt viri boni,ſed periculoſè admodùm & magno

cum

cum detrimento,quando sunt viciosi. Cuiuscũq; rei sermo inciderit, ilico legem aliquam, aut historiam adferunt,plerunque & sæpenumerò prçter rem,dum ad suum sensum & affectum omnia detorquent,idq; eò crebriùs faciunt & audaciùs, quum Princeps ipse nullam habet rerum cognitionem,qui si vel ingeniò valeret,vel librorũ lectione quæsitã haberet aliquam prudentiam,non temerè circumueniri posset, nec sic ludificationibus aliorum esset expositus.Hoc enim certò statuendum est,Deum non condidisse regna,vt gubernarentur ab hominibus ineptis & stolidis,qui friuola quadam & misera iactatione solent dicere,se,quòd vsum literarum non habeant,suis familiaribus & necessariis omnem actionem committere,ac deinde,nulla probabili adducta ratione,cur ita loquantur, totos sese dedunt voluptatibus.Quòd si bene fuissent à teneris annis educati,longè aliam viam ingrederentur, & hoc darent operã, vt homines bene & præclarè de ipsis sentirent. Neq; tamen hoc eò dico,quasi omnes Principes suis negociis praua ingenia prçficiant. Nec enim desunt,qui verũ iudiciũ faciunt,& prudenter sibi deligunt optimũ quenq;, cuius vtantur opera. Qua quidè in re maximè prouidus ac diligens erat Ludouicus Rex.Nam qui virtute aliqua singulari præditi essent, eos magno in honore habuit: mediocriter ipse erat literatus, &,

quod

quod præcipuũ eſt,ingènio valebat & ſenſu communi,quæ quidem facultas omnem aliam cognitionem antecellit, labore & induſtria comparatam. Omnes enim qui extant libri,præteritarum rerum continent monumenta,in iiſq; breui temporis ſpacio plus videri poteſt atque cognoſci, quàm multę hominum ætates ordine percipiant. Nulla igitur maiori clade populũ Deus affligere poſsit, quàm ſi Principem ei præficiat ſtolidũ & imperitum,neque enim dici poteſt, quàm multa hinc oriantur incommoda. Nam quia totus ab aliorum arbitrio ille pendet, neque per ſe quicquam ipſe gerit,naſcũtur factiones,diuiditur populus, diuiditur Senatus & regni proceres:inde bellum naſcitur,atq; ex bello rerũ penuria,quam excipiunt deinde morbi, & varii generis ærumnæ. Iuſtam ergo & doloris & querimonię cauſam habet populus, cùm ſui Principis liberos vident malè inſtitui,& ab hominibus vicioſis educari. Suprà diximus de iis,qui Peronã ex Burgũdia venerunt. Carolus enim tẽpore excluſus,non habebat ſpaciũ remittendi illos,eò quòd iam erant in Campania, cùm inter ipſum & Regem ageretur de collocutione:ad quã poſteaquàm ventum eſt, & aliquouſq; facta eſſet progreſsio,grauis eſt allatus & intẽpeſtiuus nuncius è Leodiorum finibus. Nam cùm Peronã Rex iret, de ſuis legatis,quos Leodiũ miſerat,ſeditionis excitandę

cauſa,

causa, non cogitabat, & hi quidem iniunctũ sibi munus diligenter obibãt. Instigati enim ab ipsis Leodii, Tongrorum vrbem, in qua tum erat Episcopus & Imbercortus, & circiter duo hominum millia, ex insidiis capiunt, familiares aliquot Episcopi trucidant, ipsum & Imbercortum captiuos abducunt. Inter eundum Imbercortus paciscitur cum nobili quodam viro, in cuius fidem & potestatem receptus, multitudinis insaniã euasit, quæ tanta fuit, vt inter alios ecclesiastici ordinis viros & canonicos, Robertum quendam, Episcopi necessarium, membratim conscinderent, & per ludibrium deinde frusta coniicerent alter in alterius caput: breuiter, quò longiùs progrediebãtur, eò magis incruduit ipsorũ furor. Certiores autem facti de collocutione Principũ, Burgundionibus aliquot captiuis dimissis, præ se ferebant, quicquid eius rei fecissent, aduersus Episcopum modò fecisse, quem & vinctũ abducebant Leodium. Captis Tongris, plerique omnes profugerant: ii quacunq; transibant, magnam excitarũt trepidationem, ita quidem, vt ad Carolum ilico perferretur nũcius. Dicebãt alii, trucidatos esse omnes, alii contrà, & multi simul nũciabant, ex iisq; non pauci spectauerant cædem illam Canonicorum, & credebant in eorum numero fuisse & Episcopum & Imbercortum. De Regis quoque legatis affirmabant, se vidisse illos, & qui essent, nominatim

natim dicebant. Ea re Carolus vehementiſsimè fuit commotus,cõfirmans Regem inſidiosè agere. Iubet igitur claudi portas, tam oppidi,quàm arcis, in qua Rex erat.Intereà ſpargebatur rumor amiſſam eſſe pyxidem cum gemmis,aliiſq; rebus precioſis. Rex in iis anguſtiis poſitus, valde ſibi metuit, præſertim quum inſpiceret turrim cubiculo ſuo vicinam, in qua Veromanduorum Comes aliquando necauit quendam Galliç Regem. Clauſis portis,Carolus,remotis omnibus,ad paucos, qui cum ipſo eramus cubicularii,conuerſus, inuitũ ſe ac contra voluntatem ſuam ad eam collocutionem deſcendiſſe dicebat: Regem mala fide ſecum agere,eoq; ſui prodendi cauſa veniſſe. Et quum deinde,quod apud Leodios acciderat, ordine recitaſſet:ita fuit exacerbatus, vt grauiter interminaretur,neque dubito,quin atrociter aliquid facturus fuerit in Regem,niſi eorũ, quibus loquebatur, oratione fuiſſet mitigatus. A nobis tranſiit ad alios,& inter paucas admodùm horas ita fuit diuulgata res,vt ad Regem deferretur,qui ſanè in maximo erat metu, ſed & omnes iudicio præditi, triſtem aliquem verebantur exitũ,& ſimul videbant,quàm ſit difficile,pacificare tam potentes Principes, & quàm incõſideratè ab vtriſq; factum eſſet,quòd ſuos legatos,antequàm ad collocutionem venirent,nõ reuocaſſent.Imprudenter faciũt Principes,æquali potentia prędititi,meo

quidem iudicio, vt non semel anteà dixi, quòd in colloquutionem ipsi descendunt: nisi fortè ea sint ætate, vt præter iocos & ludum nihil spectent aliud. Nam posteaquàm grandiores euaserunt, & æmulatio aliqua cœpit inter ipsos oriri, quod ferè fit, non est consultum, vt ipsi congrediantur, ac longè præstat, vt cõtrouersias, & quicquid est negociorum, curent per legatos, viros bonos atque prudentes, componi: & quoniam multo rerũ vsu compertum istud habeo, non grauabor quid viderim ipse, commemorare. Ludouicus, paulò pòst quàm ad ipsum esset delatum imperium, in colloquutionem venit cum Henrico Rege Castiliç, qui ad Fontemrapidum accessit magno comitatu. Venit etiam eò Regina Arragoniæ, cui cum Henrico lis erat. Colloquio fuit delectus locus prope flumen, quod Galliam ab Hispaniis diuidit. Bis modò colloquebantur, neque prolixè admodùm, prorsus ex arbitrio Turbedensis Archiepiscopi, cuius apud Henricũ erat summa authoritas. Ipsorum domestici famuli, qui Baionæ habebant hospitium, primo statim aduentu inter se pugnarũt. Henricus erat deformior, & cultu corporis inuenusto, & ridebatur à Gallis. Ludouicus breuibus vtebatur vestimentis, & adeò neglectis, vt nihil suprà: pileum gestabat diuersum ab aliis, & huic affixa erat imago plumbea. Hanc tenuitatem ridebant Hispani, & parsimoniæ tribuebant,

buebant, atque ita quidem tunc discessum fuit, excitatis vtrinq; ludibriis, & quum anteà fuisset inter vtrosque constans amicitia,cœperunt ab eo tempore relanguescere.Eius, de qua dixi,litis ac controuersiæ Ludouicus Rex datus fuit arbiter: ac iudicauit secundum Hispaniæ Regem.Id grauiter admodùm tulerunt Arragonii, qui tametsi ipsius opera deinde sunt vsi aduersum Barcinonenses,exortũ est tamen posteà bellum inter eos, quod annos sedecim durauit, & ne hoc quidem tempore satis est pacatũ. Carolus quum diu sollicitasset,in Treuirorũ vrbe,cum Friderico Cæsare,qui nunc rerum potitur,congressus est,atque vt opes,potentiamq; suam ostentaret, sumptuosissimus erat in omnibus. Agebatur ibi de variis rebus, & inter alia de matrimonio, quod posteà cõtraxerunt ipsorum liberi. Post aliquot dierum collocutionem,Cęsar illinc abiit insalutato Carolo,eamq; rem secuta est animorũ alienatio. Germani vituperabãt luxum in Carolo, & genus dicendi paulò sublimius: Burgundiones contrà,tenuitatem Cęsaris,& exiguum comitatũ,& negligentiorem ornatũ despiciebãt, & eousq; processit hęc æmulatio,vt aduersus Carolũ,quãdo Nouesium obsedit,maximã Germanorũ manũ Cæsar adduceret.Eduardus Anglię Rex,apud Atrebates, per biduum fuit cum Carolo sororio suo. Dissidebant inter se ipsius familiares. Carolus

apud quem vtriq; querebãtur, in alteram factionem magis propendebat, eaque res auxit illis odium. Et quanquàm Carolus ipſum iuuabat milite, pecunia & nauibus, ad recuperandũ regnum, è quo profligatus tum erat à Comite Beruicenſi, tamen ab eo congreſſu, malè ſenſerunt, & loquuti ſunt alter de altero. Vidi, quo tempore Carolus Comitem Palatinum Rheni, per complures dies honorificè tractabat Bruxellæ, Burgundiones dicebãt Germanos eſſe ſordidiores in rebus omnibus, ideo potiſsimùm, quòd ocreas coniicerent in lectos cubiculares, ſplendidè magnificeq́; paratos, & leuius multo quàm anteà, quum nondum vidiſſent, de ipſis iudicabant. Germanis autem diſplicebat luxus ille immodicus & oſtentatio. Vidi, quum Auſtriæ Dux Sigiſmũdus ad Carolum venit, eiq́; ditionem Pfirtenſem, propinquam ſuperiori Burgundiæ, oppignorauit, acceptis ab eo centum aureorum millibus, quum ab Heluetiis illam defendere non poſſet. Erat inter hos magna & ingenii, & morum diſsimilitudo. Sigiſmundus tandem recõciliatus Heluetiis, ademit eam Carolo, neq; precium reddidit. Præſens eram, & coràm ſpectaui, cùm Rex & Eduardus prope Piccenium oppidũ, nõ procul ab Ambianis, cõuenirent, qua de re poſteà ſum plura dicturus. Abſtinuerũt quidem à bello deinceps, atq; etiam interiacebat mare, ſed beneuolentia nulla

fuit

fuit inter eos, & quæ tum vtrinq; promittebant, magna ex parte violata fuerunt. Sic igitur existimo, debere Principes à congressibus abstinere, modò saluam esse velint & integram amicitiam. Fieri enim nō potest, quin ipsorum familiares de rebus anteactis loquantur, non absq; molestia & fremitu alterius partis. Alii sunt aliis elegantiùs vestiti, nascitur ex eo ludibrium & iocus, atq; ita fieri necesse est, prçsertim inter eos, qui lingua & sermone & moribus differũt. Ex ipsis quoq; Principibus, alii aliis sunt decentiores, & aspectu magis honesto. Iis iucundum est prædicari à multis, neque id fieri potest absq; alterius, qui deformior est, vituperatione. Dimisso cōuentu, passim ab omnibus ista iactātur, initiò quidem tacitè & submissè, postcà verò palàm & clarè. Nihil enim propemodùm est ita secretum, quod non efferatur aliquando. Intereà dum Rex tenetur inclusus, vt suprà diximus, Carolus abstinuit ab eius colloquio, & ex ipsius familiaribus, qui in aliquo essent numero, pauci ad eum accedebant. Erat in oppido magnus admodùm fremitús, primo quidem die, postridie fuit aliquanto mitior Carolus, totumq; ferè diem & partem aliquam noctis con sultabat. In eo rerum statu, Rex per suos necessarios sollicitabat omnes, qui putabantur aliquid posse apud Carolum, in eosq; distribui iussit ad quindecim aureorum millia: sed qui huic rei prç-

fectus erat, eius pecuniæ partem aliquam fraudauit, quod postea cōpertum est. Rex in primis metuebat illos, qui aderant ex Burgundia, Sabaudiaq; nobiles, de quibus anteà sumus locuti. Iam enim illi suam operam, ipsius fratri, Normanniæ Duci se addixisse profitebantur. Cōuocato concilio, sententias Carolus exquirit. Pleriq; dicebāt, Regi datam fidem seruandā esse, præsertim, cùm ratas haberet pacis cōditiones, scripto cōprehensas: erant sententiæ, quæ detinendum esse in carcere censerent: aliæ, quæ fratrem ipsius celeriter euocandū esse dicerēt, vt ipso pręsente, pax constitueretur, planè ex vsu omniū principū Galliæ. Sic enim fore videbant, vt ei ponerētur arctiores custodię, nec ignorabant, si quidē duriùs ad hunc modum haberetur, difficilem eius futurā esse liberationem. Ea sententia sic iactata fuit, vt viderim tabellarium, qui ad iter expeditus, Caroli tantùm literas expectabat, sed cōmutatum fuit consilium istud. Rex intereà, multis in medium adductis rationibus pacis, promittit dare obsides, Borbonium, eiusq; fratrem Cardinalem, & Conneſtablium, & alios complures, ac petit, vt facta pace, Compendium sibi redire liceat: daturum se operam, vt Leodienses ei de iniuriis integrè satisfaciant, sin minùs, hostium numero se illos habiturum. Quos ille deferebat obsides, ii palàm quidem præ se ferebant non recusare: quid priuatim

uatim ſenſerint,ignoro,niſi quòd arbitror,ſi tum facta fuiſſet eis diſcedendi poteſtas, nõ fuiſſe reuerſuros. Erat ea tertia nox,quum veſtes nõ deponeret Carolus,& per interualla,nũc deambulabat, nunc in lectulum ſe coniiciebat, qui mos ipſius erat, quoties perturbato eſſet animo: & quoniam ex cubiculariis eram, vnà cum eo nonnunquàm deambulabã. Exorta luce,magis æſtuabat ira, quàm priùs, grauitérque interminatus, videbatur atrociter aliquid eſſe facturus. Paulatim tamẽ remiſsior factus,dicebat ſibi ſatiſfactum iri: primùm ,ſi Rex iureiurando confirmaret pacem,deinde ,ſi ſecum in Leodios proficiſceretur, in eoq; bello ſibi ferret opem,ad vlciſcendam iniuriam Epiſcopo, ſuo propinquo ab illis illatam. Hanc eius voluntatem è veſtigio quidam enunciauit Regi, ſpem certam faciens, nullum ei fore periculum,ſi eas conditiones admittat,ſin autem repudiet, imminere ipſi diſcrimen longè maximum. Poſteaquàm ad Regem venit Carolus in cubiculum,incipit voce tremula: neque multum aberat, quin grauiter iraſceretur. Geſtu quidem corporis erat ſatis demiſſo: verùm ſermo eius & vultus, aſperitatem atque offenſionem magnam præ ſe ferebant. Rogat, an ratas habeat pacis conditiones anteà præſcriptas, & an iurare velit? Rex benignè aſſentitur: nihil enim propemodùm erat diuerſum ab ea pacificatione, quæ

facta fuit anteà Lutetiæ, quantum quidem ad Carolum pertinebat. De fratre autem Regis ita conuenit, vt ei, loco Normanniæ, traderetur Campania tota. Rogat deinde, vellét ne vnà secum proficisci Leodium, & sibi adesse cum auxiliis in vlciscenda perfidia, quam Leodienses, ab ipso instigati, admisissent aduersus Episcopum suum, qui & ipsius esset propinquus? Ille respõdit, post iureiurãdo sancitam pacem, quòd in primis cupiat, iturum se cum ipso Leodium, eo quem vellet comitatu. Quo dato responso, valde fuit recreatus Carolus. Adferuntur ilico scriptæ pacis conditiones, cumq́, iusiurãdum interuenisset, magna fuit per oppidum excitata lætitia. Rex aliquando me dignatus est eo honore, vt diceret, me bonam ipsi & fidelẽ operá in ea tractatione præstitisse. Carolus in Britãniam ista confestim enũciat, simul exemplar mittit pacificationis. Normãniç ducis nõ erat pœnitenda conditio, si quis ad superiorem ipsius cum Rege transactionem respiciat. His rebus agitatis, digressi Perona, Rex & Carolus, Cameracùm, & inde in Leodiorum fines peruenerunt sub hyemem, cœlo valde difficili & incommodo. Erant cum Rege Scoti stipatores, cataphracti verò pauci, quanquàm deinde circiter trecentos accersiuit. Exercitus Caroli bipartitus erat. Primam aciem ducebat Burgundiæ Mareschallus. erant in ea Lutzenburgenses, Hannonii,
Namur-

Namurci,& Limburgii:cum reliquo agmine sequebatur ipse. Quum ad hostium fines peruentum est,deliberatur, quid facto sit opus. Suadebant aliqui dimittendam esse partem exercitus, primùm, quòd oppidani & turribus & muro essent denudati,& spe omni auxilii carerent:deinde,quòd Rex, in quo magnum habuissent præsidium,ipse adesset.Eam sententiam Carolus reiecit,& magno quidē suo bono, minimùm enim aberat ab internecione, & quia suspectum habebat Regem, putabat nō esse diminuēdas copias. Parum sanè prudēter iudicabant eius cōsilii authores,quum se putarent viribus & potentia longè præstare.Fit autem non rarò,vt duces proponant eiusmodi sententias, vel quò videantur audentiores, vel,quòd magnitudinem rei,quam agunt,non intelligant. Inest autem in vtroq; temeritas, & inconsiderantia. Qui iudicio valent Principes, eiusmodi consilia repudiant, in eóque magna fuit industria Regis. Nam vt lentus erat & timidior in arduis deliberationibus, ita quoq; simul atque constituit aliquid,sic vndiq; se communiebat,vt vix vnquam falleretur, aut expectatione sua caderet.Prçmissus est igitur Mareschallus,& vrbem,si posset,ingredi,sin minùs,vim facere iubetur.Iam enim ab hostibus nonnulli,pacificandi causa,veniebant Namurcū vsque, quod supra Leodium est oppidū prope Mosam,ad decem

cem milliaria. Cùm essemus vrbi propinqui, tumultuosè eruptionem illi faciunt, sed absque magna contentione reiiciuntur. In his turbis euadit ipsorum Episcopus, & se nobis adiungit. Miserat eò Romanus Pontifex legatum, qui cognosceret de cõtrouersia ciuium & Episcopi: verùm ille suę legationis modum excedens, quòd eius loci Episcopatũ ambiret, fauebat ciuium rebus, eisq; fuit author, vt sumptis armis, vim à sese depellerent: quumq; periclitãtes videret, frustrà conatus profugere, captus fuit vnà cum suis familiaribus. Ea re nunciata, Carolus mandat iis, qui ceperant, vt aliquò ipsum traducerẽt, & pecuniam ab eo, tanquam à mercatore quopiam extorquerent: quòd si palàm ad se deduceretur, cogi se honoris & officii causa, in gratiam Ecclesiæ Romanæ, illum libertati restituere. Inter eos, qui ceperant, natum est disidium, cumq; causam apud Carolum disceptarent, ille captiuũ in suam fidem & potestatem accipit, & cùm honore etiã affecisset, omnia ei restitui iubet. Primum nostrũ agmen, cui Mareschallus & Imbercortus præerant, Leodiũ contendũt læti, tanquam explorata victoria, & spem direptionis præferebant conditionibus oblatis, nec opus esse putabant, reliquas copias, quæ sequebantur, interiectis aliquot milliaribus, expectare. Celeriter igitur progressi, veniunt in suburbium. Nox erat, nec quò diuerterent, habebant,

bant, & locus erat angustior, & nullis ordinibus errabant. Hanc opportunitatem conspicati hostes, qua parte vrbis prostrata erant mœnia, erumpunt, pérque vineas & colliculos impetum in nos faciunt, & seruulos, qui ad exitum suburbii seruabant equos, magno numero interficiunt, reliquis in fugam cōiectis. Desiderati sunt à nobis in eo tumultu circiter octingenti, in iisque centum cataphracti. Qui virtute præstabant, consociatis armis impetum demorantur & sustinent, cúmque signis militaribus contendunt ad portam, vt reliquos eruptione prohiberent. Solum erat ex cōtinentibus pluuiis valde cœnosum. Oppidani, confertissima multitudine, cum tædis & grandioribus lucernis cogitabant se foras eiicere, vt nos adorirentur: sed tormētis emissis in viam, quâ veniebant, & plurimis interfectis, nostri cogebant eos referre pedem, & occludere portas. Veruntamen in suburbio totam noctem erat perpetuus tumultus, & postquàm illuxit, omnino pulsi fuerunt, amissis aliquot ducibus. Eruptiones illæ, tametsi necessariò fiant aliquando: valde tamen sunt iis, qui obsidentur, periculosæ. Nullam enim isti faciunt tam paruam iacturam, quin eis, & propter paucitatem ipsorum, & simul propter difficultatem recuperandi noua præsidia, longè maxima videri debeat. Quid actum esset, ilico nunciatum fuit ad Carolum, qui cum

reliquo

reliquo exercitu aberat ad quatuor milliaria. Principiò, ferebantur omnes pariter esse trucidati, nihilominùs ille progreditur: simul mandat, ne quid efferatur ad Regem. Vbi propiùs ad vrbem venit, ex diuersa parte lætior allatus est nuncius: opinione pauciores interiisse: nullum, qui in aliquo sit numero, interfectum: sed versari tamen militem in summis angustiis, eò quòd superiori nocte cōstitissent in acie, proximè ad portam, loco multùm lutoso & incōmodo: rediisse quidem nonnullos ex iis, qui profugerāt, sed eos tam esse animo demisso & consternato, vt nihil præclari de ipsis sperari debeat: rogare duces magnopere, vt acceleret, quò ipsius aduentu, hostis, qui nunc confertim vno in loco prælietur, ad portarum & turrium defensionem distrahatur: nihil etiam superesse, quo fames tolerari possit ampliùs. His nunciis acceptis, Carolus trecentos equites magna celeritate præmittit, qui & cōfirmarent eos, & cibaria, quæ subitò comparari poterant, deferrent. Iam enim per biduū cibo illi carebant, cœlo supra modum difficili & pluuio: quódque omnium erat molestissimū, vt in vrbem inuaderent, nulla spes erat, nisi Carolus hostem ab altera parte distineret. Ex nostris quamplurimi erāt saucii, & inter eos Auraicæ Princeps, qui fortiter pugnauerat, & stationem suam egregiè tutatus erat, quum alioqui magna esset nostrorum trepidatio,

datio, & circiter duo millia profugissent. Carolus, ad quem ille nũcius sub vesperum allatus est, vbi rebus omnibus prouidit, quid actũ esset, tunc demum recitabat Regi. Postquàm ad suburbium venimus, è vestigio cataphracti & nobiles cõplures descẽdunt ex equis, & sagittariis sese coniungunt: & capto suburbio, deligũt hospitiis idonea loca, propius vrbem. In iis erãt præter alios, Rauestenus & Comes Rossius, Connestablii filius. Rex aliquãtò longiùs aberat in villa quadam bene exædificata, stipatus magno suorum & nostrorum militũ numero. Posita est vrbs inter valles, solo admodũm fertili, interlabẽte Mosa flumine, & tum temporis admodùm erat frequens. Inter nos & primum nostrũ agmen, si per vrbem iter faceres, non erat magnum interuallum, sed foris propter ingentem circuitum, intererat iter trium milliarium, impedita via & fossis, & rupibus, & variis anfractibus, locísque asperis & montuosis. Quoniam diruta erant vndique mœnia, oppidani facilem habebant eruptionem: propter soli verò duritiem & asperitatem, nulla erant muniti fossa. Caroli aduentu valde fuerunt recreati milites primi agminis, quòd hostis iam cogeretur plures tueri stationes. Ad mediam noctẽ oritur tumultus in castris, & vndiq; ad arma conclamatur. Statim Carolus accurrit, neq; multò pòst etiam Rex vnà cum Cõnestablio. Varius erat ibi clamor,

clamor,& incertus, & pauoris plenus: cœli etiam obſcuritas & tempeſtas metum augebant. In Carolo quidem non poterat vlla deſiderari fortitudo vel audacia,ſed maior aliquãdo prouidentia:& ſanè in eo temporis veſtigio,non præ ſe ferebat illam animi pręſentiam,quam plerique cupiebant,eò quòd Rex coràm adeſſet, qui in iſta trepidatione, quum videret illum remiſsiùs agere,cœpit imperare & proſpicere, ne quid damni acciperetur.& conuerſus ad Conneſtablium:Recipias,inquit,te cum tuis cohortibus in eum locum(& ſimul indicabat). Nam ſi venturi ſunt,omnino ea parte erumpent.Sed vanus fuit iſte terror,& præter cauſam excitatus.Poſtridie Rex venit in ſuburbium,& diuertit in ædiculam Caroli diuerſorio propinquam, vnà cum Scotis ſtipatoribus. Equitatus autem ipſius non procul aberat in quodam vico.Dum hæc geruntur,Carolus in magna erat ſollicitudine, & metuebat, ne Rex vel ad hoſtẽ tranſiret,vel priuſquàm vrbs caperetur,profugeret,aut in ea propinquitate cõtra ſe moliretur aliquid.In vicino igitur horreo,quod medium erat inter ipſum,& Regẽ,collocat circiter trecentos equites,qui pariete effracto,vt minori periculo,cùm opus eſſet,erũperent,diligẽter obſeruabant,quid circa Regẽ ageretur, idq; per dies octo,quo toto tẽpore ſub armis quieſcebant omnes. Pridie quàm vrbs caperetur,ſub noctem

decre-

decreta fuit oppugnatio in posterũ diem, ideoq; iis, qui erant in primo agmine, ad alteram vrbis partem, nunciatũ fuit, vt simul atq; tormentũ vnũ & alterum audiissent emitti, eo signo dato, statim ad oppugnationem accurrerent: Carolum in sua statione idem esse facturũ ad octauam horam. His rebus procuratis, arma Carolus deponit, quod ante id tempus nõ fecerat: militibus etiam, præsertim illis, quos ad horreum disposuit, vt idem facerent, mandat, quò se nõnihil ex labore & vigilia reficerent. Qua re intellecta, oppidani constituunt ea quoq; parte, sicut anteà fecerãt aliunde, eruptionẽ facere. Atq; hic videre licet, quàm subitò Princeps aliquis in maximã calamitatem incidere posśit, etiamsi modica sit hostium manus. Diligenter igitur omnia priùs, quàm ad actionem veniatur, deliberanda sunt. Carebant hostes omni externo præsidio, & quos habuerant viros fortes, ii vel occisi erant, vel vulneribus confecti: portis etiam & castellis & muro & fossa & tormentis erant prorsus denudati. Ex vicina solùm regione, vocant Francemontium, collegerant circiter octingentos pedites. Cùm igitur res ipsorum esset ad extremum perducta casum, & Regem haberent aduersarium, desperata salute, statuunt ingenti eruptione facta, extremum auxilium experiri, ideòque decretum fuit, vt, qua parte deiectus & prostratus erat murus, post domici-

1468.

micilium Caroli, fortiſsimi quique proſilirent, circiter ſexcenti pedites Francemõtani,& in Carolum ex improuiſo impetũ facerent. Erat inter rupes via multùm ſinuoſa & cõcaua. Per eam indicio hoſpitis Caroli, poterãt ad ipſum & ad Regem peruenire,priuſquàm ſentirentur,modò tacitè irent,nullo excitato ſtrepitu,& vt aliqui per viam excubitores laterent, putabant tamen ſe vel opprimere illos, vel etiam præuenire poſſe, certiſsima ſpe concepta, vel interficiendi vtrumque Principem,vel antequàm ſubueniri eis poſſet,capiendi:quòd etiam ſi interficerentur, tamen nec ingloriam eſſe ducebant mortẽ,nec iniucundam, re tam inſigni & memorabili perfecta,præſertim quum in vna virtute omnis ſpes ſalutis conſiſteret. Atq; vt feliciùs omnia cederent,& maiorem nobis trepidationem inferrent,conſtitutũ etiam fuit, vt eo ipſo tempore, reliqua multitudo prorumperet in ſuburbium, & nos magno clamore adorirentur. Erat profectò in primis arduũ quod moliebantur, & factu difficillimum,etiam multò maiori hominũm multitudini, verũtamen minimum aberat, quin quod cupiebant, perficerent. Nam,ita vt conuenerat,ſub decimam horam noctis egreſsi circiter ſexcenti, noſtros excubitores huc illuc diſpoſitos,trucidant,& ſi rectà contendiſſent ad deſignatum locum, abſq; tumultu,dubio procul interemiſſent ambos Principes cubantes in

tes in lectulis. Iuxta Carolum erat in tabernaculo quodam dux Alenconius. Hîc subsistũt,& hastis perforato loco, ex famulis quendã occidunt. Hinc excitatus clamor, in causa fuit, vt aliqui expergefacti, arma caperent. Illinc digressi, Regẽ & Carolum petunt,& ad horreum illud, de quo diximus, morantur,& hastis rem gerunt per ea foramina, quæ illi eruptionis causa fecerãt. Qui erant in eo cataphracti nobiles, ante duas modò horas, mandato Caroli, deposuerant arma, vt se nõnihil reficerent,& instaurarent ad oppugnationem insequẽtis diei: sed tamen ex ipsis aliqui, audito ad Alenconii ducis tabernaculum tumultu,& subita fortuna permoti, arma, quæ possunt, arripiunt, cumq; nauiter se defenderent, spacium dabant aliis armandi sese & colligendi. Ea pugna magnũ attulit nostris ad salutem momentum, ipsosq; seruauit Principes. Eram ea nocte cum duobus aliis in cubiculo Caroli: supra nos sagittarii duodeni stipatores excubabant, & depositis armis, ludebant alea: maiores autem excubiæ longiùs aberant à nobis ad portam vrbis. Veniunt igitur illi, eo quod diximus, indicio, oppugnatum nostras ædes,& adeò quidem celeriter & ardenter, vt vix spacium nobis esset armandi Principis. Descendimus autem ad inferius tabulatũ, vt in viam nos eiiceremus. Hîc offendimus sagittarios nostros excubitores pugnantes in hostem, quem à fori-

bus & à feneſtris vix magno labore & cõtentione reiiciebãt. Ingens erat vndiq; & terrificus tumultus, dum quiſq; ſuã factionẽ, vt fieri ſolet, inclamat. Impediti ea pugna cogebamur aliquãdiu ſubſiſtere, atq; intereà non conſtabat nobis quicq̃ de Rege, neq; cõpertum erat, quarũ eſſet partiũ: quod valde moleſtè nobis accidit. Tandem eruptione facta, domũ egreſsi cũ aliquot facibus, con ſpicamur circũ nos vndiq; pluribus viis pugnari: ſed concurrentibus ab omni parte militibus noſtris, ilico depugnatũ fuit. Omniũ primus cecidit viæ dux & index, de quo diximus: pòſt etiam alii propè omnes. Ad eundem planè modũ oppugnauerant quoq; Regem, ſtrenuè ſeſe defendẽtibus Scotis, vt qui ab illo non diſcederent, & multa coniicerẽt tela, quibus aliquantò plures Burgundiones vulnerabant, quàm hoſtes. Oppidani etiã, ita vt conſtitutum fuerat, porta ſeſe foras vniuerſi proripiunt, ſed facilè fuerunt à noſtris repulſi. Compreſſo eo tumultu, colloquuntur Principes. Erat videre paſsim magnam ſtragem hominum occiſorum, & initio quidem verebantur Principes, ne maiorem aliquam ſuorum iacturam feciſſent: verùm paucis admodùm interemptis, multi ſunt reperti ſaucii. Quòd ſi rectà fuiſſent illi ſecuti viæ duces, vt ſupra quoq; diximus, neq; ſubſtitiſſent in itinere, præſertim ad horreum illud: poterant ſine cõtentione vtrunq; Principem necare:

care, & mea quidem sententia, magnam exercitus partem profligassent. Principes obstupefacti, & summopere admirati tantam illorum audaciam, domum reuertuntur. Pauló póst cœptū est à nobis deliberari, quid postridie sit agendū. Rex angebatur admodùm in animo, veritus, quòd si Carolus frustrà oppugnaret vrbem, fore, vt ipse præ cæteris valde periclitaretur. Carolus autem metuebat, ne si Rex discederet, bellum aliquod excitaret. Atq; hìc videre licet, quàm sit misera conditio summorum Principum, & quàm inter eos nulla queat esse firma voluntas aut amicitia. Fecerant hi duo pacem ante dies quindecim, eamq; iureiurando sanciuerant: & tamen vt alter alteri fidem haberet, fieri non potuit. Rex vt ab ea sollicitudine se eximeret, horã vnam postquàm domum rediit, ex familiaribus Caroli, qui concilio interfuerant, nõnullos accersit: rogat quid sit decretū. E quibus cùm audisset vrbem oppugnandam esse, cœpit periculi magnitudinem proponere, & rei difficultatem, prudenter admodùm, ita quidem, vt plerique omnes adficerentur, eò quòd nemò ferè esset, qui non extimesceret oppugnationem, partim ob multitudinem & numerum hostium, partim propter insignem illam superioris noctis audaciam: ideoq; maluissent vel differre per dies aliquot, vel cū hoste pacisci. Referunt igitur ad Carolum, quid Regi, quid etiam

ipsis videretur: sed tamen à Rege dicebant omnia proficisci: propterea quòd metuerent, ne, si videretur diuersum sentire ab eo, quod constitutũ erat, offenderetur. Ille in peiorẽ partem interpretatus, dicebat hoc à Rege fieri, quò seruaret hostem, lõgè alium esse rerũ statum, denudatũ esse hostem mœnibus, & si qua fecissent propugnacula: iam illa esse disiecta tormentis, non se prætermissurũ esse oppugnationem: quòd si Rex vellet intereà Namurcũ discedere, non se repugnare, veruntamen ita, ne illinc, nisi bello perfecto, digrediatur. Ea oratio nulli magnopere placebat, quòd superioris noctis eruptione, valde essent metu occupati omnium animi. Rex prudenter & amicè respondit, non modò non abiturum se aliquò, sed velle etiam interesse rebus omnibus. Sanè, si subducere se voluisset, mea quidem opinione, facilè poterat ea nocte. Nam erãt cum eo centum sagittarii stipatores, & nobiles aliquot, & in propinquo trecenti cataphracti, sed honoris & existimationis rationem in primis habebat. Sub armis igitur quieti sese aliquantulùm dabant omnes, donec illucesceret: nõnulli etiam de sua salute solliciti, faciebant quod in tam præsenti periculo fieri solet. Posteaquàm illuxit, & iam appeteret hora cõstituta: Carolus, emissis aliquot tormentis, ita vt decretum erat, signum dabat agmini illi, quod in diuersa vrbis parte longiùs à nobis

bis aberat. Expediti igitur illi, progrediuntur ad oppugnandum. Fit clangor tubarum, & signa militaria mœnibus inferuntur. Rex cum suis copiis erat in media via. Quum ad muros ventum esset, reperimus omnia loca vacua defensoribus, præter vnum aut alterum excubitorem. Reliqua omnis multitudo pransum iuerant, & quoniam sacer erat ille dies dominicus, non putauerant futuram oppugnationem. Parum est certè præsidii positum in promiscua multitudine, nisi contineatur aliqua necessitate & imperio, tametsi tempus incidit, quum ipsorũ furor, & repentinus impetus valde est pertimescendus. Erant illi iampridem exhausti & fessi, partim anterioris noctis eruptione & vigilia: partim superiorum dierum laboribus & ærumnis. Cogebantur enim simul omnes ad defensionem stare, quoniam vndique & muro, & aliis omnibus præsidiis erant denudati. Primum nostrum agmen ante nos in vrbem peruenit, paucis admodùm occisis, eò quòd populus trans Mosam profugiens, Arduennam syluam & loca vicina petebat. Qua parte nos eramus, tres modò viros & fœminam vnam necatos vidi, reliqui omnes aut fugæ se mandabant, aut in templa & ædificia sese abdebant. Rex, quum videret nulla parte resisti, placidè progreditur. Eramus in vniuersum ad quadraginta hominũ millia. Carolus paulò longiùs in vrbem prouectus, conuer-

tit se ad Regem,& cùm in curiam eum deduxisset, contendit ad ædem diuo Lamberto sacram, quod est eius vrbis amplißimũ templum.In illud milites conabantur irrumpere,vt prædam auferrent,& tanta quidem fuit vis illorũ,vt etiam pręsidio & custodia,quam Carolus ibi collocauerat, cohiberi non poſſent, quominùs in vtranq; portam eius templi inuaderent: in eoq; tumultu vidi, cùm ipſemet è ſuis familiaribus quendam interfecit. Sedata vix tandem turba, qui confugerant eò,capti fuerunt vnà cum bonis.Præter hoc templum,reliqua ferè omnia direpta fuerũt,dum ſimularent milites, inueſtigare ſe hoſtem profugum & latitantem.Pontifex Romanus deinde ſacris interdixit,omnibus,qui,quod è templis abſtuliſſent,non redderent.Hoc illius edictum Carolus per ſuas prouincias omnes iuſsit eſſe ratum. Capta vrbe atq; direpta, Carolus ſub meridiem redit in curiam.Rex iam pranſus erat,& magnum lætitiæ ſignũ præ ſe ferebat,valde prædicata virtute & fortitudine Caroli, ad quem hæc omnia ſciebat deferri. Nec enim aliud ſpectabat, quàm vt primo quoq; tempore domũ rediret. A prandio venit in collocutionem cum Carolo,& ſicut anteà vehemẽter prædicauerat apud alios abſentem:ita quoq; tunc præſentem & coràm,nõ poterat ſatis magnis laudibus efferre. Sed nunc aliquantulùm digrediar ad oppidanos, vt demonſtrem,

ſtrem, quod in his commentariis non ſemel dixi, quàm ſit res periculoſa, & plena calamitatum, facere aduerſum prælium. Fugiebant miſeri cum vxoribus & liberis ad Arduennam ſyluam. Profugientes, nobilis quidam vir eius regionis, qui rebus ſecundis amicus illorum fuerat, oppreſsit, & ad motũ fortunæ ſe quoq; mouit, & vt victori gratificaretur, datis literis, pleniora etiam atq; vberiora ad ipſum nunciabat, eaq́; ratione fuit ei recõciliatus. Alii fugiebant Maceras, Galliæ oppidum ad Moſam, in finibus Campaniç poſitum. Duces aliquot ipſorũ, captiui ad Carolũ perducti, ſupplicio fuerũt adfecti. Ex multitudine nonnulli, & fame, & frigore, & longis exhauſtis vigiliis moriebãtur. Quinto die poſt captam vrbem, Rex per eos, quos à ſe putabat eſſe nõ alienos, Carolũ de ſua profectione ſollicitat, ſed & ipſe collocutus, ait, ſi prçtereà ſui poſsit eſſe vſus aliquis, ne labori ſuo vel periculo parceret: ſin minùs, vt eius voluntate ſibi diſcedere liceat, quò in ſenatu Lutetiç curet pactiones recitari, ſic enim fert Galliæ cõſuetudo: & alioqui nõ ſint ratæ futuræ, tametſi Regũ poteſtas in iis rebus omnibus eſt ſingularis & eximia. Rogabat etiam, vt per æſtatem alicubi in finibus Burgundiæ cõuenirent, animi recreandi cauſa. Ille, tametſi nõnihil ſubmurmurabat: annuit tamẽ, & volebat præſente Rege denuo recitari cõditiones, vt ſiquid in iis offenderet,

id palàm conteſtaretur,& liberum ei faciebat,vt vel ratas haberet illas,vel repudiaret,nonnihil etiam excuſabat, quòd ipſum eouſq; perduxiſſet. Deinde,pro nobilibus illis,qui nuper ex Burgundia venerant,quorũ poſſeſsiones atque facultates Rex tenebat,interceſsit,vt in integrum reſtituerētur.Rex licet ęgrè ferret hanc interceſsionem, aſſentitus eſt tamẽ,ea lege,ſi ipſe inuicẽ reſtitueret Comitẽ Niuernenſem,& familiam Croiorũ. Eius rei iniecta mẽtione, nihil amplius vrgebat: Sic enim illos oderat,vt recõciliationi nullus eſſet locus. Quantum ad conditiones attinet,Rex aiebat, nolle ſe quicquam mutare, atque ita diſceſsit,per aliquod viæ ſpacium deductus à Carolo.Cùm eſſent digreſſuri,percontatus eum Rex, Si frater,ait,qui nunc eſt apud Britannum,nolit eſſe contentus illa portione hæreditaria,quam in tui gratiam dedi: quid vis vt faciam? Carolus repentè,nihil pręmeditatus,quòd ſi recuſet,inquit, fac vt eum quacunq; ratione pacatum reddas: ea quidem veſtro arbitrio totũ hoc permitto.Quę ſola vox magnorũ deinde motuum cauſa fuit,vt poſteà dicemus.Abeuntem,ex nobilitate cõplures,mandato Caroli, proſequebãtur in fines vſq; Galliæ. Carolus intereà Leodii ſubſtitit, qua in vrbe nullũ genus atrocitatis prætermiſſum fuit, Crudeliter enim multa geſſerãt & effrenatè Leodienſes in Burgũdiones, iam inde ab auo Caroli,ru-

li,ruptis omnibus pactionibus:& quintus hic erat annus belli,quod cum eis gerebat. Et quanquàm Pontifex Romanus eis interdixerat sacris, propter contumelias Episcopo factas, pergebant tamen in sua insania, cõtemptis omnibus edictis. Post abitionem Regis, Carolus constituit proficisci in vicinam regionem Francemõtanam,è qua prodierant sexcenti illi pedites, de quorũ audacia insigni suprà diximus. Verùm antequàm discederet,captiui,qui occupata vrbe, sese pasim in ædificiis abdiderant, magno numero in flumen pręcipitati,submergebantur. Mandabat etiam,vt vrbs exureretur tota. Ei negocio destinati sunt ad quatuor hominũ millia, Luxemburgenses omnes, quibus iniũctum fuit,vt à templis incendiũ prohiberent. Primùm igitur omnium rescinditur insignis pons lapideus, qui Mosam coniungit, & disponuntur milites,qui à Canonicorum ędibus, & ab omnibus templis vim arcerent. Post hæc, Carolus vrbe excedit,& vix paululum progresi, conspicimus ignem multis in locis per vrbem,ad orã fluminis. Ac licet eo die cõficeremus ad quatuor milliaria, tãtus tamen extitit clamor & strepitus, vt nobis planè videremur esse in propinquo. Templa propè omnia fuerunt incendiis erepta, & circiter trecentæ domus in vsus Ecclesiastici ordinis hominum: quæ deinde causa fuit,vt ex his reliquiis,breuisimo tempore vrbs reædificaretur.

caretur. Francemōtanos bipartitò sumus aggressi, disiectis ipsorum ferrariis officinis, qua sola feeratione victum sibi parant eius regionis miseri homines: qui qùum in syluas profugissent, peruestigati à nostris, partim occisi, partim capti fuerunt, & rebus omnibus exuti. Tam grauis autem erat hyems, tantumq; frigus, vt ex nostris vir quidam nobilis, pedem, alius verò digitos manuum amitteret. Vinum sic erat adstrictū gelu, in ipsis vasis, vt securi fractum distribueretur militibus, qui ascito aliunde calore, circūferebant illud, donec liquesceret. Commorati ibi per dies octo, cibariorum inopia coacti, discessimus. Carolus per Namurcorum fines in Brabantiam reuersus, honorificentissimè fuit exceptus.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber quartus.

REX à Carolo digressus, rediit in Galliam, & videbatur non impatienter illud ferre, quod Peronę & Leodii acciderat. Renouatum est quidem inter eos bellum, verùm interiecto aliquo temporis interuallo. Et quanquàm

quàm illa Peronensis custodia cōciliauit aliquod odium:non tamen fuit præcipua belli causa,& pacis conditiones erant Regi nō intolerabiles. Verùm Carolus,& impulsus ab aliis,& etiã sua sponte,cogitabat amplificare fines:deinde subtili quadam ratione iacta fuerunt nouæ simultatis atque dissidii semina, vt suo loco sum dicturus. Frater Regis, vbi de Peronensi compositione accepit, misso legato,petit in eius ditionis,quam Rex dare promiserat,possessionem mitti. Carolus etiam magnopere hortabatur eum, ne aliã prouinciam præter Cãpaniam, & huic adiuncta loca,sibi pateretur obtrudi:mẽtione facta,quàm esset eius studiosus, vt qui rationem nō ipsius tantùm, sed & Britãni,in hac pacificatione habuisset,cùm ab eis tamen anteà fuisset exclusus atq; desertus. Orat igitur,vt Cãpaniam postulet sibi tradi, quæ quidem regio sit vtriq; peropportuna:nam si Rex aliquid aduersus ipsum aliquando moliatur, fore sibi nō difficile,opem ei ferre ex vicina Burgundia. Ille verò,tametsi vigesimũ ętatis annũ excesserat,totus tamen ab aliis pẽdebat:& cōmeabant inter Principes in hac causa crebri internuncii. Rex enim, qui nollet eos pariter sibi finitimos esse, aut iis locis inueterascere, nihil minùs habuit in animo,quàm dare Campaniam:sed conabatur ei totis viribus persuadere,vt ea ditione relicta,susciperet bonã Aquitaniæ partem. Ille autem

tem inuitus admodùm eò deſcendit, veritus, primùm, ne Carolum offenderet, deinde, ſi quidem aſſentiretur, ne nō ſeruato promiſſo, deluſus à Rege, & præſtantiſsimi amici, & facultatum iacturam faceret. Cùm igitur fruſtra ſe Rex moliri videret: Odetum quendam, virum nobiliſsimū, & ſummæ apud fratrem authoritatis, magnis præmiis & pollicitationibus conducit, vt ad Aquitaniæ poſſeſsionem illum impellat, quæ Campania longè ſit amplior & copioſior: cupere ſe perpetuam cum ipſo colere amicitiam, & fraternā ei beneuolentiam præſtare: hanc autem rationē ſibi videri optimam, & vtriq; cōmodiſsimam: non dubium eſſe, quin, quod polliceatur, exhibeat. Odetus conditionē accipit, & Principi ſuo, quod Rex cupiebat, perſuadet, inuitiſsimo Carolo, ipſiuſq; legatis, qui tunc, quum iſtud perficeretur, aderāt. Cardinalis autem Baluenſis, quòd fratrem Regis erat literis hortatus, vt pactionē Peronenſem vrgeret, in carcerem coniectus fuit. Quibus rebus conſtitutis, Regi cupiditas quædam maior inceſ-
1470. ſit vlciſcendi, quam ſibi putabat à Carolo factam eſſe iniuriam, atq; vt id perficeret, putabat ſe nactum eſſe tempus idoneum. Initis igitur clandeſtinis cōſiliis, hoc agit, vt oppida illa, quæ ſunt ad Somiam flumen, excitato motu, & rebellione facta, militem ſuum admittāt. Principes, illi præſertim, qui nō ſunt inepti, ſuis negociis aliquam ſem

per ho-

per honesti speciem prætexunt. Atque vt intelligi posit, quàm sint in eiusmodi rebus ingeniosi Galli, recitabo, quicquid in huius causæ tractationem incidit. Nam & redintegratum est inter vtrosq; bellum, & in eo suscipiendo circunuenti fuerunt ambo. Rex insimulabat Carolum nimiæ cupiditatis, quod præter ius & æquũ vellet proferre limites, ideoq; totus in hoc erat, vt illa, quæ diximus, oppida, molirentur res nouas. Ibant vltrò citroq; nũcii: qui mittebantur à Rege, per eas vrbes, quas ille sollicitabat, iter faciebãt, eaq; tum occasione mãdata secretò perficiebant. Quoniam belli nulla erat suspicio, facta nuper pace, nullis præsidiis ea loca continebantur. Vt vnum & alterum oppidum Rex occuparet, nõ erat facturus bellũ, sed eò tendebat, vt per omnes Caroli prouincias, populum ad rebellionem concitaret. Ad eam rem, non deerant, qui magna pollicebantur, quasi fauore & gratia plurimùm in ditione Caroli possent. Verũ, etsi doloris ac offensionis causam aliquam Rex habebat: tamen, si quod posteà euenit, præcogitasset: nõ erat violaturus pacẽ, quã trimestri pòst, quàm Lutetiam rediit, diuulgari iussit. Timidè quidem renouauit bellum, sed incitabat eũ vltionis amor. Deinde Connestablius, magni vir cõsilii & virtutis, ac familiares aliquot Aquitaniæ Ducis, bellum, quàm ociũ malebant. Pacis enim tempore metuit Connestablius, ne, quos

quos habebat à Rege prouētus & pensiones, diminuerentur. Ad hæc, pleriq; Regem eo esse ingenio dicebant, vt si nullas haberet externas occupationes, domi turbas excitaret: & quia suis commoditatibus ocium illius putabant esse contrarium, ideo dabant operam modis omnibus, vt ad arma protruderetur. Et Connestablius quidē, quòd possessiones haberet in finibus: promittebat se occupaturum esse facilè Sanctoquintinum, neq; sibi deesse rationes instigādi aduersus Carolum, multas & Brabātiæ & Flandriæ ciuitates. Aquitanus etiam, qui ei concilio intererat, auxilia promittebat, circiter quingentos cataphractos. Et licet bellum isti suaderent, atq; in Caroli perniciem viderentur cōspirasse: longè tamen alium finem spectabant. Rex, cùm vellet videri, non sine causa bellum suscipere: conuentus egit apud Turones, quod neq; ante id tempus vnquàm fecerat, nec posteà fecit: verùm eos conuocauerat solùm, de quorum voluntate nihil dubitabat. In eo conuentu exponit, quàm iniquè Carolus multa in detrimentum Galliæ moliretur. simul nobilem quendam submittit, qui grauiter cōquestus, iniurias ab illo sibi factas esse complures dicebat: in primis autē, quòd fide illi esset obstrictus, & cogeretur ei ad quoduis etiam bellum auxilia polliceri. Aderant in eo concilio multarum ciuitatum legati. Communi tandem consensu o-

omnium

mnium decernitur, Carolum euocandũ esse Lutetiam in Senatum, ad certam diem. Sciebat enim Rex futurum, vt ille ad hunc modum citatus, aut superbè responderet, aut aliquid in contemptum Senatus admitteret: quò maiorem se videbat habiturum esse faciẽdi belli occasionem. Mittitur ilico nuncius publicus, per quem, Gandaui, dum iret ad sacrũ, citatur. Pręter opinionem hoc ei prorsus accidit, & vbi per dies aliquot in custodia nuncium detinuisset, dimisit. Certior autem factus à nonnullis, quid ageretur: ex promiscua multitudine conscribit militem mercenarium, vt in omneis casus essent expediti. Eorum delectus habebat singulis mensibus. Tandem cœpit eum tædere huius impensæ. Itaque omni se metu liberauit, remissa cura & diligentia, præsertim, cùm frequentes acciperet à Rege nuncios, & in Hollandiam sese contulit, nullo relicto milite in præsidiis, ad finium defensionem: quæ quidem res infeliciter ei vertit, vt posteà dicemus. Dum esset apud Hollandos: Borbonius ei nunciat, fore, vt breui nõ in Picardia tantùm, sed & in Burgundia ei bellum inferatur: quosdam è suis communicasse cõsilia, suamq; operam Regĩ esse pollicitos. Eo nũcio valde fuit cõmotus. Nec enim militem habebat vllum, & quas nuper con duxit copias, eas dimiserat. Traiecto igitur mari, Hesdinũ venit, quod est apud Atrebates oppidũ.

Hic

Hic demùm aliqua suspicione collecta de rebus, quæ secretò gerebantur, lentè nihilominùs & remissiùs agebat, quòd rumori & auditionibus illis fidem non haberet. Quumq; duos ciues Ambianos, de quibus non bonã habebat opinionem, accersiuisset, audita illorũ purgatione, satisfactionem accepit. Verùm in hoc tempore quidam eius familiares, ipso deserto, transierunt ad Regẽ: quò magis metuere cœpit, ne alii hoc exemplum imitarentur. Itaque suos in armis esse iubet. Sed & hyems suberat, & ab Hollandis iam primùm redierat: quæ causa fuit, vt pauci admodùm expedirentur. Postquàm illi, de quibus diximus, ad Regem se contulissent: Connestablius Sanctoquintinum ingressus, oppidanos fide & iureiurando Regi deuincit. Tunc primùm Carolus periculum suum agnouit. Nam & imparatus erat, & tribunos, militumq; præfectos emiserat, vt copias contraherent: veruntamen cum illis ipsis, quas habebat, cohortibus, Dorlanum proficiscitur, comitatus circiter quingẽtis equis, vt Ambianos vacillantes contineret. Ibi per sex dies substitit. Exercitus Regis, qui erat in propinquo, certa die propiùs vrbem accesit, sed quòd è ciuibus nonnulli rebus Caroli fauebant, nõ fuit intromissus. Et si Carolus maiorem habuisset manum, seruasset vrbem. Cùm autem propter paucitatem suorum non auderet progredi: qui cõtrarias partes in oppido

pido

pido ſequebantur,eo metu deprehenſo,regiũ militem admittunt. Idem cogitabant Abbeuillani perficere, ſed Cordæus maturè ingreſſus, anteuertit. Carolus de capto Ambiano certior factus: quia Dorlanum ab eo quinq; tantùm milliaribus abeſt,celeriter illinc digreſſus,Atrebatum proficiſcitur,valdè ſollicitus,ne plures à ſe deficerent, præſertim,quum ſe videret vndique ſeptum eſſe propinquis & amicis Cõneſtablii.Sed & domeſticorum ille,quem dixi,tranſitus ad Regem,augebat ei metũ & ſuſpicionem: cogebatur tamen intereà is,quem cõſcribi iuſſerat,exercitus.Rex, qui crederet ſe iam perueniſſe quò voluit, nitebatur totus Cõneſtablii & aliorum pollicitationibus:& niſi ea ſpes ipſum excitaſſet,nõ erat eouſque progreſſurus.Iam verò,quamobrem Conneſtablius,& Aquitaniæ Dux,& eius familiares tantopere cuperent bellum anteà ſedatum renouari,dicendum eſt.Vnam & alteram cauſam paulò ſuprà recitaui,ſed hæ non erant præcipuæ. Aquitanus in matrimonium habere cupiebat Caroli filiam vnicã:& ipſe quidem Carolus aliquando interpellatus,non admodùm repugnabat,ſed vt prorſus aſſentiretur,impelli nõ potuit, & conſimili ſpe multos alios alebat. Ambiano & Sanctoquintino in Regis poteſtatẽ adductis, Aquitanus ad Carolũ, qui apud Atrebates exercitum inſtruebat,literas mittit breues admodùm,in hęc

verba. Da solùm operam, vt ditionis tuæ populum habeas non alienum abs te:quantum ad reliqua pertinet,ne sis sollicitus,nec enim amici tibi deerũt.Carolus,qui initio rebus valde metuerat, misso legato,Conneſtabliũ orat,ne bellum nimis infestè gerat,quod sibi nihil opinanti,neque præmonefacto sit illatum. Eo nuncio multùm exhilaratus ille, quòd se redegisse Carolum putabat eò loci quo cupiebat,respõdit,versari ipsum haud dubiè in maximo discrimine, & vnã modò rem huic difficultati subsidio esse posse, nempe,si filiam Aquitano dederit vxorem. Ita futurum, vt præter generum,alii etiam Principes auxilia subministrẽt: se quoq; Sanctoquintinum esse redditurum,& paratum arma sumere pro ipso. Quòd nisi matrimonium hoc interueniat,non esse integrum sibi,quicquam tentare,propter eximiã Regis potentiam,qui & exercitũ expeditum,& per Flandriam multos habeat à se nõ alienos.In eam sententiam plurima nunciabat plena terroris.Imprudenter sanè faciũt,qui suos Principes in metu cõtinere volunt,nec vllum,cui ea res bene cesserit, noui. Spectare hoc licet in Conneſtablio. nam tametsi ad Regem se cõtulerat:ipsius tamen facultates omnes ac liberi erant in poteſtate Caroli.Cõstituerat ambos tenere dubios inter spem & metum, sed eius audaciæ tandem pœnas dedit. Cùm enim nemo sit omnium,qui nõ cupiat

se in

ſe in libertatem aſſerere: qui non malè velit iis, à quibus aliqua ſeruitute vel metu coërcetur: hæc ſanè libertatis cupiditas,& ſeruitutis odiũ,maximè vigẽt in Principibus. Carolus igitur acceptis Conneſtablii mãdatis,quoniam intelligebat eum huius belli facem accẽdiſſe,magnũ aduerſus eum concepit odium,in primis autem ideo,quòd ille quibuſdam terriculamẽtis cogitaret ſibi nuptias extorquere. Et quia coactas iam copias habebat: nihil erat magnopere ſollicitus. Ex iis, quæ de Aquitano primùm,ac de Cõneſtablio deinde diximus, facile eſt videre, de compoſito rem inter ipſos actam fuiſſe. Nam eodem ferè tẽpore Britannus etiam multa in eandem ſententiam,& ferè terribiliora nunciabat: nec id modò, verumetiam è ſuis proceribus cuidam poteſtatem fecit, vt cum centum cataphractis Britannis Regi militaret. Quæ omnia eò recitaui, vt demonſtrem, primùm,eo conſilio bellum hoc ſuſceptum fuiſſe, vt Carolus ad nuptias cogeretur:deinde,Regem à ſuis ludificatũ fuiſſe, quando iniecta ſpe rebellionis per ditionem Caroli,ad bellũ fuit impulſus. Ficta enim erant propè omnia,& temerè excogitata,tametſi Conneſtablius,odio Caroli,quem à ſe grauiter offenſum & exacerbatũ eſſe nouerat, fidelem & egregiã operã in eo bello Regi pręſtabat. Sed & Aquitanus acriter bellũ gerebat,ideoq; res Caroli malo erãt loco. Quòd ſi voluiſſet

initio ſpondere nuptias: qui nunc ipſum oppugnabant,cõuerſis armis,conati fuiſſent totis viribus potentiã Regis infirmare. Sed qualiacunq; tandem ſint hominum conſilia,Deus pro ſuo arbitratu ſolus omnia moderatur. Acciderunt hæc omnia breui tẽporis interuallo. Nam capto Ambiano,quindecim pòſt diebus, Carolus cum exercitu prope Atrebatum conſedit. nec enim retroceſſerat longiùs. Inde rectà contendit Piccenium. In via fit obuius ei tabellarius quidam Britanni,cum eiuſmodi mandatis. Regem inter alia multa nunciaſſe Britanno,ſe per ditiones Caroli multos habere amicos,in primis autem Antuerpiæ,& Bruxellæ,& Brugis,& conſtituiſſe ipſum circumuallare,quocunq; tandem loco deprehendat. Hæc ille Carolo ſignificabat, in gratiam, vt opinor,Aquitani,quò magis eum ad nuptias inſtigaret. Verùm Carolus in ſiniſtram partem interpretatus omnia,ſtatim,nõ interiecta mora,reſpondit;Britanno ſic eſſe perſuaſum à ſuis aduerſariis & maleuolis, eo conſilio, vt perterrefactus hac ratione,ſibi non ferat opem,quod alioqui facere debeat, pro cõmuni fœdere & ſocietate inter ipſos. Gandauum,& eas, de quibus dixiſſet vrbes, multò eſſe maiores, quàm vt circunſideri poſsint,& firmiores,quàm vt breuem & facilem habituræ ſint oppugnationem: domum reuerſus, diceret Britanno,ſe cõſtituiſſe traiicere Somiam flumen

flumen,& prælio decertare cum Rege, vbicunq; tandē eius rei poteſtas futura ſit:orare ſe Britannum, vt ſe cōtra Regem adiuuet,eamq́; fidem & amorem ſibi viciſsim præſtet,quam ipſe in Peronenſi pacificatione illi præſtiterit.Poſtero die venit Piccenium, quod eſt ad Somiam oppidū, natura munitum,atq; ibi cogitabat ponte coniūgere flumen:ſed erāt fortè in oppido circiter quingenti ſagittarii,& pauci quidam nobiles.Ii quum viderent tranſeuntem illum,eruptione facta,tam longè ſunt progreſsi, vt terga dare cogerentur, pleriſq; deſideratis, antequàm receptū haberent ad ſuos.Capto deinde ſuburbio,& tormentis aliquot admotis,tametſi ea parte,propter interiectum flumen, capi nō poterat oppidum:ſagittarii tamen metu perculſi, quum viderent pontem effici,& veriti,ne ab altera parte obſiderentur,in fugam conuerſi,diſcedunt è ſtatione, relicto oppido.Caſtellum verò,cùm per vnum & alterum diem ſuſtinuiſſet impetum hoſtilem,deditionem fecit. Ea re perfecta, licet non admodùm magni eſſet momenti, factus eſt animoſior Carolus, ac motis inde caſtris,prope Ambianos conſedit,affirmans,hærere ſe iis locis,& expectare, an prælio Rex concertare vellet. Tandem ita propè ad vrbem acceſsit, vt tormentis etiam,modò vellet, oppugnare poſſet, atq; ita per menſem vnum & dimidiatum ibi reſtitit. Erāt in oppido pro Re-

ge,mille quadringenti cataphracti,& quatuor sagittariorum millia,quibus omnibus & Cõnestablius & Amirallius, & proceres alii multi præerant. Rex intereà cogebat exercitum apud Bellouacos,& erãt cum eo frater Aquitanus, & Nicolaus Calabriæ Dux,natu maior filius Ioannis Calabriæ & Lotharingiæ Ducis,hęres vnicus familiæ & domus Andegauẽsis. Qui erãt Ambiani in præsidio,constituerant eruptionem facere in Carolum:si modò Rex eum, quem habebat in Bellouacis exercitum, auxilio mitteret. Rex autem certior factus, prohibuit,ne quid tẽtarent. Tametsi enim hæc eruptio videbatur posse non incommodè fieri: tamen ipsis,qui erumperent,erat fortasse periculosa futura. Duabus enim portis erant erupturi,quarũ altera non procul distabat à nobis,ideoq; si reiecti fuissent,quoniam pedites erant omnes: & se & vrbem in discrimen adduxissent. Dum hæc geruntur, Carolus per adolescentem quendam, Simonem Quintium, dat literas perbreues ad Regẽ: queritur valde sibi dolere,quòd instigatus à nonnullis, bellum sibi intulisset,quod sua quidem sententia,facturus non fuerit,si modò rectè fuisset de rebus omnibus edoctus. Alter Regis exercitus in Burgũdia feliciter rem gerebat,plerisq; omnibus qui restiterant, profligatis,& captis aliquot castellis. Ea re cõmotus fuit nõnihil Carolus,verũtamen longè diuersum ru-

ſum rumorẽ in caſtris edidit. Acceptis literis Rex valde fuit exhilaratus, iamq; tædebat eum moræ & longioris belli. Poſteaquàm ad eas reſpõdit, poteſtatem ſuis fecit, qui erãt Ambiani, vt de induciis cum illo agerẽt: quę primùm quidẽ pactę fuerunt in dies aliquot, poſteà verò in annũ, niſi fallor. Grauiter iſtud tulit Cõneſtablius, qui, tametſi aliter nõnulli ſentirẽt, infeſtiſsimus erat Carolo, & poſt aliquot inter ipſos cõmutata verba, graue conceperãt odium, alter in alterũ. Intereà tamen per internũcios aliquã præbebant amicitiæ ſpeciem. Cõneſtablius quidem, quòd opinionẽ amicitię cum Carolo, ſibi videbat vtilem eſſe ad retinendam authoritatẽ: Carolus autem, vt odii diſſimulatione, Sanctoquintinũ aliquando recuperaret. Quoties enim aliquid incidit, vt Regẽ vereretur Conneſtablius: promittebat Carolo eius oppidi reſtitutionem, nec id modò, verumetiam iubebat aliquãdo propiùs eum accedere cum copiis, intromittẽdi ſpe magna iniecta. Cumq; Carolus fidem eius & promiſſa non ſemel ſecutus, id tentaret: ille mutata ſententia, diuerſum renũciabat. Nam quia ſummam obtinebat authoritatem, & ampliſsimas habebat à Rege pẽſiones annuas: cogitabat eos per hæc diſsidia continere in perpetuo metu. Sed conſilium ipſius erat periculi plenum, ob virtutem, & potentiam, & induſtriam illorum. Pactis induciis, & dimiſſo exerci-

tu; Rex in Turones proficiſcitur. Et is quidẽ fuit aliquandiu rerum ſtatus. Carolus ad ſuos reuerſus, conuentus agit, in iiſq; demõſtrat, quanto ſuo factum ſit detrimento, quòd in promptu non habeat, & in omnem euentũ expeditas copias: quòd ſi quingentos tantùm habuiſſet cataphractos, ad tuitionem finium, nõ fuiſſe Regem denuo facturum bellũ: & niſi prouideat, imminere ſibi, ſuiſq; prouinciis multò maiora incommoda. Quamobrem hortatur & inſtat, vt ſtipendia cõferant, quibus alat octingentos cataphractos. Populus, & ſi grauatè id faceret, aſſenſerunt tandem id temporis, eiq; centum & viginti aureorũ millia dependebant, in eaq; collatione non fuit comprehenſa Burgundia. Sanè, non abſque cauſa, difficulter & inuitus eò deſcẽdit populus. Mouebat eos exemplum Galliæ, quæ perpetuum alit equitatum. Sic enim ſunt Principes, vt paulatim creſcat in ipſis ambitio & cupiditas: & quò maioribus nituntur præſidiis, eò faciliùs captant ſimultatum & diſſenſionum occaſiones cum vicinis. Hæc, de qua diximus, contributa pecunię ſumma, creuit deinde ad quingenta millia, creuit etiam numerus equitum, non abſq; magno populi diſpendio. Verum quidem eſt, equeſtres illas copias, bonam operam poſſe nauare, quando reguntur prudentis alicuius Principis authoritate: ſed ſi Princeps aut imperitior ſit & ignauus, aut liberos relinquat paruu-

paruulos: magis ferè nocent,quàm prosunt prouinciis,quarum defensioni sunt destinatę. Augescebat in dies magis atq; magis odium inter Regem & Carolum. Aquitanus etiam domum reuersus,per legatos frequenter Carolũ de nuptiis sollicitabat,& alebatur bona quadam spe, sicut alii multi. Sed arbitror Carolum non fuisse daturum vlli suam filiam,ac seruaturum potiùs,vt affinitatis iniecta spe,multorũ amicitiam sibi conciliaret. Moliebatur enim res ingentes,ac tales omnino, quibus perficiendis humana vita nõ sufficiat. Vix enim dimidia pars Europæ,mẽtem illius potuisset explere. Animo quidem erat inuicto,& ad omnia subeunda parato,& ea corporis firmitate,vt quemuis laborem sustineret: deinde iis facultatibus & potẽtia,vt præ cæteris aliquid magni posset: verùm nec ingenii vim satis magnam,neque malitiæ satis habebat ad perficiendas res tam arduas. Nam eum,qui latè dominari velit,oportet excellẽti quodam & singulari præditum esse ingenio: idq́; totum pendet à beneficio Dei. Quæ in Rege erant virtutes,atq; etiam in Carolo,simul tẽperatæ, potuissent perfectum Principis exemplar repræsentare: sed ingenio certè Rex multùm illi præstabat, idq́; rerum exitus tandem edocuit. Quoniam ad hunc locum peruentum est,præterire non possum,quin de rebus Anglicis aliquid adferam, Suprà diximus,Carolum,

lum,vt firmiori præsidio se muniret aduersus Regem,& quosuis alios,vxorẽ duxisse Eduardi Angliæ Regis sororem. Erat tum in Anglia Comes Beruicensis,longè potentissimus inter alios proceres. Is paulò antequàm Carolus Ambianũ venisset cum exercitu,cœpit dissidere ab Eduardo: ad eamq; dissensionem nõnihil cõtulerat Carolus:primùm,quòd indignè ferret,tantã esse Comitis illius authoritatem in Anglia:deinde,quòd non ignoraret,eum esse studiosum Ludouici Regis.Verùm ea tunc fuit Comitis per Angliã potẽtia,vt multis Angliæ proceribus trucidatis,Eduardum in suam potestatem redigeret,ac veluti captiuum aliquandiu seruaret: liberaliter quidem & honestè,sed tamen ademptis ab eo familiaribus. Carolus igitur, cui hæc omnia vehementer displicerent:initis clandestinis cõsiliis, cogitabat Eduardum eripere,cumq; ipso in collocutionem venire. Tandem eò deducta res fuit, vt elapsus ille,cõtractis modicis copiis,Beruici Comitis cohortes profligaret: sed oppressus tandem vi maiori,cum duabus nauibus,& circiter octingentis militibus profugit,pecunia & rebus omnibus necessariis destitutus. Miserũ sanè spectaculum,videre tam potentem Principẽ possessionibus exutum, fuga sibi salutem petere, & tam indigna pati à suis beneficiariis. Vixerat per annos duodecim in summis deliciis & altissima quiete, planè secu-

ſecurus,& hoc ſolum ſpectans,vt quàm ſuauiſsimè in rebus omnibus haberet.Fugiēs,curſum tenebat in Hollandiā,& tametſi cōſectarentur eum hoſtes,tamen, quoniam maiori interuallo præcedebat,elapſus, in oram Friſiæ peruenit, ad oppidum Alcmariam,quod ad Hollandiam pertinet. Eo in loco tum erat illius regionis præfectus,vir honeſtus,qui liberaliter ipſum excepit,& datis veſtibus,nō ipſi modò,ſed & eius comitatui,ad Hagam, Hollandiæ vicum perduxit, re omni ſtatim ad Carolum perſcripta, qui eo nuncio valde fuit commotus. Intermiſsis aliquot diebus, venit ad Carolum Eduardus,apud Atrebates, eumq; pro auxiliis vehementer ſollicitabat,vtì primo quoq; tempore domū redire poſſet,affirmans eſſe complures in Anglia qui ſuis rebus faueant, ideóque orabat,ne ab ipſo,qui & ſocius eſſet,& confœderatus,& ſororius,deſtitueretur.Carolus autem,ne multorum odia vno & eodem tēpore in ſe concitaret:palàm quidem ſimulabat,ſe nullam ipſi opem ferre, idq; publico edicto cauit: clancùlùm autem interpoſitis aliis, iuuit eum quinquaginta millibus aureorū,& claſſe quatuordecim nauium. Ad hunc modum inſtructus ille,quo tēpore Carolus prope Ambianos cū exercitu ſubſtitit aduerſus Regem, in Angliam decurrit:quò ſimulatque venit, auxilia reperit, ad duo hominum millia, & in iis circiter quadringentos nobiles. 1471.

Qua

Qua re cognita, Beruicēsis, magna celeritate cum exercitu progreditur, vt Londinum prior occuparet: sed præuertit Eduardus, & cum ingenti ciuium applausu perbenignè fuit exceptus, contra plurimorum opinionem, eò quòd profligatus esse crederetur. Quòd si fuisset ab ea vrbe interclusus, actum erat, præsertim, cùm hostis in propinquo magnum haberet exercitū. Tres autem fuerunt omnino causæ, cur facilem haberet ad Londinenses aditum. Primùm, recèns natus ei filius, deinde, æs cōflatum: Creditores enim & reditum ipsius in primis desiderabant, & facultates cupiebant esse quàm maximas. Postremò, consuetudo illa & notitia, quam habuit, rebus florētibus, cum eius vrbis fœminis, quæ maritos ad commiserationem & lenitatem facilè impellebant. Londini biduo commoratus, & cum exercitu profectus in hostem, postridie illi occurrit, die paschæ. Instructis vtrinque copiis ad prælium, Clarentię Dux, deserto Comite, cum duodecim millibus hominum transit ad fratrem Eduardum, quæ quidem res & Beruicum vehementer conturbauit, & Eduardū, qui exiguas alioqui copias habebat, multùm erexit. Fit pugna longè acerrima, & pedites erant omnes vtrinque. Primum Eduardi agmen non mediocrem cladem accepit. Beruicus, cum ea parte copiarum, quas ipse ducebat, Eduardum petit, qui non imperatoris tantùm, sed strenui

quoq;

quoq; militis officio fungebatur. Habebat hunc morem Beruicus, vt pedes non pugnaret, sed distributo exercitu, & rebus omnibus instructis, consueuit in equum ascendere, & si feliciter à suis rem geri conspiceret, ingerebat se mediũ, sin minùs, fugæ sese mandabat. In hoc autẽ prælio compulsus à fratre, pedes dimicabat, & adeò fuit acris pugna, vt vnà cum fratre, & maxima nobiliũ turba caderet. Angliæ consuetudo fert, vt in præliis belli duces atque nobiles interficiantur, seruata multitudine: sed Eduardus, quum à Carolo discederet, adiutus rebus necessariis, constituit non velle, ne multitudini quidẽ parcere, eò quòd contra se arma sumpsissent. Fuit igitur edita maxima cædes. Ipse tantùm mille & quingentos è suis desiderauit. Quo die præliũ istud factũ fuit: Carolus erat prope Ambianũ. ibi per literas certior fit ab vxore, Eduardũ esse in ipsum animo minùs beneuolo, quòd auxilia sibi maligniùs præbita, & parum abfuisse diceret, quin omnino fuisset ab ipso desertus. Vtcũque sit, indubitatum illud est, ab eo colloquio, quod apud Atrebates habuerũt, extinctam fuisse propè omnem, quæ priùs fuit inter ipsos beneuolentiam. Veruntamen Carolus, ꝗ existimabat hanc illius victoriam ad suas quoq; commoditates pertinere: passim diuulgauit eam, dimissis huc illuc nunciis. Princeps Vualliæ, qui secundum Regem, primas in Anglia tenet: adiutus à

tus à ſuis confœderatis,exercitũ habebat ad quadraginta millia. Quòd ſi Beruicenſis paululùm modò differre potuiſſet,cõiunctus cum iis copiis, feliciter,vt eſt credibile,pugnaſſet. Sed quoniam erat in eo exercitu Dux Sombreſsius,cuius patrẽ & fratrẽ ille necauerat: idcirco potiſsimùm ſolus pugnare voluit, nõ expectatis auxiliis. Interfecto Beruicenſi, & cæſo illius exercitu, Eduardus in Vvallenſem rectà cõtendit, qui licèt multitudine ſuperaret,aduerſum tamen præliũ fecit,interemptus ipſe cum multis proceribus. Sombreſsius è pugna ſuperſtes, & captus,poſtridie fuit interfectus. Beruicenſis intra dies vndecim occupauerat omnem Angliã: Eduardus autẽ intra dies viginti totã recuperauit,& parta victoria, ſupplicio multos diuerſis locis affecit, præſertim coniurationis principes. Ab eoq́, tempore pacatè quidem vixit,& ſine cõtentione fruebatur imperio:ſed non caruit tamen magnis animi moleſtiis. Quod reliquum eſt de rebus Angliæ, ſuo loco ſum dicturus:nunc ad inſtitutum reuertar. Aquitanus continenter vrgebat nuptias,propterea,quòd cur incepto deſiſteret, aut deſperaret: cauſam nullam Carolus præbebat,qui tamen nihil minùs conſtituerat,quàm illi in eo gratificari,imò indignè ferebat,eſſe aliquos,qui putarẽt ſe poſſe cogi:Coneſtablius vltrò ſe ingerebat, & voluit omnẽ huius rei, ſi perficeretur, laudem & gratiam ad ſe

redi-

redire. Idem etiam affectabat Britannus. Rex verò totis viribus conabatur, tametsi nihil opus erat, impedire matrimonium, duabus de caussis, vt aliquando diximus. Sed & Carolus non cupiebat habere tam potentem generum, & hoc solùm agebat, vt spe matrimonii cõplures sibi deuinciret. Neq; verò mirum videri debet, Regem se totum opposuisse. Nam eo confecto negocio, valde fuisset fratris aucta potentia: qui Britanno deinde coniunctus, in maximas difficultates Regem ac ipsius liberos adducturus erat. Commeabant ergo super ea re plurimi inter ipsos nuncii, priuatim alii & secretò, alii verò palàm. Quę quidem res non caret suis incommodis & periculo. Sub legationũ enim specie multa sępe perniciosa tractantur. Quanquàm sanè fieri nõ potest, quin & multos subinde mittant Principes, & vicissim accipiãt, sed prudẽtia singulari & dexteritate quadam opus est in tractandis exterorum legatis. Et principiò, meo quidẽ iudicio, amicorum legati, de quibus nullam habemus malè suspicãdi caussam, liberaliter sunt & honestè tractãdi, facta subinde illis potestate cõueniendi Principis, ad quem missi sunt, modò sit prudens & honesta specie. Nam alioqui præstat, eum vel rariùs cõspici, vel nõ diu insistere colloquutioni. Ad quam quum descendit, prouideri debet, vt sit eleganter vestitus, & de iis, quæ pronunciari & responderi oportet, edoctus,

edoctus,& mox reuocetur à cõgressu. Nec enim diuturna est Principum beneuolentia. Quum autem vel publici vel priuati veniũt ab aliquo Principe parum amico,tametsi periculum est in ea re non leue: excipiendi tamen sunt non incommodè,& destinãdi aliquot idonei homines,à quibus tractentur. Hoc enim ad honestatem pertinet,ac simul eò cõfert,vt quid agant,& quibuscum loquantur,& quos habeant sibi familiares,cognoscatur,nec id modò,verumetiam, vt homines leues atque seditiosi non habeant ad ipsos aditum. In omnibus enim Principum familiis semper aliqui existũt,qui mutationem aliquam,& res nouas cupiunt. Et quoniam periculi plenum est,habere domi suæ hostem: suaserim, primo quoque tempore eiusmodi legatos dimitti,verùm ita tamen,ne quam habeant occasionem de inhospitalitate conquerendi. Sed ne bello quidem exorto, sunt intermittendæ pacis rationes,aut repudiandi legati: verùm audiẽdi sunt omnes,ac inuicèm ad hostem mittẽdi,iisq; mandandum,vt diligentissimè obseruẽt, quid quoque tempore geratur, qui cum quibus colloquantur. Crebrò enim mittendum est,etiam si hostis iubeat abstineri deinceps, & commeatu prohibeat. Nec enim vllus, quantũuis prouidus & fidus explorator, facultatem habere potest,tam multa cognoscendi,quàm eiusmodi legati,qui quum sint vnus & alter,aut etiam

etiam plures:fieri non poteſt, quin aliquid odorentur. Nam,qui ſunt prudentiores Principes,id operam dant, vt etiam apud aduerſarios habeant quoſdam à ſe nō alienos. Verùm,ſi quis tam frequentes mittat internuncios,futurū eſt,dicat aliquis, vt hoſtis fiat inſolentior. Atqui in eo ſanè nihil eſt mali, & intereà de ipſius rationibus ac cōſiliis cognoſcetur ſemper aliquid. Et licèt eandem ratione hoſtis inſtituat,vt modò dixi,& ſuos inuicèm mittat: non tamen idcirco deſiſtendum eſt, & vel ob hanc ſolam cauſam immorādum eſt legationibus,vt varia multaq; cognoſcantur. Huc etiam accedit,quòd non omnes æquè ſunt ingenioſi,neq; parem ſemper habent rerum vſum: & quò quiſq; prudentior eſt in eiuſmodi tractationibus,eò maiori cum fructu & honore in iis verſatur. Quod vt clariùs intelligi poſsit, exempli cauſa quiddam ſum dicturus. Pactio nulla facta fuit vnquam inter Gallos & Anglos,in qua non ingenii vi & acrimonia Galli præſtiterint:adeoq; prouerbio dicitur apud Anglos, (quod ipſi aliquando mihi in rerū tractatione recitarūt) Quoties cum Gallis prælio concertarint, victores ſe plerunq; fuiſſe: quoties verò cum illis pacti ſint, detrimentum ſemper aliquod accepiſſe. Et rectè quidem ita iudicāt. Habet enim Gallia præſtantiſsimos viros,ex iiſque noui non paucos,quibus rectiſsimè cōmitti poſsit maximarum rerum gu-

bernatio: quorũ ex numero sunt illi ferè, qui diu multúmque & familiariter cum Ludouico Rege vixerũt. Fui aliquanto prolixior in hoc argumento, vt ostenderem, quemadmodùm obseruari debeant externorum Principum legati: sed non temerè sum immoratus. Multa enim sub eo prætextu, & ab aliis vidi fieri, & feci ipse aliquando callidè, & insidiosè, quamobrem silentio hæc prẹterire non potui. Aquitanus adeò diligẽter agebat suum negocium apud Carolum, vt & verbo & literis aliqua interueniret pollicitatio. Sed vidi, quando & Nicolaũ Calabriæ Ducem, & Philibertum Sabaudiæ, & Maximilianum Friderici Cæsaris filium, Romanorum Regem, consimili quoque spe ille foueret: idque intra tres annos omnino. Quòd si vixisset diutiùs: nullum erat sibi delecturus generũ: sed Maximiliano valde profuit ea, quam filia ipsius mãdato fecerat, sponsio, vt suo loco posteà sum dicturus. Et hẹc quidem omnia recito, nõ vllius lædẽdi causa, verùm quòd & ipse ea viderim, & habeam cõperta, & ad formandum iudicium in rebus ciuilibus pertinere mihi videantur. Sic enim statuo, homines inertes & stupidos & plebeios, non esse daturos vllum tempus his Commentariis, verùm Principes non ignaui, & homines iudicio prædití, non absque fructu, meo quidem iudicio, in eorũ lectione versabũtur. Intereà dum de nuptiis agitur: ineuntur

noua

noua consilia contra Regẽ. Habebant Aquitanus & Britannus apud Carolũ legatos: & qui à Britanno erant missi, dicebant Regẽ sollicitare quacunq; ratione familiares Aquitaniç Ducis, & iam demolitum esse castellum quoddam eius regionis: ex quo facile sit intelligere, quid moliatur, hoc scilicet, vt sicut anteà Normanniam ex pacto traditam, recepisset, ita quoq; nunc Aquitaniam recuperet. Missis igitur à Carolo super ea re literis & nũciis, Rex ita respondit: Fratrem suũ Aquitaniæ Ducem, proferre nimiùm fines, & excedere limites eorũ, quæ iam ei dedisset: nihil se quicquam ädempturum illi. Atque hîc spectare licet, quàm sint confusa & perturbata Galliæ negocia, simulatq; dissensio aliqua nata est, & quàm sit arduum, eá pacificare. Tametsi enim principio vnus & alter solùm dissideant: tamen breui pòst tempore multi alii studio alterius partis, immiscẽtur. Sed ferè fit, vt excitata primùm offensione, quisq; putet se iam finem & exitũ illius prospicere. Inter alia, Britãnus & Aquitanus orabant Carolum per legatos, ne Anglorum vteretur auxiliis, quód essent perpetui hostes Galliæ, cuius incolumitatem atq; salutem ipsi modis omnibus cuperent: satis magnas ipsorum esse vires atq; potentiam, vt bellum vel inferant Regi, vel illatũ defendant: &, quod præcipuum sit, esse per Galliam nõ paucos, neque vulgares homines, qui rebus ipsorum

faueant, & à Rege animum auerterint. Aderam, cùm Aquitani legatus in eam sententiam ad Carolum loquutus, vt copias cogeret, hortaretur. Ibi tum Carolus, ad me conuersus, & paululum secedens: vides, inquit, sollicitantem illum, vt bellum moueam, quod ex vsu Galliæ futurum esse dicit: An idem quoq; tibi videtur? Hîc ego subridens, dicebam, mihi videri, non futurũ vtile. Tum ille: Sum, inquit, studiosior Galliæ, quàm orator iste putet. Cùm enim vnus modò sit in Gallia Rex, ego sanè cuperem à senis Regibus eam gubernari. In hoc ipso tempore, Eduardus Angliç Rex qui putabat cõfectum iri nuptias cum Aquitano: totis viribus conabatur impedimentum aliquod iniicere. Nam quia Ludouicus Rex nõ habebat filium hçredẽ, dicebat fore, vt illo mortuo, ad fratrẽ deferretur principatus & imperiũ, qui per has nuptias amplificatus, & florentissimarum ditionum possessionẽ adeptus: in summũ discrimen possit omnem Angliam aliquãdo adducere. Vehementer itaque sollicitus erat, tametsi præter causam, tum ipse, tum Angliæ proceres omnes, ita quidẽ, vt satisfactionibus Caroli fidem nõ haberent, & quiduis facturi esse viderentur, etiam Regem adiuturi potiùs, quàm vt matrimoniũ hoc ipsorum voluntate fieret. Videre licet hoc loco, quãtis curis hi Principes, ac ipsorum familiares distineantur in summis & arduis negociis, quorum finem & exi-

& exitum præuidere non possunt. Nam in istis sollicitudinũ & grauissimarum cogitationũ molestiis, è vita decesserunt, alii post alios, inhiantes auidissimè, alter alterius morti, maxima curarũ & occupationũ mole relicta suis hæredibus. Quanquàm sanè Ludouicus, Carolo filio, moriens pacatam tradidit Galliam, hac in re benignior in illum, quàm in seipsum. Erat enim quietis & ocii impatiens: per omnem ferè vitam implicatus bellis atq; dissensionibus, à quibus vix ægrè sub mortem fuit expeditus. Aquitanus intereà, dũ ipsius legati Carolum ad bellum hortantur: minùs commoda vtebatur valetudine. Quumq; Rex apud Xanthones, oppidum quoddam obsideret, legati hoc perfecerunt, vt Carolus Atrebatum profectus, conduceret copias, ac Peronam deinde cum exercitu longè maximo proficisceretur. Habebat enim inter alios mille ducentos cataphractos expeditissimos. Dum apud Atrebates cõmoratur, duo simul ferè nuncii adferuntur: primum, Calabriæ & Lotharingiæ Ducem Nicolaum, aduentare matrimonii causa. Hunc, posteaquàm aduenit, humaniter excepit, bona quadam spe iniecta. Deinde, postero die sunt allatæ literæ à Simone Quintio, qui ipsius erat apud Regem legatus, quibus ille significabat, Aquitanũ è vita demigrasse, & Regem bonam eius ditionis partem iam occupasse. Earum literarum sententiam multi deinde

alii confirmabant. De genere mortis nõ vna fuit opinio. Carolus eum casum immoderatisimè tulit, & instigatus à nonnullis, dat literas ad multas Aquitaniç ciuitates, odiosè scriptas in Regem, sed parũ iis profecit. Nec enim vllus extitit motus, tametsi puto Regis negocia summã habitura fuisse difficultatẽ, si longior ipsius fratri vita contigisset. Iam enim Britanni erant instructi, neque longè aberant, & multi per Galliam ipsorũ rebus fauebant: sed interuentu mortis Aquitani, conciderant omnia consilia. Sic exacerbatus Carolus, progreditur cum exercitu, & bellũ incipit in Veromanduis, atrox admodùm & funestum. Quacunq; enim trãsiret, incendiis omnia vastabat, omnino præter morem. Primum agmen obsidione cinxit castellum eius regionis, Nelam, in quo præsidium erat aliquot sagittariorũ. Hi legatũ ad ipsos missum de deditione facienda, interficiunt, & cùm de induciis cœptum esset agi: omissa eius rei mentione, & impetu facto, vi expugnantur. Qui supererãt à cęde, suspẽduntur: nõnullis præsecantur manus, paucis quibusdam cõmiseratione militum dimisis. Crudele quidem erat istud belli genus: sed Carolus volebat videri iustã habere causam, cur ita faceret. Primùm enim, odiosè admodùm & acerbè loquebatur de morte Aquitani, secutus aliorũ sermonem. Deinde eorum oppidorũ, quæ sunt ad Somiam flumen, iacturam

grauisimè

grauiſsimè tulit. Quo tempore cogebat hunc exercitum: legati Regis, Petrus Doriollus, Galliæ Cancellarius, & alii nonnulli proceres, non ſemel ad ipſum venerunt, ante mortem Aquitani, & ſecretò de pace agebant. Sed quia Carolus in primis volebat ſibi reſtitui illa Picardiæ oppida, nihil quicquam perficiebant, recuſante Rege: qui nunc demum, poſteaquàm inſtructũ videret Carolum, aſſenſit, his conditionibus: vt Ambianum & Sanctoquintinum, & alia, de quibus erat controuerſia, redirẽt ad Carolum: vt de Comite Niuernenſi & Conneſtablio, eiuſq; facultatibus omnibus, liberũ eſſet Carolo ſtatuere, pro ſuo arbitratu: vt ab amicitia & fœdere Aquitani & Britanni Carolus diſcederet, eoſq, permitteret inuicèm poteſtati Regis. Eas cõditiones Carolus iureiurando ſanciuit, & aderam ipſe. Regis quoque legati, ſimili ſe religione obſtrinxerunt, & ſimul ſuadebant Carolo, vt contineret exercitũ, vtì Rex eò promptiùs redderet quæ promiſiſſet oppida. Sed & cùm à Carolo iam diſcederent, Simonem Quintium vnà ſecum abducebant, vt is coràm videret ea, de quibus ipſi pacti eſſent, à Rege confirmari. Sed quum Rex per dies aliquot differret, allatus eſt de morte fratris nuncius. Qua re cognita, Simonem Quintium frigidè admodùm dimittit, neque iureiurando voluit teneri. Quod implacaciſsimè tulit Carolus, & ſe ludifica

tum esse querebatur. In castris etiam maximus erat fremitus, & omnis generis contumelias pleriq; in Regẽ dicebant. Qui lecturi sunt aliquando ista, iudicabunt, vt est credibile, vel parum fideles & integros fuisse Principes, de quibus loquor, vel me criminari illos & vituperare. Certè, nullius honorem aut existimationẽ velim per me violari: sed vt historiæ sua constet veritas & ordo, non fuit integrum, ea, quæ dixi, silentio præterire. Sed quæcunque tandem futura sint hominum iudicia: si quis alios quoque Principes intueatur, multò fortasse plura, quæ reprehendantur, comperiat. Nunc autem, ex his duobus, vter insidiosè & astutè egerit, videamus, vt iuniores aliquando Principes, consimilibus implicati negociis, rectè sibi caueant, ne circunueniantur. Nam etsi nõ omnes æquè sunt ad fallendum propensi: tamen vtile est, memoria complecti superiorum temporum res gestas. Vt igitur quod res est, dicam, arbitror eò spectasse omnia illorum consilia, vt alter alterũ falleret. Eaq; in re similibus propemodùm sunt vsi rationibus. Ambo instructum habebant exercitum, & Rex aliquot iam oppida tenebat, & intereà dum de pace ageret cum Carolo, valde vrgebat fratrem, à quo cõplures è nobilitate iam defecerãt. Ipsius exercitus erat non procul à Rupella, quod est in Xanthonum finibus oppidum maritimum, munitum & locuples. In eo multi e-

rant

rant ab ipſo non alieni,& partim ob crebram pacis mentionem,partim propter ægritudinem Aquitani,certis conditionibus iam cœperant paciſci. Hæc enim Regis erat,niſi fallor,ſententia, vt ſi vel bellum iis locis feliciter gereret, vel ipſius frater è vita migraret:non interponeret iuſiurandum.Sin autem eo bello,quod cupiebat,nō conſequeretur:vt tum vitandi periculi cauſa,ſeruaret propoſitas cōditiones, ideoq; diligentiſsimè obſeruabat temporis momēta.Nam Simonē Quintium,Caroli legatum,per dies octo diſtinuit,atq; intereà de morte fratris allatus eſt nūcius.Et quia ſciebat illum vehemētiſsime cupere Ambiani & Sanctoquintini reſtitutionem,neq; temere idcirco præbiturum eſſe cauſam vllam offenſionis:putabat ſe non difficulter poſſe perficere, vt quindecim aut etiam eò plurium dierum moram leniter ferret. Intereà,ſi quam cōmoditatem tempus adduceret,expectabat.Poſteaquàm de Rege ſum loquutus: dicendum nūc eſt de voluntate & conſilio Caroli,& videndum,quid Regi permiſerit,ſiquidem mors Aquitani nō interueniſſet. Simon Quintius mādatum acceperat ab eo,petente Rege, vt ſimulatq; Rex iureiurādo ſanxiſſet pacem:in Britāniam profectus, cuiuſmodi eſſent conditiones,Britanno denunciaret. Deinde placuit,vt Aquitaniæ Ducis legati,qui tum aderant,Principi ſuo idem ſignificarent, Quod ideo

Rex

Rex volebat, vt Britannis, quum à Carolo, cuius virtute & præsidio magnopere nitebātur, sese destitutos esse intelligerent, pauorem & trepidationem adferret. Erat autem Quintio datus à Carolo, veluti comes itineris, inter alios, Hanonius quidam Parisiensis, homo prudens. Ei Carolus abeũti dedit literas, quas ad Quintium ipse scripserat, in quibus hoc solùm inerat, vt iis quæ dicturus esset Hanonius, fidem haberet. Sed mandauerat ei Carolus, ne eas literas Quintio redderet, priusquàm & à Rege discessisset, & Nannetes, quod est ad Ligerim oppidum Britanniæ minoris, peruenisset: vtq; eo primũ loco sua mandata illi exponeret, in hanc sententiã: Vtì Quintius, nomine Caroli, iuberet Britannũ esse firmo animo & ocioso, nõ se deserturũ esse vel ipsum, vel Aquitanum etiam, sed omni ratione, totisq; viribus adiuturũ: iniisse quidem se pactiones cum Rege, sed non alia de causa, nisi vt amissas vrbes recuperet, à Rege sibi præter ius & æquum, contraq; fidem & promissum, pacis tempore ademptas. Iis oppidis recuperatis, nunciaturum se Regi, vt à bello Britannico & Aquitanico abstineat: nec enim promissa & iusiurandum se magis seruaturũ esse, quàm ipse priora pacta seruarit, tam illa, quæ prope Lutetiam Parisiorum, quàm quæ posteà Peronæ facta sint: ademisse illum sibi pacis tempore, quas anteà dederat vrbes: oportere nunc

nunc etiam, vt patienter ferat, iisdem artibus illas abs se recuperari. Quantum ad Conneſtablium & Comitẽ Niuernenſem pertineat, licèt ab ipſo deſtituti ſint, & ſibi permiſſum ex pacto, vt de ipſorum fortunis pro ſuo iudicio ſtatuat: ſe tamen etſi iuſtam habeat offenſionis cauſam, condonaturum eis eſſe culpam, nec velle quicquam ipſis auferre, ideoq; orare ſe, vt ipſe ad eundẽ modum agat cum Aquitano & Britanno, eoſq; patiatur ocio & pace vti, ſicut apud Lutetiam conſtitutum ſit. Quod ſi non impetret, non ſe negle&urum eſſe ſociorum iniurias. Et quo tempore hęc nunciaturus ſit Regi per legatos, habiturũ ſe eſſe omnia ad bellum apta & parata. Hæc erat ſumma eorum, quæ Carolus & nunciabat illis, & cogitabat perficere: ſed longè aliter accidit. Nam interitus Aquitaniæ Ducis interuertit omnia conſilia. Rex enim neque reſtituit Carolo, quas ille petebat vrbes, & ſimul morte fratris auctus eſt Aquitaniæ acceſsione. Suprà diximus, quemadmodùm illi, qui erãt in præſidio Nelæ, capti fuerint. Carolus inde digreſſus, Roiam circunſedit, quod eſt in Bellouacis oppidũ, vbi mille & quingenti erant ſagittarii cũ aliquot cataphractis. Maiorem exercitum ante id tempus nullum habuit. Poſtridie quàm eò veniſſet, hoſtes metu percuſſi, deſerta ſtatione, quum per muros ſeſe eieciſſent, dedũt ſe Carolo: quę cauſa fuit, vt & reliqui cata-

cataphracti,cōpositione facta,discederent. Constituerat Carolus illinc ad Normannos transire: sed priùs venit Bellouacum,eiúsque oppidi suburbium vnum facili manu occupauit prima ipsius acies,cui prçerat Cordæus,qui deinde aliá quoq; vrbis partem tentabat:verùm quòd nimiùm breues erāt scalæ,& perpaucæ quidem illæ:nihil potuit perficere. Duobus quibusdam tormētis igitur obiectam portam oppugnabat. Quòd si plures habuisset machinas,& cōtinenter fuisset eiaculatus , haud dubiè potitus fuisset oppido: sed accesserat malè instructus ad eam rem perficiendam. Præter oppidanos initio nullus erat ibi ferè miles. Nostri,ea parte,qua tormentis erat interrupta porta , cominùs in hostem pugnabant. Intereà Cordæus Carolum sollicitat, vt celeriter cum reliquo exercitu progrediatur,si velit oppidum occupare. Dum hæc geruntur,ex oppidanis aliquis coniicit faces ardentes in nostros, qui ad portam vim faciebant,quúmque iam incendium latè vagaretur in porta,nostri cogūtur referre pedem, donec extinctus esset ignis. Carolus,vt eò venit, putabat & ipse captum iri iam oppidum, oppressa flamma. Et sanè,si partem exercitus collocasset via Parisiensi: aditu & itinere prohibuis-
1472. set omneis,qui auxilio veniebant. Sed difficultatem sibi fingebat & periculum,vbi nullum erat, & quòd tenue flumē interlaberetur:noluit transire,

ire,ac deinde, cùm iam hostiũ equitatus magnus in oppidũ venisset,constituit in eam partẽ transire, consilio multùm ancipiti & periculoso, à quo tamen vix summa difficultate poterat dimoueri. Incendium illud totum diem permansit, & sub vesperum,decem duntaxat cataphracti, nobis inscientibus, dum occupamur ponendis castris, & quòd ad eam partem nulli essent nostri milites,in oppidum peruenerũt.Prima luce,propiùs admouemus tormenta,in eoq; temporis vestigio conspeximus ad ducẽtos cataphractos in vrbem ingredi,quorum aduentu recreati oppidani, vt est credibile,deditionis nullam fecerũt mentionem. Sed Carolus tum exacerbatus ob res anteactas,vt diximus,volebat vi capere.Quod si accidisset,erat dubio procul omnia vastaturus incendio.Post equitatum illum in vrbem receptum,totos quindecim dies oppugnabat eos acerrimè tormentis, sic, vt ad impetũ faciendum militibus esset patefacta via.Sed quoniam fossa stagnabat aquis,efficiendi nobis erãt duo põtes,ad latus illius portę, quæ fuit exusta,& ab altera parte eius portæ perueniri poterat ad murum absque periculo, nisi quòd vnũ modò propugnaculum, propter ipsius humilitatem,difficilem habebat oppugnationem. Et quanquàm fortissimi duces, lectissimíque equites oppidum defendebant,& inter hos Conestablius,nisi fallor,Carolus tamen constituit vi

oppugna-

oppugnare, contra omnium opinionem: & noctu quieti se daturus, rogabat è suis familiaribus, an putarent hostem ad sustinẽdam oppugnationem habere satis virium & animi? Quum pleriq; affirmarent ob illorum multitudinem, deridens, aiebat fore, vt ante exortam lucem, omnes ex oppido se eiicerent, ac fugæ mandarent. Postridie mane cœptum est vehementissimè oppugnari. Pontem illum ex nostris multi transeunt, plerique etiam in muro constiterunt, & cominùs diu multúmque præliantur. Erant destinati recentes ac integri, qui primis aut interemptis, aut reiectis, aut defatigatis succederent: sed quum frustrà eos moliri videret Carolus, iubet referre pedẽ. Hostes, quòd conspicerent se numero superari, continebant se intra munitiones. Ex nostris desiderati sunt ad centũ & viginti, vulnerati autem circiter mille. Insequẽti nocte, hostes eruptione facta, quoniam & equites erant omnes, & pauci, & hastis inuecti in tabernaculorum funes, impediebantur: nulla re perfecta, recipiũt se in oppidum. Octauo post oppugnationem die, Carolus cõstituit rem tentare via & porta Parisiensi, bipartito exercitu: sed quòd vrbs à multis & lectissimis hominibus defendebatur, omnes eum dehortabantur. Quod nunc demum cogitabat perficere, id si principio fecisset, multò rem egisset feliciùs. Quum nõ succederet conatus, soluit obsidionem,

& fu-

& futurum putabat, vt diſcedens inuaderetur ab hoſte. Quod ſi facerent, cogitabat eos excipere: ſed quum nulla fieret eruptio, contendit in Normanniam. Promiſerat enim Britanno, ſe Rothomagum vſque cum exercitu profecturũ eſſe, quò & Britãnus venturum ſe cum ſuis copiis dixerat: ſed accepto nuncio de morte Aquitani, mutata ſententia, domi ſeſe continuit. Carolus, captis aliquot oppidis & caſtellis Normanniæ, & incendio vaſtatis Aulercorum agris, ad portas vſque Depæ, quod eſt maritimum oppidum, tandem apud Rothomagum conſedit. Sed interceptis ab hoſte pabulatoribus, quoniam & hyems ſuberat, & cibariorum magna eſſet inopia, domum reuertitur. Cõfeſtim poſt ipſius abitionem, Regii milites omnia, quæ iis locis occupauerat, ſine negocio recuperarunt.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber quintus.

AD hoc ferè tempus dedi me in clientelam & familiam Regis, qui & plerosque sui fratris familiares post mortē illius recepit, & tum in Britannia bellū gerebat. Sed post crebras vtrinq; missas legationes, constituit omnino pacisci. Quod vt maiori suo commodo faceret, familiares aliquot Britanni, à quibus ille totus pendebat, ipse inutilis & ignauus, promissis & largitionibus ad suas partes traduxit. Eorum authoritate & consilio, re perfecta, & constituta pace, in Picardiam contendit. Per hyemem ferè consueuerant ipse & Carolus aliquot mensiū pacisci inducias: idem nunc quoq; faciebāt. Verùm legati Regis, quum de pace Britannica exposuissent, nolebant Britannū inter socios Caroli comprehendi, quòd ab eius fœdere nuper ille discessisset. Legati autem Caroli, & in his Cancellarius, affirmabant, Britanno esse liberum, vt intra certam diem accederet in vtrius partis amicitiam vellet: illum anteà quoq; defecisse à fœdere, & literis hoc significasse, nec tamen idcirco defuisse officio

officio: pendere quidem illum ab alienis cõsiliis, & suorum authoritate gubernari totum, sed tamen sequi tandem saniora cõsilia, & facere quod sit ex vsu rerũ suarum. Dum de his rebus agitur, magnus erat vtrinque fremitus aduersus Cõnestablium. Oderat eum Rex, & multi Galliæ Principes admodùm acerbè: Carolus etiam multò infestiùs, propter ereptum Ambianum & Sanctoquintinum, & quòd redintegrati belli ipsum habebat præcipuum authorem. Nam induciarũ tempore Cõnestablius cum ipso blandissimè agebat: sed exorto bello, persequebatur odiosissimè, & inuito volebat extorquere filiam, vt suprà demonstrauimus. Has odiorum causas etiam illud auxit, quòd quo tempore Carolus cum exercitu prope Ambianum consedit: ille factis incursionibus in Hãnoniam, castellũ quoddam iis locis cremauit, nouo planè & inusitato exemplo. Quum enim ab incendiis anteà temperatum esset vtrinq;: Carolus indignitate rei commotus, & secutus morem illius, in Galliam quoq; deinde flammas & ignem intulit. Excitatis in eo multis aduersariis, fit coniuratio, & vtriusque Principis legati consilia inter se cõmunicabant. Habebat enim ille suas possessiones non vno in loco. In Veromanduis occupabat Sanctoquintinum, locuples & firmum oppidum: in propinquo tenebat Haniũ & Bohenium, arces, quæ facilè poterant præsidiis firmari: dein-

L de, præ-

de,præter summum illud munus,quod in Galliis obtinebat, pensionem annuam habebat à Rege, ad quadragintaquinque francorum millia, sed & vectigal atque portorium ei pendebant mercatores,qui vina ex Galliis, per ipsius fines deportabant in Flandriam aut Hannoniam. Ad hæc,non in Gallia tantùm, sed per Caroli quoq; ditiones multorũ sibi gratiam & beneuolentiam adiunxerat. His de causis,non poterat eum Rex, nisi adiutus à Carolo,solus opprimere. Per inducias agebatur potissimùm de illius capite ac fortunis. Qui à Rege erant ad eam rem destinati, referebant omnia ad Imbercortum,qui & à multo iam tempore illum oderat,& nuper etiam maius conceperat odium.Nam quodam in conuentu,dum vtriusq; Principis legati de cõtrouersiis agerent: ille mẽdacii Imbercortum insimulauerat. Quam ad criminationem iste prudẽter & modestè respondit, iniuriã illam nõ ad se,verùm ad Regem, cuius fidem secutus eò venisset legatus,& ad Carolum,cuius ipse locum obtineret ibi, pertinere, cui etiam sit commemoraturus omnia. Hæc sola verborũ contumelia,summam & extremã ei perniciem attulit,vt posteà sum dicturus.Quocirca, qui sunt magno loco apud Principes, magnopere sibi cauere debent, ne quid atrocius dicant. Nam quò potentior est & maior is, qui iniuriam facit, eò grauiùs dolent ii, quibus infertur. Pro-

pter

pter authoritatem enim eius & amplitudinē qui intulit,putant hoc magis ad infamiam suam pertinere. Quòd si Princeps quoque durius aliquid ipse dixerit: tunc verò spem omnem illi abiiciūt, vllos vel honores vel opes ab eo cōsequendi. Deinde, sic est ferè comparatum inter homines, vt plerique spe percipiendi commodi magis excitentur,quàm memoria iam accepti beneficii. Sed vt ad institutum reuertar:regii legati super ea re potissimùm agebāt cum Imbercorto & Caroli cancellario, ad quem etiam aliqua pars eius iniuriæ, quam Imbercortus acceperat, pertinebat. Breuiter,eò res deducta fuit,vt Bouilli,quod oppidum à Namurcis non longè abest, legati conuenirent. Connestablius autem certior factus, quid ageretur, crebròs dimittebat ad vtrunque Principem nuncios; & Regi quidem persuasit, Carolum eò spectare,vt se redderet à Galliis alienum. Magna igitur celeritate Rex mandat suis,vt aduersus illum,certis de causis,nihil statuant, & inducias tantùm extrahāt. Cùm is adferretur nuncius,iam peracta res erat & confirmata literis:verùm tantus erat inter legatos animorum consensus, vt eas literas vtrobique redderent. In iis hoc perscriptum erat, Connestablium multis de causis iudicatū esse hostem & Regis & Caroli,ideoq; iureiurando & fide data promiserant, vt vter ex ipsis duobus prior eum cepisset, is vel intra dies

 octo

octo supplicium sumeret, vel in socii potestatem daret, eamq; rem publicè denunciandam esse: nec id modò, verumetiam omnes, qui auxiliū ei præberent vnquam, hostium numero habendos. Rex prętereà pollicebatur, redditurum se Carolo Sanctoquintinum, & illius omnia mobilia bona, quæ sint in Galliis: facultates etiam illius omnes, quas in inferiori Belgica teneret, ei largiebatur. Decretum & hoc fuit, circunsidendum esse illum ab vtrisq; in sua arce, intra certum tempus. De his omnibus ita conuenerat, vt diximus: verùm superueniente illo nuncio, mutatum est consilium, & Connestablio fuit constitutus dies, quo cum Rege, accepta fide, in collocutionem veniret. Id fuit tribus à Nouioduno milliaribus. Cōnestablius eò venit, comitatus inter alios, circiter trecentis nobilibus cataphractis, ipse armatus sub veste discincta. Cum Rege erant sexcenti cataphracti, & in his Comes Dammartinus, hostis illius grauissimus. Rex, pręmissis aliquot equitibus, quoniam prior ille venerat, excusabat morā: tandem & ipse venit. Eramus cum eo pauci quidam in ea collocutione. Connestablius primùm excusat, quòd armatus venisset: factum id à se propter Dammartini præsentiam, à quo capitaliter dissideret. Post multam collocutionem voluit Rex, vt præteritarum offensionum aboleretur memoria. Cùm deinde in eam partem, vbi Rex erat, trāsiisset, (nam tabu-

tabulatum quoddam intererat) fit inter eum & Dammartinum, intercesſione Regis, compoſitio. Inde cum Rege profectus Nouiodunum, poſtridie Sanctoquintinum reuertitur, planè reconciliatus, vt ipſe quidem dicebat. Pleriq; omnes fremebant & indignabãtur, alii verò etiam ridebãt, in collocutionem veniſſe Regem cum ſuo cliente & beneficiario: qui interiecto ſepimento, non eſſet veritus in ſui Principis conſpectum venire armatus, & equitum circuncluſus cohortibus, qui quidem omnes & Regis eſſent imperio ſubiecti, & alerentur ab ipſo. Quare intellecta, Rex, cùm & ipſe apud ſe diligenter omnia reputaret, qui iam antè inimico in eũ animo fuiſſet, multò grauiùs hoc dolore exarſit. Et quãquàm inſtitutum iſtud Regis incuſari fortaſſè poteſt: non abſque cauſa tamen factũ ab eo fuit. Arbitror enim Carolum, non habita ratione eorum, de quibus anteà cõuenerat, libenter fuiſſe cum illo rediturum in gratiam, ſi modò potuiſſet ab eo recuperare Sanctoquintinum. Sed quantum ad Conneſtablium pertinet, tametſi ingenio valebat, minùs prudenter tamen egit, quòd ad eum modum, vt diximus, prodiit in conſpectũ ſui Principis: quanquàm ſanè, quum propè & coràm conſtitiſſet ante Regem, videbatur eſſe attonitus, & timentis præbebat ſpeciem: ſed neq; diu moratus, ad Regem tranſiit, erat enim in magno diſcrimine. Pu-

to equidem & illum, & eius familiares credidiſſe, hoc ad laudem ſuam pertinere, quòd Rex viſus eſſet ipſum metuere. Erat quidem aliquãto Rex timidior; ſed iuſta & neceſſaria de cauſa. Non ita pridem explicauerat ſe ab eo bello, quod cũ Galliæ Principibus ei interceſſerat, quos muneribus & pollicitationibus pacificauerat. Plerique credebant eum timiditate quadam & animi cõſternatione ita ſeſe demittere, quæ cauſa fuit etiam, vt quidam nõ dubitarent ipſum bello deinde laceſſere, ſed infeliciter eis accidit. Nouerat enim exactiſsimè temporum momenta, ſic, vt auſim affirmare, me non alium vidiſſe rebus aduerſis prudentiorem. Verùm vt ad inſtitutum redeam, credibile eſt, vt dixi, Conneſtablium hoc ſpectaſſe, vt metueretur à Rege. Affirmare quidẽ nihil velim, & eò ſolùm iſta cõmemoro, vt illos, qui Principum negocia tractant, officii commonefaciam. Mihi ſi quis eſſet apud aliquem Principem amicus aut propinquus: huic ſuaſerim, ita ſe comparet, vt diligatur, nõ autem vt metuatur. Nam qui diuerſam rationem ingrediuntur, vt periculum tandem & calamitatem euadant, fieri nõ poteſt, eiuſq; rei multa proferre liceat documenta, non ex Galliis modò, verumetiam ex Hiſpaniis & Anglia. Ferè autem fit, vt qui bonam & fidelem operam præſtiterunt, arbitrentur ſibi aliquanto plus quàm aliis licere. Principes contrà longè aliter ſen-

ter ſen-

ter ſentiunt,& æquius eſſe ducũt,vt qui ſe ipſorum clientelæ & miniſterio tradiderunt, officio fungantur. Memini,quo tẽpore in hanc ſententiam Rex mecũ loqueretur,(& ſuum nominabat authorem)affirmãs fieri aliquando,vt egregiæ operæ minùs liberaliter remunerentùr, idq́; non tam ingratitudine Principum, quàm eorum,qui præſtiterunt operã,vitio:dum elati quadam confidentia,propter rem bene adminiſtratã,inſolenter & proteruè multa faciũt.Aiebat prætereà,feliciter agi,ſua quidem ſentẽtia,cum eo,cui nullo ſuo magno merito Princeps benefacit: & vt quis beneficio ſit obſtrictus Principi,id multò pręſtare,quàm vt Princeps clienti aut famulo alicui ſuo multum debeat. eóque ſe ingenio eſſe dicebat, vt qui ſibi ob aliquam beneficentiã deberẽt,eos plùs diligeret q̃ alios, quibus debere ſe aliquid ipſe putaret. Tam eſt difficile in omni genere vitæ,accõmodare ſe & ita gerere,ne quid erres.Magnũ igitur eſt Dei beneficium,valere ſenſu cõmuni,& iudicio naturali. Sub hoc ferè tempus colloquii inter Regem & Conneſtablium,Carolus profectus erat, vt Gheldriæ poſſeſsionem occuparet, qùam ad ſe pertinere dicebat.Et quoniam memorabilis admodùm eſt cauſa,nõ grauabor eam recitare,vt potentiam & opera Dei cõtemplemur.Erat id temporis Gheldriæ Dux Adolphus,adoleſcens, qui vxorẽ duxerat ex familia Borboniorũ.

Is horribili & inaudita quadam audacia patrem ſuum, de nocte, cùm eſſet quieti ſe daturus, acerrima hyeme ceperat, & per quinq; milliaria deductum abſque calceis, in deterrimum carcerem & obſcuriſsimũ detruſerat, in eoq; per ſex menſes eum detinuit, & hac demum occaſione graue fuit excitatũ bellum à Duce Cliuẽſi ſororio ſenis captiui, aduerſus Adolphum. Intercedebat quidẽ Carolus, vt eos pacificaret, ſed fruſtrà. Cumq; Pontifex etiam Romanus & Cæſar tandem ſeſe immiſcerent: Carolus illorum mãdato, captiuum Arnoldum è carcere liberauit. Adolphus enim, quoniam & authoritatem Pontificis atque Cęſaris, & Caroli quoq; potentiam verebatur, nõ audebat ei petenti hoc negare. Vidi ipſe, quum ambo ſuam cauſam, nõ ſemel, apud Carolum, in cœtu & concilio multorum hominum diſceptarent. Vidi, quum pater filio deferret duellum. Carolus, etſi cupiebat eos componere, magis tamen erat propenſus in filium, cui & Burgundiæ præfecturam & Gheldriæ poſſeſsionem deferebat, vno tantùm excepto oppido, Grauiam vocant, quod eſt ad Moſam, Brabantiæ vicinũ. Illud patri voluit ſeruari, & ſimul tria florenorũ millia quotannis, & tantundẽ ex annua penſione, & Gheldriæ titulum. Vt eas conditiones Adolpho proponeremus, mihi fuit cum aliis, me prudẽtioribus, à Carolo mandatũ. Verùm ille reſpondit, ſe malle pręcipitem

cipitem dare parentem in puteũ,& ſeipſum deinde eodem cõiicere potiùs,quàm eiuſmodi conditiones accipere:Patrem iam præfuiſſe per totos quadraginta quatuor annos,æquum eſſe, vt tandem & ad ſe quoque redeat principatus: ferre ſe poſſe, vt ille quotãnis habeat ad tria florenorum millia,ſed ea conditione,vt ex Gheldria diſcedat, nec vnquàm eò reuertatur.Hæc & id genus alia multa nobis,parũ quidem prudẽter reſpondit,& accidit iſtud,quo tempore Rex Ambianũ ademit Carolo,qui tum vnà cum his duobus,parẽte & filio,erat Dorlani, & accepto nuncio de occupato Ambiano,diſceptationẽ hanc intermiſit, & Heſdinum ſeſe cõtulit. Adolphus autem,ſumpta veſte Gallica,comitatus vno ſolùm famulo, redíturus in Gheldriam,cùm apud Namurcum traiiceret flumen,& pro vectura perſolueret,agnitus ab vno & altero,captiuus Namurcum deductus eſt, & in carcere detentus fuit,donec mortuo Carolo,Gandauenſes ipſum eriperẽt, eiq́; bello quod cum Tornacenſibus gerebant, præficerent: quo quidem in loco miſerabiliter fuit trucidatus, vltore & vindice Deo,qui ſcelus nullum ſinit impunitum.Intereà dum filius eſt in carcere, pater è vita diſceſsit,& moriens,Carolum inſtituit hæredem,propter ingratitudinem filii. Hoc iure ac titulo fretus ille,Gheldriam vſurpauit:quæ tametſi reſiſteret,non poterat tamen ſeſe tueri,& ſub impe-

imperio permansit, tam Caroli, quàm ipsius hæredum, in hunc vsque diem, quoàd visum fuerit summo rerum moderatori Deo. Hæc per occasionem eò recitaui, vt ostenderem, eius generis atrocitatem à Deo grauissimè puniri. Carolus, occupata Gheldria, factus alacrior, domum redierat, & cœpit animum adiicere ad res Germanicas, præsertim, quum Cęsar esset demissiori animo, & vt ne sumptus faceret, quiduis pateretur, quanquàm alioquin absque Germaniæ Principum accessione, parum poterat. Producit igitur inducias cum Rege Carolus, vt ea quæ moliebatur, perficeret. Dehortabantur nonnulli Regem, ne pacisceretur longiores inducias, nec sineret illum ita progredi & amplificari. Rectè quidem isti & fideliter, sed quòd non haberent satis magnum vsum, loquebantur parum prouidè. Verùm alius quispiam ex Regis familiaribus, maiori cognitione præditus, & rerum Germanicarum nō imperitus, suadebat, vt omnino pacisceretur, eumq; sineret in Germaniam impingere, cuius maximum esset & incredibile robur: fore, vt ille vno aliquo oppido capto, vel controuersia aliqua sedata, progressurus sit longiùs, & noua semper moliatur: mentem eius inexplebilem, non posse vna aliqua re satiari: quò pluribus sit inuolutus negociis, eò semper maiora ipsum velle tentare: non posse Regem commodiùs illum vlcisci, quàm vt sinat

vt ſinat eum ita progredi,nec ſignificationem vllam prębeat offenſionis:imò certam iniiciat ſpem ſeruandarum induciarum,& auxilii quoque nonnihil præbeat potiùs, quàm vt ipſum auertat ab inſtituto:Germaniæ tantas eſſe vires,vt fieri non poſsit, quin eo bello totus atteratur: etiamſi Cæſar non commoueat ſe, Principes tamen imperii non paſſuros eum longiùs graſſari. Atq; ita quidem accidit. Quum enim duo quidam contenderent de Archiepiſcopatu Colonienſi, Carolus alterius partes voluit tutari, ſperans hac ratione ſe poſſe quædam iis locis occupare:ideóque circunſedit Noueſium, quod eſt oppidum ad Rhenum, quinq; milliaribus infra Coloniá. Vno eodemq; tempore cogitabat res maximas conficere,ſed oneri tandem ſuccubuit.Eduardus Anglię Rex,inſtigatus ab eo,paratũ habebat exercitum. Vt autem hunc in Galliam ille traiiceret, valde ſtudebat,& ſimul Noueſium circũuallauit:quam vrbem ſi cepiſſet, relicto ibi præſidio, & in quibuſdam aliis locis ſupra Coloniam,cogitabat aduerſo Rheno penetrare in ditionem Phirtenſem, quam tum adbuc poſsidebat, atq; ita per ingens ſpacium in poteſtate habuiſſet flumen longè maximũ,in cuius ripa plurimæ ſunt inſignes vrbes, & caſtella munitiſsima: & in Hollandiam vſque, vbi in mare influit Rhenus, iter habuiſſet patefactum. Et quoniam induciarum dies,quæ pactę

fuerant

fuerant in ſex menſes, iam cedebat: Rex vt ſpacium & ocium haberet moliēdi aliquid in Germania, cupiebat illas extrahi: Carolus autē, quoniam Eduardo Regi promiſerat auxilia, noluit aſſentiri. Bellum hoc Noueſianū nō quidem propriè pertinet ad noſtrum inſtitutum, neq; coràm ipſe ſpectaui: ſed tamen quoniam alia quædā ex eo dependent, neceſſariò mihi facienda eſt mentio. Tenebatur oppidum illud firmo præſidio equitum & peditū. Iis præerat frater alterius Epiſcopi, quem Carolus oppugnabat. Maiorem exercitum Carolus ante id tēpus nō habuit, equitatum præcipuè. Nam inter alios accerſiuerat ex Italia circiter mille cataphractos. Cogitabat enim aliquid in Italia moliri. Iis præerat Neapolitanus quidam Comes, Campobachius, vir prauo & vitioſo ingenio. Deinde, præter copias in ſua ditione coactas, habebat circiter tria millia Anglorum, & tormentorū vim maximam, & hunc quidem exercitū inſtruxerat, vt ſe cum Anglis coniungeret, qui & ipſi in hoc erant toti, vt primo quoque tempore eſſent expediti: ſed interuenit ferè lōgior aliqua mora. Nam Reges Angliæ nihil tale, niſi cōuocatis primis ordinibus, & aſſentiente populo, ſuſcipiunt. quæ quidem conſuetudo valde mihi laudanda videtur. Interueniente enim populi voluntate & aſſenſu, creſcit robur & potentia Regum, & maior eſt ipſorum authoritas, &

tas,& feliciores progressus. Eduardus igitur conuocato cōcilio, exponit quid cōstituisset facere, simul auxilia petit. Angliæ cōsuetudo fert, vt extra ordinem subsidium nullum dent Regibus, nisi quum belli gerendi causa, vel in Galliam traiiciunt, vel in Scotiam proficiscuntur. Tunc enim libentissimis animis auxiliantur, & pecuniā contribuunt, pręsertim, quum in Galliam itur. Reges igitur qui populi naturam & ingeniū habent exploratū, quoties cogere volunt magnam aliquam vim auri, bellum parant in alterutram gentem, & collecta nonnunquàm pecunia, quantum satis est in annū, post trimestre copias dimittunt, eamq; rationem optimè callebat Eduardus, & nō semel vsus est illa. Dū paratur in Anglia exercitus, consumitur ferè annus. Eius moræ pertæsus Carolus, ad initium æstatis, Nouesium petit, ea spe & consilio, vt intra paucissimos dies eo bello confecto, & captis in ea regione nonnullis oppidis, perueniret quò volebat. Mea sic est sententia, vt putem Deum clementer admodùm tunc respexisse Galliam. Habebat enim Carolus ingentē exercitum, & iam per aliquot annos cōsueuerat grassari per Galliam, ita quidem, vt pręlio nemo cum ipso decertaret. Quanquàm hoc prudenter & consultò Rex faciebat, propterea quòd suas & Galliæ fortunas nollet obiicere periculo, nō tam metu Caroli, quàm quòd populi defectionem verebatur, si fortè

si fortè infeliciter pugnasset. Nam quia populi, maximè verò procerum voluntatem à se putabat auersam: ea causa fuit, vt quoties bellum à Carolo inferebatur, ipse munitis tantùm oppidis & præsidio firmatis, sese contineret. Quò fiebat, vt & hostes tandem vltrò dilaberentur, & Gallia, nullo accepto magno detrimento, periculum euaderet. Totum hoc tribui sanè debet prudentię & ingenio Regis. Et quanquàm hæc ita se habent: tamen si exercitus Anglicus ad constitutum tẽpus cum Carolo sese coniunxisset: Gallia dubioprocul in maximo fuisset discrimine. Nec enim ante id tempus vnquàm iis viribus in Galliam penetrarunt Angli. Aderant omnes eius regni proceres, & præter insignem peditatum, circiter mille & quingenti cataphracti, & sagittarii ad quatuordecim millia, lectissimi, & ad prœlium omnes idonei milites. Ad hæc, erant ab Eduardo destinati ad tria millia, qui Britãnis sese coniungerent. Vidi tum tẽporis binas literas, quibus Eduardo nũciabat Durfius, vir nobilis è Britãnia, Principem suum, fauore & gratia & authoritate plus perfecturũ esse in Galliis intra mẽsem vnũ, quàm & Anglicæ & Burgundicæ vires, quãtæuis magnæ, intra semestre. Quòd si progressio facta fuisset, vt institutũ erat, nõ dubito quin verum ille scripserit: sed lõgè secus accidit, vt posteà sum dicturus. Eas literas Rex deinde grandi pe-

cunia

cunia emit à quodã Eduardi ſcriba. Noueſii obſidio difficilior erat & longior opinione. Colonienſes enim, quòd Caroli potentiam metuerẽt, ſingulis mẽſibus in hoc bellum impẽdebant centena aureorũ millia, & inito fœdere cum aliis ad Rhenum poſitis ciuitatibus, exercitum cogebant ad quindecim hominũ millia, qui tormẽtis aliiſq; rebus inſtructi, poſitis caſtris ex aduerſo Caroli ad Rhenum, impediebant, ne quid aduerſo flumine ex Gheldria ſupportaretur ad hoſtem. Deinde, Fridericus Cęſar, & Imperii Principes, conuocato concilio, decernebant oppidanis auxilia. Quod vt facerent, magnopere etiam Rex ſollicitabat. Itaq; Cæſar & Principes legatum inuicèm mittebant ad eum, ex Bauariæ Ducum familia, canonicũ quendam Colonienſem. Is deſcriptum adferebat numerũ exercitus, quem ipſi decreuiſſent, modò Rex copias quoq; ſuas cõiungeret. Ille humaniſsimè excepto legato, & datis literis ſigillo ſuo cõſignatis, promittebat, ſimulatq; cum exercitu Coloniã ipſi veniſſent, cõfeſtim ſe miſſurum eſſe auxilio, viginti hominũ millia. Qua re nũciata, cõducitur vndiq; miles, dum pecuniam, & quicquid vſui eſſe poterat, omnes Principes ac ordines Imperii ſingillatim cõferunt. In eum apparatum ſeptem fuerunt conſumpti menſes. Rebus omnibus inſtructis, Cæſar non procul à Carolo conſedit, tanto cum exercitu, vt Anglorum & Bur-

& Burgundionũ coniunctæ copiæ, vix tertia parte, multorum iudicio, illum adæquarent. Positis prope Nouesiũ castris, Cæsar & suo, & reliquorum Principũ nomine, legatum denuò mittit ad Regem, vt sponsioni & pacto satisfaciat: nisi fecerit, se cum hoste compositurum esse. Rex iniecta spe aliqua, & quadringentis aureis dono datis legato, Ioannem Tercelinũ illi adiungit, & ad Cæsarem mittit. Ea durante obsidione, de variis rebus agebatur. Nam Rex magnopere cupiebat vel pacificare Carolum, vel saltem inducias proferre, ne Angli mare traiicerēt. Eduardus autem in hoc totus incumbebat, vt Carolum ab obsidione reuocaret, hortatus eum, vt seruaret promissa, & bello Gallico sibi ferret opem: amitti pulcherrimas occasiones, neque multum idonei temporis superesse. Carolus verò pertinaciter insistebat oppugnationi, & videbatur ei Deus ademisse mentem. A multis enim annis, & per omnem propè vitam, sollicitauerat Anglos, vt Galliæ bellum facerent, nec ante id tēpus vnquàm impetrare potuit. & nunc, cùm à rebus omnibus illi essent paratissimi: cùm in Britannia etiam esset coacta non mediocris manus, hæret obstinatè in re summæ difficultatis, & omnino tali, quam perficere non potuit. Miserat autem Romanus Pontifex legatum ad Cæsarē, pacificandi gratia. Daniæ quoq; Rex eò venerat eadem de causa, nec procul à castris

ſtris aberat. Quò magis integrũ erat Carolo, nõ iniquis cõditionibus paciſci, & ſummã belli vnà cum Anglis in Galliã transferre. Sed aſpernatus recta conſilia, & leuiter excuſans, dicebat ſe non poſſe deſiſtere negocio: fore alioquin, vt inſignem faceret iacturã. minùs prudenter iſtud quidem & maximo ſuo cum detrimẽto. Nec enim Anglicæ iſtę copię erãt ex eorũ numero, qui bellũ aliquando geſſerant in Galliis, ſed erant inſueti noſtrarum rationum, & opus habebant Carolo, militiæ magiſtro, ſaltem per aliquod tẽpus: & initio, dum hęc gerũtur, bello Carolus aliũde laceſsitur. Nam Lotharingiæ Dux, qui ante id tẽpus fuerat amicus: & nuper à morte Nicolai Calabrię Ducis, priuatim cum eo & familiariter de nõnullis rebus egerat: productis copiis, & adiutus à Cranio, viro nobili Gallo, ditionẽ eius Lutzẽburgicam inuadit, capto & diruto quodam ibi caſtello, Petrofortum vocãt, duobus à Nãceio milliaribus. Ad hęc, ciuitatibus aliquot ad Rhenum, quarum è numero ſunt Argentina & Baſilæa, diſsidium intercedebat cum Heluetiis: verùm opera & induſtria Regis compoſita lite, fœdus in annos decem paciſcebãtur. Grauiter etiam diſsidebat ab Heluetiis Sigiſmundus Auſtriacus. Ea quoque controuerſia, Rege authore, ſedata fuit: qui eò ſpectabat, vt Sigiſmundus ditionem Pfirtenſem, quam, acceptis centum aureorum millibus, Carolo oppi-

gnorauerat,ad se reciperet.Per eius ditionis quatuor oppida, Heluetii volebant sibi trãsitum patere, quouis tempore. Introducta lis fuit ad Regem. Is causa cognita, secundum Heluetios pronunciauit. His confectis rebus, Præfectus Pfirtensis, Petrus Hagebachius,à Carolo cõstitutus, de nocte capitur ab Heluetiis, & dimissis militibus circiter octingẽtis,quos custodiæ causa secum esse voluit,Brisacum adductus, quod est infra Basileam,oppidum ad Rhenũ,capitis damnatur.Ab eius interitu, Sigismũdus prouinciam illam ilicò recuperat, & in propinquam Burgundiam Heluetii mox bellum inferunt,& captis ibi castellis aliquot,ac vastatis agris, domum reuertuntur. Ad hoc tempus exibat induciarum dies, quas,quum frustrà Rex petiisset à Carolo produci:Trunceum arcem obsidet, ac paucis horis capit.Postridie me ad eos misit,qui Mondiderii erant in præsidio.Ii rebus omnibus saluis,oppido excesserũt.Idem quoq; faciebant,qui erant Roię, quod est in Bellouacis,eò quòd auxilii spem nullam haberẽt. Nam si fuisset in propinquo Carolus, non tam facilè erant deditionem facturi: sed vtrunque deinde oppidum,contra fidem à nobis datam,exustũ fuit.Illinc digressus, Corbiã,quod est inter Peronam & Ambianũ, ad Somiam oppidũ,obsidet.Erat in eo Contæus, & alii cõplures,qui cùm aliquot dierũ oppugnationem sustinuissent:

nuissent:

nuissent:deditione facta,discedebant. Eius etiam oppidi consimilis fuit ac aliorũ fortuna. nam exurebatur totum. In hac rerum difficultate, sperabat Rex Carolum ad inducias permoueri posse, ideóque constituerat exercitum reducere. Sed fœmina quędam mihi non ignota, cuius nomen, quoniam adhuc viuit, non edam: datis ad eum literis, hortabatur, vt in Atrebates cõuerteret impetũ. Et quia locuples erat ea mulier, ac nobili genere nata, Rex consiliũ eius minimè cõtemnendum esse putabat. Missis igitur copiis, Ammirallio duce, quicquid inter Abbeuillam & Atrebatum interiacet, vastat incendiis. Atrebates diuturnitate pacis insolentiores, militem, cuius pręsidio tenebantur, compellunt eruptionem facere. Illi ad eum modum eiecti, quum multitudine & numero essent inferiores, interfecti sunt plerique, captis aliquot ipsorum ducibus. In his fuit Iacobus Connestablii frater, & Contæus, & alii quidam propinqui eius fœminæ, quæ Regem ad hoc bellum incitauerat. Quæ licèt & ipsa in hac communi calamitate, detrimẽtum, quòd fieri necesse erat, accepisset: liberaliter tamen remunerata fuit. Factũ hoc ad ipsius laudem minimè pertinet. Nec enim fide aut beneficio erat obstricta, vt id faceret. Rex legatũ miserat eum, de quo diximus, Tercelinum, ad Cæsarem, orans, ne pacisceretur cum Carolo, & simul excusans,

quòd ad constitutum diem auxilia promissa non misisset, affirmabat se primo quoq; tempore missurum: non sé intereà fuisse ociosum, & hosti non vno in loco bellum intulisse: rogare se, ne separatim alter absq; alterius assensu & voluntate cum illo pacificetur, & vt ea res iureiurãdo sanciatur. rectè quoq; facturum Cęsarem, si prouincias Caroli omnes, quæ sub clientela sint Imperii, occupet: idem se de Flandria, & Artesia, & Burgũdia, quæ ad Gallicum imperium pertineãt, facturum esse. Cæsar, tametsi parũ erat animosus Princeps, ingenio tamen valebat: & quoniam grandi erat ætate, longo rerum vsu plurima cognouit: deinde, assueuerat iam nostris actionibus, & tædebat eum belli, tametsi nulla magna ipsius impẽsa fieret. Principes enim omnes, collatis auxiliis, sumptum pro se quisq; singillatim faciebant, vt fieri solet in rebus, ad imperii salutem pertinentibus. Acceptis legati nostri mãdatis: Fuit, non procul, inquit ille, à quadam vrbe Germaniæ, ingens aliquando vrsus, qui totam vicinam regionem multùm infestabat. Eius oppidi tres quidam iuuenes veniunt, vt consueuerant, ad cauponem, rogant prandium sibi præberi: fore, vt intra biduũ persoluant omne debitũ, sese capturos vrsum illum vastatorẽ: eius pellẽ magno posse vẽdi, & futurũ, vt aliquo prętereà munere cohonestẽtur à ciuibus, ob interemptam beluam, quæ tantum dede-

rit damni. Caupo cõditionem accipit. Prăsi contendunt ad latibulum feræ, in quam quum opinione citiùs incidissent, perterrefacti subito occursu, in fugam abeant. Ex ipsis in arborem vnus conscendit: alius ad vrbem, quantum potest, fugit: tertium vrsus comprehendit, & prostratũ pedibus cõculcat, rictum deinde propiùs ad aurem admouet. Intereà miser ille mortui præbet speciem & hominis exanimati. Ea enim est vrsi natura, vt si quod cepit animal, mortuum esse putet: non infestet ampliùs. Itaq; quum & istum crederet extinctum, relinquit, inq; speluncam redit. Ille tandem vbi consurrexit, vrbem petit. Qui in arborem confugerat, incolumẽ illum esse videns, accurrit, & valde cupidè rogat, quid in aurem immurmurasset belua: hoc, inquit ille, mihi præceptum dedit, ne quam vrsi pellem deinceps vendam, nisi capta primùm fera. Præter hanc fabulam, nihil tum aliud legato respondit, obliquè significans Regi, vt cum exercitu, quem promiserat, veniret, atq; cõiunctis viribus hostem, si possent, caperent, ac ipsius deinde facultates inter se partirentur. Suprà dixi, quemadmodùm Iacobus Connestablii frater, cum aliis nõnullis, apud Atrebates captus fuit. Eam rem grauiter tulit Connestablius: verùm nulla venit sola calamitas. Hoc enim ipso tempore, captus etiam fuit eius filius, Comes Rossius, Burgundiæ præfectus, & simul

 è vita

è vita decessit vxor, quæ soror erat Reginæ: quod in his acerbitatibus vnicũ esse poterat subsidium. Nam quæ Bouilli facta fuit in eum conspiratio, non intermittebatur, & ille cognita re, sicut diximus, valde sibi metuebat: neque iam dubitabat, quin Regem haberet vehementer iratũ & offensum. Aberant non procul à Sanctoquintino Comes Dammartinus, & alii multi, cum mediocri equitatu. Ille igitur, metu periculi, continebat se in oppido, cum trecentis circiter peditibus, quos è sua ditione coëgerat. Cataphractis enim suis, eò quòd alebantur à Rege, nihil magnopere confidebat. Sed intereà Rex eum vrgebat crebris nunciis, vt adducto equitatu in fines Hannoniæ, quo tempore Ammirallius incẽdio vastabat Atrebates: circunuallaret Auennium. Paruit quidem ille, sed valde timidè: cumq; per paucos admodũ dies ibi substitisset, multis circum se dispositis stipatoribus: domum rediit, & misso ad Regem nuncio, purgandi sui causa, dicebat certiorẽ se factum esse, Regem summisisse duos, qui se caperẽt, atq; ita loquebatur verisimiliter, vt parũ abesset, quin ex his duobus alter in suspicionem veniret, extulisse aliquid ad illum, quod tacitum & occultum esse debebat. Dum hæc gerũtur, frequenter mittit ad Carolum, eo, nisi fallor, consilio, vt ab obsidione ipsum reuocaret. Iis reuersis, nunciabat ferè aliquid Regi, quod sciebat ei futurum esse
non

non ingratum, & ſimul quamobrem eò miſiſſet, exponebat, arbitratus hac via ſe poſſe illum flectere ac mitigare: nonnunquam etiam, vt metum aliquem iniiceret, ſignificabat res Caroli non malo eſſe loco. Sic enim timebat ſibi à vi & inſidiis, vt Carolum ſollicitaret, quò fratrem ſuum Iacobum, qui tum ante Noueſiū erat, cum aliis nonnullis ad ſe quamprimùm mitteret, iniecta ſpe & promiſsione facta, Sanctoquintinū ſe patefacturum illis eſſe. Quò poſteaquàm illi veniſſent, fidem eius atq; pollicitationem ſecuti, ipſe mutata ſententia, diuerſum renunciabat: & hoc quidē ter accidit. Quicquid eſt huius rei, à multis fide dignis, præcipuè autē ab ipſo, de quo loquor, Conneſtablii fratre cognoui, qui captiuus in Galliam adductus, in hunc modum recitabat Regi, præter me, nemine præſente. Et quoniam liberaliter ad ea, quæ Rex percontabatur, reſpondit, com modè hoc ei accidit. Interrogatus, quantas habuiſſet copias, quo tempore cogitabat in oppidum peruenire: ait, ſe tertiò habuiſſe ad tria millia. Deinde, an occupata vrbe, fratris fuiſſet ſequuturus parteis? Reſpondit, primò quidem atq; ſecundò ſe illuc veniſſe, quò ſubſidium ei ferret: poſtremò autem, quòd animaduerteret, Principem ſuum, & ſe quoq; ab illo ludificari: ſi tum in oppidum fuiſſet admiſſus, Carolo ſe fuiſſe illud ſeruaturum: non ſe quidem vim vllam facturum,

ſed inuito illo fuiſſe ibi cõmoraturum. Ab eo colloquio Rex illum è carcere dimiſit, & ſuæ familiæ adſcripſit, & in magno habuit honore, propterea, quòd ingenuè & prudenter reſponderat. Per occaſionem obſidionis Nouesianæ ſum delapſus ad alia, quæ quoniam in idem ferè tempus inciderunt, præterire nõ licuit. Durauit enim ea obſidio totum annum, & vt eam ſolueret, duæ potiſsimùm res Carolũ impellebant. primùm, motum à Rege in Picardia bellum, exuſtis aliquot oppidis, & Atrebatũ agris vaſtatis: deinde, Anglicanus exercitus, ipſo authore cõſcriptus. Nam Eduardus, & qui erant cum eo proceres, admodùm irati Carolo, propter interiectam moram, quum precibus nihil proficerent, & ſumptus ingentes facerent, & rei bene gerendæ dilaberentur occaſiones: cœperũt etiam comminari. Carolus autem ad ſuam exiſtimationẽ & laudem magnopere pertinere putabat, obſideri à ſe tam longo tempore oppidum, in aſpectu tantæ multitudinis hoſtium, à quibus cogi non poſſet, vt illinc diſcederet. Verùm iſta gloriola magno ei conſtitit. Nam qui feliciter bellum gerit, ad eum redit omnis honos rerum geſtarum. Pontificii Legati interceſsione, pax tandem facta fuit, ea conditione, vt legatus in oppidi poſſeſsionẽ immiſſus, teneret illud, quoàd Pontificis & Cardinalium authoritate aliquid ſtatueretur. In quanta verò ſolli-

licitudine, & cogitationum acerbitatibus, credibile est Carolum tunc fuisse, quũ & bellum sibi videret inferri à Rege, & interminationes audiret Anglorum, qui socii erant & confœderati, & oppidum obstinatè circũuallatum videret in eas angustias adductũ esse, vt intra paucissimos dies inopia rerum omnium, ad deditionẽ cogi posset? Nam è Ducibus vnus, qui circũsessus ibi fuerat, quem in suam deinde familiam Rex adiũxit: recitauit aliquando nobis, quum ab eo discederet Carolus, potuisse capi intra decimum diem. His igitur de causis, vt diximus, obsidionem soluit. 1475.
Intereà Eduardus proficiscitur Daruernum, oppidum maritimum, ut traiecto mari, Caletos perueniret. Quantus fuerit exercitus, & quàm instructus, anteà diximus. Quæ quum ita sint, credibile est, Deum conturbasse mentem Carolo, vt hac omnium pulcherrima relicta occasione conficiendi belli Gallici, pertinaciter inhæreret oppugnationi difficillimæ, & tempus tereret. Habebant enim Angli in re militari opus ipso, tanquàm præmonstratore. Nam quo primùm tempore in nostros fines perueniunt, valde sunt imperiti, & minùs idonei: sed breui tẽpore magnum vsum armorum sibi comparant. Ille verò nõ modò non formabat eos ad nostrum militiæ genus, quod in primis erat necessariũ, si modò vellet vti aliqua ipsorũ insigni opera: verumetiam sua cunctatio-

ctatione & pertinacia hoc effecit, vt administrandi belli amitterent propemodùm occasiones. Deinde sic erat ipsius exercitus attenuatus, vt exhibere illum Anglis & repræsentare non auderet. Nam ex diuturna illa obsidione, desiderabat ad quatuor millia lectissimorum militum. Atque ita videre licet, quemadmodùm fatali quodam malo consilia sua & actiones omneis, videns atq; sciens & prudens instituerit in suam ipse perniciem. Erat tum Eduardus Daruerni: & quò faciliùs traiiceret, misit ei Carolus è Zelandia circiter quingentas naues, idoneas transportandis equis. Verùm, & si hoc adminiculum haberet à Carolo, & licèt magna diligentia rebus omnibus ipse prouideret: tamen inter eum portũ & Caletos, treis hebdomadas nauigatione cõsumpsit, cùm sit interuallum septem dũtaxat milliariũ. Quò magis videri potest, quàm sit Anglis difficile in Galliam traiicere exercitũ. Quòd si Rex maritimam rationem belli tam bene cognitã habuisset, quàm terrestrem, absq; negocio traiectu interclusisset illũ, & aditu prohibuisset, eo prçsertim anni tempore: sed nec ipse intelligebat, nec etiã illi, quibus administrationem belli cõmiserat. Eduardus, antequàm Daruerno proficisceretur, datis ad Regem literis, bellum ei denũciabat. Earum literarũ, quç sanè perquàm elegãter sermone Gallico fuerunt conscriptæ: hæc erat summa; Vt Galliæ possessionem,

nem, quę iure ad se pertineat, sibi reddat, quò nobilitatem & ordinem Ecclesiasticum pristino iuri & libertati restituat. Id si non impetret, earum calamitatum, quæ posteà sint ex hac iniuria nascituræ, culpam à se remouebat. Quæ quidem contestationis formula est vsitata Principibus, dum alter alterius hostem se profitetur. Rex, vbi solus eas literas legisset, in vestiarium se recipit: & accersito fœciali, incipit: Sibi certò cõstare, Eduardum nõ sua spõte, sed impulsum à Carolo & multitudine, huc descendisse: iam magnã æstatis prę teriisse partem: Carolum ex diuturna obsidione fractum habere exercitũ, & rebus omnibus necessariis carere: de Connestablio se non dubitare, quin is cum Eduardo communicarit consilia, propter eam, quæ sit inter ipsos affinitatem: sed nihil ei fidendum esse: quod suo exemplo cognosci posit, qui sit præclarè de ipso meritus: illũ verò perpetua quadam vti simulatione, & ad suas commoditates omnia referre. In eam sententiam vbi multa dixisset, dabat illi trecentos aureos, & si pacificaretur, promittebat mille: palàm verò iussit ei dari triginta vlnas preciosissimi panni serici. Fœcialis ad ea respõdit, se, quicquid ad pacem vllo modo cõferre posit, libenter esse facturum: existimare se Regem Eduardum non fore difficilem, aut nimis durũ, sed eius rei nõ esse vllam faciendam mentionem, priusquàm exercitus

mare

mare traiecerit:tunc statim mittendum esse nuncium, qui tutũ iter legatis impetret. Hunc simulatque venerit in Anglorum castra, iubet ad Hauartum, qui magnæ sit apud Eduardum authoritatis, accedere, seq́; illi in eo adiutorẽ fore profitetur. Dum Rex priuatim ei loquitur, multi foris expectabant, vt quo esset vultu aut quid diceret, viderẽt. Ille me statim accersit: iubet, vt intereà, dum comparantur, qui nuncium deducant, familiariter cum ipso colloquar, eo consilio, ne quis alius interpellaret. Post hæc, paucis quibusdam euocatis, incipit loqui de literis, easq́; recitari iubet, nec vllum dabat offensionis signum. Nam fœcialis ille sermo ipsum recreauerat. Hoc loco mihi digrediendum est ad Connestablium. Is quòd Carolum ludificauerat, deq́; spe recuperandi Sanctoquintini deiecerat, in maximo versabatur metu. De Regis immutata erga se voluntate, nihil etiam dubitabat, præsertim, cùm è suis familiaribus ad illum nõnulli iam trãsiissent. Veruntamen ex iis alter, Mouius, commeabat inter vtrosq́;, & mãdato Regis illum ad collocutionem euocabat. Cõnestablius ait non se recusare, si Rex interposito solenni iureiurando, quod super cruce sancti Lupi Andegauensis facere consueuit, fidem sibi præstaret. Vt autem ad eam iurisiurandi formulam Rex descenderet, omninò se facturum esse negabat: sed paratus erat quacunq́; alia ratione

tione ipsi cauere. Certè si quis intueatur omnia propiùs, comperiet miserabilem esse vitæ nostræ conditionem, qui tantis laboribus, vigiliis, curis, & acerbis cogitationibus nos defatigamus ipsi, & affligimus. Erant hi duo in magna sollicitudine, & crebri mittebãtur vtrinq; nuncii. Sed non minùs intereà laborabant Eduardus & Carolus. Nam & illius ad Caletos traiectus, & huius cum Cæsare pacificatio, in idem propè tempus incidit. Carolus, obsidione relicta, paruo comitatu ad Eduardum proficiscitur: reliquum exercitum in Lotharingiam & Barrensem ditionem mittit, vt ibi vastatis agris, nõnihil sese reficerent. Parũ sanè prudenter hoc ab eo fiebat. Angli enim expectabãt, vt ille cum maxima manu sese cõiungeret ipsis. Nam quò magis accelerarent, & citiùs mare traiicerent, hoc eis promiserat: nec id modò, verumetiam nunciauerat se trimestre citiùs, quàm alioqui facturus fuerit, bellum Regi intulisse, vt ipsi, posteaquàm in Galliam venissent, recentes ac integri, defatigatum reperirent hostem & attenuatũ. Digressi ambo Caletis, & per Boloniam facto itinere, Peronam veniunt: quo in loco minùs amicè Carolus illos excepit. Nam & portis adhibuit custodias, & in oppidũ eos, nisi exiguis cohortibus, non admisit. Dum hîc moratur, mittit ad eum Cõnestablius, purgãdi sui causa, quòd Sanctoquintinum ad diem non tradidisset, con-

ſultò factū abs ſe: nam alioquin omnem ſe fuiſſe rationem amiſſurum,& occaſionē agendi aliquid prætereà:nullam deinceps authoritatem, nullam ſe habiturum in Galliis fuiſſe facultatem cōmunicandi conſilia. Nunc verò, quandoquidem in propinquo ſit Eduardus,facturum ſe quiduis. Et quò maiorem faceret fidem, per eundem Legatum dat literas ad Eduardum,in hāc ſententiam, vt iis, quæ Carolus ipſi nomine ſuo dicturus eſſet,fidē haberet. Aliis deinde literis Carolo promittebat opem quouis in bello,nec ipſi tantùm, ſed omnibus etiam confœderatis atq; ſociis. Acceptam epiſtolam Carolus Eduardo reddit, & quid ille nunciaſſet, recitat,& aliquanto plenius quàm res erat, exponit. Nam & Sanctoquintinum,& alia multa ſe recuperaturum eſſe illius opera confirmabat.Eduardo facilè perſuaſum fuit, quoniam & ſororius erat Conneſtablii, neque illum credebat tam fore temerarium & imprudentem,vt in iis anguſtiis poſitus,quod ſibi,quod Carolo promiſiſſet, non ſeruaret: idem quoque ſentiebat Carolus.Verùm neque metu Regis,nec vlla re alia potuit ille impelli,vt ſatiſfaceret promiſſo:& ex vſu rerum ſuarum eſſe putabat,vt pro conſuetudine ſua cautè ac ſimulatè ageret, exiſtimans, inueniri ſemper à ſe poſſe rationes non malas,quibus illi placati,paterentur ſeſe duci.Eduardus autem, eiúſque familiares, quia noſtrarum re-

rum rerũ erant imperitiores,non tam facilè senserunt dolũ. Angli enim omnes,ii præsertim,qui non sunt apud exteros peregrinati,valde sunt biliosi: quod proprium est omnibus ad Septentrionem pertinentibus populis. Galli verò,quoniam positi sunt in regione bene tẽperata,cincti Hispaniis, & Italia, & Anglia, & Germania, medium quiddam obtinent, neque præcipites, neque nimiùm etiam tardi aut remissi. Exhilaratus igitur his Connestablii literis & mandatis Eduardus, tametsi iam anteà poterat aliquid odorari:vnà cũ Carolo digressus Perona, proficiscitur Sanctoquintinũ. Aliquot illius cohortes, quasi certa & explorata oppidanorũ amicitia, læti præcurrunt: sed propinquiores facti, tormentis excipiuntur, & desideratis nonnullis,cœlo multùm pluuio, & incõmodo,regrediuntur ad suos,vehemẽter irati Connestablio, quem & proditionis insimulabãt. Postero die Carolus abitionem parat. Quæ res magnopere contra opinionem Anglis accidit,eò quòd author ipsis fuerat,vt mare traiicerẽt. Cogitabat autem ad exercitũ suũ qui Lotharingiam vastabat,proficisci, multa se facturũ esse promittens, quæ sint ex ipsorum vsu. Verùm Angli, quum alioqui suspicionibus indulgeant,& quòd essent planè hospites in ea regione, grauiter admodùm tulerunt hunc illius discessum: neque persuadere sibi poterant, ipsum habere vllum

coactum

coactum exercitum. Præterea factum illud Conestablii impatientissimè ferebant, & Caroli satisfactionem, qui multis de causis illud accidisse diceret, nullo modo accipiebãt: & quoniá hyems suberat, pacem potiùs quàm bellum spectabant. In hoc ipso temporis vestigio, dum Carolus abitionem parat, adolescens quidam Gallus capitur ab Anglis: Adductus ad Eduardum & ad Carolum, custodię mandatur. Carolus illinc digressus, Brabantiam petit, vbi partem aliquam habebat copiarum. Adolescentem, eò quòd primus erat, quem ex hostibus cepissent, Eduardus dimitti iubet. Is, cuius anteà meminimus, Hauartus, abeũti dat aureum numum, simul mandat, vt suo nomine Regem Ludouicum, si cõueniendi facultas detur, salutet. Ille celeriter profectus, Regi, qui tum erat Compendii, mandatũ exponit. Rex initio veritus exploratorẽ aliquem esse, quòd ipsius heri fratrem intelligeret apud Britannum esse in authoritate: iubet arctè custodiri: sed tamen ipsius mandato multi cõpellabant eum, vt certi aliquid cognoscerent. Iis omnibus videbatur, nihil subesse doli, & audiendum esse. Postridie mane Rex ei denuò loquitur, & vinculis quidem expediri, sed tamen seruari præcipit. Quum ventũ est ad prãdium, diu multumq; secum deliberat, num sit in Anglorum castra quempiam missurus: & antequàm asideret, secretò mihi quædam dicebat.

Venit

Venit ei in mentem, quòd Angliæ fœcialis nuper dixerat, vt ſimulatque mare traieciſſet Eduardus, ilicò mitteret aliquem eò, qui per Hauartum ſit habiturus aditum. Vbi conſedit, & aliquãdiu pro ſuo more cogitaſſet: iubet, vt ſurgam (ſic enim ferebat eius conſuetudo, vt ſemper aliquos menſa ſua dignaretur) & in cubiculo prãdeam: ſimul adoleſcentem quendam nominat: huic vt quacunq; ratione perſuadeam, iubet, vtì publicus nuncius Anglorum exercitum adeat. Eo accerſito adoleſcẽte, mirabar quid Rex ſibi vellet. Nam nec corporis figura, nec animo mihi videbatur ad eam rem idoneus: ſed fallebar. Nec enim ingenio carebat, & erat in eius ſermone blanda quædã ſuauitas, vt poſteà cognoui. Rex, cùm ſemel tantùm ei loquutus eſſet, hoc ſtatim in eo deprehẽderat. Vbi quid vellem expoſuiſſem, ita fuit attonitus, vt ad pedes proiectus deprecaretur, nõ ſecus ac ſi in præſenti vitæ diſcrimine poſitus eſſet. Confirmabam eum, quibus potui rationibus, & magna pollicebar: & vt magis auderet, dicebam ab Anglis hoc emanaſſe, vt mitteretur aliquis. Eramus omnino ſoli, & inter prandendũ, quid fieri oporteret, edoceo. Paulò pòſt euocor à Rege: quid egiſſem, expono: ſimul alios, qui mihi videbantur magis idonei, profero: ſed ipſe hunc vnũ prẹferebat omnibus. Tãdem in cœnaculũ meum venit, comitatus vno ſolùm famulo, & loquutus adole-

 ſcenti,

ſcenti, paucis verbis magis eum excitabat, quàm ego ſermone prolixo. Cumq; pauorem omnem & dubitationem ab illo expuliſſet, iubet ilico veſtem conſui, cuiuſmodi fœciales vti ſolent. Eius enim generis nulla tum erat parata, quòd Rex in iis rebus minimè erat ambitioſus. Ea veſte ſecretò cõfecta, clàm adducitur equus, in manticam imponitur veſtis, & propinquior factus Anglorũ caſtris, iubetur eam circunferre palàm. Cùm eò peruenit, ſiſtitur, & ad Eduardi tabernaculũ adducitur. Interrogatus, quid vellet: à Galliarũ Rege ſe miſſum eſſe dicebat ad Eduardũ, & iniunctum ſibi, vt per Hauartũ adiret. Prãſus, ad Eduardum reducitur. Ibi mandatis expoſitis, ait Principem ſuum cupere modis omnibus, firmã & perpetuam inter Anglos & Gallos amicitiam intercedere. Id facilè ex eo poſſe intelligi, quòd intereà, dum apud Gallos imperiũ obtineat, nihil vnquàm aduerſus Angliã ſit molitus. Quòd à Comite Beruiceſi fuerit nõ alienus, illud odio Caroli tantùm fuiſſe factũ: à quo nunc ſit accerſitus & impulſus Eduardus ad hoc bellũ, nõ alia de cauſa, quàm vt ipſe adiutus opinione fœderis & ſocietatis Angliçę, maiora cõſequatur in Galliis, & ampliori ſuo cõmodo paciſcatur. Si qui alii bellũ ſuadeant, eos hoc ſolũ ſpectare, vt priuatis ſuis rationibus conſulant: de ſalute Angliæ nihil magnopere ſollicitos eſſe: iam impendere hyemem: non dubiũ eſſe,
quin

quin magnos in hoc bellum sumptus fecerit: & quanquàm in Anglia cõplures bellum cupiãt, tamen si pacis mentionem nõ excludat, Ludouicũ Regem non esse defuturũ officio, qui & legatos ad ipsum ea de re sit missurus, modò id sine periculo liceat: aut si malit aliquem locũ medium vtriusq; legatorũ colloquio deligere, futurũ id Regi non ingratũ. Iis cognitis postulatis, Eduardus, eiusq; familiares, re deliberata, comprobant eam sententiam: & dato viatico, literis de periculo cauent venturis legatis, simul nuncium in Galliam mittũt, qui suis idem impetret. Data vtrinq; fide, Rex inter alios Ammiralliũ mittit. Anglicę legationis princeps erat Hauartus. Hi postridie apud Ambianum conueniunt. Videatur alicui fortasse, Regem nimiùm se demisisse: verùm qui iudicio prędití sunt, ex iis quæ suprà demõstrauimus, vident in quanto fuerit tum Gallia discrimine, nisi Deus illã eripuisset: qui & Regi author fuit haud dubiè, optimi cõsilii, & Caroli mentem ita cõturbauit, vt ea sequeretur cõsilia, quæ summũ ei detrimentum attulerũt. Sparsa tum erant per Galliam multa dissensionum semina, quæ tametsi tegebantur adhuc, erãt tamen eruptura breui pòst tempore, nisi Rex in herbis illa necasset. Ex Britannia potissimùm ingens quædam tẽpestas nobis impendebat: quò magis credo, Deum singulariter & vnicè tunc respexisse Galliam.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTA-riorum, Liber ſextus.

POſtridie quàm noſter fœcialis redierat, legati, vt diximus, cõſtituto loco conueniunt. Inter vtroſq; exercitus interuallũ erat quatuor milliarium. Vbi cõditiones aliquot noſtri propoſuiſſent, Angli pro ſua perpetua cõſuetudine, petebant omnem Galliã, aut ſaltem Normanniam & Aquitaniæ partem ſibi reddi. Id verò noſtri obſtinatè negabant: & quanquàm in eo conuenire inter ipſos nõ poterat, tamen quoniam pacis erant ytrinq; cupidi, perfectũ aliquid fuit. Ipſorum hæc tandem fuerunt poſtulata. Primùm, vt Rex Eduardo ſtatim depẽderet ſeptuagintaduo aureorum millia. Deinde, vt ipſius filius Carolus, qui nunc rerum potitur (delphinum Galli vocant) vxorem duceret natu maiorem Eduardi filiam: ad hæc, vt in educationẽ filiæ Rex aut certam Aquitaniæ partem daret: aut per annos nouem quinquaginta aureorũ millia quotãnis perſolueret Londini. quibus annis elapſis, illi perfecto matrimonio, fructibus omnibus Aquitaniæ, ſine contentione vtantur fruantur. Alia quædam humi-

humiliora,quæ ad mercatorũ negocia pertinent, de quibus etiam agitatũ ibi fuit,nihil attinet commemorare.Poſtremò, vt per annos nouem firma ſit pacificatio, & vt ſocios quiſq; ſuos in ea comprehendat, & in his Carolum etiam atq; Britannum,modò velint aſſcribi.Ex altera parte,Eduardus vltrò deferebat(quod in primis mirum videri poteſt)ſe patefacturũ eſſe Regi quoſdam Galliæ proditores.Quum ex Legatis quid illi peterent,Rex cognouit:cõuocato concilio, cui & ipſe intereram,deliberat. Nõnulli putabant eos agere inſidioſè:Rex autem longè aliter ſentiebat,his potiſsimùm de cauſis,quòd imminente iam hyeme,non poſſent quicquam magni efficere: quòd receptaculũ nullum haberent:quòd à Carolo malè eſſent accepti, & iuſtiſsimas haberent in eum offenſionis cauſas:quòd Conneſtablius non eſſet ipſis locum vllum munitũ, in quem ſe recipiant, daturus: idq; ſibi cõſtare dicebat,quòd frequentes ad eum mitteret nuncios. Deinde nõ neſciebat, Eduardum deliciis & ocio deditũ eſſe.Quocirca decreuit eam pecuniam oportere perſolui, & eius corrogandæ ſtatim initæ ſunt rationes, & ſinguli conferebamus aliquid, pro ſuis quiſq; facultatibus,vt abſq; mora dependeretur. Hæc enim erat ſententia Regis,vt diceret, ſe nihil non eſſe facturum,quò domũ illi redirent:non ſe paſſurum tamen,vt poſſeſsiones vllas in Galliis ob-

tineant: & potiùs quàm hoc ferat, extrema se omnia tentaturũ. Cõnestablius intereà, quòd perpetuò metueret illam cõtra se factã Bouilli conspirationẽ, in maxima erat sollicitudine. quæ caussa fuit, vt crebris nunciis Regem interpellaret. Et dum hæc agitãtur, mittit Ludouicum Creuilium, honesto loco natum, & vnum è scribis, Ioannem Richerium. Hi Bocagio & mihi, iussu Regis, quid vellent, exponunt. Fortè aderat eo die Contæus, qui cùm esset apud Atrebatum captus, vt suprà diximus, fide militari subinde veniebat ad Regem, & si pacem cõficeret, pro sua qua valebat apud Carolum authoritate, promittebat ei Rex libertatem absq; precio, & magnam præterea vim pecuniæ. Auditurus igitur Connestablii legatos, Contæum intra cubiculi fores collocat, meq; illi adiungit, vt legatorũ orationem Carolo recitaret. Atq; vt pleniùs intelligeremus omnia, sellam suam iubet deferri proximè ad fores, intra quas eramus abditi. Illi incipiunt à Connestablio se missos nuper fuisse ad Carolũ, vt ab Anglorum societate ipsum auerterent. Illum autem vehementissimè tunc iratum fuisse Eduardo, & minimum absuisse, quin ei persuaderetur, vt non modò desereret, verũetiam vt cum exercitu discedentem inuaderet. Dum hæc illi recitant, simul studet, quò magis Regi gratificarẽtur, Caroli vocẽ & gestus reprę̃sentare, quibus ille concitatus

citatus ad iram, vti consueuit: ac inter alia dicebant, eum nominasse Eduardum, sagittarii cuiusdam filium, & id genus alia multa. Rex in risum solutus, ait se grauiùs audire: rogat igitur, vt ea quæ dixissent repeterent. Creuilius magno quodam affectu rursus omnia cõmemorat. Contæus qui vnà mecum post fores latebat, valde mirabatur: & nisi coràm ipse audisset, nulli fidem habiturus erat. Mandatorum hæc erat summa: suadere se Regi, vt periculi vitandi gratia, in quo esset, pacisceretur cum Anglis inducias: Connestablium in ea fore adiutorem, neq; dubitare quin sit perfecturus. & quò faciliùs persuadeatur Anglis, videri Connestablio, rectè facturum esse Regem, si vnum & alterum oppidulum illis det hyemandi causa. Sciebat Anglos inimico esse in se animo, propter acceptam cõtumeliam apud Sanctoquintinum. & vt eos placaret, ideo ad hunc modum loquebatur. Rex, cui satis erat sustinuisse personam, & hoc perfecisse, vt Contæus illorum orationem intelligeret: hoc solum respondit, se cum Eduardo acturum esse, atq; ita dimisit legatos, è quibus alter fidem Regi dabat, interposito iureiurando, si quid vllo tempore sentiret, quod ad ipsum pertineret, se patefacturum esse. Regi valde molestum erat & graue, non respondere aliquid ad eam sermonis partem, qua illi suadebãt, Anglos in oppida recipiendos esse: verùm quòd

metueret, ne Conneſtablius aliquid grauius admitteret:ita reſponſum temperauit, ne quod offenſionis ſignum illi deprehenderent:ſimul è ſuis aliquot ad illum crebrò mittebat. Nam propter modicum interuallum,paucis horis alter de altero cognoſcebant.Contæus impatientiſsimè tulit, Principem ſuum à legatis,qui tenuis eſſent conditionis homines,ad eum modum ludificari,præſertim,quum in hoc tempore Cõneſtablius magnum ſimularet amorem,& cum Carolo de variis rebus agitaret,eiq; ſpem ingentem faceret. Itaq; nihil magis optabat, quàm vt primo quoq; tempore, domum reuerſus, Carolo rem omnem exponeret. Cùm igitur perfecto negocio,cuius cauſa venerat,diſcederet:Rex datis ad Carolum literis,petit,vt iis quę dicturus eſſet Contæus,fidem haberet. Præter alia, de quibus inter Regis & Eduardi legatos cõuenerat, hoc etiam fuit conſtitutum,vt ad collocutionem ipſimet Reges venirent,ac iureiurando pactiones confirmarent:vt Eduardus accepta pecunia quam petebat, obſides daret duos proceres,& alterum ex iis Hauartum,qui in Galliis eſſent,donec ille cum exercitu mare traieciſſet. Angliæ quoque primoribus Rex promittebat annuam pẽſionem, ad ſedecim aureorum millia. Et ea pecunia ſtatim perſoluta fuit in primũ annum, & vaſa multa argẽtea dono illis data.His rebus cognitis,Carolus qui tum Lutzen-

Lutzenburgi erat, magna celeritate contendit ad Eduardũ, sedecim comitatus equis. Vbi vidisset Eduardus, miratur quid sit, rogat quamobrẽ venerit. Carolus ait se velle colloqui: tum ille, priuatim ne, an palàm? Ibi Carolus rogat, an pacem fecerit. Ille respondit, se pactum esse nouem annorum inducias, in quibus & ipse, modò velit, sit comprehensus: rogare se vt assentiretur. Carolus cœpit indignè ferre & stomachari, & Anglicè locutus, exponit, quanta fuerit ipsius maiorũ, Angliæ Regum virtus, qui exercitu in Galliam sæpe traiecto, præclarè ibi multa fecerint, cum ingenti ipsorum gloria: pacificationẽ hanc esse vehementer indignã & abiectam: se quidem fuisse illi authorem, vt mare transiret, non quòd ipsius haberet opus auxiliis: verùm vt hac ratione, vetus patrimoniũ & ius, quod ad ipsum, quod ad Angliæ Reges à plurimis nunc annis pertineat, recuperaret. Et quò magis cõstet, quàm facilè carere possit eius adminiculo, non se facturum esse inducias cum Rege, nisi tribus mensibus post ipsius in Angliam traiectũ. Hæc locutus, abiit. Eduardus, & qui erant cum eo, sermonẽ hunc grauiter tulerunt: alii, quibus ea compositio displicuit, laudabãt. Sic vt constitutũ erat, Eduardus propiùs Ambianum accedit. Rex è porta vrbis prospiciebat aduenientes copias: ilicò trecenta plaustra generosissimi vini dono mittit. Et quoniam induciæ

erant,

erant, illi sub armis magno numero in vrbem veniũt. Quòd si Rex insidiosè voluisset aliquid moliri, facilè poterat eos opprimere, sed aliò spectabat. Mensas duas longiores iusserat hinc inde per viam disponi, ad introitum vrbis, prope portam, iis cibis qui sitim prouocant, optimisq; vinis instructas: simul ad eas collocauit è nobilitate quosdam præpingues, & bene curata cute nitidos, qui comiter illos exciperent, & ad compotationem inuitarent. Ad hunc modum in ipso propè limine excepti, ac deinde longiùs in oppidum progressi, quocunq; diuerterent, lautissimè per quatriduum habiti fuerunt sumptu Regis. Intereà Connestablius, qui pactionem hanc indignè ferret, non minùs quàm Carolus, conscientia facinoris instigatus, è sacrificis quendam mittit ad Eduardum, ac magnopere hortatur, ne Regis orationi & promissis fidem habeat: sed hybernis vnum & alterum oppidum, quæ dicebat nominatim, sumat, iisq; sit contentus: intra bimestre, sua diligentia & opera, longè commodius ei paratum fore hospitium. Hæc ille quidem obliquè & dubitanter, sed tamen amplè & prolixè. Et ne qua maiori necessitate coactus Eduardus, indignum aliquid admitteret, promittebat mutuò dare ad quinquaginta aureorum millia, multaq; alia eius generis nunciabat. Regem anteà fuerat hortatus, vt Anglis illa, de quibus diximus, oppida per

hyemem

hyemem daret. Ea res quoniam ad Eduardum emanauit: Rex, ne qua parte offenderet, iam illa tradiderat. Eduardus respõdit, se pactum esse inducias, nec velle quicquam immutare: quòd si fidem ille sibi seruasset, nõ se descensurũ fuisse ad eas pacis conditiones. Ibi verò Connestablius omni spe recõciliationis excidit. Dum ad eum modum, vt diximus, Angli comessantur Ambiani: Regem de eo certiorem facit Torcius, vir nobilis: quumq; ille stomacharetur, obmutuerunt omnes. Dies ille repræsentabat eum, in quem Innocentium puerorũ dies eo anno inciderat. Regis autem erat cõsuetudo, vt per eum diem, nemo quicquam ad ipsum de negociis deferret: & mali ominis esse putabat, si quis vlla de re graui & seria cum ipso loqueretur: & iis qui hũc ipsius morem nõ ignorabãt, si quando interpellassent, valde irascebatur. Verùm vbi audissem in vrbe iam esse ad nouem Anglorum millia: putaui non esse contemnendũ periculum Accedens igitur ad illum: tametsi hunc diem religiosè colas, inquam, tamen quo loco sint res, opus est vt dicam. Ordine deinde cõmemoro quid fieret, & quemadmodùm illi augescerẽt, dum metu ne offendãtur, sine discrimine omnes intromittũtur. Ille placidè respondit, religionem hanc in eo rerum statu solui posse: iubet vt conscendam equum, & experiar apud duces, si qua ratione queant reuocari; velle se cum

ipsis

ipſis colloqui, & paulò pòſt ad portam eſſe venturum. Sic vt imperatum erat feci, quantũ licuit: verùm vno aliquo diſcedẽte, multi alii ingrediebantur. Poſt me Giium mittit, nunc Galliæ Mareſchallum. Ingredimur cauponã, largiter ibi potabatur, & perſonabãt omnia vocibus ebriorum. Ibi tandem cœpi remittere curam, & iudicabam nihil eſſe magni periculi, & ad Regẽ hoc ſtatim enunciabam, qui & ipſe non multò pòſt ad portam venit magno comitatu, & ſecretò iubet armari ad trecẽtos cataphractos, & ad portæ cuſtodiam, loco ſuperiori, multos conſtituit. Ipſe in ianitoris domo prãdet, & cum eo multi ex Angliæ primoribus. Eduardus de ſuorum intemperantia certior factus, nũciat Regi, ne quem omnium intromittat. Rex minimè ſe quidem iſtud facturum eſſe reſpondit: verùm ſi commodum ei videatur, mittat aliquem ſuorum ſtipatorũ numerum, qui quos veliat, admittant. Placuit ea ratio, itaq; factum eſt, vt pleriq; omnes ab vrbe excederent. Poſt hæc iniicitur mentio, circunſpiciendum eſſe locum idoneum collocutioni. Ad eam rem conficiendam, Bocagius & ego mittimur à Rege: Ab Anglis venit Hauartus & Calangerius cum fœciali. Diligenter inſpecta omni regione, & ora illa, quæ eſt ad Somiam flumen, opportunus viſus eſt nobis locus, Picceniũ oppidũ, tribus infra Ambianum milliaribus, tametſi Carolus nu-

lus nu-

lus nuper illud incendio vaſtauerat. Vtraque via qua veturi erant diuerſis itineribus ambo Reges, admodùm erat amœna, niſi quòd per ſpacium aliquod, locus, qua veniendum erat Eduardo, propter anguſtias opportunus erat inſidiis, & iniuriç, ſi quis mala fide rem egiſſet. Angli enim, quod & ſuprà dixi, nō ſunt in eiuſmodi rebus tam ingenioſi & prouidi, quàm noſtrates. Vbi conuenit de loco, placuit efficiendum eſſe pontem, in quo illi cōgrederentur. Materiam omnē ad eam rem nos ſubminiſtrauimus. In medio ponte fit cauea, mediocri altitudine, qualibus coërceri videmus leones. Eius foramina erant ea magnitudine, vt brachium aliquis laxè inſereret. Supernè tota erat cōtabulata, pluuiæ arcendæ cauſa, ita quidem amplè, vt vtrinq; duodeni conſiſterent. Ea cauea complectebatur vtrāq; oram pontis, ſic vt tranſitus in alterutram partem nullus pateret. Ad flumen ſolùm erat vna ſcapha, cum duobus vectoribus. Et quoniam ad hunc locum ventum eſt, non grauabor recitare cauſam, cur ſepimentum iſtud Rex iuſſerit ædificari, vt alii quoq; Principes in collocutionem aliquando venturi, habeant quod ſequantur. Carolus Galliæ Rex, eius nominis ſeptimus, multùm adoleſcens, affligebatur admodùm ab Anglis. Nam Henricus quintus Angliæ Rex acriter obſidebat Rothomagum. Oppidani pleriq; omnes aut ſubiecti erāt imperio Ioannis

Burgun-

Burgundiæ Ducis, aut rebus eius alioqui fauebant. Huic grauis intercedebat cum Aureliano duce simultas, ita quidem, vt tota ferè Gallia factionibus & studio alterius partis esset diuisa, maximo cum detrimẽto Reipublicæ. Nam eiusmodi factiones, vbi semel radices egerint, vix magna difficultate sedari possunt. Et in hac dissensione, Aurelianus Lutetiæ fuit interfectus, anno proximè ante Rothomagi oppugnationem. Ioannes autem Burgundię Dux, magnum habebat & instructum exercitum, quò obsidionem solueret. Vtq; faciliùs, quò spectabat perueniret, deq; voluntate Regis non dubitaret ampliùs: visum fuit vt cum Rege in collocutionem veniret Mõstreli, quod circiter viginti milliaribus supra Lutetiam est oppidum, ad confluentem Sequanæ & Ionę. Fuit igitur ibi inædificatũ ponti sepimẽtum quoddam, verùm ita, vt per hostiũ, quod vtrinq; claudebatur, aliis ad alios pateret aditus, modò vtriq; vellent. Cùm eò ventum est: incipiũt colloqui Principes. Ac licèt magno comitatu venissent ambo, Burgũdiæ tamen Dux, quatuor tantũ è suis adduxit, & paulò pòst, vel quòd inuitaretur, vel quòd alioqui cuperet honorẽ aliquẽ Regi deferre, ab ea parte qua erat, aperit fores: cumq; ab altera parte idem fieret, trãsiit ad Regẽ, & confestim fuit intereptus. Quę quidẽ cædes maximarum deinde calamitatum causa fuit, vt constat.

Istud

Istud quidem non propriè pertinet ad nostrum institutum, ideóque non immorabor amplius, sed ad hunc modum, vt dixi, Rex mihi recitauit ipse. Quòd si quo tempore fuit institutum illud colloquium, sic fuisset aptatus locus, vt occasio nulla extitisset, illum euocandi, non fuisset ea perpetrata cædes, cuius erant authores nonnulli familiares Aureliani Ducis, magnæ apud Carolum regem authoritatis. Rebus omnibus ad colloquium paratis, postridie veniunt eò Reges ambo, & Ludouicus quidem prior cum octingentis cataphractis: Eduardus autẽ cum omni exercitu. Sed duodenos tantùm singuli secum adducunt, & intereà dum colloquuntur, ex ipsis quatuor erant destinati, tanquàm inspectores eorum, quæ apud nos gererentur: ex nostris totidem erant in ipsorum castris, eadem de causa. Cum Rege præter alios aderant Ioannes Borboniæ Dux, eiusq; frater Cardinalis. A multis annis Rex eum habebat morem, vt è suis vnum aliquem sæpe vellet eodem esse cultu corporis, quo ipse erat. Eo itaq; die me delegit ad eam rem. Posteaquàm Eduardus eò venit, comitatus inter alios fratre, Clarentiæ Duce, cõplectuntur se inuicèm valde amanter per foramina illa sepimenti: & Ludouicus sermonem inchoans: Aduentus, inquit, tuus, cognate, mihi longè est gratissimus, adeò quidem, vt nullius hodie Principis conspectu & colloquio

malim

malim frui, eóque nomine gratias ago immortali Deo, cuius beneficio, hîc perpetuæ amicitiæ firmandæ & Reipub. causa cõuenimus. Ad ea cùm gallicè respondisset Eduardus: eius Cancellarius sermonẽ excipit, & vaticinium extare dicebat de futura insigni quadam apud Picceniũ inter Galliæ & Angliæ Reges pacificatione. Tribuunt autem Angli plurimum vaticiniis, & quum de rebus arduis tractant, in mediũ semper aliquid tale adducunt. Ea habita oratione, proferuntur literæ, quas de pactionibus Ludouicus miserat Eduardo. Ibi tum Cancellarius Regem interrogat, an ratas habeat vtrobiq; latas conditiones? Quum assensisset ille, ponitur in medium liber sacratus, & alia quædam religiosa. Iis ambo superimponũt manus, & sanctissimo iureiurando pollicentur, omnia se bona fide seruaturos esse. Post hæc, Ludouicus, quoniam facetus erat & vrbanus in dicendo: Rectè, inquit, erit cognate, si quando Luteciam venias, iucundè viuemus & suauiter, teq; oblectabis cũ eius vrbis lectissimis fœminis: adhibebo tibi Cardinalem Borbonium, is quicquid peccaris, pro ea, quam habet potestate, facilè expiabit. Eo sermone fuit exhilaratus Eduardus. Cumq; amicè admodùm & blandè ad eum modum essent aliquandiu locuti: Rex iubet nos, qui cum ipso eramus, aliquò secedere. Qui cum Eduardo venerant, iniussi diuertũt. Paulò pòst, accersit

cerſit me Rex,& Eduardum rogat,an cognoſcat. Ille & ſe nouiſſe reſpondit, & nominatim quibus in locis vidiſſet,dicebat. Nam quo tēpore adhuc eram in familia Caroli, præſtiteram ei meam operam. Tum Rex ad illum: Si Carolus,inquit,nolit ſeruare inducias(admodùm enim faſtuoſè reſpondit)quid agendum tibi eſſe videtur? Ad hoc Eduardus,denuò licebit experiaris,ait,& conditionem deferas:quod ſi nolit comprehendi,agite inter vos pro veſtro arbitratu. Per occaſionē deinde Rex delabitur in mentionem Britanni,nam idcirco in hunc ſermonem deſcendit,& cum illo quid agendum ſit, rogat,ſi nolit ratas habere inducias? Tum Eduardus,nullum ſe rebus aduerſis habuiſſe fideliorem amicum reſpondit, ideóque rogare, ne quod ei bellum inferatur. Conticuit Rex,& complexus illum, humaniſsimeq; ſalutatis eius familiaribus, Ambianū reuertitur, & illi ad exercitum redeunti,ſubminiſtrat omnia,quorum aliquis eſſe poterat vſus. Dux Cloceſtrius Eduardi frater,& alii nōnulli proceres,quòd grauiter ferrent eam tranſactionem,nō interfuerant ei colloquio, ſed tamen eò deducta res fuit,vt hi omnes deinde ad Regem venirent,acceptis ab eo pulcherrimis donis,vaſis argēteis,& equis lectiſſimis. A collocutione,cùm rediremus Ambianū, Rex in itinere mecū duabus de rebus præcipuè loquebatur. Primùm,animaduerterat Eduardū

facili momento potuisse impelli, vt Lutetiam veniret: id molestum erat ei. Nam formosus, inquit, est Princeps & elegans: delectatur consuetudine mulierum: facile fit, vt Lutetiæ aliquam reperiat delicatulam, cuius amore & suauiloquẽtia captus, cupiat eò subinde redire: atqui maiores ipsius, nimiùm ibi inueterauerunt. Quandiu intra regni sui fines sese continebit, expeto illius amicitiam: citra mare autem nõ potest vlla mihi cum eo firma esse aut certa societas. Alterũ erat, quòd paulò durior ille fuisset, quando de Britãno facta fuit mentio. Nam & hoc ei molestè accidit, & quia magnopere cupiebat inferre bellum Britanniæ, denuo per legatos eũ sollicitat, vt sibi hoc ipsius pace liceat. Sed ille quum vrgeretur, respondit, si bellum excitetur aduersus Britannum, se denuo traiecturum esse mare, vt illum propugnet. Ad eum sermonem Legati conticuerunt. Dum essemus Ambiani, veniunt ad Regem aliquot eius familiares, qui pacis fuerant principes. Ex iis Hauartus ad eum secretò: Si velis, inquit, facilè perficiam, vt Eduardus huc veniat, & fortasse Lutetiam vsque, animi recreandi causa. Insuaue hoc erat Regi. Dissimulãs tamen, & lotis intereà manibus, vt pranderet, nihil admodùm respõdit, & ad me tacitè, quod suspicatus, inquit, eram, id accidit. A cœna, cùm in eundem sermonem illi denuo incidissent, illatũ aliquid fuit ad excusationẽ,

quàm

quàm fieri potuit ciuilissimè, & Regi contra Carolum magna celeritate proficiscendum esse dicebatur. Si quis memoria repetat, quantis calamitatibus Angli plurimis annis, & nostris etiam temporibus Galliam afflixerint: ei nō videbitur mirum, tantam fuisse Regis diligētiam, vt eos quacunque ratione placatos dimitteret. Postero die Angli maximo numero veniunt Ambianum. Ex ipsis quamplurimi dicebant, eam pacem Sancti spiritus beneficio factā fuisse. Nam quo die Reges conuenerant, columba candida consederat in tabernaculo Eduardi, nec vllo strepitu aut clamore fugari potuit. Pluerat aliquātulum, eamq; pluuiam insecutus est deinde fulgor Solis, & columbam aliqui dicebant exiccandi sui causa, insedisse ei tabernaculo, quod præ cęteris eminebat. Hanc rationem adferebat mihi Vasco quidam nobilis, ex familia Eduardi. Pacificationem hanc ille grauiter, vt alii multi, ferebat: & quoniam vetus inter nos erat notitia, familiariter mecum locutus, inter alia dicebat, non dubium esse, quin Eduardum aliquando ludificaremus. Rogabam, quàm multa fecisset ille secunda pręlia? Nouem, inquit, quibus omnibus interfuit ipse. Quàm multa, inquam, aduersa? Vnum, ait, nempe hoc ipsum, & vestra quidem calliditate. Et quoniam istud in se admisit: collectam è superioribus bellis gloriam, hoc vno totam obscurauit. Rex per me certior

de eo factus,ait,esse hominẽ seditiosum, & prouidendũ,ne quid turbaret. Vocat igitur ad prandium,&,si commorari secum vellet,magnas defert cõditiones. Dono deinde datis mille aureis, pollicetur eius fratribus, qui per Galliam erant, omnem beneuolentiam. Ego quoq; in aurem illi aliquid admurmurans,orabam,ne quid moueret. Rex in primis erat sollicitus,ne quod dictum sibi imprudenti excideret iocosum,quod Angli ad sui derisionem interpretarẽtur. Postridie autem collocutionis,quum esset in cubiculo,& ex nobis aliquot vnà cum eo,verbulum aliquod facetum ei excidit,dum fortè de vino & iis rebus,quas in illorum castra miserat,loquitur. Respiciens,de improuiso conspicit mercatorem quendam Vasconem,qui eò venerat,petens vt sibi liceret vina sine portorio illinc in Angliam exportare. Vbi vidit,obstupescit,simul miratur quemadmodùm eò penetrasset. Rogat qui sit, & vnde,& an vxorem habeat in Anglia? Ille,habitare se quidem in Anglia respondit cum vxore,sed exiguas habere facultates. Posteaquàm deinde certis cõditionibus cum illo egissem: Rex largitur quod petebat. nec id modò,verumetiam eo in loco,vnde originem habebat,munus publicum dabat,& mille francos dependit,ad euocandam ex Anglia coniugẽ atq; familiam. Ea profectio ipsius fratri committitur. Ipse Burdegalam ire iubetur,& ne quò deflecteret,

ret,additur ei,mandato Regis,comes itineris.Ad hunc modum Rex, quòd minùs circũſpectè locutum ſe fuiſſe intelligebat,hac pecunia ſe mulctauit ipſe.Dum hæc gerũtur,venit à Conneſtablio Legatus Rapinius. Eum vt audiremus, Ludeo mihiq́; Rex mandat.Contæus, quem ſuprà diximus ad Carolum fuiſſe profectũ, vt Conneſtablii conſilia patefaceret: redierat iam ab illo, & erat cum Rege. Legatus in hunc modum verba facit: Conneſtablium habere pro explorato,quàm grauiter ſit accuſatus,ſed ex ipſo rerum euentu facilè Regem iudicare poſſe, falſò delata eſſe omnia, quòd in ipſius detrimentum nihil hactenus admiſerit. Et quò maior ſit fides: docet quomodò perſuaderi poſsit Carolo,vt diſcedentem Eduardum adoriatur & opprimat.Nos ad ea reſpondimus,velle nos vti pace cum Anglis.Ludeus etiam ſermone longiùs progreſſus,rogat quo loco repoſitam habeat pecuniam Conneſtablius. Mirabar hanc illi vocem excidiſſe, multò magis etiã,quòd ille,poſtquàm hoc intellexit: hero ſuo non fuerit author vt profugeret. Nam quid ageretur, facilè potuit ex eo cognoſcere. Sed ita ferè fit, vt pauci admodùm expedire ſe poſsint à periculis,& tempeſtiuè illa vitare.Alii,quòd experiẽtiam nullam habeant,neq; ſimilia exẽpla obſeruarint: alii ſtudio & amore liberorum,vxorum,familiæ & poſſeſsionum,cauere ſibi nõ poſſunt,& tametſi præ-

moneantur, tamen his vinculis impediti, in maximas sæpe calamitates incidunt. Vbi de postulatis illius à nobis Rex cognouit, scribam accersit. præter Bocagium & me aderāt vnà Contæus & Hauartus, & hic quidē ignarus, quid ageretur. Dat literas ad Connestablium in hanc sententiam: Se pactum esse cum Eduardo, & nunc variis occupari negociis, ita quidē, vt eiusmodi capite, quale sit ipsius, vehementer opus habeat. Inde ad Hauartum & Contęum: Corpus, inquit, illius nō requiro, & solo capite sim futurus cōtentus. Eas literas dat Rapinio, cui clementer admodùm & amicè dictū esse videbatur istud à Rege, nec quò pertinerēt, intelligebat. Post hęc, Eduardus binas Connestablii literas ad se scriptas, mittit ad Regem, & quicquid vnquàm nunciauerat, patefacit. Quò magis videre licet, quàm fuerit deploranda illius conditio, qui tres potentissimos Principes eodem tēpore habebat infestissimos. Eduardus à Rege accepta pecunia, magnis itineribus Caletos proficiscitur. Nec enim à Carolo tātùm, verūetiam à promiscua multitudine per Galliam sibi metuebat. Et siquis militum à reliquis copiis aberrasset, aut paululùm modò diremptus esset ab aliis, vix erat, vt nō interficeretur. Obsides autem reliquit in Galliis Hauartū & Ioannem Seneium, quoàd mare traiecisset. Suprà diximus, illum non magnopere propendisse in hoc bellum.

Nam

Nam ſimulatq; Daruernum venit,quod eſt trans mare oppidum, contra portum Iccium, & antequàm illinc ſolueret, cœpit nobiſcum aliquas rationes inire. Vt autem ad nos traiiceret,duo potiſsimùm erãt in cauſa. Primùm,populus pro ſua perpetua cõſuetudine bellum expetebat,& Carolus etiã inſtigabat. Deinde,cogitabat magnam eius pecuniæ partem, quam in hoc bellum exegerat,ſibi retinere. Angliæ enim reges,prçter certos & annuos cenſus,nullam ſuis imperant pecuniam,vt anteà quoq; diximus,niſi in bellum Gallicum aut Scoticum. Et vt populo ſatiſfaceret,alia quadam arte fuit vſus & calliditate. Londino ſecum & ex aliis vrbibus ad duodecim ciues adduxerat,homines locupletes,obeſos,& vitę molliori aſſuetos, qui & accepti erant multitudini, & profectionem in Galliam valde ſuaſerant. Et quanquàm ſatis habebantur cõmodè in tabernaculis,tamen quòd ei vitę generi nõ aſſueſſent,ſtatim eos tæduit. Putauerant enim fore,vt traiecto mari,intra paucißimos dies cum hoſte dimicaretur. Interpoſita autẽ longiori mora,cùm & bellũ duceretur,& de pace mitterentur legati: Eduardus faſtidium illis etiam auxit, vt eò vehemẽtiùs pacem vrgerẽt,ac ſe,quum rediiſſet domũ,purgarent,ſi fortè præproperum ipſius reditũ populus indignè ferret. Nam ab Arturi temporibus, Angliæ Rex, cum maioribus copiis in Galliã nullus

vnquam venit. Collegerat autem in hoc bellum grandem pecuniam, cuius multò maximam partem sibi seruauit, quum opinione citiùs dimitteretur exercitus. Atqui non erat ea virtute & industria, quali præditum esse oportet eum, qui velit in Galliis magni aliquid bello perficere. Deinde, Rex communierat se sic satis, tametsi in tanto aduersariorum numero, non poterat vndique sibi cauere. Sed & Eduardus, quia magnopere cupiebat matrimonium, de quo constitutū erat, perfici: plurima nobis cōcedebat. Post illius abitum, Rex Veruinum proficiscitur, quod est ad Hannoniæ fines oppidulum. Auennii erant pro Carolo Cancellarius & Contæus cum aliis nonnullis. Non ignorabat Rex, quantis aliquando calamitatibus Angli affecissent Galliam, (fuerat enim ipse spectator earum aliqua ex parte) quò magis etiam commotus fuit hoc illorum transitu, & vt minùs sibi metuendū esset ab illis, cupiebat cum Carolo pacisci. Nūciabat ei Cancellarius, vt medium aliquem locū deligeret, quo cum ipsius legatis in colloquium venirent. Eo accepto nūcio, ipse, tametsi nonnulli dehortarentur, ad cōstitutum locum accessit, additis vnà secum obsidibus Anglicanis, & iis præsentibus excipit Caroli legatos, qui instructi venerant magna militū & sagittariorū manu. Postquàm vtrinque salutassent, nulla re alia perfecta, Rex ad prandium illos secum

cum abducit. Ex Anglis qui aderant, quidam ad me cōuersus, quòd impatiēter ferebat factam esse pacē: Si multos, inquit, eiusmodi milites vidissemus in comitatu Caroli, quo tēpore ad Eduardū nuper venit, non eramus pacificaturi. Tum Archiepiscopus Narbonæ, qui fortè aderat: An verò tam eratis, inquit, simplices, ac rerum imperiti, vt existimaretis, eum non habere multas eiusmodi copias? Habebat sanè complures, & reficiendi sui causa tantùm dimiserat illas. Sed vos ita magnum tenebat desiderium patriæ, vt sexcenta vasa vini, & pensio quędam annua, quam accipitis à Rege, facilè vobis abitionē persuaserint. Tum ille grauissimè indignatus, hoc, ait, illud est, quod pleriq; nobis prædicebant, fore, vt nos ludificaretis. An eam pecuniam, quæ nobis persoluitur à Rege, pensionem vocatis? tributum est, non pensio. Certè minimo negocio fieri possit, vt vestris ludibriis prouocati, denuò in Galliam traiiciamus. Ego sermonem hunc interrūpens, iocosè dictum esse interpretabar. Ille verò minimè contentus, ad Regem aliquid extulit, qui ob hoc ipsum vehementissimè fuit exacerbatus in Archiepiscopum. Inter Caroli legatos & nostros, in quibus etiam erat Petrus Doriollus, Galliæ Cancellarius, magna fuit altercatio. Nostri, quid egissent, referunt ad Regem, ac inter alia dicebant, Burgundiones multùm esse feroces in omni sermone; se verò

nihil

nihil inuicèm ad illos dissimulasse. Rex minimè istud probabat, affirmans, hæc omnia, de quibus iam disceptaretur, anteà sæpenumero in controuersiam venisse: non hoc agi isto tempore, vt de rebus omnibus integrè definiatur, sed vt inducię solùm fiant: nolle se quicquam asperius dici, adeóque seipsum velle colloqui. Remotis igitur omnibus, præter Ammirallium & Bocagiũ & me, paciscitur nouem annorum inducias. Illi verò petebant, quandoquidem Carolus iactauerat, nõ se facturum inducias, nisi mensibus aliquot post Eduardi discessum ex Galliis: ne statim diuulgarentur, vt ne videretur illas apud Piccenium factas, habuisse ratas, in quibus omnino cõprehendi non vellet. Eduardus, qui grauiter alioqui ferret illam Caroli pertinaciam, certior factus Regem cum eo pacisci, legatũ mittit Thomã Mulgomerum, orans, ne præter eas, quas ipsi constituissent, alias faceret inducias, & vt ne Sanctoquintinũ illi reddat. Quòd si bellum etiã inferre velit, pollicetur se cum exercitu, primo Vere, aut sub initium ęstatis, denuo traiecturũ esse mare, & auxilia præbiturum, iis conditionibus: primùm, vt Rex detrimentum quod sit accepturus ob imminutũ vectigal, sibi resarciat, (nam ex lana colligitur portorium illud Caleti, ad quinquaginta aureorum millia quotãnis) deinde, vt belli sumptuum dimidiam partem dependat, se reliquum

esse

esse daturum. Rex gratam se habere voluntatem eius confirmans, excusat, id sibi iam non esse integrum: de induciis quidem se pactum esse cum illo, sed esse planè easdem cum iis, quas ipsi fecissent: & hoc solo differre, quòd ille separatim eius rei literas postularit. Eo dato responso, legatus & obsides duo, qui cum Rege fuerant hactenus, magnis amplificati muneribus, domum reuertuntur. Mirũ in primis videbatur Regi, tales ab Eduardo sibi fuisse oblatas cõditiones, ac periculi plenum esse iudicabat, præbere illi nouam traiiciendi occasionem, propterea quòd cõiunctis copiis, inter Anglos & Gallos, facili momẽto sit oriturum dissidiũ, neq; difficilis futura sit Anglorum cum Burgundionibus recõciliatio: quò magis cupiebat cum Carolo pacisci. His cõfectis rebus, illa inchoata nuper aduersus Cõnestablium actio, renouatur. Interponitur vtrinq; fides, & cõficiuntur literę in eandem planè sententiam, vt Bouilli constitutũ fuit. Ea re cognita, qui cum ipso erant honestiores homines, paulatim se subducebant. Ipse, quòd sciebat Eduardum suas literas & mandata omnia patefecisse Regi: & quia nõ ignorabat, quorũ impulsu & quamobrẽ essent factę inducię, magnopere fuit cõmotus: & misso ad Carolũ legato, petebat, vt sine periculo sibi liceret cũ ipso colloqui. Diu multúmque deliberauerat anteà, quónam se potissimũ reciperet. Egerat aliquãdo cum

cum suis famulis, Lotharingis, eorumq; ductu cogitabat in Germaniã profugere, & quãtum posset auri secum deferre, & castellum aliquod iis locis comparare, in quo se tueretur, donec ad Principum amicitiam tutum haberet receptum. Aliàs decreuit subsistere Hanii: quam arcẽ in hoc munierat, vt rebus parum secundis esset ei receptaculum. Sed quoniã eius familiares propè omnes, aut Regis erant aut Caroli imperio subiecti, non reperiebat homines idoneos, quibus se cõmitteret: ac tantus erat in eo fortasse pauor, vt suis non auderet se patefacere totum. Nam alioqui crediderim plerosq; ei non fuisse defuturos. Et periculosius ei futurum erat, circũuallari ab altero solùm, quàm ab vtroq; simul. Nam permixti Burgundionibus Galli, non erant diuturna vsuri pace. A multa deliberatione, quum ei de periculo cautum esset, constituit proficisci ad Carolum, & comitatus viginti circiter equitibus, Montiũ petit, Hannoniæ oppidum, cuius præfectus erat ei summè amicus. Ibi per dies aliquot commoratus, à Carolo, qui bello vexabat Lotharingiã, nuncium expectat. Ea de re certior factus Rex, videbat sibi prouidendum esse magnopere, ne qua ratione ille carolo reconciliaretur. Profectus igitur Sanctoquintinum, cogit ad octingẽtos cataphractos, & vbi propiùs venit, ex oppidanis obuiàm ei nõnulli procedunt. Ilico iubet, vt ingressus in oppidum,

dum, remoueam quæ collocata ibi erāt præſidia. Poſt hæc, ingreditur equitatus, hunc ipſe deinde ſequitur, honorificè admodū exceptus. Qui Conneſtablii rebus fauebant, in Hannoniam pleriq; ſeſe recipiunt. Quid actum eſſet, è veſtigio Rex ad Carolum enūciat, vt ei ſpem omnem recuperandi oppidi per Conneſtablium, adimeret. Eo accepto nuncio, Carolus Montii præfecto mandat, vti modis omnibus prouideat, ne Conneſtablius aliquò diſcedat. Ille imperata facit: quanquàm certè non tam erat arcta cuſtodia, quin ille pro ſuis facultatibus, & potentia, potuiſſet aliquam inuenire fugæ viam. Quid autem hoc loco dicas de fortuna, mundi gubernatrice? vt nonnulli putant. Obtinebat ille ſummam in Galliis authoritatē: finitimus erat vtriq; Principi: arcem habebat munitiſsimā, & rebus omnibus inſtructam: præfecerat eum Rex quadringentis cataphractis: valebat ingenio, & peritia rei bellicæ præſtabat: magnum habebat rerum vſum, & auri vim ingentem poſsidebat. Statuendum eſt igitur fortunam, qua nihil eſt mutabilius, ei fuiſſe planè aduerſariam. Sed reuerà nihil aliud eſt fortuna, quàm figmentū poëticum. Quin potiùs ita iudicandum eſt, iratum ei fuiſſe Deum, & grauiter offenſum. Et ſi de conſiliis arcanis fas eſſet vlli homini pronunciare, dicerem illum excitaſſe irā Dei aduerſum ſe, hac vna re potiſsimū, quòd

per

per omnem vitam mente & animo totus in hoc fuerat, vt perpetuũ bellum aleret. Nam in eo positam esse putabat suę dignitatis materiam, ac veluti segetẽ. Neq; verò difficile ei erat istud perficere. Tota enim natura, & moribus, & ingenio Principes inter se dissidebant. Vix igitur credendum est, fortunam aliquam eò demẽtiæ adduxisse virum longè prudentissimum, vt eos Principes aduersum se concitaret, quorũ fuerat per omnem vitam in rebus omnibus contraria & diuersa voluntas: qui nullam rem vnquam simul ex animo comprobarũt, nisi hanc in illius caput factã coniurationem. Mitto Eduardum, qui neptem eius habebat in matrimonio: qui suæ cõiugis propinquos omnes, ac in primis Sanctopaulianam familiam valde amabat. Sed ne hunc quidem amicum habere potuit. In eas itaque tandem redactus fuit angustias, vt ex amicis nemo per noctem vnam auderet eum hospitio recipere. Consimiles exitus multi sæpe sunt experti, & experientur alii post longam & diuturnam prosperitatem. Dum sic detinetur Montii, Rex confestim vrget Carolum, vt pactioni staret, eumq; vel ad se quamprimùm mitteret, vel capitis afficeret supplicio. Ille facturum se respondit ex iis alterum, simul Peronam deduci iubet. Iam autem nonnulla ceperat Lotharingię & ditionis Barrẽsis oppida, & Nanceium obsidebat, strenuè se defendentibus, qui

intus

intus erant. In Campania Rex magnum cõficiebat equitatum. Ea res metum aliquem illi iniecit. Nam etsi pactæ erant induciæ, tamen hoc ei concessum non erat, vt Lotharingum, qui in hac rerum acerbitate ad Regem confugerat, profligaret. Interpellatus autem à Rege frequenter, vt pacta seruaret, quanquàm promittebat, tamen vltra constitutum diem distulit. Quumq; metueret, ne sibi impedimentum aliquod obiiceretur à Rege, quominùs Lotharingicum bellum conficeret: quod in primis cupiebat, vt è Lutzẽburgo rectum haberet aditum in Burgundiam. (occupata enim Lotharingia, continentes habebat prouincias, inde ex Batauis in Lugdunensem vsque agrum) His, inquam, de causis Cancellario & Imbercorto, qui Connestablio erant infestissimi, & summam administrationis obtinebant, mandat, vt Peronam profecti, ad certũ diem illis quos eò Rex missurus esset, Cõnestablium traderent. Ipse Nanceium intereà tormentis acriter quidem, sed frustrà oppugnat. Nam is, de quo diximus, Comes Campobachius, qui maximam habebat in castris authoritatem, promiserat Lotharingo, se moram esse illaturum obsidioni, & perfecturum, vt ea, quæ ad oppugnationem vsui esse possint, desiderentur. Hoc erat veluti præludium quoddam maioris calamitatis, quæ deinde secuta fuit. Carolus in spem venerat, vt opinor, capiendi oppidi

pidi antè eum diem, quo Conneſtablium ex pacto cogebatur tradere. Quòd ſi fortuna conſilium eius comprobaſſet: fortaſſe non erat daturus. Rex etiam, vt eſt credibile, ſi maturiùs illum & ad præſcriptum diem accepiſſet à Carolo, maiora Lotharingo daturus erat auxilia Nam de coniuratione Campobachii, & cõmunicatis inter ipſos conſiliis, iam audiuerat: ſed ei negocio non ſe immiſcebat, tametſi coërcere poterat Lotharingum, ſi voluiſſet, quoniam in propinquo magnas habebat copias. Quum autem ante eum diem fruſtrà moliretur expugnationem Carolus: ii quibus mandatum erat, Conneſtablium quem valde oderant, ad portam Peronæ, cupidè tradunt in poteſtatem Ammirallii, qui continuò Lutetiam illum adduxit. Tribus ferè pòſt horis, vt à nõnullis accepi, venit magna celeritate à Carolo nuncius, vt ne priùs illum, quàm captum eſſet Nanceium, traderent. Lutetię cœptum eſt ilico de illius cauſa cognoſci. Quicquid ad inſtruendum iudicium poterat cõferre: non modò Carolus, verumetiam Eduardus ſubminiſtrabant, & quas ab illo ſingulis tẽporibus acceperant literas & mandata, proferebant. Senatum etiam Rex vrgebat, vt accelerarẽt: & delecti fuerũt ad eam rem homines idonei. Paucis igitur diebus cognita cauſa, capite damnatur, & publicãtur eius bona. Grauiſsimè quidem ille vtrunq; offenderat, neq; crimen eius vllum

lum purgare velim: sed tamen inusitata fuit hæc & præpropera festinatio. Certè Caroli splendore maximè fuit indignũ, quòd eum, cui fidem dedisset, quem accersiuerat, comprehendit: ac deinde, non tam metu, quàm cupiditate quadam impulsus, necandum exhibuit. Et sanè, post hoc tam pudẽdum facinus, res illius paulatim magis atq; magis ad interitum spectabant. Nec enim maleficium vllum Deus inultum sinit, etiam si diuturniorem impunitatem aliquando concedat. Nam quoties in magnis Principibus aliquã insignem rerum videmus cõmutationem: certò statuere debemus, illam à Deo proficisci. Propter potentiam enim illorũ & opes, quibus tanquam propugnaculo quodam muniti sunt, nullus casus facilè possit eos affligere. Sed est Deus, qui repẽtina quadam tempestate cõcitata illos inuoluit & exagitat, in primis autem eos, qui crudeliter grassati sunt. Per complures annos floruit Burgundica domus, ita quidem, vt in nostro orbe nulla fuerit honoratior. Nam aliæ quædam, etsi potentiores erant, tamen & bellis & multis aliis diuexabantur acerbitatibus. Hæc autem perpetuum tenuit & felicissimum fortunæ cursum, quatuor in ea Principibus ordine regnantibus. Primus ex iis Philippus, cognomento Fortis, Caroli quinti Galliarum Regis frater, in matrimonium duxit Flandriæ Comitis vnicam filiam, eaq; ratione sibi

adiunxit Flandriam, Artesiam, Burgundiam superiorem, Niuernensem & Rethelensem agrum. Huius filio Ioãni succeßit Philippus cognomento Bonus, qui Brabãtiam, Lutzenburgum, Hannoniam, Limburgum, Hollandiam, Zelandiam & Namurcum, iis, quas diximus prouinciis, adiecit. Ab eius morte delatus eſt principatus ad Carolum filium, qui noſtri temporis omnium Principum fuit longè clariſsimus & ditiſsimus. Habebat enim præter florẽtiſsimas prouincias, maximam copiam exquiſitiſsimarũ rerũ. Pecuniç quidem aliquanto plus apud quoſdã alios vidi: (nam à multis annis Philippus pater nullum exegerat tributum) reperit tamen ſupra ter cẽtena aureorum millia. Deinde beneficio patris laudatiſsimi principis, pacatos habuit vicinos omnes. Verùm ea pace non vtebatur diu, ſeq; bellis implicuit. cuius tamen rei culpam omnem in eum tranſferre nolim, & ad alios ea quoque pertinet. Ad hæc, populus vltrò ferè largiebatur ei extra ordinem, ad trecẽta & quinquaginta aureorũ millia quotannis, per annos decem, in eáque contributione non erat comprehenſa Burgundia. Et quo tempore Cõneſtablium in poteſtatem Regis dedit, duplicatam collegit eam ſummam. Quicquid erat mobilium rerum Conneſtablii, æſtimari poterat ad octoginta aureorum millia. Leuis igitur fuit & exigua cauſa, cur illud in Conneſtablium

admitte-

admitteret. Sed non tulit impunè. Nam hostem Deus excitauit ei, minimè potentem quidem illum, & planè iuuenem, nullaq; in re exercitatum. Nec id modò, verumetiam de suis ipse familiaribus, quorum vsus erat bona & fideli opera: sinistrè suspicari cœpit. An nō hęc sunt illa præludia, qualibus olim videmus vsum fuisse Deum, quoties magnam aliquam conuersionem moliebatur? Illum, in quo erat, dignitatis atque potentię gradum & splendorem, suæ tribuebat ipsius virtuti, & industriæ, & quoàd vixit, eam retinuit opinionem.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber septimus.

PRIVS, quàm exhiberet Connestablium, cœpit diffidere suo populo, & propemodùm eos despiciebat. Ex Italia enim circiter mille cataphractos euocauerat, iisque vtebatur etiam in obsidione Noueśiana. Comitem verò Campobachium quadringentis equitibus præfecerat. Is, quoniam Andegauensis familiæ partes, quæ bellum Neapoli gessit, sequebatur,

tur, proscriptus, & omnibus bonis exutus, in Galliam se receperat, & maximam partem cum Renato Siciliæ Rege, vel in prouincia Massiliensi fuerat, vel in Lotharingia: pòst etiam apud Nicolaum Calabriæ Ducem, à cuius morte, Carolus eum excepit, & magnum præterea numerum Italorum. Missus autem à Carolo in Italiam, vt equitatum cogeret, accepit ab eo quadraginta aureorum millia. Quúmque per Lugdunum iter faceret: incidit in Simonem Papiēsem medicum. Familiariter cum eo loquutus, Regi significabat si velit secum pacisci: daturū se Carolum in ipsius potestatem. In eandem sentētiam loquebatur etiam cuidam Regis apud Pedemontanos legato. Reuersus deinde ex Italia cum equitatu, denuo pollicebatur Regi, simulatq; futurus esset ad exercitum, se vel interfecturū esse illum, vel capturum: simul quomodò id perficeret, demonstrat. Caroli consuetudo sic erat, vt paruulo equo vectus, & modico stipatus comitatu, totum exercitum obiret. In eo tēporis puncto confirmabat se posse quod vellet perficere. Ad hæc, si quando committeretur prælium, illo deserto, se transiturum ad Regem, modò ipse conditiones inuicèm præstaret. Eam improbitatem atq; perfidiam Rex ægrè tulit, & vt singularem aliquam virtutem ostenderet, omnia per Contçum Carolo renūciat. Ille autem, quia putabat hoc à Rege fieri captiose, fi-

ſe,fidem non habuit:& domeſticum proditorem multò maiori beneuolentia,quàm priùs,complectebatur. Quò magis apparet,Deum ipſi mentem omnem prorſus eripuiſſe.Occupata Lotharingia, & recuperato Sanctoquintino cum duobus Conneſtablii oppidis, & reliquis eius facultatibus acquiſitis:iniecta fuit mẽtio colloquii,quò Rex & ipſe venturi erant.Conſtituit enim exercitum ſuum ex diutino labore defatigatũ reficere, & cohortes aliquot præſidio collocare per aliquot oppida Comitis Romontii in finibus Bernatum & Friburgiorum, quibus bellum inferre cogitabat. Primùm,quòd quo tẽpore Noueſium circũſedit, incurſionibus vexaſſent Burgundiam. Deinde, quòd ipſorũ opera potiſsimùm ſibi eſſet adempta ditio Pfirtenſis,vt ſuprà docuimus. Poſtremò, quòd Comitem Romõtium parte aliqua ſuæ ditionis illi diſpoliaſſent.Colloquiũ Rex valde vrgebat,& hortabatur eum,vt Heluetios fineret vti pace,neq; miſeram & tenuem prædam ibi ſectaretur,& exercitum potiùs recrearet.Heluetii, quum ad fines ipſorum viderent illum habere præſidia,legatos de pace mittunt, & pollicentur quicquid ademerant,reſtituere.Sed Romontius contrà magnopere ſollicitabat,vt præſens opem ſibi ferret.Eo probato conſilio,ſtatuit omnino bellum eis facere: & priuſquàm illud ſuſcepit, cum Rege paciſcitur, ne propter Lotharingicum

 bellum

bellum vllus inter ipsos motus existeret. E Lotharingiæ finibus profectus, vbi cum exercitu in Burgundiam accesſit: alii veniũt ab Heluetiis ad ipsum legati, cum amplioribus mandatis, quorum hæc erat summa: paratos esse Heluetios, nõ solùm restituere omnia, quæ occupassent: verumetiam à quauis alia societate discedere, & ipsi militem aduersus Regem subministrare. Quum autem obstinatè eis omnia negaret: ea spe deiecti, cum vicinis ad Rhenum ciuitatibus ineunt fœdus, in annos decem, vt suprà demonstrauimus, quo loco diximus, quemadmodùm Caroli per Pfirtensem ditionem Præfectus, capitis pœna mulctatus fuit: qui, quoniam insolenter & proteruè multa faciebat: defectionis causam dedit. Magno igitur studio prouidere debent Principes, vt iis, quas nuper occuparunt prouinciis, idoneos homines præponant. Nam is, de quo diximus, præfectus, cùm æquum esset, vt eius ditionis populum humanitate quadam singulari sibi adiungeret: crudeliter & auarè multa designabat, summo cum detrimẽto Caroli. Nam illa ciuitatum & Heluetiorum confœderatio, Rege authore facta, maiores quàm plerique putant, Galliæ commoditates attulit, vsque eò, vt existimem, inter alia multa, Regem hoc vnum prudenter admodùm excogitasse. Nam oppresso Carolo, qui se ipsi opponeret, nullus erat omnium Galliæ Principum. Maximum igitur ea

res

·es ad Galliæ salutem attulit momentum,quando ingenti labore & sumptu fœdus illud conciliauit. Heluetii, cùm ad pacem nullum viderent aditum sibi patere,statuunt illatũ bellum defendere.Carolus in eam Sabaudiæ partẽ cum exercitu profectus,quam illi Romontio ademerant,& castellis aliquot recuperatis,obsidione cinxit Gransonium,quod oppidum Heluetii Castelgionio, viro nobili ademptum, præsidio circiter octingentorum militum, lectissimorum hominum muniuerant,eò quòd ipsorũ finibus adiaceret. Ex Italia magni veniebant ad ipsum comitatus, atque etiam è Sabaudia.Poterat è suis ditionibus maximam optimorum militum manum colligere: sed præferebat eis exteros. Nam Connestablii cædes, ac aliæ quædam suspiciones erant in causa, quamobrem suis non fideret. Tormentorum autem vim habebat ingentem: & quo maiorem ad Legatos Italorum & Germanorũ haberet authoritatem, magnificè instructus erat rebus omnibus,& quicquid omnino preciosum erat atq; eximium in ipsius bonis, hoc eò secum aduexerat.Per Insubriam putabat habere se multos amicos, & de Mediolanensi Ducatu varia secum in animo versabat.Grãsonio per dies aliquot acriter oppugnato tormentis,qui intus erant,illius potestati sese permittunt.Eos omnes deinde iubet interfici.Conuenerant tum Heluetii,nõ ita magno

numero, vt ex ipsis audiui. Nam opinione pauciores copiæ intra fines ipsorum coguntur, & tunc aliquanto minores, quàm hodie. Nam ab eo tempore, agriculturã & alias operas quotidianas belli studiis cõmutare cœperunt. E sociis autem vix pauci tum aderãt. In celeritate enim totum erat positum, & tempore exclusi, nõ expectatis sociorum auxiliis, cogebantur progredi, vt obsessis opem ferrent. In itinere, de deditione & indigna suorum nece cognoscunt. Carolus, contra plurimorum sententiam, cõstituit ad fauces montium, vbi tum illi consistebant adhuc, obuiàm eis properare, minùs prudenti sanè consilio. Nam erat in loco æquissimo & percommodo, circumuallatus & tormentis, & parte aliqua lacus, ita quidem, vt ab illis nihil ipsi magnopere metuendũ esset. Præmiserat autem ad centum sagittarios, qui ex aduerso eius montis, aditum & angustias viæ seruarent. Ipse cum reliquis copiis sequebatur. Primũ agmen, & maxima ferè pars exercitus, quum adhuc essent in planicie, obuium habuerũt hostem: ac dum primi ordines studẽt retrocedere, vulgus militum, qui sequebãtur, quòd fugæ similis ea videretur profectio: quum propiùs ventum fuit, fugæ se mandabant omnes: quo factum est, vt Heluetii impedimentis omnibus & tormentis, & totius exercitus tabernaculis, & iis quæ Carolus charissima habebat, potirentur. Desiderati sunt à

Carolo

Carolo ſeptem modò cataphracti: reliqui omnes, & in his ipſe, fuga ſalutem ſibi petebant. Ioannes Galliarum Rex, quo tempore prælio victus fuit ab Anglis, & captus apud Pictones, ferebatur amiſiſſe laudem omnem & gloriam rei militaris. Hoc ipſum multò rectiùs in Carolum aliquis dicat. Nam ille dum ſtrenuè præliatur, & fortiter ſeſe defendit, captus fuit. Ante id tempus ita ſe geſsit Carolus, vt è ſuis conſiliis laudem & emolumentum ferret. Prima autem hæc eſt calamitas, in quam ſua quadam obſtinatione incidit. Dici enim non poteſt, quantum hac vna re vulnus acceperit. Nam ex amicis, quatuor Principes, qui rebus ſecundis ad eius amicitiâm acceſſerant: ad motum fortunæ ſe quoq; mouerunt. Comes Romontius, mercatori cuidam Heluetio, quum per ipſius ditionem iter faceret, ademerat currũ onuſtum pellibus ouium. Ea fuit belli cauſa. Quòd niſi Carolum Deus planè deſtituiſſet, nõ eſt credibile, illum pro re tam exigua bellum ſuſceptuum fuiſſe: pręſertim, cùm & Heluetii amplas proponerent conditiones, & propter ipſorũ agri tenuitatem, nulla vel vtilitas magna, vel gloria poſſet ex eo bello ſperari. Nec enim tam celebre tum erat ipſorum nomen, nec illæ facultates, quæ hodierno die. Qui primò fuerunt ad eum de pace miſsi legati & deprecatores, inter alia demõſtrabant, tantam eſſe ipſorũ inopiam, vt calcaria & e-

quorum

querum frena per ipsius exercitum, pluris debe-rent æstimari, quàm omnis ea pecunia, quæ ex ipsorum agris cogi posset. Hoc mihi recitauit, qui Princeps fuerat eius legationis. Rex, qui multos habebat exploratores, à me ferè magna ex parte dimissos, certior factus de aduerso prælio, magnopere fuit exhilaratus, & hoc vnum grauiter modò ferebat, quòd non maior esset edita strages. Morabatur autem Lugduni, vt & in ea propinquitate crebriores acciperet nuncios, & vt Caroli cõsiliis occurreret. Magnopere enim metuebat, ne vi & armis ille sibi Heluetios adiungeret. Sabaudiam enim Carolus habebat sibi fauentẽ: Mediolani Dux fœdere coniunctus erat, & Renatus Siciliæ Rex, cogitabat eum instituere hæredem. Itaq; si fortuna cõprobasset eius cõsilia, quicquid interiacet agri, inde ab oceano Germanico vsque ad mare mediterraneũ, id omne tenuisset: & occupata Sabaudia cum Lotharingia & Massiliensi prouincia, nostri bellum ei facere, nisi maritimũ non potuissent. Verùm vbi infeliciter dimicauit, ad Regem vndiq; veniunt legati, à sorore etiam ipsius, Sabaudiæ domina, & auũculo Siciliæ Rege. Sed vix ęgrè illos audiebat, & ad Carolum ire iussit. Ipse intereà Germanos diligenter sollicitabat, & obsessis vndiq; viis, vtebatur mendicis, & id genus hominibus, internunciis. Germani ferociter respondebant, nisi Carolo bellum inferat, se

rat, se pacem cum eo facere, ac ipsum decreuisse oppugnare. Quocirca valde sollicitus erat, ne tandem cogeretur hostem se profiteri, multò magis etiam, ne quos emiserat exploratores, interciperentur. Nunc videamus, quæ fuerit prælium illud secuta rerum conuersio, & quemadmodùm prudenter omnia sua Rex instituerit. Hæc enim aliis conferent, qui per ætatem temerè multa sæpe faciunt, & rerum exitus non præuident: in eo sanè multùm vituperandi, quòd illos, quorum consilia sequi debent, aspernantur. Statim, accepto detrimento, Carolus Contęum mittit ad Regem, cum mandatis admodū demissis, omnino præter morem suum & naturam. Orat, vt seruet inducias. Quòd ad collocutionem, vt constitutum erat, nō venerit, excusat; & breui, quemcunq; locum Rex ad eam rem delegerit, se venturum esse pollicetur. Rex humanissimè excepto illo, facilè patitur hoc abs se impetrari. Iudicabat enim nōdum venisse tempus, vt secus faceret: neque nesciebat, quantum esset populi studium & voluntas erga Carolum: quò faciliùs putabat eum ex aliqua tempestate posse remergere & eluctari. Cōstituit ergo eius euentum belli expectare, neque partibus vllam præbere causam, inter se paciscendi. Habebatur quidem à Rege Contæus amicè, sed vitare tamen non potuit, quin carmina quædam audiret decantari passim, ad Heluetiorum laudem, &

infamiam

infamiam Caroli cōposita. Galeacius autem Mediolani Dux, quanquàm fœdere iunctus erat Carolo, valde tamen fuit eius calamitate recreatus. Cùm enim animaduerteret, esse multos per Italiam, qui rebus Caroli fauerent, metu adductus, amicitiam illius & fœdus ambiuerat. Accepto autem nuncio de clade illius, cōfestim legatum ad Regem mittit, ciuem Mediolanensem, hominem obscurum. Is per alium quendam me adit, & literas sui Principis reddit. Vt de postulatis illius cognoscerem, Rex iubet. Nam iratus erat illi, quòd se relicto, transisset ad Carolum, præsertim, quum essent affinitate coniuncti Legatus ad hunc modum locutus est: Ad Galeacium esse delatum, Regem in collocutionem venturū esse cum Carolo. Id multis de causis (in quibus tamen nihil erat ferè solidi) grauiter eum ferre. Quòd si Rex iureiurando confirmet, non se pacificaturū esse, centum aureorum millia pollicetur. Rex vbi cognouit à me quid vellet: accersito illo, & præter me nemine præsente: quæ tui sit aduētus, inquit, causa, Cominæus exposuit. Ad Galeaciū autem hæc velim referas, facilè me carere posse ipsius muneribus, & triplo maiorem pecuniæ summā me colligere quotannis, quàm ipse faciat: de pace vel induciis factur ū me esse pro iudicio meo & arbitratu: veruntamen, si meæ societatis repudiatę, & initi fœderis cum Carolo ipsum pœniteat, nō repugnare

pugnare me, quominùs ad priſtinum ſtatum reuertamur. Ille, gratiis actis, magnopere petit, vt fœdus ad eum modum, ſicut anteà pactum fuerat, pronuncietur: habere ſe plenã eius rei procurandæ poteſtatem. Rex aſſentitur, & à prandio publicè recitātur induciæ. Cumq; legatus in Inſubriam hoc ſtatim ſignificaſſet, Mediolani etiam fuerūt diuulgatæ. Primus hic eſt ſcopulus, in quē Carolus impegit, accepta clade, nēpe iactura potentiſsimi amici, qui nuper ante tres hebdomadas, ſplendida miſſa legatione, fœdus cum ipſo pactus fuerat. Renatus Siciliȩ Rex cogitabat eum inſtituere hȩredem, vt ſuprà diximus: eoq; nomine Caſtelgionium miſerat Carolus, vt Prouinciæ Maſsilienſis poſſeſsionē occuparet, & ad deuinciendum eius regionis proceres, dederat ei viginti aureorum millia. Verùm, vbi de pugna rumor increbruit, ȩgrè cum ſuis comitibus ille euaſit, & adempta fuit ei pecunia. Sabaudiæ Domina, quæ rebus Caroli ſummè fauebat, quum de clade audiſſet, Renatum hortabatur ad cōſtantiam, & acceptum detrimentum extenuabat. Vtebatur autem Prouincialibus quibuſdam internūciis, quibus interceptis, quod inter Renatū & Carolum clàm agebatur negocium, planè fuit detectū. Rex igitur confeſtim equitatū mittit ad fines Prouinciæ, & Renatum amanter ad colloquium euocat: niſi veniat, conſilium ſibi capturum eſſe dicebat.

Venit ille tandem Lugdunum, & à Rege fuit exceptus honorificentissimè. Aderam, cùm primò congrederētur. Ibi tum quidam ex Renati familiaribus, Ioannes Cossius Neapolitanus, vir honestus, & nobili genere natus, Prouinciæ præfectus, ad Regem: Mirum, inquit, videri tibi nō debet, Renatū auunculum tuum cogitasse aliquando, Carolum instituere hæredem: nos ipsius necessarii, huius consilii fuimus authores. Tu enim, qui nepos es è sorore, minùs amicè & liberaliter cum illo egisti: Barrēsem arcem & Andegauēsem, quę sunt ipsius, occupasti; nec vllam amoris aut beneuolentiæ significationē hactenus dedisti. Suasimus igitur illi, mentionem aliquam futuræ donationis iniiceret, vt eius rei fama ad te perlata, leniorem te nobis & placatiorem redderet. Hanc orationē Rex prudenter & benignè excepit. Verùm enim ille dixerat, & totius rei tractatio pendebat ab ipso. Paucis deinde pòst diebus, facta fuit compositio: & Renatus Carolo deserto, Regi totum se dabat, amplis ab eo muneribus cohonestatus, nō ipse modò, sed & eius familiares. Alterum istud est naufragiū, quod à prœlio Carolus fecit. Sabaudiæ quoq; domina, quę multis annis auerso animo fuerat à Rege fratre, Montagniū mittit, virū nobilē, qui me priùs interpellato, quamobrē illa fuisset hactenus alienior à Rege, demonstrat. Exitus orationis eò spectabat, vt illa, quanquàm

quàm non discederet apertè ab amicitia Caroli: videretur tamen Regis beneuolentiam affectare. Legatus ab eo responsum tulit satis commodum & amicum, me internuncio. Dum hæc geruntur, intereà multæ aliæ Germaniæ ciuitates, coniuratione facta, magnis animis bellum aduersus Carolum parant: ita quidem, vt qui plurimùm ei noceret, is maximè crederetur officium fecisse. Fugiente Carolo, Heluetii ingentem prædam fecerant, sicut suprà diximus: verùm, quantas consecuti essent opes, ignorabant. Tabernaculū quoddam illius, longè pulcherrimū & exquisitissimū, partitū fuit ab eis in multa frusta. Patinas argenteas nonnulli, cùm stanneas esse putarent, vilissimo precio vendebant. Adamātem ipsius, toto orbe celeberrimū, cui erāt appensi aliquot vniones, quidam, vbi reperisset, in pyxidem reposuit, mox sub currum abiecit: paulò pòst reuersus, sustulit, & Sacrifico cuidam vendidit aureo numo. Is deinde à sui oppidi Magistratu, cui miserat, accepit aureos duos. Breuiter, quicquid eximium ille habuit, in eorum manus totum peruenit, eàque primùm occasione, quæ sit vis auri, cœperunt cognoscere. Nam ad bellum educti, Regis impulsu & opera, magnas deinde consecuti sunt diuitias. Et qui veniebant ab ipsis ad Regem Legati, splendidis affecti fuerunt donis. Causam illi aliquam offensionis habebant in Regem,

quòd

quòd nõ se profiteretur hostem Carolo, sed largitionibus permulsi, remittebant iram. Tunc quoq; primùm cœpit Rex eis polliceri pẽsiones annuas; quas deinde persoluit. Et cùm altero prælio Carolũ illi posteà vicissent: pactus fuit eis dare quotannis, ad quadraginta aureorum millia. Eius pecuniæ dimidiam partem pẽdebat ciuitatibus: reliquum verò magistratibus priuatim, sic vt existimem, eos inde à primo prælio fuisse auctos à Rege decies centenis aureorum millibus. Carolus prælio victus, Losanę, quod est oppidum ad lacum Lemanum, restitit ęgrotus. nam ex mœrore morbum contraxit, & ab eo tempore videbatur multum pristini vigoris amisisse. Colligebat tamen vndiq; militem, & paucis in diebus magnas habuit coactas copias. Quicquid autem est eius rei, non vidi quidem ipse, verùm audiui, quum Tarentinus Princeps, frater Neapolitani Regis, cõmemoraret omnia Regi. Is ante annum venerat cum insigni comitatu ad Carolum, spe filiam eius in matrimonium ducendi. Carolus autem ducebat tempus, & spe tunc alebat Sabaudiæ Dominam, quasi ipsius filio daturus eam. Ille verò moram & tergiuersationẽ hanc grauiter ferens, misso nuncio, petebat à Rege, vt sibi per Galliam, sine periculo, ad parentem, à quo reuocatus esset, transire liceat. Rex liberaliter respondit, neq; dubitabat, quin & ille iam de Carolo minùs præclarè

clarè sentiret. Sed antequàm nuncius è Gallia reuerteretur: cōuenerant Germanorũ copiæ & auxilia, neq; procul à Carolo consederant. Tarentinus autem, qui superiori prælio interfuerat, secutus mandatum parētis, pridie quàm altera pugna committeretur, discessit. Obsidebat tum Carolus Moratum, quod est Comitis Romontii oppidum, in Bernatum finibus. Heluetii cum iis sociis, qui tum aderant, ad triginta circiter millia peditum, & quatuor millia equitum eò contendunt. Lotharingiæ Duci valde commodè accidit, quòd eius negocia curæ nobis essent. Rex enim & pecuniæ nonnihil suppeditabat, & magnũ equitatum illi attribuit, qui in Germaniam ipsum deducerent. Amiserat autem & Lotharingiam omnem & Vaudemontensem ditionē, & magnam partem agri Barrensis, & quod reliquum erat in eo, Rex occupabat, sic, vt planè esset exutus omni possessione. Sed & promiscua multitudo, ipsius imperio subiecti, & familiares etiam eius, vltrò militabant Carolo. Quò minor spes erat, ex istis aliquando fluctibus & vndis eluctandi. Deductus ad hunc modum, ope Regis, peruenit ad Heluetios, paulisper ante præliũ, exiguo comitatu. Nostri enim equites, vbi ad fines eũ deduxissent, domum redierunt. Ea profectio multùm ei profuit. Nam si aliam fuisset ingressus rationem, paucos erat habiturus amicos. Quo tempore in Heluetiorum

(margin: 1476.)

tiorum castra venit, iam erant expeditæ vtrinque acies. Totum enim triduum illi cōsederant prope Caroli castra, loco munito: & commisso prælio, statim primo concursu, hostem in fugam coniecerunt, sic vt nemo defendendi causa resisteret. E superiori pugna septem cataphractos tantùm desiderabat Carolus, eò quòd Heluetii nullū haberent equitatum. Nunc verò longè secus accidit. Nam ipsorum equites fugientem hostem acerrimè persequebantur. Tarentinus confirmabat Regi, Carolum habuisse ad vigintitria millia lectissimorum militum, præter calones, & eos, qui aliis operibus erant destinati. Numerauerat autem ille omnem exercitum, quādo pontem transiit, & instructissimum esse prædicabat. A prælio venit ad Regem Contæus, neque dissimulabat, Carolum ex eo conflictu desiderare ad octo millia, præter vulgus hominum. Quod reliquum erat temporis, consumptum fuit persequendo hoste. Noctis autem interuentu, redibant omnes in castra. Carolus ex fuga in Burgundiam se recepit, vt aliis comparatis copiis, bellum renouaret. Valde autem consternatus fuit ea clade, neque iam dubitabat de immutata voluntate & studio amicorum, præsertim, quòd sciret, quid iam illi, statim à priori pugna, quæ ante treis hebdomadas commissa fuerat, cœpissent agere. Sequutus igitur consilia quorundam, Sabaudiæ domi-

dominam, vel inuitam iubet in Burgundiam adduci cum altero filio. Nam maiorem natu, familiares aliò traduxerāt, & ii, quibus hoc ab illo fuit iniunctum, metu periculi cogebantur accelerare. Timebat autem, ne ad Regem illa transiret: Ea causa fuit, vt eam accerseret. Nam quòd Sabaudicam domum propugnasset: ideo se dicebat in hanc incidisse calamitatem. Vbi venisset illa: iubet in castellum Rouernum deduci, non procul à Diuione, quod est inferioris Burgundiæ potissimum oppidum. Custodias quidem illi ponebat: sed tamen omnibus patebat ad eam aditus, in primis autem Marchio Rethelēsis & Castelgionius, quos Carolus cupiebat in matrimonium ducere illius filias, ad ipsam ventitabant. Natu maior filius Philibertus, Cambericum, Sabaudiæ primarium oppidum abductus fuit. Quò cum & Geneuensis Episcopus venisset, è Sabaudiæ Ducum familia natus, homo planè deditus ocio & voluptatibus: Rex apud eum, & quendam equitem Rhodium, à quo totus ille pendebat, hoc perfecit, vt arcem Cambericēsem, & Mommelianam traderent in potestatem Philiberti, eiusq; fratris. Ipse intereà castellum quoddam aliud, in quo matris illorum, suæ sororis, erant ornamēta, seruabat in ipsorum vsus. Illa, cùm & occupari Carolum, nouo cogēdo exercitu, & imminutā eius videret apud suos authoritatē: cœpit inire consilia, quem-

admodùm ope Regis illinc eriperetur. Vetus illi cum Rege & diuturnum intercesſit odium, alioqui niſi ſumma neceſsitate & anguſtiis coacta, nõ erat ſe in illius poteſtatẽ datura. Mittit igitur Riuerolum Pedemontanum, virum nobilem. Hunc vbi quid vellet, ex me cognouiſſet, Rex accerſit, & collocutus, reſpondit: tametſi diſsideant, tamen in eo rerum ſtatu nõ ſe defuturum ſorori: Quòd ſi illa ſe ipſius fidei permittat, fore, vt eam eripiat, & ad ſe traducat: Eam rem ſe mandaturum eſſe Carolo Amboſio, Cãpaniæ præfecto, magna virtute viro. Certior facta de voluntate Regis, aſſenſit, ſub ea conditione, vt Rex liberos & arces ſibi reſtituat, ac ſine periculo & fraude domũ remittat, ſuamq; dignitatem tueatur. Id ſi faciat, pollicetur ſe deſertis aliis, pacem cum eo facturam, & fœdus perpetuum. Acceptis conditionibus vtrinque, Carolus Amboſius iter ingreſſus, & ſine maleficio profectus, feliciter negocium perficit, & illam vnà cum comitatu omni in proximam Galliæ partem, Regis imperio ſubiectã, adducit. Rex quum per alterum nuncium illi de periculo caueret: Lugduno diſceſſerat, vbi per ſex mẽſes commoratus fuit, vt Caroli conatus infringeret, ſeruatis tamen induciis. Nam hoc ipſo, dum ſineret eum progredi, & clam ſummittebat aduerſarios: magis eum oppugnabat, quàm ſi bellum apertè feciſſet. Alioquin ille, pro ſuo ingenio & natura, poſtha-

posthabitis rebus omnibus, in Regem iturus erat totis viribus, nec in eas, vt est credibile, calamitates incidisset. Lugduno Rex digressus, ad Ligerim contendit, & secundo flumine, vbi primùm nauigatur, Turonum proficiscitur: quo in loco de sorore accepit, ac lætus eam adduci iubet. Aduentanti obuiàm mittit ex nobilitate quamplurimos. Ipse quoque pro foribus & porta Plessii castelli, cõplexus illam: Gratissimus, inquit, est mihi tuus aduentus, Burgundiæ domina. Illa, quòd ex vultu statim iudicabat eum iocosè loqui, & facetè: Sum, inquit, Gallicana, modis omnibus parata gratificari tibi, & morẽ gerere. Vbi prolixè colloquuti essent, Rex mandat suis, vt ad amplissimam tractationem nihil reliquum facerent. Nouerant alter alterius ingenium. Rex cupiebat illam primo quoque tempore domum redire: sed & ipsa nihil aliud spectabat. Mihi fuit igitur iniunctum à Rege: primùm, vt pecuniã illi ad necessarios sumptus corrogarem. Deinde, vt fœderis & amicitiæ formulas notarem. Dehortabatur eam Rex ab iis, quorum anteà meminimus, matrimoniis: verùm illa per filias se excusabat, quæ non possent à sententia dimoueri. Octauo pòst die, sancito per iusiurãdum fœdere, discedit, & maximo cum equitatu, quem illi Rex attribuit, domum reducitur, omnibus, quę Rex occupauerat, recuperatis. Carolus, vt suprà demõstrauimus, fugiẽs,

in Burgundiam se receperat. Ibi per sex hebdomadas moratus, nouum parabat exercitũ, sed lentè tamen & remissè. Obstinatione autem quadam magis, quàm alia quauis de causa, erat propemodùm solitarius, vt posteà sum dicturus. Nam ad Gransonium re infeliciter gesta, contristatus, in ægritudinem incidit, quæ tanta fuit, vt aucta bile & calore naturali, cogeretur à vino abstinere, & vti pharmacis refrigerantibus. Ea verò tristitia sic deinde prorsus immutauit eius naturã, vt contraria essent adhibenda pharmaca, quibus pristinum calorem recuperaret. Barbã tunc alebat prolixam, sed consilio medici detonsa fuit omnis. Et, meo quidem iudicio, per eum morbũ decesit ei mentis plurimum & ingenii. Atque ad hunc modum vexantur omnes, qui morbis nullum inuenire possunt remedium: in primis autem Principes fastuosi & sublimes. Verùm in eo rerum statu, primum est, vt ad Deum cõfugiamus, & peccatis veniam precemur. Alterum est, vt ex amicis, cui plurimum tribuimus, nos patefaciamus totos: & animi vulnus, quo affligimur, denudemus. Nam ad reficiendum animi vires, nihil est efficacius. Huc etiam si labores, & corporis exercitia, & honestæ accedant occupationes: magnũ ea res momentum adfert. Vt enim aliquo modo affectus illi consumantur, oportet. Carolus autem longè diuersam rationẽ ingressus, in hac animi perturbatione

batione ſeſe abdebat, nec vllius amici leuabatur oratione vel conſilio. Nam quia durus erat, & ſupra modum aſper in ſuos: nemo quiſquam audebat interpellare, & ſinebāt eum viuere ſuo more, veriti, ne ſi aliter feciſſent: in malam partem acciperet. Intereà dum in Burgundia commoratur, multi ſimul in eum cōſpirant: deſerunt eum amici & ſocii: & apud ſuos, quod rebus aduerſis fieri ſolet, in contemptū venire cœpit, & per Lotharingiam aliquot iam oppida rurſus amiſit. Quumq; de illius aduerſitate fama percrebruiſſet: Lotharingiæ Dux, coactis, quas potuit, copiis, quoniam in propinquo pleraq; omnia, præter Pontemontium tenebat: venit ante Nanceium, in quo firmum erat præſidium militum, non vnius gentis aut linguæ: & in his trecenti Angli, quibus præerat Cohinus, tenui quidem familia, ſed excellenti virtute. Hi, tametſi non oppugnarentur admodùm: impatienter tamen longiorem morā ferebant. Et certè vehementer Carolus errabat, quòd opem illis non ferret. Nam vt ea loca tueretur, magis erat ex ipſius vſu: quàm vt Heluetios vlciſceretur, à quibus cladem, ſua quadam pertinacia & temeritate, acceperat. Sed quātumuis diligenter eum ſollicitarent obſeſsi, & auxilium implorarent: ipſe tamen nulla neceſſaria de cauſa diutiùs hęſit in Burgundia. Quòd ſi voluiſſet initio: poterat ſine cōtentione illis ſubuenire,

quum nullam adhuc haberet aduersarius coactam manum. Et defensa Lotharingia, per Lutzenburgum, inde à suis longinquioribus prouinciis, iter habebat in Burgũdiam expeditum. Itaq; si fuisset ea vi mentis, qua solebat, aliter ei prouidendum erat. Intereà dum obsessi expectant subsidiũ, Cohinus Anglorum Dux, tormẽto interficitur, maximo sanè cum detrimento Caroli. Nam vnus aliquando vir magnũ adfert ad salutem momentum. Neq; verò semper ad generis nobilitatem, sed ad virtutem potiùs & ingenii bonitatem respiciendum est. Q ud magis prædicari debet Ludouicus Rex, qui diligentissimè cauebat, ne suorum ducum, & excellentium virorum iacturam vllam faceret. Angli amisso duce, incipiũt de auxiliis desperare: verùm non satis agnoscebant, & quàm esset exigua Lotharingi potentia, & quàm magnas facultates haberet Carolus instaurandi exercitus. Longo iam tempore nulla gesserãt externa bella, quæ causa fuit, vt obsidionum nõ intelligerent rationem. Tandem in collocutionem veniũt cum oppidi præfecto, quem Carolus constituerat, minantur nisi cum hoste componat, se pacturos esse. Ille tametsi egregius alioqui vir, parum erat animosus, & ad preces conuersus, multa quæ ad suam sententiam facerent, demonstrabat. Quòd si masculè fuisset loquutus & audacter, vtiliùs, vt opinor, rem gessisset. Verùm credibile

est,

est,aliud fuisse Dei consilium.Impulsus igitur ab illis,deditionem facit,& biduo pòst Carolus cum mędiocri exercitu eò venit,& oppidum obsidione denuo cingit.Quòd si quorundã secutus consilia,præsidiis vicina loca muniisset: breui tẽpore Nanceiũ recuperasset,in quo parũ erat annonę,& facilè,ne qua importaretur,prohibuisset,& intereą suas copias recreasset.Verùm longè diuersam rationem suscepit. Dum ea durat obsidio,ex domesticis & familiaribus multi in eius perniciem moliebantur, & iam vndiq; fiebant in eum graues conspirationes.Campobachius autem in primis vitam illius petebat.Hunc ipse post mortem Nicolai Calabriæ Ducis, acceperat egenũ & exulem,&statim initio dabat ei quadraginta aureorum millia, quò per Italiam colligeret equitatũ, vt suprà docuimus, & tunc quidẽ primùm in itinere,conuertit se ad clandestina consilia,nec vnquàm ab eo conatu destitit.Et hoc ipso tempore, quum videret impeditissimas esse rationes illius,cum Lotharingo,& cum nonnullis ducibus, quos in Campania Rex habebat,consilia cõmunicabat,iisq; promittebat se curaturum,vt ea,quę sint ad oppugnationem necessaria,deessent. Nostris etiam hominibus pollicebatur,se vel interfecturũ esse illum,vel capturũ,eoq; nomine petebat viginti aureorũ millia,& ditionẽ aliquam in Galliis idoneã.Dum hęc gerũtur,nobiles aliquot

Lotha-

Lotharingi conabantur in oppidum ingredi.feliciter quidem alii:sed ex iis capti fuerunt nonnulli, è quorum numero fuit Prouincialis quidam Cifronius, quo tanquam internũcio & interprete vtebatur Campobachius ad Lotharingũ,in iis quæ cum ipso communicaret. Eum ilico suspendi iubet Carolus,affirmans, quòd simul atq; circumsessum est à Principe oppidũ aliquod,& tormentis oppugnatum:si quis tum in illud ingredi, & obsesis opem ferre studeat,hoc ei esse capitale.Hanc dicebat esse militiæ legem.Verùm ea nõ est apud nos vsitata, quanquàm alioqui nostra bella sunt grauiora Italicis & Hispanicis, quibus in regionibus ea lex locum habet.Illé,cùm se deploratum esse videt:nunciat Carolo,se quædam ei dictũrũ esse,quæ ad ipsius pertineant salutem. Eum sermonem nobiles aliquot deferũt: & tum forté aderat Campobachius, qui de Cifronii periculo certior factus, diligẽter obseruabat omnia, metuens ne proderetur.Carolus respondit,eum seruandi sui causa colloquiũ obducere,simul quid vellet,iubet sibi per alios nunciari.Hunc sermonem excipit Campobachius,& collaudat:solus enim cum scriba quodam aderat. Cifronius ait,se nemini,præterquàm ei soli dictũrum esse. Carolus in sentẽtia persistit.Inter eundum multos ille obtestatur, vt Principem permoueant : habere se quod ei dicat,graue quiddam & tanti momenti,vt

ti,vt nihil ſuprà. Ex iis, qui nouerant,multos ad miſericordiam flexit, & hi denuo interpellaturi Carolum,excludebãtur à Campobachio,qui pro foribus cubiculi verſabatur, & aditu prohibebat omneis,affirmans mandatum eſſe Principis, vt è medio tolleretur:ſimul tribunum militũ vrgebat, vt accelerarct ſupplicium.Itaq; ſuſpẽſus ille fuit, ſummo cum detrimento Caroli,qui ſi humanior fuiſſet,& dicentem placidè audiiſſet:haud dubiè ſe ſuaſq; prouincias omnes ſeruaſſet, præſertim, quum per Galliam multæ poſteà difficultates & incõmoda ſint exorta.Sed eſt credibile,Deo longè aliter viſum fuiſſe, poſteaquàm ille contra fidei & iuriſiurandi religionem,Conneſtablium in poteſtatem Regis tradidit, & literis iudiciũ inſtruxit in illius caput atq; fortunas omnes.Nam, etſi iuſtiſsimam habebat odii cauſam in illum:tamen,quòd data fide cepit,ac deinde vẽdidit,nulla prorſus ratione poteſt excuſari.Vendidit enim non tam vt Sanctoquintinũ recuperaret,& illius facultates acquireret,quàm,vt ne quod impedimentum à Rege ſibi inferretur,quominùs Nanceium occuparet. Niſi enim pactioni ſtaret, minabatur ei Rex per Legatos.Et ſicut apud Nanceium iniquè iuſsit necari Cifronium, repudiato colloquio:ſic etiam eodem ferè loco circumuẽtus fuit, & proditus ab eo cui plurimum tribuebat. Hæc autem omnia ſcribo,non quòd iudicium vllum

lum mihi sumam,(hoc enim soli Deo cõuenit)verùm,vt demõstrem, quantopere Principes oporteat esse alienos ab eiusmodi facinoribus, quale videmus à Carolo fuisse commissum,& vt ne prauis consiliis obtemperent. Nec enim rarò fit, vt ipsorum familiares ad huiusmodi res eos impellant,partim adulatione,partim metu ne offendãt: sed eiusmodi cõsiliariis nullum est genus hominũ perniciosius. Diximus,quẽadmodùm Deus constituit Campobachium, vt vlcisceretur Cõnestablii necem,eo ipso loco, & eadem planè ratione, qua Carolus fuerat vsus,imò crudelius etiã. Nam cum ille,à quo benignissimè fuerat exceptus, & senex,& omnium rerum egenus,& exul,& à quo innumeris erat affectus beneficiis, prodidit. Et principio,quum ad eam rem animũ adiecit,aperuit se Simoni Papiensi, medico: & reuersus ex Italia cum equitatu, constans in suscepta deliberatione, pollicebatur se traditurum esse Regi omnia,quæ Carolus per Lotharingiã cepisset: aut si Rex cum exercitu in illum iret,certo signo dato,cum suis copiis ad ipsum esse transiturũ. Deinde,se vel capturũ esse illum, vel interfecturum primo quoq; tempore, cùm esset lustraturus exercitum,qua quidem in re nõ facilè potuisset aberrare. Habebat enim hunc morem Carolus, vt simulatq; descendisset ex equo,cõmoraturus alicubi in castris,ademptis grauioribus armis,& le-

uiori

uiori equo vectus, cum paruo comitatu circuiret omnes copias,& rebus necessariis prouideret. Eã nactus occasionem, facilè poterat ille quod volebat perficere. Rex autem perfidiam hominis detestatus,& quòd induciæ erant, & quòd ignorabat, quamobrem ille suam operam, in re tam impia deferret, voluit omnino liberaliter agere, & per Contçum prolixè omnia Carolo significabat, neque dubito, quin ille diligenter & ex fide recitarit. Carolus autem aliorsum accipiens, dicebat, quòd si reuerà istud ageretur, Regẽ non sibi fuisse denunciaturum. Et istud quidem multò antè, quàm Nanceium ille veniret, accidit, tantaq; fuit ipsius obstinatio, vt arbitrer eum nihil vnquàm eius rei dixisse Cãpobachio. Nam ab eo tempore plus ei, quàm vnquàm aliàs, tribuebat. Obsidebatur Nanceiũ tẽpore hyberno cum paucis copiis & malè instructis,& plerisq; ægrotis. Ex primis ordinibus nõnulli conspirauerant in eũ, vt diximus: multi etiam indignabantur (quod rebus aduersis euenire solet) & reprehẽdebant eius omnia consilia: sed in eius caput & vitã, nemo præter Campobachium, moliebatur. Lotharingus intereà sollicitabat Heluetios pro auxiliis, vt prælio dimicaret. Ad eam rem prompta quidem erat illorum voluntas: & solùm restabat, vt pecunia conficeretur. Rex causam eius apud Heluetios magnopere per Legatos commendabat, & simul quadra-

draginta francorum millia suppeditabat. Campaniæ quoque Præfectus, habebat per ditionem Barrensem circiter octingentos cataphractos, & magnam manum sagittariorum. Itaque Lotharingus ad eum modum adiutus à Rege, magnas conduxit Germanorum copias, tam equitũ quàm peditum: adiunxit etiam se illi magna Gallorum nobilium manus. Qui per Campaniam erat Regis exercitus, nõ se quidem cõmouebat: sed euentum belli expectabat. Tandem Lotharingus cum insigni Germanorum comitatu, venit Sanctonicolaum, qui vicus à Nanceio duobus milliaribus abest. Erat id temporis in Gallia Lusitaniæ Rex, in nonum mensem. Cum eo Ludouicus Rex fœdus inierat aduersus Hispaniarum Regem, eum, qui hodie rerum potitur. Et Lusitanus quidem, spe consequendi auxilia venerat, quò bellum ex Cantabria vel Nauarra in Castiliã moueret. Tenebat enim loca quædam & arces in finibus: & arbitror feliciter eum fuisse belligeraturũ, si Rex ita vt aliquoties cõstituerat, eum adiuuasset. Cùm verò mutata Regis voluntate, per annum aut eò ampliùs frustrà sperasset: domi quoque res ipsius magnum accipiebant detrimentũ. Nam quo tempore in Galliam discessit: pleriq; omnes Lusitaniæ proceres rebus ipsius fauebant. Verùm vbi diutiùs abesset: languidiores facti, cum Alphonso & Isabela, qui nunc Hispanias obtinent, paciscebantur.

ſcebantur. Rex autem, quò minùs opem ei ferret, in excuſationem adduxit bellum Lotharingicum, ſeq; vereri dicebat, ne ſi Carolus hoſtem feliciter oppugnaret: tota belli moles in Galliã trãſferretur. Luſitanus igitur, vir bonus, quò faciliùs quod petebat conſequeretur: legationem ſibi ad Carolum cõſobrinum ſuſcepit, compoſitionis tentandæ cauſa. Nam contra plurimorum ſententiam, in Gallias abiuerat, ideóque pudebat eum redire domum, nulla re perfecta. Ingreſſus iter grauiſsima hyeme, venit ad Carolum ante Nanceium, & expoſitis, quæ acceperat à Rege mandatis, offendit in eo ſummam difficultatem. Cõmoratus ibi per biduum, parat abitionem. Carolus inſtabat, vt aliquandiu differret, & Pontemontii (quod à Nanceio quatuor milliaribus abeſt) ſubſiſteret, cumq; aditum ſeruaret. De Germanis enim, qui erant Sanctonicolai, iam intellexerat. Ille excuſans, dicebat, nec armis ad eam rem, nec copiis, nec vlla re neceſſaria ſe inſtructũ eſſe. Reuerſus igitur Lutetiã, quum diu reſtitiſſet ibi: cœpit malè ſuſpicari de Rege, quaſi inſidioſè ageret, & aduerſario ſuo Caſtiliæ Regi ſe cogitaret prodere. Mutatis ergo veſtibus, ne agnoſceretur, tribus tantùm comitatus, cõſtituit proficiſci Romam, & ibi monaſticum vitæ genus amplecti. In itinere comprehenſus fuit à Robineto Normanno. Rex eo nuncio valde fuit offenſus, & nõnihil eum puduit.

duit. Iubet igitur naues aliquot armari in Normannia, quæ domũ ipsum reducerent. Causa belli quod gerebat cum Hispano, hæc erat. Habebat è sorore Henrici Castiliæ Regis, vxore, neptem. Eam Isabela soror Henrici excludebat à successione & principatu Castiliç, & ex adulterio natam esse dicebat. Percrebruit enim fama, Henricum fuisse corpore malè affecto, sic vt liberos procreare non posset. Et quanquàm sub specie matrimonii nata erat ei filia: Castiliã tamen obtinuit Isabela cũ marito, Arragoniç & Siciliæ Rege. Hanc puellam neptem suam, Lusitanus cupiebat in matrimonium dare filio Ludouici Regis Carolo, qui nunc rerũ potitur, eaq; de causa venit ad Regẽ, & quum infecta re discederet, valde indoluit, nec multò pòst, quàm domũ redierat, è vita discessit. Diligẽter itaq; prouidere debẽt Principes, quos mittant legatos. Nam si illi, quos in Galliã priùs miserat, fœderis ineundi causa, fuissent homines prudẽtes ac circũspecti, diligẽtiùs explorassent de rebus nostris omnibus, antequàm Principẽ ipsum vt eam professionẽ susciperet, hortarentur. Cùm illud inter Regem & ipsos iniretur fœdus, aderam ipse mandato Regis, cum aliis nonnullis. Hanc narrationẽ licebat præterire, sed volui demonstrare, quod anteà non semel dixi: non debere Principes ipsos eiusmodi professiones obire, neq; se alterius potestati subiicere. Vix iter diei processe-

processerat Lusitanus,quum Lotharingus & Germanorum exercitus discederent Sanctonicolao, vt manus cum Carolo cōsererent. Eo autem ipso die venit eis obuiàm Campobachius, vt institutum perficeret, & cum octingentis cataphractis transiit ad eos, indignè ferens, quòd nihil atrocius in Carolum designasset. Qui Nanceii obsidebantur,ad deditionem spectabāt: sed certiores facti de Campobachii defectione,cœperunt sperare melius. Nam in fossam oppidi quidā se coniecit,ad eosq; penetrauit, & de Campobachio ac Germanorum auxiliis nunciabat. Aduētante hoste,Carolus,præter morem ferè, concilium indicit. Plurimorū hæc erat sententia,vt Pontemontium se reciperet cum exercitu, & quæ passim circa Nanceium tenebat oppida,præsidiis muniret: Germanos,importatis in oppidum cibariis, domum esse redituros: fore,vt Lotharingus pecunia destitutus, longo tempore non possit tantas denuo copias colligere: alimoniam autem omnem intra paucos menses cōsumptum iri:& oppidanos in maiori tum difficultate, & angustiis rerum omnium esse futuros,quàm priùs. Intereà tempus & ocium ei superesse,augendi exercitus. Vix enim quatuor habebat hominum millia in vniuersum,ex iisq; mille tantùm & ducenti erant ad prælium instructi & idonei, vt ex fide dignis accepi. Nō deerat ei pecunia. nam in arce Lutzen-

burgi habebat ad quadringẽta & quinquaginta aureorũ millia, quò faciliùs potuiſſet copias cõducere. Sed perturbauit eius mentẽ Deus, ac veluti tenebris circunfudit. Nam incitatus à nonnullis penè furioſis, & omnium deterrimũ ſecutus conſilium, decreuit periclitari fortunam, & dimicare cum exiguis, quas habebat, & malè inſtructis copiis: tametſi de viribus ac numero hoſtium, & de Regis exercitu, qui non procul aberat, diligenter eſſet præmonitus. Vbi Campobachius ad Lotharingum tranſiiſſet cum ſuis cohortibus: Germani denunciant ei, vt è caſtris excederet, propterea quòd proditorem nullum vellent apud ſe ferre. Coactus igitur, recepit ſe Condium, quod eſt caſtellum in propinquo, ſperans fore, vt Carolus profligatus & fugiens, in ſuas manus incideret. Decreuerat autem vel interficere illum, vel capere. poſtquàm id difficilius viſum eſt, neq; facultas perficiendi dabatur: conſtituit, commiſſo prælio, tranſire ſtatim ab eo ad hoſtem, vt ſubita illa & inexpectata defectione, totũ exercitũ vehementiùs perterrefaceret. Hoc etiam pollicitus erat, ſi profugeret ille, nõ eſſe incolumem euaſurum, eò quòd è ſuis familiaribus eſſet diſpoſiturus ad quatuordecim equites, homines maximè fidos. quorum alii, progredientibus ad pugnam Germanis, fugæ facerent initium: alii verò diligenter & intentè illum obſeruarent, ac fugientem interficerent.

rent. Ex iis,quibus hoc erat mandatum officii, treis equidem noui. His rebus procuratis, redit ad exercitum Caroli, quem deinde venientibus Germanis deseruit. Atq; hic videre licet,in quãtas angustias & periculum se coniecerit Carolus, dum recte consulentibus non obtemperat. Postea quàm propè & in conspectu constitissent ambo exercitus: Burgundiones, qui duobus antè prælijs victi,& pauci admodum erant,& male instructi,primo statim cõcursu fuerũt profligati. Quos 1477
fuga periculo non eripuit,ii vel capti fuerunt omnes,vel interempti. In his fuit etiam Carolus. Et quoniam ei prælio non interfui, quemadmodùm sit interfectus,non facilè dixerim: sed ab iis tamen audiui,qui viderunt eum ex equo deiici, & quòd capti essent,non poterant opem ferre. His quidem præsentibus,nõ fuit occisus: verùm superueniente posteà noua cohorte interemptus, & in magno cadauerum numero,cùm non agnosceretur,denudatus est. Torquem illius quẽdam, valde preciosum,& elegãter fabrefactũ,quem collo gestare solebat, & honorificè circunferre, vidi posteà Mediolani,quo in loco duobus aureis venditus fuit. Et hic quidem est exitus potentissimi Principis,quo maiorem ad vicinos Reges atque populos authoritatẽ nemo habuit. Qua potissimùm re Deũ in se vehementiùs cõcitarit: ignoro, nisi ꝙ omnẽ,qua fruebatur,felicitatem, à suo pen

dere putabat ingenio & virtute. Præditus erat ſanè multis eximiis dotibus: operam dabat, vt homines excellenti virtute familiares haberet: multis cupiebat benefacere: ſuorum negocia & controuerſias cognoſcebat ipſe, & liberaliter eos audiebat. Quandiu cum eo vixi, ingenio erat ſatis placido: poſteà verò crudelior euaſit. quę quidem res indubitatum erat ſignũ futuri occaſus. In cultu corporis & veſtium luxu, aliiſq; rebus omnibus propè nimius erat: legatis & externis hominibus magnũ deferebat honorem: cupidiſsimus erat gloriæ, eaq́; fuit pręcipua cauſa, cur bella ſuſciperet. Hoc enim ſpectabat in primis, vt ſicut priſci quidam heroes, celebraretur. Animi magnitudine & robore & audacia nulli cedebat. Neſcio equidẽ, illine Deus, an ipſius populo magis fuerit iratus. Interfectus enim ipſe fuit, vt diximus, temporis ferè pũcto, ſine vllo maiori cruciatu: ſed eius prouinciæ ab eo tempore, perpetuis bellis diuexantur, à quibus ob ciuiles inter ipſos factiones, non poſſunt expediri. Deinde, qui nunc eos propugnant ac tuentur, ſunt homines externi, nempe Germani, qui paulò antè fuerant hoſtes. Breuiter, à morte Caroli nullam experti ſunt firmam amicitiam: & ſi quis eorum intueatur actiones, videntur non minùs perturbata eſſe mente, quàm ipſe Carolus. Repudiatis enim optimis quibuſq; conſiliis, in ſuam ipſi perniciem moliũtur: & qui nunc

nunc est rerum status: videntur vix ægrè plagam hanc esse curaturi. Sic igitur sentio, Deum prout vult, affligere aliquam gentem: tribuere illis Principem, & accõmodare. Burgũdicus populus longè florẽtissimus fuit sub tribus ordine Principibus, optimis & prudẽtissimis viris, supra centum & viginti annos. Tandem verò Deus excitauit eis Carolum, qui continuis bellis, laboribus atq; sumptibus eos exercuit, defatigauit & exhausit, hyeme præsertim. Ante Nouesium autem factum fuit initium calamitatum, quæ deinde tribus aut quatuor aduersis præliis durarunt, donec interficeretur. Quo quidem tempore sic erat debilitatum ipsius omne robur atq; potentia, vt omnes, in quibus aut aliqua facultas erat, aut volũtas præclara: vel mortui essent, vel capti, vel grauiter afflicti. Vidi equidem, & cognitã habeo potissimam Europæ partem: sed florentiorẽ nullam noui prouinciam, quàm erãt hę Caroli ditiones, quo tempore in iis vixi. Et nũc ecce Deus tam insignem & potentem familiam, ac clarissimorum virorum domicilium, nostro orbe celeberrimum & honoratissimum, per centum & eò plures annos, breui temporis puncto, planè subuertit. Quum reliqui omnes circùm populi diuexarentur bellis, aliisq; incommodis: hæc sola domus felicissima semper fuit, ita quidẽ, vt externi multi Principes, ad eam, velut in opportunissimum portum, è fluctibus &

tempeſtate ſeſe reciperent. Ludouicus Rex adoleſcens, cùm à parente ſuo diſsideret: ad Philippum Caroli patrem ſeſe contulit, honorificè admodùm & amanter ab eo, per ſex annos habitus. Eduardi Angliæ Regis ambo fratres, Clarentius & Cloceſtrius, & è Lenclaſtriis multi, rebus aduerſis, opem & patrocinium ab hac domo petierunt. Breuiter, ingens fuit eius familiæ ſplendor & gloria. & nunc ecce miſerabiliter eſt afflicta, ſic, vt vicinis omnibus exemplo eſſe poſsit. Eſt nimirum Deus, à quo ſalus regnorum omnium, & incrementum, & occaſus, & initia dependent.

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber octauus.

REx nuper in Galliis inſtituerat curſores, qui per diſpoſitos equos, incredibili celeritate iter cõficerent. rem planè nouam & inuſitatam in Galliis, ante id tẽpus. Per eos ilico de fortuna Caroli cognoſcebat, & ſingulis penè momentis expectabat certiora de rebus omnibus. Ei, qui primus omnium aliquid memorabile attuliſſet,

attuliſſet,munus aliquod dabat,& priùs,quàm aliquid adferretur:dicebat ſe liberaliter ei,qui primus nnnciaſſet,daturũ.Per Bocagium & me certior factus fuit de prælio ad Moratum facto:& vtrunq; inſigni dono cohoneſtabat. Ludæus, qui foris cubabat extra Pleſsiũ caſtellum: de curſoris aduentu primus cognouit,& quòd honeſto loco erat apud Regem,obtinuit à curſore literas, quibus de prælio Nanceno ſignificabatur.Prima ſtatim luce,Regi dat eas literas. De morte Caroli nemo confirmabat:in hoc autẽ omnes conſentiebant,eum fugiſſe.Rex eo nuncio ſic fuit exhilaratus,vt nihil ſuprà.Hoc vnum modò verebatur,ꝙ ſi captus eſſet à Germanis,ne cum eis,data pecunia,paciſceretur:deinde,ne prorſus euaſiſſet,metuebat.Proxima deliberatio fuit,an ditiones illius eſſet occupaturus, in eaq; re minimã eſſe putabat difficultatem,pleriſq; omnibus,qui reſiſterẽt,per illa ſuperiora prælia,interfectis.Qui cum Rege erant,omnes dabant ſignificationẽ lætitiæ: ſed pleriq; videbantur ſibi vim ipſi facere, & vtcunq; diſsimularent,maluiſſent certè Caroli res meliori eſſe loco.Cuius quidem rei cauſa fortaſſe fuit,quòd Rex natura timidior erat,& idcirco verebantur, ne ſolutus omni metu,multa moueret domi atq; turbaret.Ex iis etiã qui aderãt,nonnulli vnà cũ Galliæ principibus & Carolo,ipſum oppugnauerant.Habita deliberatione, poſt peractũ

ſacrum, in cubiculo prandet, multis ad menſam pro ſua conſuetudine adhibitis. Inter prandendum loquebatur de rebus nouis. Hìc ego cum aliis nonnullis obſeruabam diligenter vultus eorum, qui prandebant: Sed ne vnus quidẽ hilariter ſumebat cibum. Mœroréne iſtud fecerint, an lætitia: non facilè dixerim. Pudore certè nullo faciebant. nam conſueuerant omnes cum eo prandere ſæpius. A prandio ſecedens aliquandiu, nõnullis, Caroli poſſeſſiones quaſdã, ſi mortuus eſſet, donabat. Ammirallium autem & me, cum amplis & neceſſariis mandatis dimiſit, vt eos, qui ſe vellent in ipſius clientelam atq; fidem dare, reciperemus: poteſtate nobis facta, vt quicunque inter eundum nobis occurrerent nuncii: eorum reſignaremus literas, quò de rebus omnibus certi aliquid cognoſceremus. Ingreſsi iter aſperrima hyeme, vix dimidii diei viam proceſsimus, cùm occurrit tabellarius. Acceptis ab eo literis, intelligimus Carolum inter alios repertum fuiſſe mortuum, & agnitum à quodam adoleſcente cubiculario, & medico Luſitano, per quem Campaniæ Præfectus certior factus, hoc ipſum Regi ſignificabat. Progreſsi contendimus ad Abbeuillæ ſuburbia. Per nos primùm iis locis reſciuerunt de illius morte. Oppidani iam cœperant paciſci cum Torcio, viro nobili, quem à multis annis magnopere diligebant. Qui præſidio relicti fuerant ibi à

Carolo:

Carolo: per internuncium à nobis præmissum, de cõpositione nobiscum agebant, & nostris pollicitationibus confisi, quadringẽtos cataphractos illinc remouerunt. Hanc opportunitatem conspicati ciues, Torcio patefaciunt vrbem, non absq; magno dispendio eorum, quos antè diximus, quibus, mandato Regis, & pecuniam, & annuam eramus polliciti pensionem. Sed earum rerum nihil acceperunt, propterea quòd per ipsos non erat facta deditio. Est autem Abbeuilla, ex his oppidis vnum, quæ Ludouici pater Philippo principi dederat, ea lege, vt si nulli extarent masculi hæredes, ad imperium Gallicum redirent. Non debet igitur videri mirum: si facilem nobis aditum præberent. Inde profecti Dorlanum, sollicitamus Atrebatum, Artesiæ primam vrbem, ac vetus Comitum Flandriæ patrimonium, cuius quidem regionis imperium, ad fœminas non minùs quàm ad mares defertur. Rauestenus & Cordæus, adiunctis aliquot primariis ciuibus, collocutioni nobis diem constituunt, in vicina quadam Abbatia. Mihi cum nonnullis aliis iniunctum fuit, vt actioni interessem. Et quia parum erat spei, confici posse negociũ: non ibat Ammirallius ipse. Nostra postulata hæc erant, vt vrbem nobis patefacerent: prouinciam illam omnem, morte Caroli, ad Regem pertinere: si recusent, periculum esse, ne cogantur: cæsum esse principem, &

pem & exercitum, tribus aduersis præliis delectum prope omnem. Illi contrà, per eius vrbis atque senatus præsidem demonstrant, quemadmodùm inde à Margaritha, quam Philippus, cognomento Fortis, in matrimonio habuit, iure successionis, Artesia omnis delata sit ad Caroli filiam hæredem. orant igitur, ne quas cum Carolo Rex fecisset inducias, violaret. Non fuerunt multa inter nos commutata verba: nec inopinatò nobis responsum istud oblatum fuit, & præcipua causa collocutionis hæc erat, vt per eam occasionem quosdam ad nostras partes traduceremus. Nec infeliciter quidem iste conatus cecidit. Reuersus ad Ammirallium: cognoui Regem aduentare, qui paulò pòst nos ingressus fuit iter, & literas huc illuc, tam suo, quàm alieno nomine scripserat, quibus euocabat certos homines, quorum opera sperabat se posse ditiones illas omneis in suam potestatem adducere. Magnam enim animo conceperat lætitiam, quòd aduersarios omnes videbat è medio sublatos esse. Connestablium, & Ducem Nemorensem, & alios nonnullos capite mulctauerat: Frater, Aquitaniæ Dux, è vita decesserat: Andegauensis familia omnis erat extincta: cuius postremi fuerunt Principes, Renatus Siciliæ Rex, Ioannes & Nicolaus Calabriæ Duces, eorumq; propinquus, Cenomanorũ & Prouinciç Comes. Horum omniũ facultates ad ipsum

erant

erant delatæ. Sed quó potentior erat Burgundica domus omnibus aliis, & quó grauiora bella gessit, Anglorum ope, in Galliis, per annos triginta duos: & quó maiores habebat ob propinquitatem occasiones diuexãdi Galliam: eó grandior etiam fuit & vberior Regis lætitia, oppresso Carolo, sic, vt vicinos circùm populos nihil iam magnopere formidaret. Pacem enim nuper fecerat cum Anglis, & eam studebat confirmare. Sed dum in hac securitate versatur: hoc solum ad integram felicitatem ei defuit, quòd non ex æquitate negocium gubernabat. Nam etsi Deus multis & claris indiciis ostenderet, grauiter & acerbè se velle Burgundicam domum affligere: non idcirco tamen est, vt aliquis dicat, Regem, ita vt oportet, in ea re progressum esse. In prouincias enim illas nihil habebat iuris: verùm amore & beneuolentia, perque connubium, aut iustum aliquem titulum, licebat eas adiũgere Galliis, & facillimè quidem, in ea consternatione, & propè omnium desperatione, rebus afflictissimis. Eam rationem si fuisset ingressus: firmam & diuturnam pacem in Galliã intulisset, & populum continuis bellis exinanitum, magnopere recreasset. Dum viueret adhuc Carolus: non semel mihi Rex commemorabat, post mortem illius, si vita superaret ipse, filium suum in matrimonium se daturum esse illius filiæ: & si propter teneriorem filii ætatem

ætatem illa recuſaret: ſe procuraturum tamen, vt è Galliæ principibus alicui nuberet: quò & hac ratione pacatam haberet omnem eam regionem, & illa, quæ putabat ad ſe pertinere, abſq; [illegible]ori vllo motu recuperaret. Hæc erat eius adhuc ſententia, die octauo priùs, quàm de morte Caroli allatum eſſet: verùm ab ea diſceſsit, & longè aliter conſtituit, quo tempore Ammiralliũ & me in Picardiam mittebat. Et quum nos deinde ſequeretur: deferebãtur ad eum crebri & iucundi nuncii. Nam arces duæ Conneſtablii, Hanium & Bohenium in eius poteſtatem ilico venerunt: Sanctoquintinum vltro deditionem fecit: de Perona nihil dubitabat: & de voluntate Cordæi ſpem certam habebat. Tonſorem quendam ſuum Oliuarium miſerat Gandauũ, & alios aliò, magna cum ſpe, ſed plerique non reſpondebant expectationi. Cùm propiùs ad Peronã veniſſet: ibam ei obuiàm. Præfectus oppidum mox patefecit: Per eum diem reſtitit ibi, & à prandio incidit in mentionẽ eius, quod Ammirallius & ego apud Atrebates egimus, neque ſatisfactum erat eius voluntati, & iudicabat nihil nos propemodùm effeciſſe. Incipit deinde commemorare, quemadmodùm tonſorem ſuum Oliuarium miſiſſet Gandauum, cuius opera & virtute ſit adepturus eam vrbem: idem ſe ſperare conſequi poſſe multis aliis locis, per eos, quos dimiſiſſet. Atque vt ſtimulum aliquem

quem adderet: Ludæum summisit, & quosdam alios, qui coram ipso, mecum super ea re disceptarent. Quanquàm verò meum non erat, eius opinionem impugnare: tamen respondi, me vereri, ne Oliuarius, & alii quos nominasset, in iis vrbibus non perficerent, quod vellent. Id autem ideò dicebam, quòd viderem, eum sententiam mutasse, de qua suprà diximus, & confisum secundiori fortuna, spem ingentem concepisse, omnia sine contentione occupandi. Cupiebat enim in primis Burgundicam domum delere totam, & eius imperii prouincias omnes in multos huc illuc partiri: simul eos nominabat, quibus Namurcum & Hannoniam, finitima Galliæ loca, daturus esset. Quantum ad maiores illas ditiones pertinet, Brabantiam & Hollandiam: constituit nonnullis Germaniæ principibus, vt eas acquirerent, auxiliari, quos à se putabat nō alienos, quorum deinde opera vti posset ad perficiendum ea, quæ moliebatur. His de rebus omnibus mecum non semel loquebatur, eò quòd hortatus eram, vt alteram rationem, de qua suprà dixi, susciperet: & voluit, vt causas, quamobrem id non faceret, quod suaseram, intelligerem: affirmans, hoc suum consilium esse longè vtilisimū Galliæ, quæ per eam familiam, propter ipsius potentiam, vehementer fuisset, multis nunc annis afflicta. Certè, si quis humana tantùm intueatur & ciuilia: graues erant

& magnæ,

& magnæ,quas adferebat,rationes. Ad æquitatē autem mihi respicienti, longè diuersum videtur, tametsi tanta erat in eo vis ingenii,vt magis prouidus & acutus nemo quisquam esset. Verùm in rebus tam arduis, Deus Principum & Regum voluntates gubernat,ita vt consilia sequantur accommodata iis, quas cogitant deinde perficere, actionibus. Nam si beneficio Dei perstitisset in ea sententia,quam ipsemet ante mortem Caroli iudicabat idoneam esse:non fuissent ea consecuta bella,quæ tum temporis orta,ne hodie quidem consopita sunt. Sed actiones nostræ pacē nullam diuturnâm merentur, qua fruituri eramus alioquin,& huc,tanquam ad fontem, referri debent calamitates nostræ,non autem ad incogitantiam Regis,qui sanè circumspectißimus omnium hominum erat. Hæc omnia paulò prolixiùs recito, ut demonstrem,super eiusmodi rebus diu multumq; & grauiter esse deliberandum,vt quod honestißimū est & æquißimum,amplectamur. Sed in primis interpellandus est Deus atq; rogandus, vt quod optimum est,nobis suggerat. Nam ab eo cūcta pēdent,vt & scripturæ testimoniis,& ipso rerum vsu doceri potest. Non hoc equidem ago, vt Regem incusem aut criminer,quasi minùs rectè fecerit:nam fortasse multi alii ipsius familiares in eadem cū illo erant sententia, quanquàm hoc certò scio,neque tum,nec vsquàm alibi super ea re di-

re disceptatum fuisse: Verùm ita res habet, vt qui scribunt historias, nõ respiciant ad laudẽ eorum, de quibus loquuntur, & multa sæpe, quæ nõ exactè norunt, prætereant. Et quantum ad me pertinet: nihil sum dicturus alienum à vero, nihil quod vel ipse non viderim, vel ab hominibus fide dignissimis acceperim, in eoq; nullam habebo rationem affectatæ laudationis. Certò enim cõstat, nullum esse principem tam prudentem, qui non erret & labatur aliquãdo, imò sæpenumero, si longior ei vita cõtingat, vt ex illorum actionibus ac consiliis, si verè perscriberentur omnia, facilè iudicari posset. Omnes profectò omnium temporum senatores ac viri præstantes, qui vel fuerunt aliquando, vel hodie sunt, errarunt, & sæpe errare possunt atq; labi. Testatur hoc experiẽtia quotidiana. Rex cùm prope Peronam in quodam vico substitisset: profecturus in oppidum, mãdabat mihi, vt ad Pictones & Britãniæ fines proficiscerer: simul hoc priuatim & secretò dicebat, quòd si Oliuarius apud Gandauos nihil perficeret: si Cordæus etiam ad se non transiret: tum se incendiis vastaturum esse Atrebates, omnemq; vicinum agrum, & ad Turones rediturum. Antequàm abirem, commendabam ei quosdam, qui meo impulsu & hortatu, ad ipsum transierant. Iis annuam pensionem pollicitus eram: & cùm ipsorum nomina accepisset à me notata, promissa præstitit.

Erat

Erat cum ipſo Iudæus, homo ſui priuati commodi valde ſtudioſus, & Regi multis in rebus non iniucundus. Ille ſic erat natura, vt ſicut temere ipſe alios fallebat: ita quoque leuiter perſuaſus, à multis ſæpe ludificaretur. Educatus fuerat cum Rege, à prima ſtatim adoleſcentia, & artes, quibus ei placeret, optimè callebat. Is abituro mihi ad Pictones, mãdato Regis, vt dixi: quid, inquit ſubridens, tu nunc diſcedis in hoc tempore, quo pulcherrimæ ſeſe offerunt occaſiones amplificandi tuas facultates? Deferuntur ad Regem quotidie varia negocia, in eiuſque manu eſt, quibus bene vult, & quos complectitur, temporis ferè momento locupletare: Quantum ad me pertinet: ſpero me futurum eſſe Flãdriæ præfectum, & totum me inaurabo. Magno cum riſu pronunciabat iſta: Verùm ego, quòd metuebam, ne à Rege manaſſent: nihil minùs auebam quàm ridere, & pro re pauca locutus, reſpondi, fore mihi longè gratiſsimum, ſi res bene ſuccederent: ſperare me, Regem mei futurum eſſe non immemorem. Paulò antè, quidam ex Hannonia nobilis ad me venerat, & de quibuſdam aliis, quos, vt ad Regem tranſirent, literis ſollicitaueram, certi aliquid attulit. Eſt mihi propinquus ille, & viuit adhuc, itaque nomen non proferam. Is inter alia paucis verbis indicabat rationes, quibus firmiſsima quæque loca Hannoniæ daret in regis poteſtatem. Abi-

tem. Abiturus hæc aperio Regi: Locutus cum eo, dicebat mihi, nec hunc nec alios, de quibus dixeram, esse idoneos. nec vllus erat, in quo non aliquid desideraret: ipsorumque pollicitationes iudicabat esse vanas, & ea quæ deferrent omnia, putabat se facilè posse & breui, citra ipsorum operam occupare. Ludæus tamē ipsius mandato, cum eo nobili collocutus, initio statim rogabat, ecquid muneris habiturus esset ab iis ciuitatibus, vt ipsorum causam Regi commendaret? Erant sanè diuersæ admodùm vtriusque rationes. Alter ex Hannonia venerat, vt amplificaretur: hic vero nō modo nihil promittebat: verùm etiam, quasi beneficium vltro præstaret, volebat remunerari. Aspernabatur tum eos Rex, verùm incidit posteà tempus, quo magnò redemisset ipsorum operam: & opinor diuinitus hoc etiam accidisse, vt ne ex animi voto omnia ei cederent, aut ne ditiones illas, quæ pertinent ad imperium Germanicū, occuparet. Quod ei duabus de causis licitum non erat: primùm, quòd ius nullum haberet: deinde, propter antiquum fœdus, pactum inter Cæsares atque Galliarum Reges. quod ipsum Rex videbatur non ignorare. Cùm enim Cameracum, & Quercetum in Hannonia, & quædam alia teneret: ex iis aliqua reddidit, & Cameracū, eò quòd esset imperii ciuitas, pristino iuri ac libertati restituit. Et quanquàm id temporis aberam, mis-

ſus ad Pictones,vt ſuprà dixi: tamen ab iis qui interfuerunt, omnia plenè cognoui. deinde, quòd vtriuſq; regionis morem atq; naturam ex æquo noueram:non erat mihi difficile, quid ageretur, & quis eſſet futurus euentus,intelligere. Oliuarius tonſor Regis, Gandauum profectus erat, vt diximus,cum literis & mãdatis ad Caroli filiam, vt priuatim ei loqueretur,eamq́ue ad partes Regis traduceret.In eo autem ſummam ſciebat eſſe difficultatem, nec etiam iſtud potiſsimùm agebat:verùm eò ſpectabat,vt Gãdaui, quam vrbem nouit ad ſeditiones propenſam eſſe,magnum aliquem motum excitaret,præſertim, cùm in ordinem eſſent redacti ſuperioribus annis, & exuti priuilegiis:à Philippo quidem Principe,belli tempore, quod cum eo geſſerunt : à Carolo autem, quum debellatis Leodienſibus , rediiſſet ad eos victor.Hæc non ignorabat Oliuarius,atque ideo in maiorem ſpem venit, & ſecretò multos interpellabat,pollicitus,effecturum ſe, vt à Rege priuilegia omnia recuperarent.Publicè verò nihil agebat,& hoc ſolum tentabat, ſi quid apud puellam poſſet anteà cõficere. Poſt aliquot verò dies, iubetur legationis cauſam exponere.Venit igitur ad conciliũ,ſplendidiùs aliquantò veſtitus,quàm pro ipſius conditione.Erant cum puella dux Cliuenſis,& Leodienſis Epiſcopus,& alii proceres, magno numero.Redditis puellæ literis,iuſſus eſt

exponere

exponere mādata. Refert sibi iniunctū esse, vt soli puellæ loqueretur. Illi contrà, & inusitatum hoc esse dicebant, & indecorū, eò quòd & adolescentula esset, & innupta. Cùm persisteret in sentētia: illi incipiunt minari, & velle cogere. Opinor, quo tempore literas in cōcilio reddidit, nondum præcogitasse illum, quid diceret. Ad hunc modum igitur discesit, non absque ludibrio. Plerique enim ridebant eum, & propter generis obscuritatem (nam originē habebat ex quodam vico, non procul à Gandauo) & ineptum sermonem. Certior autem factus, imminere sibi periculum, & fore, vt in flumen abiiceretur: profugit Tornacum. Quæ ciuitas, tametsi tum vtebatur libertate: valde tamen erat studiosa Regis, ad cuius imperium ita pertinet, vt quotannis ei sex frācorum millia persoluat. alioqui libertate sua fruitur, & omnis generis homines admittit. Ciues etiam & ecclesiastici ordinis viri, possesiones ac facultates suas habent per Hannoniam & Flandriam, vicinas regiones: Ideoq; per ea bella, quæ Philippus Burgundiæ Dux gesit cū Carolo septimo, Galliarū Rege, soliti erant ei dependere quotannis, ad decem francorū millia, eamq; pecuniæ summā, vidi quumetiam Carolo persoluerent. Sed in hoc tempore, quum Oliuarius eò venisset: immunitatē obtinebant. Atqui, non tam Oliuarius, quòd munus iniunctū suscepisset: quàm alii, quòd iniunxissent,

reprehendendi erant. Et quanquàm is fuit eius legationis exitus:tamen virtutem aliquam declarauit posteà. Videbat Tornacum esse finitimam vrbem vtrique populo:rebus gerendis & diuexandæ Flandriæ opportunam,modò præsidio aliquo teneretur equitum,quos in propinquo Rex continebat. Vt autem oppidani præsidium aliquod vltro reciperent: sciebat frustrà sperari, propterea quòd neutrius erant factionis. Nunciat igitur Oliuarius præfecto Sanctoquintini, vt suas cohortes equitum, & alias è vicinis locis, Tornacum adducat. Ii quum ad horam præscriptam eò venissent:offendunt Oliuarium,& cum eo circiter quadraginta viros,qui partim fauore,partim imperio & vi obiectum sepimentum amoliti,equitatum omnem intra portas admittunt. Eam rem non multitudo quidem ciuium : sed vrbis præfecti grauiter tulerunt, è quibus octenos Lutetiam misit: Post equites,alii quoque sunt ingressi , qui villas & ædificia multa vastabant incendiis, maiori ferè cum detrimento ciuium, quàm hostium. His iniuriis incitati Flandri, Gheldriæ ducem, è carcere, in quem à Carolo coniectus fuerat,eripiunt, & copiis præficiunt. Vbi Tornacum venissent : primo statim concursu in fugam coniecti fuerunt , multis interfectis , & ipso quoque Principe occiso, dum postremis laborantibus opem ferre conatur .Aliu s quispiam, maiori ingenio

nio prædictus, quàm Oliuarius, non erat fortaſſe rem tantam perfecturus. Apparet certè, Deum, in iſta quidem actione, perturbaſſe mentem Regis. Nam ſi maiori deliberatione fuiſſet vſus, & illam cupiditatem atque vindictæ ſtudiũ, quando Burgundicam domum voluit delere totam, depoſuiſſet: dubium non eſt, quin hodierno die, prouinciæ illæ omnes penderẽt ab imperio Gallico. Recuperata Perona, legati ad ipſum eò veniunt, à filia Caroli, omnes pariter, in quibus aliquid conſilii aut dignitatis erat, idque non admodùm prudenti ſane cõſilio, quòd tam frequentes ſimul venirent: Sed ita erant afflicti & conſternati calamitatibus, ac morte ſui Principis, vt quid potiſsimum agerent, aut inciperent, ignorarent. In iis legatis erat eius ditionis Cancellarius, Gulielmus Hugonetus, ſummæ vir authoritatis apud Carolum, & Imbercortus, quo non alium ex nobilitate noui, vel prudentiorem, vel maximis rebus tractandis magis idoneum. Antequàm publicè Rex audiret, ſollicitabat eos priuatim. Omnes demiſſè & reuerenter admodùm, pro ſe quiſque, ſeparatim reſponderunt, vt ſolent qui metuunt. Sed illi, quorum facultates atque poſſeſsiones longiùs aberant à Gallia, nolebant vllo pacto adſtringi, niſi de matrimonio Delphini & puellæ, cuius erant legati, Rex paciſceretur. Cancellarius etiam & Imbercortus, quia cupie-

bant retinere authoritatẽ, & quòd facultates habebant in finibus Galliæ: hic in Picardia, ille autem in Burgundia: dabant ſe Regi, & ab eius poſtulatis erant non alieni, ſuamq; operam ei pollicebantur: & ſi matrimonium perficeretur: quin ad ipſum planè tranſirent, non recuſabant. Ea ratio quanquàm optima erat: diſplicuit tamen Regi, qui & ægrè ferebat, quòd non è veſtigio ad ſe tranſiſſent: veruntamen, quia cogitabat eorum vti quacunq; opera: diſsimulabat. Cordæum, Atrebati præfectum, iampridem habebat ſuis rebus fauentem. Eius conſilium ſecutus, petebat à legatis, ut quò facilior eſſet ad compoſitionẽ via: traderent ſibi alteram Atrebati partem. Eſt enim vrbs bipartita, muro, & foſſa, & portis dirempta. Poſt multam diſceptationem, aſſentiuntur legati, in primis autem Cancellarius & Imbercortus, ac datis literis, Cordæum à fide & religione cuſtodiendæ urbis eximũt, & vt eã in poteſtatem Regis tradat, iubent. Libenter ille & cupidè imperata facit. Rex intromiſſus, ilico mandat extrui propugnacula & vallum, aduerſus alteram vrbis partem. Cordæus cum ſuis cohortibus & ſignis militaribus oppido excedit, & liberum erat vnicuique ſequi quaſcunque vellet partes. Ipſe, quoniam arbitrabatur ſe non ampliùs iam obſtrictum eſſe puellæ, propter acceptas ab eius legatis literas: conſtituit ſe totum Regi dare. Nam originem

ducebat

ducebat ex Bellouacis,& quoniam morte Caroli vrbes illæ omnes ad Somiam flumen,redibāt ad imperium Gallicū: putabat ſe, qui nomen & ortum ex iis locis haberet,ad Regem honeſtè poſſe tranſire.Hac igitur ratione factus eſt regius,abſq; crimine quidem,vt arbitror,niſi fortè nouo iureiurādo ſeſe puellæ deuinxerat.Alii aliter ſunt hoc illius factū interpretati:quantum ad me pertinet, nihil affirmo.Hoc ſolum habeo compertum,fuiſſe eum à Carolo perductum ad ſummam dignitatem & maximas opes.Nam & totius Picardiæ,& multorum oppidorum erat præfectus:& à morte Caroli,eandem apud Regē obtinuit adminiſtrationem.Rebus Atrebati cōfectis,Heſdinum Rex ilico circumſedit,& erat cū eo Cordæus, qui ante treis modò dies,eius arcis & oppidi pręfecturam geſſerat,& ſuorum militum præſidio tenebatur adhuc locus. Qui intus erant,præ ſe ferebant initio non velle mutare imperium, eò quòd religione & fide eſſent deuincti puellæ. Sed cùm per dies aliquot impetū ſuſtinuiſſent: in collocutionē cum Cordæo,ſub cuius imperio nuper fuerant, veniunt, ac deditionem paulò pòſt faciunt. Nam conſultò gerebantur omnia.Boloniā deinde Rex proficiſcitur,& ſimili planè ratione occupat,tametſi periculi plenum erat hoc inſtitutum, ſi modò præſidiū ullum in oppido fuiſſet. Dum ibi per quinque circiter dies in oppugnatione

commoratur: Atrebates incipiunt agnoſcere & videre periculum: nam vndique cincti erant hoſtibus. Vicinas igitur vrbes, Douacum & Inſulas, de auxiliis interpellant. Douaci erant aliquot equitum cohortes, & cum his Vergæus, nobili genere natus. Hi omnes euaſerant ex prælio Nanceno. Conſtituunt igitur Atrebatum proficiſci, coactis circiter trecentis equitibus, & ſexcentis peditibus. Douacenſes oppidani, ferociores id temporis, cogebant eos inuitos, meridiano tempore diſcedere, ſtulto planè conſilio. Nam omnis illa regio eſt planiſsima, & lõgè lateq; patet proſpectus, & eſt interuallum quinque milliarium. Quòd ſi de nocte fuiſſent profecti: perfeciſſent quod cogitabant. Qui Atrebati erant in præſidio, Ludæus & alii nonnulli, certiores facti de illorum aduentu, ſtatuunt obuiàm eis properare, & omnia potiùs periclitari, quàm vt ſinant eos in vrbem ingredi. Videbant enim, ſe non poſſe alioqui alteram oppidi partem, quam cuſtodiendam acceperant à Rege, tueri. Et licèt periculoſum eſſet ipſorum inceptum: ſtrenuè tamen & magna cum virtute hoſtem adoriuntur, & profligant, pleriſque omnibus aut interfectis, aut captis, in quibus fuit etiam Vergæus. Poſtridie, Rex illuc acceſsit, magnopere exhilaratus eo nuncio. Captiuos omneis in ſuam poteſtatem recipit, & ex peditum numero multos interfici iubet, vt aliis, qui cir-

qui circùm erant, terrorem atque metum inferret. Vergæum autem in carcere diu detinuit, qui tametsi arctißimè custodiretur & vinctus erat: adduci tamen non potuit, vt ei fidē daret, cumq; per annum & eò ampliùs in vinculis fuiſſet, vix tandem expugnatus precibus matris, morem gesſit, & prudenter quidem. Rex & amiſſas facultates ei reſtituit omneis, & quas ad ſe pertinere dicebat, conceſsit, & auxit annuis prouentibus, ad decem francorum millia, & munera multa publica donabat. Qui in eo prælio fuga euaſerant: in oppidū peruenerunt. Rex igitur tormentis, quorum vim maximam habebat, eos oppugnat, & quia milite carebant atque præſidiis: magnus eis timor incesſit. A Cordæo plærique oppidani erant non alieni: deinde, fieri non poterat, vt cùm vnam oppidi partem Rex teneret: altera ſeſe tueretur diutiùs. Faciunt igitur deditionem certis legibus, quæ parum tamen religioſè fuerunt ſeruatæ, Ludæi præſertim culpa. Plurimi enim ciues & alii honeſti homines, in ipſius conſpectu, ſupplicio fuerunt affecti, & Ludæus ipſe mihi confirmauit, ſe tum fuiſſe auctum viginti aureorum millibus. Oppidani prætereà mutuò Regi dabant ad ſexaginta aureorum millia. ſed opinor eam pecuniæ ſummam eis fuiſſe redditam, vt Cameracenſibus, qui quadraginta millia priùs dederant. Intereà dum Atrebatum obſidetur: filia Caroli

erat

erat Gandaui in poteſtate ciuium, magno certè ſuo cum detrimento, & Regis maximo commodo. Sic enim comparatũ eſt, vt quod vni prodeſt, alteri ferè noceat. Nam Gandauenſes, nunciata Caroli morte, inſolentiores facti, quòd extra periculum ſe poſitos eſſe credebãt: ſeditioſè & proteruè multa deſignabant, ſenatoribus præcipuis, numero vigintiſex, interfectis. Eius rei cauſam hanc adferebant, quòd pridie capitis pœna mulctaſſent quendam plebeium, ac licèt eam pœnam ille meritus eſſet: dicebant tamen eius rei poteſtatem ad ipſos minimè pertinere, extincto Carolo, per quem fuiſſent in eum ordinem aſciti. Ex neceſſariis quoque Caroli multos afficiebant ſupplicio, quorum nonnulli, me præſente, Carolum aliquando placauerant, ne, quod conſtituerat, eius vrbis bonam partem vaſtaret. Ab his ſuppliciis ad puellam tranſeũt, & cogunt, vt priuilegia, quæ & pater & auus Philippus ademerant, confirmaret. Ea priuilegia perpetuam ipſis materiam litis & contentionis præbent aduerſus Principẽ ſuum. Natura enim ſtudent ſuorum Principum vires infirmare, quos, dum paruuli ſunt, amant: grãdiores autem auerſantur. Mortuo Carolo, ſi motus omneis vitaſſent, & Reipub. ſalutem ſpectaſſent: præſidio militum haud dubiè muniiſſent Atrebatum, & fortaſſe Peronam. Sed ad turbas tantùm & rebellionem, animũ habebant intentum.

Verunta-

Veruntamen cùm obſideretur Atrebatum, venerunt ad Regem legati. Nam ex omni populo delecti fuerunt nonnulli, qui de ſumma Reipub. tractarent. Gandàuenſes tamen, qui puellam haberent in poteſtate, pro ſuo arbitratu omnia gerebant. Ii legati, inter alia commemorabant, ea quæ de compoſitione propoſuiſſent: à puella eſſe profecta, quæ in rebus omnibus decreuiſſet obtemperare conſilio & authoritati delectorum populi: Petebant igitur, vt à bello tam Burgundico, quàm Atrebatenſi abſtineret: vt ad certum diem indiceretur concilium, & de pacificatione ageret, atque vt intereà belli adminiſtratio omnis conſiſteret. Rex, quoniã & ſe perueniſſe putabat, quò volebat, & milites omnes atq; duces non ignorabat vel occiſos eſſe, vel grauiter afflictos: & quia multi puellam deſeruerãt, in primis autem Cordæus, quod ſummi erat momenti: (Nam huius opera paucis diebus plus profecit, quàm alioqui longo tempore potuiſſet vi armorũ) His inquam de cauſis, legatorum poſtulata leuiter æſtimabat. Deinde, ſi Gandauenſes principatum & adminiſtrationem obtinerent: non dubitabat, quin reliquos omnes perturbaturi eſſent, quò minùs rectè & feliciter bellum gererent. Nam homines virtute aliqua præditos, & qui apud principem, honeſtum obtinuiſſent locum, non modò non adhibebant illi ſuis conſiliis: verumetiam acerbè perſe-

perſequebantur. Burgundiones autem in primis, eò quòd in honore fuiſſent apud Carolum atq; Philippum, oderant infeſtiſsimè. Ad hæc, ſciebat quo eſſent ingenio, & quemadmodùm cuperent ſingulis temporibus principum ſuorum potentiam debilitari, modò ne detrimentum aliquod, aut incommodum ipſi acciperent. Conſtituit igitur alere ſeditionem, & ipſos, vt tumultuoſè omnia facerẽt, impellere. Nam erant imperiti rerum plerique omnes, nec vllum habebant vſum, præſertim in negociis tam arduis, quum ipſo interim nihil eſſet acutum magis & prouidum. Dixerant legati, vt ſuprà docuimus, puellam velle morem gerere conſiliis, & ſtare voluntati delectorum. Eum ſermonem Rex, veluti fundamentum aliquod ſibi ſumpſit actionis, affirmans, non rectè ipſos, quæ vel puellæ mens eſſet, vel eorum, à quibus illa penderet, accepiſſe: Certò ſibi conſtare, illam ex arbitrio paucisſimorũ quorundam eſſe facturam omnia, qui pacis minimè ſint cupidi, & fore, vt hanc ipſorum orationem, illa non habeat ratam. His auditis, legati, vt homines parum exercitati, ſubitò reſpondent: conſtare ipſis eorum, quæ dixiſſent, rationẽ, & ſi res ita poſtulet, exhibituros quæ accepiſſent à ſuis, mandata. Huic obiicitur, proferri poſſe literas, quæ confirment, puellam omnia ſua commiſiſſe quatuor duntaxat hominibus, quorum ſequi velit authoritatem.

ritatem. Quum illi in sententia persisterent: Rex monstrari literas iubet, quas Cancellarius & Imbercortus attulerant, quo tempore apud ipsum Peronæ fuerunt. Eæ literæ scriptæ erant, partim à puella, partim ab eius nouerca, Eduardi Anglię Regis sorore, partim à Rauesteno: sed exierant nomine & mandato puellæ, & quò maior esset earum vis atque fides: triplici erant scriptura notatæ. Earum hæc erat sententia: primùm, vt iis, quæ Cancellarius & Imbercortus dicturi essent, Rex fidem haberet: deinde, hanc suam esse mentem, vt negociorum administrationem omnem, vellet esse penes nouercã suam, & Rauestenum, & Cancellarium, & Imbercortum. ideóque petebat à Rege, vt per eos quatuor tantùm, ageret secum de rebus omnibus. His literis inspectis, valde fuerunt illi commoti, & vehementer offensi, eamque indignationem nostri etiam idoneis vocibus augebant. Tandem fit eis potestas literarum, ac nihil prætereà cum ipsis actum fuit. Neque verò ipsi multùm de eo solliciti erant, & ad res nouas tantùm spectabant, nec qui futurus esset exitus, præuidebant. Vrbis Atrebati iacturam & amisionem debebant potiùs deplorare: sed quantum accepissent vulnus, ob imperitiam & rerum nouandarum studiũ non sentiebant. Gandauum igitur redeunt, vbi cum puella tunc erat Dux Cliuensis, eius propinquus, ætate grauis,

qui &

qui & in ea familia fuerat educatus, & pēsionem annuam habebat, sex aureorum millia, & frequenter ibi versabatur, honoris & officii causa. Per id verò temporis ibi hærebat, spe matrimonii. Cupiebat enim in primis puellam nubere filio suo: & si mores illius placuissent, facilè, vt opinor, impetrasset: verùm erat domesticè notus, ac fieri potest, vt ea quoq; res impedimentum aliquod attulerit. Præter hunc aderat etiam Leodiensis Episcopus, è familia Borboniorũ, & alii complures. Indicto igitur concilio, cui puella præsidebat, legati quid egissent, exponunt: & illud in primis, quod ad ipsorum institutũ pertinebat, quemadmodùm inter ipsos & Regem, magna fuisset & acris, de volũtate puellæ disceptatio: & quid tandem accepissent ab eo respõsi. Eo sermone offensa puella, quum existimaret literas non fuisse exhibitas: constanter negat. Ibi statim ex ipsis quidam è sinu profert eas literas, & palàm in cõspectu omniũ dat puellæ. Quo sanè facto, quàm esset illiberali ingenio, clarè docebat, nempe qui modestissimam virginem ad eum modum pudefaceret. Nam etiamsi quid illa peccarat: ad ipsum tamen castigandi partes non pertinebãt. Quantus autem fuerit puellæ pudor, facilè quiuis intelligat. Diuersum enim apud omneis dixerat, & ii, quorũ facta fuit in literis mentio, Rauestenus & nouerca, & Cancellarius, & Imbercortus aderant.

Cliuensi

Cliuensi & aliis nonnullis iniecta fuerat aliqua spes matrimonii: Hi singuli magnopere fuerunt offensi,& tūc primùm graues ortæ sunt inter eos dissensiones. Cliuensis putauerat imbercortū suis rebus fauere:cognitis autem his literis, ac re desperata:quòd se ludificatum esse videbat, odium in illum concepit. Sed & Leodiensis Episcopus, propter superiora bella minùs amabat eum. Connestablii verò filius,Sāctopauli Comes,& ipsum & Cancellarium,eò quòd parentem suum Peronæ tradidissent in potestatem Regis:oderat infestissimè: deinde, Gandauenses erant inimico in ipsos animo,nulla de causa,nisi quòd apud Carolum in summo fuissent honore. Nocte igitur illa, quæ concilium hoc est insecuta,capti sunt ambo, & licèt præmoniti fuissent: periculum tamen vitare non poterant,quod aliis multis sæpe accidit. Vt autem caperentur:opinor aduersariorum impulsu aliqua ex parte factum fuisse. Gandauenses,obseruata aliqua iuris formula,prȩter morem suum,è senatu nonnullos deligunt, qui de causa cognoscant. Et primùm quidem interrogantur, cur Atrebatum Regi per Cordæum tradidissent? Ei quæstioni non multùm inhærebant. Nam neq; mouebat eos debilitata potentia puellæ,neq; detrimenti magnitudinem intelligebant. Postposita igitur ea quæstione,duo potissimùm obiiciebant: primùm, quòd in quadam controuersia & lite, sententia

ſententia ſecundum ipſos & Rempub.lata,pecu niam accepiſſent. Ad hoc illi prudenter reſpondebant,ſe iudicaſſe in ea lite ſecundū ipſos,quòd æquitate & iure vincerent: non ſe proſtituiſſe iudicium,nec vllum affectaſſe munus: oblatum verò non recuſaſſe.Alterū crimen erat,eique potiſſimùm inſiſtebant: Ipſos & præſente Carolo, & per eius abſentiam multa feciſſe aduerſum ciuitatis priuilegia:quod apud eos ſanctiſsimo iure ſit capitale. Hæc ſanè criminatio nulla nitebatur ratione.Nam neque ciues erant illi,nec ipſorum ſubiecti imperio,et ſi qua vel Carolus,vel eius pater ademerant eis priuilegia,pactionibus illud factum erat,poſt diuturna bella. Sed quantumuis illi ſe purgarent:tamen, duabus poſtremis de cauſis,damnati ſunt capitis. Hac tam crudeli ſententia perterriti,quod vnicum ſupererat remedium: prouocant ad Regem & ſenatum Pariſienſem,vt ea interpoſita mora,per amicos & neceſſarios eriperentur periculo. Dum captiui detinerentur: ſubiecti fuerunt quæſtioni & tormentis, ac intra ſextum diem de capite ipſorum fuit pronunciatum, & nulla ratione habita prouocationis, tres tantùm horæ fuerunt eis conceſſæ, intra quas de ſuis rebus ac ſalute cogitarent. poſteà deducuntur ad ſupplicium.Filia Caroli certior facta,ſenatum adit, & propemodùm ſupplex deprecatur mortem.Quum nihil proficeret:venit in forum,

vbi mul-

vbi multitudo erat omnis in armis,& vt miserabilior esset: cultu corporis admodùm neglecto, summum testabatur dolorem. Lachrymans igitur,passis crinibus, magnopere sollicitabat populum,vt illos sibi donaret.E ciuibus multi eò inclinabant,alii contrà,sic vt ad contentionẽ res atq; præsentem pugnam spectaret.Eorum autem,qui supplicium volebant,maior erat numerus.Ii sublato clamore,carnifici mandabant, vt acceleraret. Desperata igitur salute, tristis & afflicta, propter iacturam summorum virorum,domum redit.His rebus perfectis,Gandauenses Rauestenum & nouercam,eò quòd in iis erãt notati literis,quarum suprà meminimus:à puella submouent,& authoritatem omnem in illam sibi sumunt. quò miserior erat eius conditio, tum propter amissas vrbes,tum quòd in ipsorum esset potestate. Videre autem licet in ipsorum actionibus insignem stoliditatem cum malitia coniunctam. Nam qui magistratum apud ipsos gerunt,& authoritatem habent:plerunque sunt opifices,ac homines plebeii,earum rerum omnium,quę pertinẽt ad Reipublicæ gubernationem,imperiti. Malitia duabus in rebus potissimùm consistit:primùm,quòd suos Principes cupiunt esse quàm maximè infirmos & tenues:alterum,quòd simul atque facinus aliquod admiserunt,ac se inferiores vident: artem optimè tenent,deprecandi culpam,veniamq;

petendi, in eoque nec sumptui parcunt vlli, nec labori.& quibus vti debeant intercessoribus, omnium hominum optimè norunt. Intereà dum Rex in Picardiæ finibus feliciter rem gerit: alter ipsius exercitus,in Burgundiam quoque bellum infert. Delectibus agēdis præerat Auraicæ Princeps, qui tametsi è superiori Burgundia genus duceret, tamen ab amicitia Caroli iam secundò discesit,& quoniam in vtraque Burgundia plurimùm valebat & facultatibus amplissimis, & gratia & clientelis:peropportunè Rex illius vtebatur opera. Summæ autem belli præfectus erat Cranius, qui præmisso Auraicæ Principe, per ipsius industriam & gratiam,non modò Diuionē, iis locis firmissimam vrbem:sed alia quoque inferioris Burgundiæ omnia, & superioris nonnulla oppida deditione cepit: verùm Auxona, & alia quædam castella strenuè sese tuebantur. Auraico magnæ fuerunt propositæ conditiones,& amplissimi honores designati. Mouerat ei litem auunculus de possessionibus aliquot & bonis,eaq; controuersia fuit ad Carolum introducta, qui conuocato concilio nobilium & doctorum hominum, aduersus ipsum pronunciauit. Ea re commotus, transiit ad Regē,qui inter alia promittebat ei restitutionem eorum,quæ sibi per iudicium erepta esse dicebat. Sed Cranius, Regis legatus, eorum bonorum nactus possesionē, tametsi crebrò interpella-

terpellaretur, etiam à Rege, tamen recusabat ea reddere, neq; fore putabat, vt Auraicus omnem illam prouinciam ad defectionem & rebellionem aliquando permoueret. Gandauẽses, cùm ad eum modũ, vt diximus, essent tumultuati, & puellam in potestate haberent: nouum constituunt magistratum, veteres loco submouent & proscribunt, in primis autem Burgundicæ domus necessarios, nulla prorsus meritorum habita ratione. Illos autem omnes, qui ex Burgundia genus ducerent, acerbissimè persequebantur: Et cùm Rex totus in hoc esset, vt è familia Caroli plerosq; ad se quacunq; ratione traduceret: illi suis moribus & ingratitudine, & asperitate hoc ipsum præcipuè agebant, vt libenter isti ad Regem transirent. Sed Gheldriæ Ducem in primis, qui mandato Caroli diu captiuus fuerat, eximũt è carcere, & iis copiis, quas vnà cum sociis aduersum Tornacenses educebant, præficiũt, & Tornaci suburbia vastãt incendiis, imperitè sanè & imprudenter. Quòd si Atrebatum maturè firmassent præsidio: rectè cùm sibi, tum toti prouinciæ cõsuluissent. Nam eo genere belli, quod gerebant, nullũ inferre poterant Regi detrimentum, qui pecuniam nullam iis locis, aut vectigal, aut tributũ imperabat. Gheldrus igitur, vbi Tornacum venit; ignem in suburbia cõiecit. Erant vrbis præsidio relicti circiter quadringenti cataphracti, qui discedentem hostem

 persecuti,

perſecuti,in fugam verterunt. Sed Gheldrus,magno vir animo,& ſingulari virtute, cõuerſo equo inuectus,vt viam ſuis expediret,interficitur cum multis. Filia Caroli dicitur, eo accepto nuncio valde fuiſſe exhilarata. Nã fama percrebruit,Gandauenſium hoc eſſe propoſitum & voluntatem, vt ei,niſi occubuiſſet, in matrimonium illam darent. Qui lecturi ſunt iſta, mirabuntur, non dubium eſt, quòd à morte Caroli, ad hunc vſq; locum, Anglorum mentionem nullam feci,& alienum eis videbitur,quòd illi Regem ita ſint paſsi occupare Boloniam, Atrebatum, Heſdinum,& alia loca munita, prorſus ad ipſorum fines, nec id modò, verumetiam obſidione cingere Sanctomarum. Cauſa nimirum eſt in promptu. Rex ingenii vi,multis partibus Eduardo præſtabat: quanquàm certè præclarus & hic erat Princeps, octo prælijs victor,quibus ipſe pedes interfuit omnibus. Verùm ea diuerſis temporibus facta fuerũt, neque magnam aliquam ipſius induſtriam requirebãt. Semel enim parta victoria, vtebatur deinde pace, donec nouum exoriretur bellum:& Angliæ conſuetudo fert, vt intra paucißimos dies, cõmiſſo prælio, de ſumma belli decernatur. Galliæ autem rationes longè erãt diuerſæ. Nam præter adminiſtrationem bellicam, oportebat Regem multis locis intentum habere animum, & quid vicini Principes molirentur, ſummo ſtudio cogno-

cognoſcere,& obſeruare. Sed in primis danda ei fuit opera, vt Angliæ Regi ſatisfaceret,& crebrę mittendæ legationes, & donis ac pollicitationibus tentanda res, vt ne noſtris ille negociis & occupationibus ſeſe immiſceret. Anglis enim omnibus eſt quædam animi incitatio & alacritas naturaliter innata, bellum in Galliam inferendi. Primùm, quòd illam ad ſe iure pertinere dicunt: deinde, propter ampliſsimam prædam. Maiores enim ipſorum multas obtinuerunt inſignes per Galliam victorias, & continuata poſſeſsione per trecentos ac quinquaginta annos, bonam & Aquitaniæ & Normanniæ partem tenuerunt. Et quãquàm à Carolo ſeptimo, Ludouici patre, profligati ſunt: tamen redierunt domum, onuſti ſpoliis opimis,& noſtris exuuiis amplificati, concepta ſpe certiſsima redeundi aliquando. Sed profectò vix ægrè tales erant noſtris temporibus habituri occaſiones. Ludouicus enim Rex nũquàm erat periclitaturus fortunam, nec eò deſcenſurus, vt prælio cum ipſis dimicaret, quod alicubi factũ fuit, infeliciter,& magno cum Galliæ detrimento: Verùm multò prudentiùs omnibus prouidiſſet rebus, vt videre licet ex eo, quod ſuprà commemorauimus de pacificato Eduardo. Et quoniam hanc illorum cupiditatem ac ardorem gerendi belli non ignorabat: hoc ſibi modis omnibus laborandum eſſe videbat, vt ipſos in amicitia contineret,

neret, eos præſertim, qui videbantur ad pacem magis inclinare,& oblata munera non eſſe recuſaturi. Penſionem igitur illam, quinquaginta aureorum millia, quotannis Londini, ad diem,& liberaliter perſoluit Eduardo,& in ipſius familiares diſtribui iuſsit ad ſedecim aureorum millia, & legatos illius, etiam ſi minùs iucunda nunciaſſent, omni humanitatis genere, & donis placatos dimittebat. Et quanquàm aliqui ſentiebāt hoc ab eo fieri, temporis extrahendi,& perficiendi belli cauſa, quod iis locis gerebat: tamen quæſtus & emolumēti magnitudine deliniti, diſsimulabant. Præter annuas enim penſiones dabat etiam intimis conſiliariis luculentiſsima dona,& is, de quo ſæpe diximus, Hauartus, accepit ab eo intra biennium, præter penſionem, ad vigintiquatuor aureorum millia. Et hi quidem omnes, accepta pecunia, regiis quæſtoribus dabant chirographa, quæ in ærario ponebantur. Vnus tantùm Haſtingius, Eduardo familiariſsimus, ægrè potuit adduci, vt penſionem à nobis acciperet, ac vix tandem ei perſuaſum à me fuit. Nam quo tempore cum Carolo verſabar: perfeci, vt ad eius amicitiam adductus, mille aureos pateretur ſibi ab eo dari quotannis. Id vbi Rex à me cognouit: mandat, vt eum ad ſe traducerem, oblata etiam maiori conditione. Regem verò ſic oderat, vt etiam à morte Caroli, rebus filiæ magnopere faueret,

ac Eduar-

ac Eduardum, vt illi contra Regem adesset, hortaretur. Cœpi igitur eũ sollicitare literis, & Rex pensionem ei designabat, duo aureorum millia quotannis, cùm à Carolo mille tantùm accepisset. Eam pecuniæ summam deferebat Petrus Claretus, vir nobilis & industrius, cui mandatũ à Rege fuit, vt tradita pecunia, chirographum postularet, quo demonstrari aliquando posset atque videri, quemadmodùm & summus Angliæ Regis cubicularius, & Cancellarius, & Ammirallius, & magister equitum, & alii multi proceres, pensionem à Galliarum Rege accepissent. Claretus diu multumque & familiariter cum eo Londini locutus, posteaquàm mandata exposuit: obtulit ei, quam acceperat pecuniam: simul chirographum sibi dari petit. Quod cùm ille recusasset facere: alter orat, vt saltem breuibus aliquot verbis Regi significaret, se pecuniam accepisse, ne Rex, qui suspicionibus indulgeat, putet à se fraudẽ aliquam esse commissam. Tum ille: Quod petis, inquit, æquum est quidem: sed tuus Princeps donum hoc vltrò mihi misit, nõ rogatus à me. Si vis vt capiã, opus est, vt in vestem ipse mihi imponas: testimonium autẽ à me nullum aut literas es habiturus. Vt enim illud de me iactetur, & chirographum meum inter rationes quæstorũ ærarii conspiciatur, minimè committam. Claretus, cùm aliud nõ posset, relicta illi pecunia, domum reuersus, quid

egisset, exponit. Rex ægrè tulit, quòd literas ab eo nullas obtinuisset: ipsum verò, qui recusasset dare, magni faciebat, eaq; fuit causa, cur ei deinde pensionem absque chirographo persolueret. Ad hunc modum tractabat Anglos: veruntamen filia Caroli, fidem Eduardi & auxilium implorabat, eò vsque, vt ille misso ad Regem legato, peteret vel pacem vel inducias cum ea fieri. Cōuocato enim concilio, illi qui præmium aut pensionem nullam habebant ex Galliis, hortabātur eum, ne puellam desereret, sed auxiliis omnibus iuuaret. Eadem fuit multitudinis & populi sententia, qui & ludificari se à nobis, & matrimonii spem nullā subesse dicebant: In collocutione prope Piccenium ita conuenisse, vt Ludouicus Eduardi filiam ad se reciperet intra annum, ac deinde suo filio, cùm tempus postularet, in matrimonium daret: iampridem venisse diem, nec vllam dari significationem seruandi promissi. Verùm, quātumuis acriter illi bellum suaderent: Eduardus tamen incitari non potuit. Nam & obesior erat, & ociū atq; delicias amabat, & laborem militarem vix ægrè sustinuisset, & annua pensio mitigabat eum, & quos in Galliam mittebat legatos, ii tam humaniter excipiebantur à Rege, omnis generis beneuolentia, vt ab eo alieni esse non possent, & cum eiusmodi mandatis ferè dimittebantur, vt suspicio nulla suboriretur, tempus à Rege captari & extrahi.

extrahi. Nam hoc ſemper addebatur, fore, vt Rex intra paucos dies in Angliam mittat legatos, homines idoneos, qui controuerſias omneis componant. Et cùm ad hunc modum eos dimiſiſſet: tribus circiter hebdomadis pòſt, aut ampliùs eò, mittebat rurſus ad illum, ac ſemper diuerſos à ſuperioribus, vt ſi quid illi promiſiſſent, quod ſeruatum non eſſet: hi facilem haberent excuſandi rationem, vt qui aliorum pollicitationes non poſſent neque deberent præſtare. Atque intereà tamen hi ſermonem omnem ita temperabant, vt Eduardus pateretur ſibi perſuaderi, neque rem nouam tentaret vllam. Matrimoniũ enim, de quo pactum erat, adeò vehementer cupiebat: vt hac potiſsimùm de cauſa, nõ audiret eos, qui bellum ab ipſo prætermitti dicebant, magno cum Angliȩ detrimento. Et quò contemptiùs nonnulli per Angliam de nuptiis illis loquebantur: eò magis ipſe metuebat, ne is rumor in Galliam delatus, impedimentum aliquod inferret. Quantum verò ad Ludouicum Regem pertinet: nunquàm erat aſſenſurus, eò quod Eduardi filia Delphinum ætate antecedebat. His artibus aliquot conſumptis menſibus: iam adminiſtrandi belli præterierant occaſiones. Niſi igitur ſpes illa matrimonii continuiſſet Eduardum: dubioprocul non erat paſſurus Regem ita progredi. Et ſi ſtatim initio puellam propugnaſſet: Rex, qui ſua noluiſſet in

periculum

periculum deuocari, non ſic erat Burgundicam domum debilitaturus. Hæc autem eò commemoro, vt quantæ ſint rerum humanarum viciſsitudines, demonſtrem: & vt illi, qui Reipub. gubernationi præſunt, habeāt quod intueantur. Nam etiā vt ingenio maximè præſtent: eiuſmodi tamen rerum notitia, non eſt ipſis futura inutilis. Quòd ſi filia Caroli voluiſſet nubere fratri vxoris Eduardi: magna fuiſſent ei ſubminiſtrata auxilia. Sed impar erat matrimonium, quòd ipſa omniū eſſet ſui tēporis locupletiſsima puella: ille verò tenuior, & opibus & generis nobilitatę. Variis autem de rebus inter ſe Ludouicus Rex & Eduardus agitabant, & ſi copias vellet coniungere Eduardus, ac partem aliquam ditionū Caroli occupare: non recuſabat Rex, quò minùs Flandriam liberè teneret. Ad hæc, promittebat ſe periculo ſuo traditurum ipſi eſſe quatuor potiſsimas Brabantiæ ciuitates, ac ſtipendia prębiturum ei, per menſes quatuor, in decem hominum millia, quò belli ſumptum eò faciliùs toleret: ſubminiſtraturum etiam tormenta & currus, & quicquid vſui eſſe poſsit, & intereà dum ipſe Flandriam oppugnet, ſe diuerſa parte bellum ipſis facturum eſſe. Eduardus ad ea reſpondit, Flandriæ & Brabantiæ vrbes, ob magnitudinem & firmitatem, habere difficilem oppugnationem: & vt captæ ſint, ægrè tamen poſſe defendi: & bellum iſtud, Anglis, pro-

pter mercaturam esse prorsus inutile & intolerabile. Verùm, si ex iis oppidis, quæ iam in Picardia Rex cepisset, nonnulla sibi tradat: missurum se copias auxilio. His actionibus extrahebatur tempus, atque intereà viribus puellę multùm decedebat in dies. Nam ex iis belli ducibus, qui à morte Caroli superstites erant, complures ad Regem transibant, in primis autē Cordæus, & cum eo multi alii, partim necessitate coacti, quòd facultates haberent in iis ipsis locis, quæ Rex iam occupauerat: partim spe & cupiditate augescendi. Liberaliter enim Rex tractabat eos, & iam paulatim magis atq; magis accendebantur in vrbibus factiones, Gandaui præsertim. Dum hæc geruntur: multus erat omnium sermo de puella. aut reperiendum ei maritum esse, cuius virtute & industria, quod reliquum habebat, tueretur: aut nubendum filio Regis, quò totum seruaret. Et hæc quidem ratio multis videbatur longè cōmodissima, etiam ipsi puellæ, ante mortē Imbercorti & Cancellarii. Nonnulli verò, quòd filius Regis adolescentulus admodùm erat, vix nouem annorum, dehortabantur: alii de Anglia, de Cliuensi alii loquebantur, alii Maximilianum Cæsaris Friderici filium prōferebant. Puella, quòd Regem, patefactis literis, authorem esse iudicabat necis Imbercorti & Cancellarii: oderat eum acerbiùs, præsertim, cùm & ipsa fuisset palàm eo nomine

pudefacta,

pudefacta,& intimis suis ac necessariis hominibus esset exuta per Gandauenses,quorum tanta fuit intemperantia,vt iis,quæ cum puella erant, fœminis,integrum non esset, vllas accipere literas,aut etiam loqui puellæ: nisi primùm indicassent. Leodiensium Episcopus, de quo non semel diximus,magnopere cupiebat matrimoniũ Gallicum perfici, & si filius Regis fuisset ætate maior: erat fortasis vtrique parti futurum non incommodum. Ille verò deposita spe,factus alienior,domum rediit. Suberat haud dubiè maxima difficultas in ea re, & opinor illos, qui procurationẽ eius cogitabant suscipere, parum fuisse laudis tandem habituros. Id cùm plerique deprehenderent,abstinebant ab omni actione:veruntamen coacto concilio deliberatum fuit. Ei cum cæteris intererat nobilis matrona, quæ facilè primum dignitatis locum apud puellam obtinebat, Halluinam vocant. Ea,cùm disceptaretur:nobis,inquit, opus est aliquo viro,non autem puero. Iam ea est ætate puella, vt liberos gignere posit, quod nobis,& toti prouinciæ maximè necessarium est. Ea vicit in concilio sententia, tametsi nonnullis videbatur esse locuta liberiùs. Alii verò commodè interpretati,dicebant eam de matrimonio solùm dixisse. Hoc vnum igitur restabat,vt idoneus inueniretur maritus. Opinor equidem, si modò Rex voluisset,eam libẽter fuisse nupturam Duci Ango-

ci Angolismensi. Gallicam enim affinitatem valde cupiebat. Sed aliter Deo visum fuit. cuius rei quæ sit causa, ne hodie quidem nobis constat, nisi quòd ex rebus anteactis videmus, per Austriacum illud connubium maxima grauissimaq; fuisse introducta bella, quibus & Brabantia & Flandria non fuissent diuexatæ, si quidem Angolismensis eam in matrimonio habuisset. Dum ita deliberatur: Cliuensis magnopere pro filio sollicitabat, verùm illius mores nec puella, nec ipsius necessarii probabant, vt suprà quoq; demonstrauimus. Cœptum est igitur cogitari de Maximiliano, nunc Romanorum rege. Nam huius patri, cum Carolo, eius rei mentio quædam aliquando intercesserat, & ipse literas habebat ad se missas à puella, iussu patris, & adamantem, quibus literis illa promittebat, se nuptiis illis, vt à parente suo constitutum erat, assentiri. Fridericus ergo Cæsar, Maximiliani pater, legatos ad eam mittit. Ii cùm Bruxellam venissent: iubentur expectare, donec nuncietur. Istud à Cliuensi profectũ erat, qui aduentum illorum grauiter ferebat, eoque spectabat, vt aliquam eis præberet occasionem offensionis, quò discederent. Verùm illi, tum ab aliis, tum à puellæ nouerca in primis, admonebãtur, vt eius, quód nunciatum esset, nulla ratione habita, pergerent, & Gandauum proficiscerẽtur: simul quomodò esset instituenda, cùm eò venissent,

ſent, actio, docentur, & firmo iubentur eſſe animo, quòd ipſorum rebus, non puella tantùm, ſed & ex ipſius familiaribus multi fauerẽt. Hoc conſilium illi ſecuti, veniunt Gandauum, inuitiſsimo Cliuenſi. Dictus eſt igitur dies, quo de ipſorum poſtulatis cognoſceretur. puella etiam, quomodò ſe gerere debeat, edocetur: ac primùm quidem, vt illos, vbi mandata expoſuiſſent, humaniter exciperet: deinde, vt diceret, ſe deliberatione habita, quid ſui propoſiti ſit & voluntatis, declaraturam. Intra hos veluti cancellos includebant eius orationem, nec vt longiùs egrederetur, permittebant, ipſa non diſſentiente. Vbi legati in concilium venerunt: redditis literis, exponũt, quemadmodùm inter Fridericum Cæſarem & Carolum de matrimonio conuenerit, ipſa puella non repugnante, quæ & literas & adamantem ad Maximilianum eius rei gratia miſiſſet. Rogant igitur nomine Cæſaris, vt & patris illa voluntati, & ſuæ promiſsioni ſatisfaciat. Literas etiam & adamantem proferũt, vt hac via certum aliquid ab ea velut extorquerẽt. Illa, non interpoſita deliberatione, ſtatim reſpõdit, & ſcriptas à ſe literas, & miſſum adamantem, iuſſu patris, & placere ſibi, quod tum promiſiſſet. Eum ſermonem magnis gratiarum actionibus exceperunt legati: Cliuenſis autem indigniſsimè illum ferebat, iratus etiã puellæ, quòd aliter, quàm conſtitutum anteà fuerat,

eſſet

eſſet locuta. Verùm ipſa reſpondit, ſibi non eſſe integrum,aliter facere,aut violare promiſſa. Ille igitur omni abiecta ſpe,cùm pleroſq; omnes puellæ ſententiam videret approbare: ſtatuit paucis pòſt diebus redire domum. Intereà Maximilianus Coloniam petit, quo in loco legati aliquot puellæ ad ipſum venerunt,& pecuniam, niſi fallor,ſubminiſtrabant. patrem enim habebat longè parciſsimum. Vbi eum octingentis circiter equitibus Gandauum veniſſet: rem obtinuit, & quia tenuior erat: non magnam habebat authoritatem,& potentiæ ac ſplendori Regis cõferri non poterat,eiuſque familiares & comitatus omnis,& lingua,& moribus,& inſtitutis, plurimùm à Burgundionibus differebant: Vixerant enim hi apud Principes longè florentiſsimos, in ſumma lautitia & elegantia: Germani verò ſunt aſperioris naturæ,nec eam obtinent, quam noſtrates, ciuilitatem. Quò magis opinor,ſingulari beneficio Dei factum eſſe,quòd Imperium Galliç non defertur ad fœminas,vt ne ſumma regni ſit penes aliquem externum Principem. Vix enim vlla eſt natio, quæ diu ferat peregrinum imperium. Galli certè non tuliſſent, & vbicunque populus eſt aliqua mediocri potentia,videmus eum ferè ab indigenis gubernari. Ante annos quadraginta,maximas in Galliis poſſeſsiones tenuerunt Angli: Hodierno autem die, præter Caletum, &

duo

duo quædam castella, quorum tuitio ipsis magnò constat, nihil habent, & temporis ferè puncto amiserunt omnia. Galli possederunt aliquando, & nostris etiam temporibus, per complures annos, Siciliam & Neapolim. His autem omnibus ita nunc sunt exuti: vt præter maiorum suorum sepulchra, nihil ibi reliquum habeant. Nam etiam vt Princeps aliquis externus bene rem gerat, & commodè gubernet: tamen quia moribus & ingenio differt: nec eam erga populum repræsentare potest beneuolentiam, acsi esset indigena: faciles oriuntur dissensionum occasiones. Itaq; fit, vt ille, quò principatum ad se delatum, suasque fortunas tueatur; aliunde militem & copias adducat, eorumque se præsidio muniat, qui beneficiis deinde singulariter ab eo, & honoribus aucti, magnam multitudinis inuidiam & odium in se concitant. Quocirca, qui externæ alicuius gentis imperium suscipit, nisi magna quadam & eximia sit præditus dexteritate: multis haud dubiè, & longè grauissimis implicabitur difficultatibus.

Philippi

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber nonus.

PErfecto eo matrimonio: res ipsorum nihilo meliùs habebant. Maximilianus enim, & per ætatem, & quòd externus erat, nec ad res magnas institutus esset, exiguum habebat vsum, eiusque familiares non erant ii, qui magni aliquid perficerent. Itaque in summis erant diffi cultatibus prouinciæ illæ omnes, hoc nomine in primis infelices, quòd externum Principem, cuius ope defenderentur, cogebantur accersere. Dum hæ nuptiæ fiunt: amissa fuit Artesia, & ad Regem magnæ quotidiè fiebant accessiones. Nati sunt Maximiliano liberi, Philippus, Margaritha, & Franciscus, qui Britanniæ Ducis nomen repræsentabat. Quarto demum anno decessit illius vxor è vita, dum ex equo delapsa, grauiter fuit affecta, & simul febri iactaretur. Incommodè sanè illud accidit populo. Nam erat egregia virtute mulier, & sui coniugis amantissima, & populo valde accepta, sic vt in maiori esset, quàm maritus, honore & obseruātia. Tenebat Rex in Hannonia Quercetum & alia quædam, sed de posses-

ſione deceſsit.quod mirum pleriſque videbatur, cùm nec pacificare vellet,neque reliquum aliquid eius familiæ videretur eſſe facturus. Sed quanquàm internecionẽ eius domus moliebatur:duabus tamen de cauſis oppida illa reſtituit. Primùm,dicebat ita ferè comparatum eſſe,vt Reges habere firma & munita loca malint intra ſuos fines,quàm foris.Deinde,inter Cæſares & Gallorum Reges iureiurando ſancitum eſt, vt pacem colant,& alter alterum in ſuo iure non impediat aut interpellet. Hæc etiã erat cauſa, quamobrem Cameracum,in quam vrbem bona fide receptus anteà fuerat, ſuis legibus vti ſineret. In Burgundia verò bellum gerebat minùs feliciter,propterea quòd Germani mercede conducti, fauebant Auraicæ Principi,qui iam ab ipſo defecerat. Pro Maximiliano vix quiſquam arma tunc ſumpſit. Vicini enim Burgundionibus Heluetii,eorumq; ſocii minùs bene volebant Auſtriacæ familiæ: In Sigiſmundo autem ipſius patruo, magnum erat præſidium, ſi modò vellet, propter propinquitatem loci & Pfirtenſem ditionem, quam Carolo priùs venditam, centum aureorum millibus, recuperauerat,non reddita pecunia. Sed parùm erat in eo mentis & ingenii,ac prorſus fuit ex eorum Principum numero, qui in ſuos familiares omnia reiiciunt, ipſi planè deſides, & ad imperium inutiles. Et qui tales ſunt, vix eſt,vt amicos in neceſ-

in necessitate subleuent. Hic etiam impulsus à suis, deserto nepote, Regis sequebatur partes in eo bello, nec id modò, verùm etiam cogitabat facultates omnes adimere suis necessariis, & dare externis, cum liberos nullos haberet. Sed permotus ab aliis, & ad sanitatem reuersus, in Maximilianum nepotem contulit omnia, sibiq; tantùm seruauit pensionem annuam, circiter trientem bonorum, deposita omni administratione, cuius ipsum deinde sæpenumero pœnituit, vt accepi, & est credibile. Sed is ferè est exitus eorum, qui voluptatibus & ocio dediti, nihil ex virtute faciunt: Qui cùm authoritatem summam, beneficiq Dei teneant: maximè sæpè sunt vituperandi, quòd officio suo desint. Iis, qui furore & amentia quadam vexantur, exprobrari nihil potest: qui autem ingenio non sunt destituti, & commoda vtuntur valetudine, ii minimè deplorari debent, quando per ignauiam & ocium in calamitatem aliquam incidunt. Qui verò ita se comparant, vt maximam temporis partem seriis occupationibus: reliquum autē liberalibus & honestis oblectationibus impendant: magnam illi sanè laudem merentur, & ò felicem populum, cui talem contingit habere Principem. Ducebatur in Burgundia bellum, propter auxilia Germanorum, vt diximus, quę tamē erant exigua, neq; Regis potentiæ conferri poterāt. Deerat autem eis pecunia,

& à nobis plerique ſollicitabantur ad defectionem. Cranius Regis legatus, Dolam, ſuperioris Burgundiæ primarium oppidum, ad Dubim flumen, parua manu circumſedit, cùm hoſtem deſpiceret: verùm infeliciter accidit. Nam ſubita eruptione ab illis facta, partem aliquam tormentorum amiſit, & è ſuis nonnullos deſiderauit. Eo accepto nuncio, Rex cogitare ſtatim cœpit de nouo per Burgundiam conſtituendo præfecto, tum propter hanc cladem, tum ob illius rapacitatem, & expilationes immoderatas. Verùm antequàm loco ſubmoueretur ille: paruulo quodam prælio feliciter rem geſsit, in quo Caſtelgionius, ſummę vir nobilitatis & potentiæ iis locis, captus fuit. Cranius erat pinguior, & re ſatis lauta, ideoque non illibenter domum reuertebatur. Rex autem neque de facultatibus quicquam ei detraxit, & ſex cataphractos cum duodecim ſagittariis ei attribuit, qui domum deducerent. Ei ſummiſit Carolum Amboſium, conſilii magni & virtutis virum. Is animum ſtatim adiecit, vt Germanos, qui Burgundiam à Rege defendebant, ad ſe traduceret, non tam, vt ipſorum auxiliis bellum faceret, quàm vt dato illis ſtipendio, faciliùs, quod adhuc reſtabat, caperet. Miſsis igitur ad Heluetios legatis, magnas propoſuit & luculentas conditiones. Primùm, dabat quatuor illorum ciuitatibus, Bernæ, Luceriæ, Tiguro, & Friburgo, & qui ſunt his con-

his coniuncti,pagis, ad viginti francorum millia quotannis.Ipsis verò magistratibus,& aliis,quorum priuatim vtebatur opera,tantundem.Deinde petiit in ciuium numerum apud ipsos asscribi, & primum inter socios voluit obtinere locum, eaque de re petebat confici literas. Aegrè quidem illi principio istud admittebant, eò quòd Sabaudiæ Dux antiquitùs primas partes inter confœderatos haberet: sed tandem assentiebantur,simul promittebant Regi continenter subministrare,ad sex hominum millia,quibus menstruum ille daret stipendium,treis aureos. Et hic quidem illorũ numerus alebatur à Rege, quandiu vixit.Tenuior aliquis Princeps non habuisset eius rei perficiendæ facultatẽ: Regi verò longè vtilissimum fuit hoc institutum, ipsis autem Heluetiis opinor aliquando nociturum esse.Cùm enim ante id tempus exiguum haberent vsum pecuniæ,præsertim auri:nunc ita sunt illecti eius cupiditate,vt à factionibus & dissidio ciuili,minimum absint.Alioquin enim, quia locis continentur natura munitis & asperis, & quoniam ad arma sunt assuefacti, facilè & ipsi vim aliis inferant, & illatam defendant. Eo perfecto fœdere, cùm Germanorum auxilia Burgundionibus essent detracta:omne robur illorũ fuit attenuatum, & vt paucis dicam,plurimis tentatis rebus, Ambosius arcem quandam munitam, non procul à

 Dola,

Dola, vocant Rupemfortem, vbi circumsedisset, deditione cepit. Inde profectus, Dolam, à qua reiectus fuerat Cranius, vi expugnat. Ex iis autem Germanis, qui iam ad Regem transierāt, nonnulli dicuntur in oppidum ingredi voluisse, vt à Rege illud defenderent: sed quoniam vnà cum ipsis maxima nostrorum sagittariorum manus irrupit, nō intellecta fraude, pariter ingressi, ad direptionem omnes properabant. Incensum deinde fuit oppidum, & paucis interpositis diebus, Auxonam circumuallat. In eo multi erant nō alieni à nobis, & nostri pro nonnullis ciuibus munera publica petebant à Rege, antequàm illos obsiderent, ac facilè impetrarunt. Ipse quidem ei bello non interfui: sed quid ageretur, ex iis, quę ad Regem deferebantur, intellexi, & è literis ad eum scriptis, quæ sæpiùs erant mihi legendæ, vt ad eas, ipsius mandato responderem. Tenebatur oppidum non magno præsidio, & paucis diebus, voluntate ducum, qui cum Ambosio iam antè pacti fuerant, in deditionem venit. Itaque præter aliquot castella, rupibus affixa, nihil restabat expugnandum. Est iis locis Vesontio, quæ quidem ciuitas, etsi ad imperium Germanicum pertinet: tamen quia cingitur vndique Burgundia: studet ferè gratificari eius regionis Principi. Hanc igitur ingressus est Ambosius, absque maleficio, & ab oppidanis amāter exceptus: illinc discesit. Ad hunc modum Burgun-

Burgundiam omnem ille cepit,magna ſanè induſtria.Nam inſtigabat eum Rex crebris literis atque nunciis,vt ad extremam diligētiam nihil reliquum faceret. Verebatur enim, ne remiſsiùs ageret, néue pateretur aliquam ſibi difficultatem obiici:primùm,vt eò eſſet illuſtrior ipſius & magis neceſſaria opera:deinde,ne reuocaretur aliò. Locuples enim eſt atque copioſa Burgundia, & Cranius,cui ſummiſſus ipſe fuit, multùm ibi ſuas facultates amplificauerat. Vtebatur aliquandiu pace ea regio, ſed tamen Belna & Virodunum, quod eſt oppidum ad Araris & Dubis confluentem, rebellionem faciebant. Amboſius autem ea nō multò pòſt,ſingulari quadam dexteritate recuperauit,dum aduerſariis ſuis rebus parum prouiderent. Atque ita videre licet, homo homini quid præſtet.Sed profectò ſic eſt,vt quamcunque partem Deus vult amplificari & florere:ibi quoque prudentes homines ac induſtrios excitet.Illa quæ diximus oppida,rebellionem quidem fecerunt,ſed ii,quorum præſidiis oportebat ea teneri:non fuerunt ſtatim ingreſsi,& ſpacium dabant noſtris,contrahendi copias.Et quo die noſtri Virodunum petebant:illi quoque ſe receperunt eò, circiter ſexcenti, quibus inter alios præerat Simon Quintius,vt Belnam inde profecti tuerentur.Quòd ſi nulla interpoſita mora fuiſſent progreſsi:recuperaſſent illam dubioprocul,& à nobis

facilè defendissent; Verùm inopia consilii, per noctem ibi commorati,& circumsessi à nobis, vi capti fuerunt, atque ita Belnam & quicquid erat reliquum,absque contentione recepimus. His rebus omnibus tunc interfui. Ad Regẽ fuit à nonnullis perscriptum id temporis,aliquid me fecisse in gratiam quorundam ciuium Diuionẽsium. Ad eam criminationem cùm & aliæ quędam paruulæ suspitiones accederent:è vestigio missus ab eo fui Florentiam, propter excitatas ibi seditiones & motus,inter Pacensem & Medicensem familias. Nã illi, cùm niterentur amicitia Romani pontificis,& Ferrandi Regis Neapolitani:coniurarunt in caput Laurẽtii Medices,ac omnis ipsius clientelæ:& quum ab ipso,quę petebant,aberrassent:fratrem eius Iulianum,& Fuginetum quendam,virum nobilem, eius familiæ clientem, qui se Iuliano obiecit,vt eum protegeret,in primaria eius vrbis æde sacra,interficiunt. Laurentius autem graui vulnere affectus, in vestiarium templi se recepit,cuius portas ipsius pater aliquando curauerat ex ære totas extrui.Commissum fuit hoc facinus,dum peragitur ex more sacrum; & inter ipsos coniuratores de signo conuenerat, quo dato,cædem facerent. Sed longè aliter quàm instituerant,accidit. Nam ex ipsis nonnulli,cùm rectè putarent omnia procedere: curiam petebant, vt in ea Senatores, quorum magistratus est solùm trime-

trimestris, trucidarent. Postquàm eò venerunt, ac in superiorem locum ascendissent: fores quidam post illos occlusit, & vbi coràm constitissent, ac se parum esse comitatos viderunt: vehementer fuerunt attoniti, nec quod dicerent, habebant. Senatores autem ac ipsorum famuli, cùm è sublimi conspicerent motum per vrbem, & Iacobum Pacensem audirent cum sociis ante vestibulum tumultuantem, euocato populo nequiequàm ad libertatem: confestim illos, qui cædis faciendæ causa eò peruenerant, corripiunt, & ex fenestris curiæ suspendunt. In his fuit Archiepiscopus Pisanus. Deinde, cùm pacatam vrbem, suas ac Medicensium partes sequi viderent: datis ilico literis, & dimissis nunciis, mãdant per ditionem totam, vt omnes, qui fugientium aliquam speciem præberent, compræhensi adducerentur. Iacobus igitur Pacensis, & cum eo quidam à Sixto Pontifice Romano missus, belli Dux, ex fuga retracti sunt: & ille quidem suspensus, hic autem capite fuit mulctatus. Alii deinde multi per vrbem capti, in primo illo impetu & iracundia necati fuerunt, & in his Franciscus Pacensis. Non multò post hunc motum eò veni, missus à Rege, & postquàm è Burgundia discessi, biduum duntaxat apud Sabaudiæ dominam, nec multò ampliùs apud Mediolani Ducem restiti, vt Florentinis, quorum erant socii ac cõfœderati, auxilia impetrarem. Illi,

tum in

tum in gratiam Regis, tum vt officio non deesſent, liberaliter reſponderũt, miſsis initio trecentis cataphractis, ac deinde etiam maioribus copiis. Pontifex, vbi de rebus omnibus accepit, Florentinis interdixit ſacris, & ſimul exercitum miſit, tam ſuum, quàm Neapolitani Regis, longè maximum, cui præerãt egregii Duces, qui caſtellum quoddam, Senæ propinquum, & alia multa loca facilè ceperunt. Florentinorum res in magno ſanè tum erant diſcrimine, propter inſolentiam belli, & diuturnitatem ocii, quæ cauſa fuit etiam, vt periculi, in quo verſabantur, magnitudinem non intelligerent. Laurentius Medices, ad quem delata fuit belli ſumma, & ii, quorum ipſe regebatur conſiliis, per ætatem, rebus neceſſariis prouidere non poterant, & exiguas habebant copias. Exercitui verò Pontificis præfectus erat Vrbini Dux, vir magna & excellenti virtute. Aderant etiã Regis Neapolitani ambo filii. Et quoniam à rebus omnibus erant paratiſsimi: multa paſsim oppida & caſtella, quæ circumuallaſſent, capiebant. ſed non tam facilè, neque tam breui tempore, quàm noſtri milites faciũt, propterea quòd expugnandi loca, & tuendi ſcientiam illi non tam exactè norunt: inſtruendi autem & continendi exercitus, & ea omnia, quę vſui eſſe poſſunt, procurandi rationem, meliùs quàm nos tenent. Subleuabat nonnihil Florentinos fauor & amicitia Regis, ſed

gis, ſed non quantum ipſe cupiebam, qui præter domeſticos famulos nullam prorſus habui coactam manum. Per anni ſpatium apud eos commorabar, humaniſsimè tractatus, ita quidem, vt ad illorum erga me beneuolentiam quotidiè aliquid accederet. Reuocatus autem à Rege, cùm per inſubriam iter facerem: Mediolani ducem, Ioannem Galeacium, quòd Genuam teneret, fide & iureiurando Regi obſtrinxi. Quum in Galliam rediiſſem: excepit me Rex peramanter, & multò familiariùs, quàm vnquàm ante id tempus mecum agebat. Videbatur autem mihi ſenium aliquod contraxiſſe, & vti non admodùm commoda valetudine, ſed non ſtatim prodidit ſeſe morbus, & magna prouidentia bellum Picardicum adminiſtrabat. Maximilianus Romanorum Rex, adiutus à Flandris per id tempus, Terouennam, Morinorum oppidum longè munitiſſimum, obſidione cingebat. Cordæus igitur Picardiæ præfectus, & Regis legatus, omnes copias, quæ paſsim erant in illis finibus, & octo ſagittariorum millia collegerat, vt obſeſsis opem ferret. Eius de aduentu certior factus Maximilianus, obſidione ſoluta, cum exercitu ad illum cõtendit. Habebat ex Flandria circiter viginti millia, & manum aliquam Germanorum, & ad trecentos Anglos, quibus præerat Thomas Abriganus, qui Carolo militauerat aliquando. Noſter autem equitatus,

equitatus,qui numero ſuperabat, equeſtres illorum copias,quibus Raueſtenus erat præpoſitus, diſiecit, & fugientes Aream vſque conſectatus eſt.Intereà peditibus ſeſe Maximilianus coniungit. Ex noſtris cataphractis,qui erãt circiter mille,& eò plures, Cordæus ipſe & Torcius perſequebantur hoſtem.Quod tametſi fortiter ab eis & cum virtute fiebat:tamen erat contra diſciplinam militarem,& Ducis officium: Nonnulli ex primo & vltimo agmine, dum ſimulant velle ſe tueri caſtella & oppida vicina:diſcedebant è prælio,cõplures alii apertè ſeſe fugæ mandabant.Pedeſtres Maximiliani copiæ, etſi nonnihil vacillabant: conſtiterunt tamen. Nam cum ipſis erant circiter ducenti nobiles, egregia virtute,pedites omnes,qui in officio multitudinem continebant. In his fuit & Comes Romontius,è familia Sabaudiæ Ducum,& Comes Naſſouius,& alii complures,qui adhuc viuunt.Eorum ſingulari virtute & authoritate,peditatus reſtitit, quod alioqui mirum videri poſsit,præſertim fugiente & diſiecto equitatu.Cumque ſagittarii noſtri in calones ac impedimenta feciſſent impetum: aliquot hoſtium cohortes,quoſdam ex iis interficiunt.Maximilianus,etſi plures eo prælio quàm nos deſiderabat: ſtationem tamen ſuam in campo, veluti ſuperior,tutabatur.Et ſi Terouennem denuo circumuallaſſet:ſine cõtentione, vt opinor,fuiſſet ea
potitus

potitus, atque etiam Atrebato. Sed non audebat periclitari fortunã, & habuit aliquam metus causam, & in eiusmodi rebus, non semper quod volumus, aut quod necessarium est, prouideri à nobis potest. Ei prælio non interfui quidem ipse: verùm à fide dignis accepi, & vt series narrationis cohæreat: aliquid omninò mihi dicendum de eo fuit. Eram cum Rege, quando nuncius hic ad eum deferebatur. Grauiter admodùm tulit, nec enim assueuerat vinci, aut aliquam iacturam facere: ac perpetua quadam vtebatur felicitate, quam singulari virtute & industria sibi cõparabat ipse. Nec enim tentabat temere fortunam, & à præliis magnopere cauebat. Hæc autẽ pugna planè contra ipsius voluntatem commissa fuit. Ac quoties bellum gerebat: paratissimus erat à rebus omnibus, & ingentem comparabat exercitum. In primis autem dabat operam, vt repentè & ex inopinato aliquid hosti eriperet, ea præsertim loca, quæ videbat parum esse munita: & posteaquàm illa cepit: ita firmabat præsidiis militum, atq; tormentis, vt recuperari non possent. In locis autem munitioribus, & quæ fraudi vel iniuriæ minùs erant exposita, si quis præfectus pecunia redimi sese pateretur: ei dabat liberalissimè. nec vllo quantumuis magno precio deterrebatur. Initio cùm de facto prælio audisset: magnopere fuit commotus, ac verebatur maiorẽ subesse cladem. quam

si acce-

si accepisset: quicquid iam in ea regione ceperat: id omne videbat deperditum esse. Verùm, vbi rem omnem, sic vt erat gesta, planè cognouit, patienter tulit, & cogitabat deinceps prouidere, ne quid tale, nisi cum ipsius voluntate & iussu fieret. Ab eoq; tempore cœpit animum adiicere ad pacem, modò illam facere posset conditionibus, planè ex suo usu. Populum eius ditionis sciebat studere nouis rebus: ideoq; cogitabat, quemadmodùm eo adiutus præsidio, Maximilianum coërceret, eiq; facultatem adimeret renouandi belli. Totus igitur mente & animo in hoc erat, vt optimis legibus Gallia constitueretur, & litium forensium tolleretur prolixitas. Et initio quidem, Senatui, qui ipsorum lingua Parlamentum vocatur, securim aliquam iniecit, non quidem vt eorũ vel authoritatem vel numerum imminueret: sed variis modis decreuerat illorum fidem & administrationem explorare. Volebat etiam eiusdem generis pondo & mensuram obtinere per omnem Galliã, & consuetudines omnes ad eandem normam conscriptas, in volumen aliquod redigi, patrio sermone, ad euitandum fraudes & expilationes Aduocatorum, quæ maiores profectò sunt in Galliis, quàm in quauis alia regione, quæ mihi quidem nota sit, atque hoc ipsum tota ferè nobilitas liquidò testari potest. Quòd si longior ei vita contigisset, nec incommoda fuisset vsus valetudine:

dine:magno quodam beneficio Galliam affecisset, quam sanè plus, quàm è suis maioribus vllus alius, afflixerat. Vt autem saniorem aliquam Reipub. formam institueret, eisq; mederetur incommodis, quæ partim ipse, partim ipsius maiores, partim temporis longinquitas inuexerat: authoritate quidē & admonitione alicuius minimè potuisset impelli, sed relinquendum erat totū ipsius arbitrio & consilio. Volebat enim ipse vnus & princeps & author esse huius mutationis, & facturus erat haud dubiè aliquid præclari, si firmiorem ei valetudinem Deus fuisset largitus. Itaque, dum suppetit facultas & ocium, & quandiu mentis atque corporis sanitatem concedit Deus: benefaciendum est. Pacem, de qua diximus, Rex instituit facere per Gandauenses, his omnino conditionibus, vt ipsius filius, nunc Galliæ Rex, in matrimonium duceret Maximiliani filiam, vtque Boloniensem, Matisconensem, Altisiodorensem, & Carolotensem ditionem in sua potestate retineret. Ipse vicissim Atrebatum agrum omnem promittebat restituere, seruata sibi tamē vrbis ea parte, quam muniuerat. Vtriusque verò Burgūdiæ, & eorū quæ sunt ad Somiam flumen, nulla fuit ab eo facta mentio. Gandauenses, qui animo essent ab his omnibus non alieno: durius agebant cū Maximiliano, & eius vxore, aliarumq; ciuitatum legatis. Ac dum his de rebus agitur,

induciæ

inducię erant,& pacem omninò Rex volebat fieri, præsertim iis locis, verùm ex arbitratu suo,vt suprà quoque diximus. Cœpit autem per id tempus minùs cōmodè valere, & iam ad senectutem vergebat, cumque esset in officinis ferrariis pro-
1480 pe Cinonium,agri Turonensis oppidum,repentè fuit morbo correptus,& afflictus, ita quidem, vt loquendi facultatē amitteret. Sublatus à mensa,propiùs ad ignem admouetur, clausis vndiq; fenestris, ad quas cùm accedere vellet, cohibitus fuit à familiaribus. Per Martium istud accidit, & destitutus erat omni planè cognitione. quo quidem in temporis puncto, illustris fuit opera tua, doctissime præsul,qui per anum iniecto illi pharmaco,iubebas aperiri fenestras,& aërem admitti. Quo facto,statim ille & sermonem aliqua ex parte,& intelligēdi vim recuperauit,& conscenso equo,redibat ad ferrarias,à quibus non procul in morbū inciderat. Dum ibi moratur:nutibus & signis, quid vellet, indicabat, & inter alia iussit Officialem Turonensem, vt peccatis veniam impetraret, ac me, qui aberam in prædio quodam meo,decem ab eo loco milliaribus,accersiri. Postquàm veni,ad mensam eum reperi, cum duobus medicis. Eorū,quæ dicebantur,vix paucula quædam intelligebat:dolorem verò non sentiebat vllum,& mihi significabat,vt in ipsius conclaui cubarem. vocem verò nullam articulatam formabat. Eram

bat. Eram cum eo totos quadraginta dies in hac ipſius valetudine. Biduo pòſt, cœpit loqui meliùs, & cognoſcere, ſeque putabat à me omnium optimè intelligi, ideoque volebat me continenter adeſſe, & me præſente ſua delicta religioſè commemorabat ei, quem diximus Turono euocatum fuiſſe. Nam opus erat ipſi interprete. Sed paucis antè diebus, cùm ex more Galliæ Regum curaſſet ægrotos, qui ſtruma vexabantur: expiauerat pro ſua conſuetudine peccata, ideoq; nihil ei magnopere dicendum reſtabat. Vbi ſe commodiùs valere ſenſit: cœpit inquirere, à quibus fuiſſet in morbo vi retentus, vt ſuprà docuimus. Qui cum eſſent nominati, ſtatim eiecit omneis, quoſdam etiam loco mouit & honoribus, alios verò diſcedere iuſsit, & vetuit, ne quando redirent. Hanc ipſius asperitatem plerique reprehendebant, eò quòd optima fide rem egerant. Et verè quidem iſti: ſed Principum variæ ſunt cogitationes, nec quiuis eas intelligit. Ille verò in primis metuebat, ne, quam hactenus obtinuit authoritatem longè maximam, eam per hunc morbum amitteret, néue populum deinceps haberet minùs obſequentem. Ipſius pater, quo tempore cœpit ægrotare, ſuſpitionem conceperat, venenum ſibi paratum eſſe, quo tolleretur è medio. & ita quidem vehementer hoc in animum impreſsit, vt prorſus abſtineret à cibo; ſed de medicorum conſilio, per vim

ingesta illi fuit alimonia, neque multò pòst è vita cessit. Hanc autem violentiam Ludouicus magnopere semper vituperauerat: & nunc in ægritudine constitutus, ac suo motus periculo, magis etiam detestabatur, grauissimeque tulit, se fuisse vi detentum à suis, nec id obscurè præ se ferebat. Hoc enim vnum verebatur, ne ipsius necessarii & familiares, authoritatem sibi sumerent & administrationem rerum, quasi ipse propter mentis alienationem non esset ad imperium idoneus. Posteà diligenter perquirit, quid intereà, dum ipse quieuit, priuatim & publicè actum esset. Summam rerum obtinebat Episcopus Albiensis, eiusque frater Burgundiæ præfectus, & Ludæus. Nam hi, cùm inciperet ægrotare, aderant, & eisdem in ædibus cum illo morabantur. Literas omneis, & quicquid per ipsius morbum erat allatum, voluit cognoscere & videre, in eóque me vtebatur interprete, & quum recitarem: simulabat se intelligere, & vbi in manus accepisset, videbatur eas ipse perlegere, tametsi nihil ferè intelligeret, & verbulis aliquot pronunciatis, quid responderi vellet, signis indicabat. Sed dum eius morbi finem expectamus: consistebat omnis rerum administratio. Nam erat nobis apertè cum eo agendum, & omnis vitanda offensionis causa. Post dies quindecim, quibus ita fuit afflictatus, loquendi quidem facultatem & intelli-
gendi

gendi recuperauit: sed erat vehementer infirmus, ita quidem, vt commodioris valetudinis spem exiguam præberet,& alioqui sic ferebat eiusconsuetudo, vt maximam partem medicis non obtemperaret. Cùm haberet aliquantò melius:ilico iussit Cardinalem Baluensem è carcere liberari,quem per annos quatuordecim detinuerat captiuum,ac sæpe frustrà,cùm ab aliis,tum à Pontifice Romano interpellatus: nunc vltro non solùm exemit è vinculis, verùm etiam eius culpæ veniam à Pontifice deprecabatur. De consilio autem Cordæi,Picardiæ præfecti,maximam & intolerabilem pecuniæ summam toti Galliæ nuper imperauerat, vt perpetuum aleret exercitum,ad decem millia peditum,& supra duo millia fossorum, qui ad omneis casus parati essent ac instructi. His addebat mille quingentos cataphractos,qui cùm vsus posceret, relictis equis, pedites sese coniungerent illis. Carros etiam maximo numero parari iussit, quibus includerentur omnes copiæ,& tabernaculorum vim ingentem. Hanc rationem acceperat à Carolo, & constabat omnis hic apparatus, quindecim francorum millibus quotannis. Rebus omnibus paratis, in Normanniam profectus,apud Pontarcium, quod est supra Rothomagum, quatuor milliaribus oppidum, ad Sequanam, in valle quadam spectabat omnem exercitum. Aderant autem Hel-

uetiorum ſex millia, quem numerum illi promiſerant ſubminiſtrare, quo tempore cum Carolo Amboſio, Burgundiæ præfecto, pacti fuerunt, vt ſuprà demonſtrauimus. Eo delectu habito, reuerſus in Turonos, recidit in morbum, ac per horas duas mortui hominis præbebat ſpeciem, decumbens in ſtorea, quodam in deambulacro. Quo primùm tempore cœpit ægrotare, prope Cinonium oppidum: qui cum ipſo erant, quòd pro mortuo haberent, miſsis huc illuc literis, cogitabant irritum facere illius edictum, quo pecuniam illam, vt diximus, mãdauerat. Sed quum iam denuò affligeretur: Bocagius & ego, & ex iis qui aderant, alii multi, votum pro ipſo fecimus, diuo Claudio. Mox recuperauit vocem, & ſtatim cœpit huc illuc per ædes, licèt multùm infirmus, deambulare. Non multò pòſt etiam foras prodiit, & Argentonium in ædes meas diuertit, quo in loco per menſem vnum grauiter decubuit, atque ibi conſtituit Sanctoclaudium, qui eſt vicus in monte Iura, proficiſci, vt ſe religione voti ſolueret. Cùm Turono diſcederet: miſit me certis de cauſis in Sabaudiam, & aliquantò pòſt iuſſit, vt in Boiis ad ſe venirem. Poſteaquàm eò veni: mirabar illius maciem & deformitatem, multò magis etiam, quòd equitandi laborem ferret. Erat quidem corpore vehementer afflicto & debili, ſed animi præſentia & virtus eum nonnihil

ſubleua-

ſubleuabat. Dum eſſet apud Boios: accepit de morte vxoris Maximiliani. Eum nuncium ilico mihi recitabat ipſe, lætus admodùm, ſimul hoc addebat, liberos illius, Philippũ & Margaritham, à Gandauenſibus educari, quos Burgundicæ familiæ ſciebat eſſe multùm infeſtos. Et quoniam Maximilianus adoleſcens erat, & patrem habebat minùs liberalem, & vndiq; premebatur bello, & quia quòd in his regionibus erat hoſpes, pauci admodùm ipſius rebus fauebant: idcircò putabat Rex, oblatam ſibi tunc eſſe rei bene gerendæ occaſionem. Cœpit igitur mox per Cordæum ſolicitare Gandauenſes, & agere de matrimonio ſui filii & Maximiliani filiæ, Margarithæ, quæ nunc eſt Galliæ regina. Cordæus aditum ad reliquos habebat, per vnum & alterum eius ciuitatis ſcribam, homines plebeios, quorum magna erat authoritas. Rex Turonum reuerſus, abdebat ſe totum, & conſpiciebatur à paucis, & de omnibus malè ſuſpicari cœpit, & magnopere metuebat, ne ſibi vel adimeretur imperium, vel imminueretur poteſtas. Itaque ſuos familiares omnes à ſe remouit: de fortunis autem illorum nihil detraxit, & iis qui tum ipſius actiones intuebantur, videbatur eſſe parum ſanæ mentis: verùm iſti fallebantur, neque ſatis nouerant eius ingenium. Nam ad ſuſpitiones quantum pertinet: obnoxii ſunt ei morbo plerique omnes Reges, maximè

verò prudentiores, & illi qui multos habent aduerſarios, & qui complures offenderunt. Ipſe verò non ignorabat, pleroſq; Galliæ Principes inimico eſſe in ſe animo, & ex reliquis ordinibus ſciebat multos eſſe exacerbatos. Nam priorũ Regum nemo Galliã ſic afflixerat vt ipſe: quanquàm ſanè cupiebat eã recreare tãdem ex iſtis ærumnis, vt ſuprà diximus: verùm debebat incepiſſe maturiùs, nec tantam interpoſuiſſe moram. Eius pater Carolus, qui ſingulari virtute ſuorum, eiectis Anglis obtinuit Normanniã & Aquitaniæ partem, primus omnium pro ſuo arbitratu pecuniam imperauit, ſine conſenſu populi. Et tunc quidem aliqua ſuberat cauſa, cur id faceret. primùm, vt prouincias recuperatas præſidiis muniret: deinde, vt cohortes militares, quæ paſsim diripiebant agros, diſsiparet. Vt autem voluntate Principum ſibi liceret exigere pecuniam per ipſorum ditiones: promittebat eis penſiones annuas. Magnum ille profectò vulnus inflixit Galliæ, quod non facilè curabitur, ſuæque & ſucceſſorum ſaluti malè conſuluit. Cohortes etiam equitum, vt eſt Italicę conſuetudinis, inſtituit, quibus perpetua dantur ſtipendia. Poſtremo vitæ anno, collegit in vniuerſum ad decies & octies centena francorum millia, & alebat circiter mille & ſeptingentos cataphractos, & eos quidem ad cuſtodiam & tuitionem Galliæ; non autem ad detrimentum il-

liusin

lius in officio continebat. Ludouicus autem longè maiorem ſummam exegit, nempe ad quadragies & ſepties centena francorum millia, & equitatum alebat, tertia ferè parte maiorem illo, quem diximus, ac peditatum prætereà longè maximum. Non debet igitur videri mirum, ſi cùm tales haberet metuendi cauſas: varia ſecum cogitabat, tametſi ex beneficiariis & clientibus plerique non erant eum, vt opinor, in vllo rerum ſtatu deſerturi. Cùm igitur omnibus propè diffideret: in Pleſsium caſtellum, vrbi Turono propinquum, vbi tum erat, neminem ferè admittebat, præter famulos domeſticos, & ſagittarios numero quadringentos, è quibus multi ſimul ad eius loci cuſtodiam excubabant. Gener ipſius, nūc Borboniæ Dux, nonnunquam eò veniebat: ex reliquis autem Principibus nemo ferè. Veſtibulum caſtelli totum, cancellis admodùm denſis circumſepſit, & qua parte patebat introitus, verua præfixit muro, præacuta multis cuſpidibus, & pro foſſa ædificabat quatuor ædiculas ferreas, iiſq; ſagittarios quadraginta impoſuit, qui nō minùs interdiu quàm noctu ibi excubarent. Iis mandauerat, vt in omnes, qui de nocte, vel etiam mane, priuſquàm aperiretur porta, propiùs acceſsiſſent, eiacularentur. De ſuis enim familiaribus hanc opinionem habebat, facilè ipſos, data occaſione, vt authoritatem & adminiſtrationem ſibi

arrogarent, excitari posse. Nec temere quidem ita suspicabatur. Nonnulli enim cogitabant inuadere in castellum, & in ocio illo, dum nihil priuatim aut publicè fieret, sumere procurationem negociorum: sed ea deliberatio non venit in actum, & vt aliquid illi fuissent moliti: frustrà tamen id futurum erat, in magna illa Regis prouidentia. Præter ea, quæ diximus, crebrò mutabat etiam cubicularios & famulos domesticos, affirmans naturam hominis delectari rebus nouis. Vnum & alterum, exiguæ conditionis, & parum laudatos homines, admodùm habebat sibi familiares, qui nihil omnium rerum ad eum deferebant, nisi fortè quid ad summam imperii pertineret. Hoc enim modo spectabat, vt pacem aliquam vel inducias constitueret. Medico dabat menstruum stipendium, decem aureorum millia, sic vt intra quintum mensem ille acciperet ab eo ad quinquaginta quatuor millia. Maximas facultates & opes donabat Ecclesiis: verùm illæ donationes, quoniam erant immodicæ, vim nullam obtinuerunt. Inter alios vitæ sanctimonia claros, audiuerat de quodam Eremita, Roberto. Hunc ex Calabriæ finibus ad se accersiuit, & in eius gratiam, qui nunc rerum potitur, Carolus octauus, templum prope Plesium ædificauit. Is duodecim annorum adolescens, speluncam subiit, & in ea commoratus fuit ad quadragesimum ter-

tium ætatis annum, quo tempore primùm Rex eum euocauit, per quendam è nobilitate, cui comitem se adiunxit princeps Tarentinus, Neapolitani Regis filius. Nisi enim Pontificis Romani & sui Principis mandatum atque consensus interueniret; non erat profecturus. Posteaquàm ad illud vitæ genus accesserat, abstinuit ab omni ferè cibo, quo plerunque vescimur omnes. Erat illiteratus, nec eruditionis vllam partem vnquam attigerat, & tamen prudenter admodùm ac sanctè, suprà quàm credi possit, de rebus omnibus loquebatur. Quum Neapoli iter faceret, maximo fuit à Rege & ipsius liberis affectus honore, ac de plerisq; rebus ita disserebat, quasi per omnem vitam in Principum familiis fuisset educatus. Quum Neapoli Romam venisset: inuisebāt eum Cardinales omnes: ac ter cum Pontifice, per interualla priuatim diu multumque loquebatur, assidens in sella propius illum, splendidè exornata. Cuiuscunque rei mentio incidisset: ad eam ita respondebat, vt omnes pariter obstupescerent. Eius autem colloquio sic afficiebatur Pontifex, vt ei permitteret instituere nouum ordinem eorum, qui dicuntur Eremitæ diui Francisci. In Galliam vbi venisset: Rex non minùs quàm Pontificem ipsum Romanum, honorabat, procumbens illi ad pedes, & vehementer obsecrans, vt vitā sibi proferret. Ille verò, ita vt hominē prudentem decet,

ad ea

ad ea respondit. Audiui non semel cùm Carolo Regi, qui nunc præest, in corona multorum principũ loqueretur: sed profectò videbatur esse diuino numine afflatus, alioqui non erat dicturus tam multa, planè supra fidem humanam. Et quia adhuc viuit, eoque fieri potest, vt aut melior, aut etiam deterior euadat: idcirco nihil amplius addam. Ex nostris plerique ridebant eius aduentum: sed ii prudentissimi Regis consilium, & causam, cur euocasset, non intelligebant. Suprà diximus, quemadmodùm Rex inclusus Plesio castello præter sagittarios, nullum ferè comitatum haberet. Augescebant in eo quotidie suspitiones, ideoq; magnopere prouidebat, ne quis omnium, de quibus parum bene sentiret, aut in vrbem admitteretur, aut etiam propiùs ad eam regionẽ accederet. De rebus omnibus nihil quicquam ad eum deferebatur, nisi quid propriè ad ipsum, & ad regni summam pertineret. Corpore sic erat attenuato & exhausto, vt vix hominẽ repręsentaret: atque vt eam maciem & deformitatem tegeret, splendidè vestiebatur, ex iisq; vestibus vltro sæpe dabat suis familiaribus. Quó q; maiorem obtineret authoritatem, grauissima constituit supplicia, & in eos qui deliquissent, seuerè admodũ animaduertebat. Hoc adeò mihi referebat ipse. Deinde creabat nouos præfectos, remouebat veteres, & nihil ferè domi, aut etiam foris

foris relinquebat intactum,& alioqui ſic erat natura,vt huiuſmodi occupationibus delectaretur. Atq; vt crederetur eſſe firma valetudine:magnā ſui famam per omnem fere Europam excitabat. Conſpiciebatur enim à paucißimis,vt dixi,eoq; fiebat, vt externi,quū de illius quotidianis actionibus audirent,vix crederent ægrotare. Legatos autem intereà multos huc illuc dimittebat. Quas Angliæ Regi & illius conſiliariis debebat penſiones : eas liberaliter perſoluit,& alebat eos perpetua ſpe matrimonii,de quo iam ſæpe diximus. Hiſpanias quoq; modis omnibus in amicitia & fide continere ſtudebat. In Britannia vel Hiſpaniis,grandi pecunia comparabat ſibi canes: in Sicilia mulam aliquam egregiam: Neapoli ſpecioſos eques : in Africa genus quoddam paruulorum leonum,magnitudine vulpis: E Dania iuſsit adduci duo quædam genera ferarum . ex iis vnum eſt magnitudine bubali,corpore cerui, breuibus & ſpiſsis cornibus: aliud damas refert corpore & pilo,niſi quòd ampliora habet cornua. Pro ſingulis pendebat quatuor aureorū millia,& quingentos . Verùm vt erat operoſus & ſollicitus in iis omnibus conquirēdis:ita etiam leuiter æſtimabat ea,quū eſſent adducta,& plerunq; iis,qui adduxiſſent,nō loquebatur.His rebus efficiebat, vt non à ſuis tantū,verùm etiā ab externis valde metueretur. Sed nunc ad matrimoniū

Delphi-

Delphini & Maximiliani filiæ, nobis redeundum est. Maximo cum dolore ferebat istud Eduardus, Angliæ Rex, posteà quàm se ludificatum esse vidit. Nam & ipse & coniunx maximopere cupiebant suam filiam nubere Delphino, sicut anteà constitutum fuit: adeoque magnam eius rei spem conceperãt, vt iis, qui dubitare videbantur, fidem non haberent. Nam re ad commune concilium introducta, quo tempore Picardiam Rex oppugnabat, plerique omnes dicebant fore, vt eo bello confecto, Caletum & loca propinqua tentaret. Idem confirmabant Maximiliani & Britanniæ Ducis legati. Verùm Eduardus, vt id crederet, adduci non potuit: quod ab eo factum fuisse puto, non tam insciẽtia rerum, quàm vt ne pensionis annuæ iacturam faceret, atque vt ne delitias, ocium & voluptates, quibus totum se dederat, intermittere cogeretur. Per Flandriam ergo cogitur conciliũ, eius matrimonii causa, & aderat Maximilianus ipse, quem Gandauenses parum habebant reuerenter, dum & nonnullos proscriberẽt, & ipsius filio nouam attribuerẽt familiam. Quibus rebus confectis, quid sui esset propositi, declarabant, & ipsum, vt matrimonium illud, quod suis fortunis necessarium esse dicebant, approbaret, cogebant. Nam & adolescẽs erat, & qui consilio vel re potuissent eum iuuare, proximo Tornacensi bello, interierant propè omnes, & alioqui destitutus

destitutus erat hominibus idoneis,& quoniam è vita cesserat eius vxor:non tam liberè,quàm consueuerat, loquebatur. De voluntate Gandauensium,& quid esset actum,Regem ilico certiorem facit Cordæus.Itaque constituitur dies,ad quem puella deduceretur Hesdinum. Paucis antè diebus,Aream,oppidum Artesiæ, quidam è familia Croiorum,eius loci præfectus, accepta pecunia tradiderat Cordæo, & quoniam est ad Flandriæ fines,ea quoque res matrimonium ipsum magis accelerabat. Nam etsi Gandauenses cuperent sui Principis debilitatam esse potentiam: tamen vt Regem haberent finitimum, minimè sibi ferendum esse putabāt. Legatos igitur Flandri in Galliam mittunt communi consensu: verùm negocii summa dependebat à Gandauensibus, quòd & viribus reliquos præcederent,& sui Principis liberos haberent in potestate, & quòd rebus nouis alioqui præ cæteris valde student. His quoq; Maximilianus adiunxerat aliquot è suis,homines adolescentes, ac tantis rebus explicandis parum idoneos. Rex tum grauissimè afficiebatur morbo,& vix ægrè sui conspectū præbebat, & vt pacis conditiones iureiurando sanciret, difficillimè potuit adduci,idque eò faciebat, vt ne conspiceretur à legatis. Veruntamen iurauit tandem, & erant ei conditiones omnes multùm vtiles. Nam sæpiùs antè, matrimonium hoc expetiuit, eoque nomine

nomine poposcerat solùm vel Artesiam, vel Burgundiam superiorem. Gandauenses autē non solùm vtranque ditionem illi dabant: verùm etiam Matisconensem & Carolotensem, & Altissiodorensem agrum concedebant ei, libenter quoque daturi, si fuisset eis integrum, Hannoniam & Namurcum, & quàm latè per Burgundicum imperium Gallica lingua patet, vt eo humiliorem & infirmiorem principem suū redigerent. Rex pro sua prudentia satis intelligebat, Flandriam, nisi coniuncta sit Artesiæ, quæ Galliæ finitima est, non se posse tueri. Nam ex Artesia cogi potest mediocris manus optimorū militum, quibus Flandri tumultuantes coërceantur. Quò fit, vt Flandriæ comes, Artesia denudatus, minimum posſit, & à Gandauensium arbitrio totus pendeat. Vbi domum reuertissent legati: puella statim deducta fuit Hesdinum, vbi Cordæus illam excepit. Erat in eius comitatu, præter alios, vxor Rauesteni, filia illegitima Philippi Burgundiæ Ducis. Aduenientem in Galliā, exceperunt deinde Borbonius cum vxore, & alii multi Principes, mandato Regis, & Ambosam, vbi filius Regis erat, adduxerunt. Maximilianus libenter eam, si potuisset, erepturus erat iis, qui deducebant, antequàm è Flandria discederent. Verùm Gandauenses omni ratione prouiderant, & iam illius minuebatur in dies authoritas, & ad Gandauēsium

partes

partes multi quotidie transibant. Erat autem cum Philippo Maximiliani filio, quem illi educabant, Rauestenus, frater Ducis Cliuensis, tanquam ipsius moderator atque rector. Connubium hoc acerbissimè, & summæ ignominiæ loco tulit Eduardus, Angliæ Rex, veritus, ne pensionem ex Gallia deinceps nullam acciperet: multò magis etiam, ne iam despiceretur à suis, qui rectè monentibus, & euentum rei præsignificantibus fidem non habuisset. In primis autem metuebat, ne per hanc occasionem, populus rebellionem faceret, præsertim in ea propinquitate Regis, quem magna moliri videbat. Cùm igitur eius rei cogitatione vehementiùs perturbaretur: incidit in morbum, neque multò pòst è vita decessit. Inscienter nimirum faciunt Principes ac inconsultè, quando suam priuatam sententiam multorum iudiciis anteferunt. Dici enim non potest, quantum sæpe malorum ex eo proueniat. Rex aliquantò pòst certior factus de illius morte, nullam dabat lætitiæ significationem, & paucis pòst diebus accepit literas ab Eduardi fratre Richardo, Duce Clocestrio, qui necatis sui fratris duobus filiis, principatũ occupauerat, & Regis ambiebat amicitiam, pensionis, vt opinor, consequendæ causa. Rex autem propter immanem ipsius & execrandam crudelitatẽ, neq; legatos audire, nec ad eius literas voluit respõdere. Nam mortuo Eduardo,

fidem

fidem & iusiurandum ille suo nepoti, maiori natu dederat: quod in eo fieri consueuit, quē vt magistratum & principem agnoscimus, neque multò pòst, atrocissimo parricidio, ambos è medio sustulit: nec id modò, verùm etiam sorores illorum, suas neptes, frequenti cōuocato senatu, pronunciauit illegitimas. Sed non diu tulit impunè. Nam Deus illi confestim excitauit aduersarium, qui in summa rerum omnium necessitate positus, imperium Anglicanū nullo iure sibi poterat arrogare: sed statura corporis & forma erat eleganti, & multa perpessus fuerat, maximam partem captiuus in Britannia minori. Is adiutus à Rege Ludouico modica pecunia, & coactis per Normanniam circiter tribus hominum millibus, traiecit in Vualliam, quo in loco socer ipsius cū viginti sex millibus hominum sese illi adiunxit, & cùm intermissis aliquot diebus, Richardum haberet obuium: interfecto illo, regni possessionem adeptus est. Hoc eò pertinet, vt ostendam, Deum esse scelerum vltorem, nec crudelitatē vllam impunitam dimittere. Confecto matrimonio Flandrico: Rex omnem illam ditionem habebat pacatam. Britanni etiam pace vtebantur, sed tamen, quia copias equestres propiùs ad ipsorum fines Rex continebat: in magno erant metu. Pacem quoque colebat Hispania cum eo. Ditionem Ruscinonensem, quæ pertinet ad Pyrenæos montes,

ac mare

ac mare mediterraneum, acceperat à Ioanne Aragoniæ Rege, patre regis Castiliæ, qui nunc rerum potitur, & acceperat certis conditionibus, quæ nondum impletæ sunt. Hispanus igitur, ob eam propinquitatem, cogebatur & metuere, & sumptus facere. Italiæ proceres ac ciuitates, erant ab eius amicitia non alieni. De Heluetiis pro suo ferè iudicio statuebat. Scotus & Lusitanus ab eo toti pendebant. Gallia omnis ad nutum & voluntatem eius omnia faciebat. Quicquid iussisset, è vestigio conficiẽdum erat, nulla vel mora vel excusatione interposita. Quæ putabantur ad ipsius valetudinem aliquo modo pertinere: mittebantur ad eum, ex omnibus mundi plagis. Pontifex Romanus, Sixtus, vbi cognouit, eum religiosa quadam propensione desiderare linteum illud, cui panem azymum sacrifici superimponunt, quo diuus Petrus, dum sacrum faceret, vtebatur: misit ei cum aliis multis diuorum reliquiis. Illa, quæ in Rhemorum vrbe seruatur pyxis, cum oleo sacrato, quum ante id tempus non fuisset è loco submota: in ipsius tunc cubiculum delata fuit. Constituerat enim velle inungi, ad eundem planè modum, quo fuit vnctus, cùm inaugurabetur regno. Plerique putabant eum velle toto corpore inungi: sed vix est credendum, propter exiguitatem olei, quod in ea pyxide conseruatur. Qui nunc est Turcarum Cęsar, per legatum mit-

tebat ei descriptas reliquias, quæ adhuc supe r-essent Constantinopoli: Eas omnes, ac ingente m præterea vim auri pollicebatur ei, quò fratrem suum, qui tum per Gallias erat in potestate Rhodiensium equitum, & nunc à Romano Pontifice captiuus detinetur: diligenter seruaret. Vbi legatus in Prouinciam Massiliensem venit: Rex ilicò mandabat, ne longiùs progrederetur, neq; voluit audire. Quæ singula satis demonstrant, in quanto esset honore per omnem Europam. Quicquid enim omninò pertinebat ad ipsius incolumitatem: id omne magno studio fuit impensum. Contulerat certè in ipsum Deus maximas dotes, prudentiam, liberalitatem & fortitudinē. Et quemadmodùm reliquos Principes, coæuos suos, virtute præcedebat: ita quoque illos propè omneis, & aduersarios in primis, vitæ curriculo superauit. Nam & Carolus eiusq; filia, & Eduardus Angliæ Rex, & Galeacius Mediolani Dux, & Ioānes Arragoniæ Rex, paucis annis ante ipsum, è vita migrarunt. Ac in his omnibus erat, quod & laudares, & reprehenderes: (hoc enim humanū est) In Ludouico autem Rege plurima certè erant, & vera Principis ornamenta, quod sine adulatione omni dictū esse velim. Nam eos, de quibus loquor, omnes prope familiariter noui, neque leuem aliquam auditionem, vt rem certam pono. Dum hæc geruntur, voluit cum Delphino filio colloqui.

qui. Eum à multo iam tempore non viderat, & ab hominum frequentia remouerat: partim ob teneram & imbecillam ipsius pueri valetudinem: partim quòd metuebat, ne Principes illo abuterentur, ad moliendum res nouas, & imperii commutationem. Quum enim ipse esset vndecim annorum adolescentulus: procerum aliquot impulsu, bellum aduersus parentem suscepit. Eo igitur domestico exemplo mouebatur, & filium, simulatque fuit adductus, commēdabat nonnullis familiaribus, eique magnopere mandabat, ne quid omnino mutaret in administratione regni. Et quò magis persuaderet, adferebat in medium, quemadmodum ipse à morte patris, rerum potitus, complures excellēti virtute viros mulctasset: qua quidem ex re periculum sibi creatum esse dicebat, exorto principum bello, & cōmuni aduersum se coniuratione facta. paulò post hoc colloquium, & confecto matrimonio, recidit in morbum, ad eundem planè modum, vt anteà, & iam sic erat adflictus, vt manū ægrè posset ori admouere, & sine lachrymis vix poterat à quoquam aspici. Continuò igitur iubet accersiri generum suum, nūc Borboniæ Ducem. Ei mandat, vt Ambosam, ad filium suum, Regem, proficiscatur, simul ostendit, quos homines ad eū admitti, quos arceri velit & excludi, & multa dabat egregia præcepta, quæ ad filii institutionem pertinebant:

quorum ſi vel partem aliquam ille ſeruaſſet, magno id factum fuiſſet & publico Galliæ,& priuato ipſius emolumento. Poſt Borbonium mittit Cancellarium,& quicquid ad eius clientelã pertinet, cum ſigillis,partem etiam aliquam ſuorum ſatellitum,& è ducibus nonnullos,item aucupes ac venatores,& quicquid eſt eiuſmodi rerũ.Hos omneis abeũtes rogat, vt filio bonam & fidelem operam præſtent ,ac ſingulis ferè mandabat aliquid,quod ad filium deferrent. Vbi loquendi facultatem deinde ſemel recuperauit,obtinuit eam ad extremum vſque ſpiritum,& intelligendi vim habebat inſignem. Crebris enim euacuationibus purgabat cerebrum.Non lamantabatur autem, vt plerique ſolent ægroti, ſed prudẽter multis de rebus diſſerens, ſexto demũ die per hunc morbum deceſsit è vita.

Philippi

PHILIPPI COMINAEI COMMENTARIORUM, Liber decimus.

COmponam ergo illius acerbitates ac dolores, quos pertulit ante mortem, cum iis malis & incommodis, quibus alios affecit. Magnitudine quidem inter se differunt, ac longè aliud etiam fuit ipsius munus: verùm, quò prosperiori fuit vsus fortuna, & quò maior extitit eius per omnem Europam autoritas: eò quoque vehementiùs fuit afflictus, dum præter consuetudinem suam & naturã aliquid perferre coactus est. In eo, quem diximus, Eremita, summam perpetuò spem habebat, ac subinde missis nunciis interpellabat eũ, vt vitam sibi produceret. Nam etsi res suas, quasi iam moriturus, constituerat: tamen redintegrato animo, sperabat se posse euadere. Quod si accidisset: facilè dissipaturus erat consilium illorũ, quos Ambosam ad filium præmiserat. Et quia spẽ adeò magnam in Eremita defixerat: visum fuit Theologis & aliis nonnullis, apertè illi dicendum esse, nihil humani præsidii restare, & vt de salute sua cogitet: ei quoq; sermoni debere interesse medicum ipsius, Iacobum

Coꝺerium, cui menſtruum dabat ſtipendium, decẽ aureorũ millia. Ipſe duos Galliæ principes Ducem Nemorenſem & Conneſtablium, capite mulctauerat, & quòd alterum necaſſet: iam cùm eſſet moriturus, ipſum pœnituit. Et quemadmodùm illis per homines delectos, denũciatum fuit ſupplicium, paucis verbis, & breue temporis ſpacium, quo de ſalute ſua ſtatuerent, conceſſum: ad eundem planè modum iſti, nulla verborum vſi circuitione, cùm ei præſignificarent mortem: vt officio noſtro ſatiſfaciamus, aiebant, res ipſa poſtulat. Spem nullam deinceps collocare debes, vel in Eremita, vel in quouis alio. Nam actum eſt de te prorſus. Itaq; de vitæ exitu cogitare velis. Nihil enim ſupereſt remedii. Ea pronunciata ſentẽtia, cùm pro ſe quiſq; breuiter aliquid ad rẽ dixiſſet: ille, ſpero, inquit, adfuturũ mihi Deum, ac fortaſſe non ſum tam imbecillus quàm exiſtimatis. Quàm acerbum ei fuiſſe credibile eſt, eã audire vocem? Nam mortẽ nullus vnquam vehementiùs exhorruit: nemo etiam maiori ſtudio & ratione de remediis vnquam cogitauit, quàm ipſe. Familiaribus ſuis per omnem vitam, & mihi quoq; ſæpenumero mandauerat, ſi quando ipſum in ea neceſsitate poſitũ eſſe cõſpiceremus, vt, nulla prorſus facta mẽtione mortis, ad peccatorum expiationem ſolummodò adhortaremur, ac videbatur eſſe tunc tẽporis molliori animo, q̃

vt adeò duram sententiam audiret. Pertulit tamen omnia magno & constanti animo, ad extremum vsque spiritum. Filio, quem tunc Regem vocabat, multa variis de rebus nunciabat, & vbi sacramenta nostræ religionis ex more percepisset: multum habuit sermonem de iis, quæ ad filium, & regni administrationẽ pertinebant. Hoc autem in primis flagitabat, ne Cordæus ãte sextum mensem à filio discederet, néve filius aliquid aduersum Caletos, aut quosuis alios moliretur. In concilio quidem decretum fuisse dicebat, vt Caletum tentaretur, & alia quædam loca; sed periculosum id esse iudicabat, quòd Angli, per hãc occasionem, denuo possent in Galliam excitari. Mandabat igitur, vt per annos quinque, vel eò plures, pacem filius coleret cum vicinis omnibus, quam tamen ipse, dum viueret, ferre non potuit. Et sanè, tametsi magna sit & copiosa Gallia: tamen propter superiorum annorũ calamitates, pacem aliquam diuturnam valde desiderabat. Illud etiam magnopere cauebat, ne Britanniæ Dux Franciscus bello lacesseretur, néve præberetur ei vlla belli suspitio. Dixi, quemadmodùm moriẽdi necessitas ei nõnihil inscienter & asperè denunciata fuit. Verùm mẽsibus aliquot antè q̃ moreretur: omnes planè habuit suspectos, in primis autem homines aliqua excellẽti virtute. Filio, quòd eum quoque metueret, magnas posuit custodias:

nec erat vlli integrum colloqui cũ eo, nisi ipsi-us concessu & mãdato. Sed & filiæ tandẽ cœpit diffidere, & genero suo, & indicari sibi voluit eos, qui castellum ingrederentur. Instituerat anteà senatum in eo castello, cui Borbonius gener præerat. Ne hunc quidem tulit, & in iis suspitionibus, totũ aboleuit. Borbonius & Comes Dunẽsis, legatos Flandriç, qui nuptiis Delphini interfuerant Ambosæ, honoris causa, quod fieri solet, deduxerant. Vbi Plesiũ reuertissent magno cum comitatu: è stipatorum & satellitum suorũ præfectis quendam accersit, & explorare iubet, an essent armati sub veste, sed vt dissimulanter faceret, mandat, intereà dum familiariter cum iis loquitur. Multos ipse, per omnem vitam, perpetuo metu & sollicitudine excruciauerat: & nunc ecce videmus eum ad consimilem planè modum affligi. Cui enim se committat, qui liberis etiam suis, & genero fidem non habet? Hæc autem nõ ad ipsum modò pertinent: verumetiam ad eos omnes principes, qui metui volunt. Qua quidẽ in re quãta sit seruitus, quum ad senectutẽ peruenerunt, tunc demũ apertè sentiunt, quia coguntur inuicèm plurimos formidare. Quàm fuit autem illi acerbum & durũ, in eiusmodi metu versari? Medico suo menstruum dabat stipendium, vt suprà quoque diximus, decẽ aureorum millia: nec id modò, verumetiam Episcopatũ Ambianensem

nensem, eius nepoti, & munera publica multa largiebatur eius propinquis & amicis. Et tamen medicus tam erat verbis in eum asper & durus, vt nihil suprà: valde igitur eum Rex metuebat, & ad suos familiares, de illius asperitate nimia, sæpe querebatur, neque tamen audebat eum à se dimittere. Nam ille pro sua consuetudine seueriùs aliquando interpellans: non dubito, quin me quoq; sis eiecturus, ait, sicuti reliquos omneis: verùm sanctissimo iureiurando tibi cõfirmo, post meum abs te discessum, nõ te victurum esse supra octauum diem. Ea voce magnopere perterrefactus, adulabatur illi modis omnibus, & amplissima donabat munera. Sed qui tantam plurimis annis ad omneis Principes atq; populos habuit autoritatẽ: ei non potuit non esse ea seruitus longè acerbissima. Iis, qui deliquissẽt, graues admodùm pœnas constituit, vt suprà diximus: ideóq; carceres parauit horrẽdos, & valde tetros, nempe caueas aliquot, partim ferreas, partim ligneas, ferreis laminis coöpertas, latitudine octo pedũ, & altitudine pauló maiori, quàm est statura hominis. Excogitauerat hanc rationẽ Cardinalis Baluẽsis, & in eã, quę primùm perfecta fuit, inclusus est ipse, perq; totos quatuordecim ãnos detẽtus. Post hũc alii multi sunt eas execrati, & ego quoq; captiuus in iis, p mẽses octó fui, mandato Regis, qui nunc pręest. Compedes etiam

etiam ferreas lóngè grauissimas à Germanis fieri curauit, quibus illigarentur crura. Pedes vinciebantur annulo ferreo: ab eo pendebat immanis quædam cathena, & ad eius exitum maximi ponderis globus. Vidi non paucos, magna virtute viros, iis vinculis cōstrictos, qui posteà liberati, summos ab eo consecuti sunt honores, ac fortunas amplissimas. Et sicut per ipsiùs imperiū carceres illi funesti fuerunt inuenti: ad eundem planè modum ipse quoq; ante mortem, cōsimilibus omnino vinculis sese induit, inq; maiori versabatur metu, quàm illi, quos aliquando captiuos detinuerat. Quod eò pertinet, vt ostendam, neminem esse omnium hominum, qui nō aliquo dolore & incommodo afficiatur. Postremò, densis ac ferreis cancellis totum castellum cinxit. Hi cū essent proximè murum, ad vestibulum pertinebant, vt suprà quoq; diximus. In fossa perpetuò excubabāt deni sagittarii, quibus mandauerat, vt in omneis, qui alieno diei tēpore appropinquassent, tela coniicerent. Sciebat quidē, hanc munitionē non posse maiori alicui vi resistere: verùm eò spectabat potiùs, & omni ratione prouidebat, ne Principes, coniuratione facta, partim vi & imperio, partim gratia castellum occuparent, & sumpta authoritate, in ordinē ipsum cogerent, vt hominē parum sanæ mentis, & administratione indignum. Ante octauam horam nō aperiebatur

porta

porta castelli, & tunc solùm admittebantur eius domestici famuli,& præfecti,ac centuriones:qui & ad vestibulũ & ad portam disponebāt custodias,quemadmodùm in locis,quæ sunt ad hostiũ fines,fieri consueuit. Ingrediendum autem erat omnibus,non quidem per patentem portam,sed per paruulum ostium, & præter paucos aliquot familiares,quorum erat opera necessaria, nemo quisquam,nisi voluntate ipsius,introibat. Quid? an aliquis arctiori custodia coërceri possit,quàm ille seipsum cohibuit? Eæ,quibus alios complures aliquando constrinxerat,caueæ, erant altæ pedes octo : & ipse tantus Princeps habebat perexiguum, in quo deambularet,vestibulum. An non maximas credibile est eius fuisse acerbitates?qui se ad eum modum inclusit ipse ? qui propinquos & necessarios omneis ita metuebat, vt suam salutem non auderet eorum fidei permittere? Quantò autem maior erat ille carcer,quo se induit, quàm sunt plerique alii : tantò quoque præstantior erat ipse & amplior,quàm alii captiui. Sunt fortasse,qui putent,fuisse aliquādo principes,magis quàm ipse fuit, suspitiosos. Equidem puto, nostris quidem tēporibus, neminem suspitionibus indulsisse, magis, quàm illum, & vix est,vt aliquis tam prudens, & qui populum habeat tam obsequentem, quàm ipse habuit,in eam partem sic incumbat. Et vt aliqui sint hodie

tales,

tales, aut extiterint aliquando: ii fortasse malè sibi conscii, propter anteactam crudelitatem, magnas habuerunt metuendi causas. Ipse verò neminem, nisi à quo primùm esset læsus, offendit. Et hæc omnia recito, non solùm, vt in quanto vixerit pauore ac metu, demõstrem: verùm etiam vt ostendam: primùm, fuisse in his afflictionibus consimilem illius tolerantiã, qualis fuit eorum, quos ipse aliquando diuexauerat: deinde, vt qui post eum vẽturi sunt, maiori clemẽtia & humanitate miserum populum tractent, neque tam seuera supplicia statuant, quàm ipse fecit. Quanquàm alioqui nescio, an meliorem viderim Principẽ. Nam etsi magnopere suos premebat: tamen in alio nõ erat idem laturus. Ab iis tandem acerbitatibus eripuit ipsum Deus, absque vllo maiori corporis cruciatu, qui quidem depræhenderetur. Loquebatur autem continenter, ad extremum vsq; spiritum, deque sepultura constituit, & à quibus deduci vellet funus, præcepit: ac subinde dicebat sperare, non se moriturum ante diem sabbati, idque beneficio diuæ Virginis, quam religiosè admodùm per omnem vitam coluit, & ita quidem accidit. Cùm enim die Lunę postremo correptus esset morbo: sequenti posteà die sabbati è vita de-
1483 cessit, secundo calendas Septembris. Parum certè spei & præsidii vulgus hominum in rebus humanis reliquum sibi esse videt: posteà quàm tantus Prin-

tus Princeps, defunctus plurimis grauißimisque laboribus & curis, coactus est tandem omnia relinquere, neque momentum aliquod temporis vitæ curriculo potuit adiicere, quantumuis etiam cuperet. Familiariter eum & domesticè noui: sed nullum habuit ferè tempus, à labore & sollicitudine vacuum. Venationibus autem & aucupiis multum delectabatur. Intereà dum vixi cum eo, non sectabatur alienos amores. Nam quò primùm tempore ad ipsum accesi: mortuus est ei filius, grauißimo ipsius cum dolore, atque tum me præsente votum Deo faciebat, nullius fœminæ notitiam se habiturum esse, præterquàm vxoris. Et quanquàm hoc ad eius officium alioqui pertinebat: tamen ea virtus & constantia multùm in ipso laudanda fuit, præsertim, cùm & obsequentes haberet plerasque omneis, & ipsius vxor non esset ea forma, quæ magnopere aliquem afficeret, tametsi alioquin egregia & honesta fœmina. In venationibus autem nō minus molestię, quàm voluptatis percipiebat, ex ingenti labore, dum incitatis equis consectabatur ceruos. Expergefactus enim prima luce, prodibat in campum & longiùs aliquando, quouis etiam cœlo: & nonnunquam domum redibat multùm defatigatus, & maximam partem iratus alicui suorum comitum, vt in eo genere exercitationis fieri consueuit. Huic studio vacabat plerunque, donec noua

re aliqua

re aliqua oblata reuocaretur. Nam per æstatem ferè intercedebat aliquid inter ipsum & Carolũ dissidii: hyeme verò paciscebantur inducias. Erat ei de Ruscinonensi ditione controuersia, cum Ioanne Arragoniæ Rege, patre Regis Hispaniarũ, eius, qui nunc principatum obtinet. Qui licèt exiguis esset facultatibus, & Barcinonenses, cuius ciuitatis est longè amplissima authoritas illius oræ maritimæ, haberet aduersarios: tamen, quoniam Ruscinonẽsi populo erat acceptus, diu multumq; restitit. Premebatur ergo Ludouicus perpetuis curis, vt antè diximus, & in ocio, quod fieri solet, erat maximè negociosus. Variis enim occupationibus distinebatur, nec sua tantùm curabat: verumetiam alienis sese immiscebat. Exorto bello, cupiebat pacem aut inducias: facta verò pace, vix continere se poterat, quin aliquid denuò moliretur. De minutissimis etiam rebus, & quæ facilè alioqui poterant negligi, prorsus voluit cognoscere: & sic erat eius natura, vt ista curiositate quodammodò aleretur. Ac sanè valebat memoria, suprà quàm credi posit, & quid per omnes Europæ prouincias gereretur, maximè autem in finitimis regionibus, optimè tenebat: magnus profectò vir, & idoneus, qui non vnum aliquod regnum administraret, sed toti terrarũ orbi consilio suo prouideret. Quæ fuerit eius adolescentia, non dicam, eò quòd nihil habeo comperti.

Verun-

Veruntamen cùm esset vndecim annorum, instigatus à nonnullis, inimicitias aduersus parentem suscepit. Grãdior autem factus, vxorem duxit inuitus, Scotiæ Regis filiam, & quandiu illa vixit, grauiter hoc matrimonium tulit. Ab eius morte, factionibus nobiliũ adductus, in Delphinatum, quæ quidem prouincia ad ipsum pertinebat, sese recepit. Sectabantur eum multi honesti & egregii viri, plures etiã, quàm pro ipsius facultatibus. Dum iis locis moratur, contraxit matrimonium cũ filia Sabaudiæ Ducis: neq; multò pòst, ortum est inter ipsum & socerum graue dissidium, & bellum valde asperum. Carolus septimus, parẽs, cùm videret eum nimis habere magnam optimorum ducum & nobilium manum: statuit eò proficisci cum exercitu, vt his præsidiis ipsum denudaret. Ingressus iter, missis literis, & magnis ex more constitutis pœnis, denũciabat nobilitati, vt è vestigio ad se redirent. Ei mandato complures obtemperabant, inuitissimo Ludouico, qui patris iram veritus, tametsi coactas haberet copias: relicta prouincia, & per Burgundiam facto itinere, paruo comitatu, contulit se ad Philippũ Caroli patrem, à quo liberaliter fuit & amanter exceptus. Et quanquàm hac ratione subleuabatur aliquantulum: tamen quotidianis impensis diminuta pecunia, cogebatur sæpe ab aliis mutuari, non absque magna sollicitudine, ne desereretur à suis.

Quod

Quod certè graue admodùm eſt & acerbũ iis,q difficultatibus eiuſmodi nõ aſſueuerũt. Itaq; nec in Burgundica quidem familia vixit abſq; moleſtiis. Nam & Philippus Princeps erat ei obſeruandus, & eius neceſſarii, ne faſtidirent. Hæſit enim ibi per ſex annos, atque intereà pater vrgebat Philippum per legatos, vt eum vel deſereret, vel ad ſe remitteret. Quo quidem tempore facilè intelligi poteſt, in quantis ille fuerit anguſtiis. Quódnam igitur quæſo tempus habuit vacuum à laboribus? Opinor equidem, inde à pueritia, perpetuis eum fuiſſe agitatum curis, ad extremum vſque vitæ diem. Attigit annum ſexageſimum primum, & iudicabat ipſe, non ſe victurum eſſe ſupra ſexageſimum, ac dicebat, Galliæ Reges, à multis temporibus eum terminũ non exceſsiſſe. Nunc de Carolo videamus etiam. Is nihilò ferè melius habuit. Iuuenilibus quidem annis iucundè vixit, & ante viceſimũ ſecundum ætatis annũ, nullis immiſcebatur negociis. Poſteà verò cœpit diſsidere à præfectis domeſticis, cumque videret eos gratia & fauore patris ſubleuari: diſceſsit in Hollandiam, & liberaliter exceptus à populo, conſilia ſua cum Gandauenſibus communicabat. Nullas ipſe quidẽ facultates habebat: ſed Hollandi locupletes atque copioſi, plurima donabant. Idem erat ſtudium aliarum quoque ciuitatum, vt ad ipſius beneuolentiã aditum

ſibi pa-

ſibi pararent. Sic enim eſt comparatum in rebus humanis, vt quorum augeſcere videmus potentiam: eos magis obſeruemus, quàm illos, qui in ſupremo gradu poſiti, non poſſunt ampliùs progredi. Hoc etiam Philippus non ignorabat, qui cùm audiiſſet, Carolum eſſe non ingratum Gādauenſibus: reſpondit, perpetuam eſſe eius populi conſuetudinem, vt futuros quidem principes diligat: vbi autem ad imperium acceſſerint, exoſos habeat. Et verè quidem iſtud dicebat. Poſteaquàm enim ad Carolum delata fuit ſumma rerum: mutarunt voluntatem atque ſtudia, nec id obſcurè ſæpiùs declararunt, & ipſius poſteritatem maximis affecerunt incommodis. Atque, vt ad inſtitutum reuertar, Carolus inde ab eo tempore, quo Galliæ Principibus confœderatus, bellum Regi fecit, quid, obſecro, in vita ſolidæ delectationis habuit? aut quibus non curis atque laboribus fuit obnoxius? Proſpero curſu fortunæ ſublatus initio, cogitabat, quicquid erat vſpiam, ſibi ſuiſque finibus commodum & opportunum, occupare, & per æſtatem ferè cōtinebat exercitum in acie, non abſque magno periculo. Sollicitudinem verò in ſe recipiebat omnem, ac licèt erat potentiſſimus: ambiebat tamen multò maiora: Primus omnium ad laborem ſurgebat, & poſtremus quieti ſeſe dabat, non ſecus acſi calonum fuiſſet omnium viliſsimus. Per hyemem, ſi quando à bel-

lo abstineret, totus in hoc erat, vt pecuniam corrogaret. Eius consuetudo sic ferebat, vt ab hora sexta, mane, plurimum temporis impenderet feriis occupationibus. Hoc ei iucũdum erat in primis. Magno etiam studio legatos externorũ Principum audiebat, & in his defatigationibus vitam finiit, occisus ab Heluetiis, ante Nanceium, vt suprà docuimus. Postea quàm igitur animum semel adiecit ad cupiditatem & ambitionem, quicquid esse potest in vita suauitatis, amisit. Quorsum uerò pertinebat, vt ipse, qui tam erat potens, qui tam multas, tamque copiosas & locupletes tenebat non vrbes modò, sed & prouincias, quæ ad omnem felicitatem ei satis esse poterant, eiusmodi sese laboribus cruciaret? Ad Angliæ Regem Eduardum nunc transeamus. Is adolescentulus admodùm, patrem suum, Ducem Eboracensem, vidit profligatum & interfectum in prœlio, cumq; eo patrem Comitis Beruicensis, qui propter iuuenilem ætatem Eduardi, summam imperii tenebat, ac ipsum deinde Regẽ constituit, & Henricum profligauit, qui iam longo tempore potitus erat rerum, & mea quidem sentẽtia, iure. Sed cùm esset parum prudens: natæ sunt factiones inter proceres, easque fouebat illius vxor, Renati Siciliæ regis filia, quãdo Sombresseti Ducis partes tuebatur, ac Beruicensem oppugnabat. Quòd si diremisset illa dissidium: sibi, suisq; fortunis, &

An glæ

Angliæ rectè consuluisset. Nam exortum ab ea dissensione bellum, viginti nouem annos durauit, ac multò maximam partem lectissimorũ hominum absumpsit. & illud immoderatum Reginę studium, in causa fuit, vt Beruicensis Comes, Eboracensem domum, odio Lenclastricæ familiæ deinceps propugnaret. Factiones nimirùm coniunctæ sunt omnes cum periculo, inter nobiles præsertim, qui multùm alioquin in eam partem incumbunt. Dicat fortasse quispiam, illas partium offensiones Regibus esse non inutiles: patefieri hac ratione omnia cõsilia: nihil esse, quod non efferatur ad Regem: & in maiori ipsum esse obseruantia. Nõ negarim equidẽ, si quis Princeps adolescens eiusmodi simultates ac contentiones in gynæceo suscitet: quin maximam sit habiturus ridendi, suique oblectandi materiam. Nihil enim erit adeò secretũ, quod in hac mulicularum æmulatione & inuidia non rescifcat. Verùm vt ea consuetudo recipiatur in cœtu virorũ: ingens profectò periculum in eo versatur. Hoc enim verè sit, ignem in tuis ædibus accendere, quem deinde non posis, nisi maximo tuo detrimẽto, restinguere. Nam qui Principem à se vident alienatũ esse, ii ferè nouas incipiunt tentare amicitias, & illis libenter se coniungunt, quos disidere putant ab eo, quem sui aduersarii partes tueri vident. Ac vt nullum extet aliud documentum: certè factiones

illæ Aurelianæ & Burgundicæ familiæ, periculi magnitudinem & luctuosos exitus demonstrare nobis possunt. Ex iis enim ortum est bellum, quod per septuaginta duos annos durauit, cui permixti Angli, magnam Galliæ partem occuparunt. Sed vt reuertar, vnde sum digressus: Eduardus Rex erat omnium hominum sui temporis longè formosissimus. Constitutis autem rebus, & profligatis aduersariis, planè se dabat voluptatibus & ocio, & venationibus, atque ad hunc modum per sedecim propè annos vixit suauiter. quo quidem tempore natum est dissidiũ inter ipsum & Beruicensem. Et quanquàm ab eo fugatus fuit & eiectus è regno: breui tamen pòst tempore, redintegratis viribus, omnia recuperauit, eoque bello confecto, rediit ad consuetum vitæ genus, eiq; multò magis etiam indulgebat quàm anteà, planè securus, & corpori curãdo solùm intentus: Verùm in ætate florẽti pœnas dedit intemperantiæ, & repentino ferè morbo sublatus, periit, filiis ipsius interẽptis, & regni possessione ab eius ablata stirpe, sicut suprà demonstrauimus. Ab hoc veniendum est nobis ad alios. Hungariæ administrationem obtinuit nostra memoria, Ioãnes Huniad, è Moldauia, vir excellẽti & præclara virtute, qui multis præliis deuicit Turcas, Hungariç vicinos, propter occupatas in Grçciæ finibus & Sclauonia, prouincias. Eo mortuo, grandior factus

Lancelotus,

Lancelotus, Hungariam & Bohemiam ad se iure transtulit, & impulsus à nonnullis familiaribus, vt fertur, Ioãnis Huniad filios duos compræhendit, affirmans, illum, se paruulo, nimiam vsurpasse potentiã, & periculum esse, ne filii, patris insistãt vestigiis. Maiore igitur necato, alterũ, Mathiam, Budæ seruari iussit, neq; multò pòst è vita decessit, veneno sublatus è medio, Pragæ, quæ Bohemorum est vrbs amplissima. Consuetudinem habebat iis locis, cum fœmina quadam nobili, quæ grauiter ferens, illum in matrimoniũ ducere Caroli septimi, Galliarum Regis filiam, cõtra datam sibi fidem & promissum, in balneo pomum ei dedit, per mediũ cultello diuisum, qui veneno tinctus erat. Ab eius morte, proceres Budæ conueniunt, Regis creandi causa: qui mos ipsorum est, quoties non relictis liberis, è vita Rex decessit. Dum ibi conciliũ habetur: venit eò Mathiæ mater, amplissimo comitatu, locuples admodùm mulier, quò facilius erat ei, breui tempore magnum aliquod satellitium cogere. Credibile est, fuisse in eò Principum & nobilium cœtu, & in vrbe, qui rebus ipsius fauerent, ob mariti recentem & claram memoriã. Posteaquàm eò venit, filium è carcere eximit. Ex nobilitate complures, & ecclesiastici ordinis nonnulli, metu periculi statim profugerunt: reliqui Mathiam crearunt Regem, cuius maxima fuit & singularis tum virtus, tum feli-

citas. Multa enim fecit secunda prælia cum Turcis, nullo cum Hungariæ detrimento, sed maximo illius commodo. Cæsari Friderico, qui rerum adhuc potitur, Austriam eripuit, eamque tenuit quandiu vixit. Summa prudentia & consilio, res suas, tam pacis, quàm belli tẽporibus, administrabat. Postremis vitæ annis, cùm hostẽ nullum amplius metueret: magnificè domum instruxit, & ornauit omnis generis exquisitissimis rebus. Quicquid esset grauium negociorum: aut ipse procurabat, aut quomodò fieri vellet, suis mãdabat. Euasit tandem aliquantò crudelior, & metui volebat à suis. Morbo deinde correptus non sanabili: circiter vicesimum octauum ætatis annum, post multos & ærumnosos labores, Viennæ, ad Danubium, mortuus est. Turcarũ Cæsar Mahometus, nostra memoria, prudẽs fuit & insignis Princeps, verùm dolo cõtendebat, & insidiis nitebatur magis, quàm virtute. Cùm vigesimum tertium annum ageret: Constantinopolim vi cepit. Vidi depictam eius effigiẽ in illa ætate: & certè magnam aliquam indolem, ac præstans ingenium videbatur repræsentare. Expugnauit eam vrbem, vt dixi, maximo nostri orbis dedecore, & summo cum detrimẽto. Fuit interfectus ibi Cæsar ipse orientis, cum infinita hominum multitudine: virgines vitiatæ complures, ac honestissimæ nobilissimæque fœminæ maximo numero miserabiliter stupratæ:

pratæ: breuiter, immanitatis & non humanæ violentiæ genus nullum fuit ibi prætermissum. Prima hæc erat illius victoria, quam deinde summa felicitate prosecutus est. Nam memini, cùm Venetorum legatus recitaret Carolo, illum cepisse duo Imperia, quatuor regna, & vrbes ducentas. Loquebatur autem de Constantinopolitano & Trapezontino imperio, & Siria & Armenia & Peloponneso, iuxta quam multas occupauit insulas, & in his Mitylenem. Albaniam quoque ferè cepit omnem, atque Sclauoniam. & hæc quidem omnia nobis, qui Christiano nomine censemur, ademit: suæ autem religionis Principes non minùs bello vexauit, quàm nos, & ex iis complures ad extremam inopiam redegit. Maximam negociorum partem tractabat ipse, quemadmodùm & Ludouicus, & Mathias Hungariæ Rex. Ac sanè fuerunt hi tres omniũ suæ ætatis fortissimi prudentissimiq; Principes: verùm Ludouicus & humanitate, & honesta viuendi ratione illos longè præcedebat. Quantum ad delicias ac voluptates attinet, totus in illis fuit immersus Turcarũ Cæsar, & maximam temporis partem illis impendit, & à nulla prorsus vitæ turpitudine aut fœditate abstinuit, eaq; intemperantia deinde morbum ei conciliauit longè grauissimũ. Quotannis, ad initium æstatis, vt audiui ex iis qui viderũt, intumescebat ei alterũ crus, magnitudine ferè corporis: &

plaga non apparebat vlla : remittebatur deinde tumor, nec vllus vnquam chirurgus aut medicus,quid eſſet morbi,diiudicare potuit. Hoc vnum affirmabant plerique,luxum & vitæ intemperantiam eſſe in cauſa.Conſpiciebatur autem à paucißimis, & in curru quodam artificioſè fabrefacto ſeſe continebat, vt ne quàm eſſet macer & extenuatus,videri poſſet,& ne ſui contemptus aliquis ex eo naſceretur.Ad quinquageſimum ſecundum ætatis annum è vita deceſsit, repentina ferè morte. Teſtamentum fecit, cuius exemplar ipſe legi,ac inter alia dolebat ei plurimùm,quòd extra ordinem ſuis prouinciis imperaſſet pecuniam.Quocirca mihi vide,quid noſtri Principes facere debeant,qui certè ius nullum habent,onus aliquod imponendi inuito populo.Videmus hìc, intra quàm breue tempus, quàm multi potentes ac ſummi Reges mortui ſint,poſteaquàm ingentes ſumpſerũt labores,vt augeſcerent & locupletarentur,cum maximo procul dubio corporis, ac etiam animæ fortaſsis detrimento. Nihil igitur eſt præſtabilius,mediocri vitæ genere, quod qui poteſt aſſequi & tueri:is omnium certè eſt felicißimus. In rebus humanis ita comparatum eſt, vt nullus ferè ſit populus, cui non æmulum aliquem & aduerſariũ Deus excitarit.Gallis oppoſuit Anglos,& Anglis Scotos.Hiſpanis perpetua quædam ſimultas intercedit cum Luſitanis.Italiæ

Principes

Principes magna ex parte retinent possessiones, nullo ferè titulo, & acerbè suis imperant. Iis aduersantur reliquæ potẽtiores ciuitates, Venetiæ, Florentia, Genua, nonnunquam etiam Bononia, Sena, Luca. Arragoniæ Reges oppugnantur ab Andegauorum Ducũ familia. Mediolani & Insubriæ Vicecomites, ab Aureliana domo. Venetis sunt infesti Principes Itali & Florentini. Senenses autem & Genuates oderunt Florẽtinos. Genuates laborant & sunt diuisi ciuilibus factionibus Fregosiorum, Adornorum, & Auriorum. In Germania magnæ sunt inter Austriacam & Bauaricam domum æmulationes, & quæ sunt ex Bauariæ Ducũ stirpe natæ familiæ, inter se ipsæ dissidẽt. Austriacis Principibus magnum est & graue odium cum Heluetiis. Impugnantur à Cliuẽsibus Gheldri, & hi valde sunt iniqui Iuliacẽsibus. Quæ sunt ad Oceanum Germanicum & Balthicum mare ciuitates, bella sæpe gerunt cum Daniæ Regibus. In Germania plurimæ sunt arces atq; castella munita: quæ res licentiùs agendi multis occasionem præbet. Nam vnus aliquis, famulo tantùm comitatus, ciuitati cuipiam denunciare audet inimicitiã, confisus aliquo castello, in quod receptũ habet, & sociis aliquot equitibus. In hoc genus hominũ, Germaniæ principes non admodùm animaduertunt, quoniam ipsorum opera nonnunquam vtuntur: ciuitates autem, vbi

facultas

facultas eis datur, seuerissimè puniunt, & facta coniuratione, circũuallant aliquando receptacula illorũ, & demoliuntur, simul in eos vsus aliquot equitum cohortes alunt. Atque is est per Europam rerum status. Quid per Asiam & Africã fiat, non habeo compertum: sed dicuntur inter se, non minùs q̃ nos, imò turpiùs aliquantò dissidere. Nam in seruitutẽ se pertrahunt ipsi, seq; inuicèm nostris hominibus venũdant, & videmus q̃ multi quotidie ad Lusitanos deportentur. Apparet igitur, has dissensiones, veluti stimulũ quẽdam, in rebus humanis esse necessarias. ac mihi quidem, tametsi literarum nullum vsum habeo, sic videtur, potissimùm verò, propter quorundam Principum ignauiam & malitiã, qui ingenii quidem satis habent & cognitionis: verùm abutuntur eis, neque ad res honestas accõmodant. Doctrina enim vel meliores reddit homines, vel deteriores, pro cuiusque natura & inclinatione: sed tamen verisimilius est, aliquem ea fieri meliorẽ. Nam quò quisq; magis, quid se deceat, intelligit, eò vehementiùs ipsum neglecti pudet officii: & etiamsi non omnino sibi temperet à maleficio: tamen ne planè modum excedat, cauet. Ac istud quidem vsu compertum habeo. Multos enim noui, quos à prauis & illaudatis consiliis eruditio sola retraxit. Huc etiam accedit metus diuini numinis. Quanta enim sit peccati magnitudo, & quanto-

quantopere Deus offendatur flagitiis: docti non paulò meliùs, quàm homines imperiti, cognoſcunt. Qui ſunt igitur male inſtituti Principes, quantum ſit munus, quod acceperunt à Deo, non intelligunt, & ipſorum familiares, ne malam gratiam ſibi concilient, diſsimulant: & vt ex omnibus fortè ſit vnus, qui fideliter admoneat: is tamen ſuæ ſententię nullos habet approbatores, ac ferè fit, vt ridiculus habeatur. Eſt ſanè quædam nobis innata prauitas, adeò magna quidẽ, vt nulla planè ratio nos ab iniuriis & violentia coërceat. Potentiores, vbi caſtellum aut oppidum eripuerunt alicui, quacunq; de cauſa: nolunt à poſſeſsione deinde diſcedere, & vbi ſemel aliquem obduxerunt colorem, cur ita fecerint: accedit poſteà propinquorum & adulatorũ aſſenſus, qui hęc omnia collaudant. Magna certè eſt multorũ Principum iniquitas, qui pecuniam pro ſua libidine ſuis imperãt, & amplum alunt ſatellitium, vt miſeram multitudinem in metu contineant, eámq; deinde pecuniam temerè & voluptariè profundunt, nullo cum Reipub. bono, & de quotidianis ſumptibus nihil remittunt, & ſuos exhauriunt, & aſſentatorum ſtipati ſunt turba. Sed eſt Deus, qui flagitium nullum ſinit impunitum, & crudelitatem in primis deteſtatur. qui tametſi nõ loquitur hominibus hodierno die, ſicut priſcis illis temporibus; tamen quæ ſit ſua perpetua

ſententia,& quid à nobis fieri velit:clarè perſcriptum reliquit,ita quidem,vt nemo planè,qui modò ſit ſanæ mentis,& qui ad iuſtam aliquã peruenerit ætatem : excuſandi ſit habiturus locum. Illi igitur,qui vi & armis imperia ſua continent, & quoties aliquid mandant, capitis conſtituunt pœnam: ad ſupremũ illud tribunal Dei quomodò conſiſtent? Multa ſæpe crudeliter & iniquè & inſidioſè faciũt,dum ſpeciẽ aliquam iuſtitiæ prętendunt.Nam habent eos,qui ius dicunt,ſuarum cupiditatum plerunque miniſtros,& quantumuis leue delictum exaggerant. Si capitale nihil deprehendunt: rationes excogitant, vt eum,cui malè volunt,immenſis variiſq; ſumptibus defatigent,dum & accuſatorem nõ ſiſtunt,& teſtimonia non cognoſcunt,& auidè expectant,num criminationem aliquis in eum, qui captiuus detinetur,inſtituat.Quòd ſi parum tuta videtur hęc via, neque ſatis ad ipſorum voluntatem accommodata:nouis vtuntur perfugiis,& præ ſe ferũt, exempli ſtatuendi cauſa,tali fuiſſe opus animaduerſione.Si quis autem eſt ipſorum cliens ac beneficiarius:in eum multò ſunt aſperiores ac contra officium & fidem,qua ſit obſtrictus,eum aliquid egiſſe confirmant,& eò totis viribus incũbunt,vt aut facultatibus omnibus eum exuant, aut alioqui variis modis affligant. E uicinis,qui ſunt potentiores ac minimè ſtolidi,eos ſinũt vti

pace:

pace: verùm, si quis est infirmior, eum sic perturbant & exagitant, vt quò se tandem recipiat, vix habeat. Causam facilè inueniũt: subministrauerit ipsorum aduersariis auxilia, vel tale aliquid. Quã ob rem aut in ipsius ditionem, coactam aliquam militum manum adducent, vt ibi sumptu miserorum alantur, aut alienam aliquam litem aduersus eum, suam faciẽt, aut eius inimicos ope subleuabunt, aut quamcunque aliam nocendi rationem inuenient. Si quis ipsorum parentibus bonam & fidelem operam præstitit: eum loco submouent, & nouos sibi parant beneficiarios. Ecclesiastici ordinis hominibus molestiã de sacerdotiis creant, vt saltem aliquid extorqueant, quò deinde locupletent & augeant eos, qui plerunq; nullum ipsis honestũ exhibuerunt officium. Nobilitatem multis uariisque laboribus & impensis exhauriunt, quando bella pro sua libidine & arbitratu suscipiunt, inconsultis iis, quorum absq; voluntate & cõsensu nihil tale mouere debebãt. Cùm enim equestris ordinis homines ac viri nobiles, non modò facultates omnes, verumetiã vitam & sanguinem in bella profundant: æquissimum est profectò, vt priùs, quàm suscipiatur bellum, eius rei consilia cum ipsis communicentur. Quantum ad promiscuam & miseram multitudinem attinet, nihil planè reliquum eis faciunt, & quum tributum ab eis præter omnem modum

& æqui-

& æquitatem exigant: quominùs ab equestribus etiam cohortibus, quas alunt, diuexentur, non cauent: quæ quidem cohortes obequitant huc illuc perpetuò, & non solùm viuunt sumptu miserorum, sed etiam proterue & insolenter in eos multa faciunt. Nec enim contenti sunt iis, quæ pasim in agris reperiunt, verùm miseris etiã hominibus vim adferunt, eósq; cogunt longiùs abire, & aliũde adferre cibaria delicatiora: mitto ꝙ vxorum quoq; & filiarum pudicitiam tentant. Huic autem incommodo facilè posset occurri, si bimestri quouis dependerẽtur eis stipẽdia, quibus aluntur alioquin ex publico. Sic enim nullam essent habituri causam, quâ se purgarent de iniuriis illis, quas inferunt, necessitate quadã, vt aiunt, eò quòd ipsis non persoluitur. Atque istud de Gallia propriè dico, quæ præter omnium aliarum gẽtium morem, miserabiliter his direptionibus vexatur. Aliæ prouinciæ sua etiam habent incommoda. Et vt ad institutum reuertar, nemo est omnium Principum, qui ius habeat, vel teruncium vnum exigendi à suis, præter cõstitutum annuum censum, nisi populus assentiatur. Dicat aliquis fortasse, nonnũquam incidere tempus aliquod, vt non sit integrum, agere conuentus, aut conscribere populum, eò quòd eiusmodi mora & cõiuncta sit cum periculo, & belli rationes impediat. Nihil hoc certè ad rem facit. Nam

cit. Nam vt bellum ſuſcipiatur: graui quadam & matura opus eſt deliberatione, neque ſubitò vel præcipitanter aliquid in eo fieri debet: Deinde, quando Reges de communi populi conſenſu rē gerunt: & ſunt potētiores, & ab hoſte magis metuuntur. Nullum enim tam ſubitum oriri poteſt aut moueri bellum, ex lōginquo præſertim, quin multò antè ſentiatur, & quoties tale aliquid incidit: populus libenter ſua conferre debet, ac modis omnibus auxiliari. Sed ipſorum Principum eſt etiā prouidere omni ratione, ne leue aliquod bellum pro ſua libidine & temere ſuſcipiant, quò per hanc occaſionem pecuniam à ſuis extorqueant. Ad finium tuitionem opus eſt haud dubiè, ſumptus facere, etiam pacis tempore, ne inopinātes opprimamur: ſed moderatè omnia fieri debent, atq; totum hoc in Principis poſitū eſt prudentia. Per omnem Europam, quod ego quidē norim, belli tēporibus minimùm affligitur in Anglia populus, & calamitas tota redundat in diſſenſionū ac belli authores. Sunt Principes, quibus hoc frequēs eſt in ſermone, vt dicant, habere ſe priuilegia, vt quantum velint, exigant à populo. Certè Galliarū Rex, omnium minimè cauſam habet, vt iſtud de ſe iactet. Nec enim vel ipſi, vel cuiuis alii licet. Qui verò comparandæ gratiæ cauſa, poteſtatem hanc illi tribuunt: ii certè parum liberaliter agunt, & prouidè. Quid enim

fini-

finitimorum voluntates alienare magis posſit, q̃ eiuſmodi voces atque licentia? Verùm ſi Rex ad hũc modum diceret, habere ſe populum fideliſsimum, qui libenter imperata faciat: qui nullum onus recuſet: qui patientiſsimè quiduis toleret: qui damnum acceptum moderatiſsimè ferat: maiorem ſanè laudem ex eo ſit habiturus, quàm ſi prius illud dicat, ſuumq; priuilegium ſibi diligenter ſeruandum eſſe contendat. Non ſic loquebatur Carolus Quintus, Galliarum Rex, neque verò aut Ludouicũ, aut eius filium, qui nunc pręeſt, ſed ipſorum familiares audiui nõ ſemel in eã loquentes ſententiam: & prudenter quidẽ ipſorum iudicio, ſed reuera faciebant hoc partim adulatione, partim inſcientia rerum. A morte Ludouici Regis conuenerunt omnes Galliæ ordines, vt de ſumma imperii ſtatuerent: non deerãt id temporis imperiti quidam, & tenuis conditionis, ac nullius vſus homines, qui dicebant eiuſmodi conuentus ad crimen læſæ maieſtatis pertinere, quòd Regum imminuatur eo ipſo poteſtas. Verùm qui ſic loquũtur, ſcelere ſe polluũt, grauiſsiméque dubioprocul & Deum & Rempublicã offendunt. Nam eiuſmodi voces ſolùm ſpectant ad priuatam utilitatem eorũ, qui nullo ſuo merito vel virtute, authoritatem obtinent, qui ad nullam rem honeſtam idonei, clandeſtinis ſuſurrationibus Principum aures demulcent, & gratiã

eblan-

eblandiuntur, qui conuentus idcircò metuunt, ne ipsorum detegatur improbitas. Dum istud apud Turones concilium habetur: Gallia vehementer erat afflicta. Nam per viginti & eo plures annos grauissimè vexata fuit exactionibus, Carolus enim septimus, quod & suprà diximus, imperabat solùm duodeuigesies centena francorum millia quotannis: Ludouicus autem filius, ad quadragies & septies centena millia, præter eos sumptus & operas, quæ faciendæ erant deducendis tormentis & consimilibus rebus. Itaque miserrimum erat spectaculum, videre multitudinis & populi ęrumnas. Hoc tamen erat in eo boni, quòd auarè nihil agebat, omnemque pecuniam impendebat in ædificia, munitionesque locorũ. Ecclesiis etiam plurima donabat, & præstitisset eum hac parte minùs fuisse liberalem. Spoliabat enim tenuiores ac inopes, vt eos, qui alioquin abundabant, locupletaret. Ab eius igitur interitu magnæ fuerunt natæ dissensiones. Principes enim ac reliqui ordines, facta rebellione aduersus filium eius, qui nunc præest, cogitabant alium Regem constituere, vel ita saltem coërcere illum, vt ne regiam obtineret potestatem. Sed mitigati tandem, iusiurandum & fidem illi ex more dabant, & ex omni numero delecti fuerunt duodeni, quorum ille secutus consilia, tredecim annorum adolescens, regio more, quid fieri vellet, mandabat, & habito

concilio, proceres ac ordines multa postulabant ab eo, quæ ad salutem regni pertinere dicebant: veruntamen ad ipsius & delectorum voluntatem omnia referebant, cumque vigesies & quinquies centena francorum millia ille imperasset, assenserunt: nec id modò, verùm etiam, vt post biennium alii conuentus agerentur, petebant, & si ea pecuniæ summa non sufficeret eius necessitatibus, vltro deferebant se daturos, quantum vellet: ac si quis aliquid aduersus ipsum vllo tempore moliretur, se non facultates tãtùm omneis, verùm etiam sanguinem & vitam, paratos esse pro ipsius incolumitate, profundere. Hæc eò pertinẽt, vt ostendam, quàm sit egregia Gallorum erga suum Regem voluntas & beneuolentia. Num iniquum est igitur & inhumanum, si quis, cùm populum habeat tam obsequentem & liberalem, velit eos imperio coërcere, quasi liceat sibi quantumlibet exigere? Nonne multò sit honestius, comitate quadam eos ad suam voluntatem adducere: quàm imperiosè agere pro sua libidine? Certè, quod suprà non semel diximus, nemini omnium licet, absque populi consensu vllam pecuniam imperare. Sed in vtramque partem ferè peccatur. Nam & Principes immoderatè multa sæpe faciunt, & populus nonnunquam grauiter illos offendit, quando nec morem gerunt, & in necessitate deserunt, & rebellionem faciunt, planè contra fidem

tra fidem

tra fidem & iusiurandum. In Principibus autem conſpicitur magis, & eſt illuſtrior Dei potentia, quàm in hominibus priuatis atq; plebeiis. Nam hi multis opportuni ſunt iniuriis, & nõnunquam præter ius & æquum mulctantur, vel prædæ conſequendæ cauſa, vel culpa iudicis & errore. Aliquando etiam iure plectuntur, in eoque nihil eſt reprehendendùm. Quando verò Principes eorumque familiares, aut ciuitates aliquid delinquunt, quis ea de re quæſtionem habebit? & habita quæſtione, quis ad iudicem deferet? quis iudicis perſonam ſibi ſumet? quis pœnam cõſtituet? Quænam eſt autem huius tantæ licentiæ & prauitatis cauſa? vel cur in deteriorem partem ſic propendemus omnes? Incredulitas nimirùm hoc efficit. Nam ſi certò ſtatueremus, eſſe Deum, qui ſcelus nullum ſinit impunitum: eſſe perpetuas & ſempiternas pœnas, quibus affliguntur impii: credibile eſt, neminem fore, qui violenter aut auarè, vel crudeliter aliquid ageret. Cùm ab hoſte princeps aliquis detinetur captiuus: an aliquid habet in rebus omnibus tam charum ac precioſum, quod pro ſui liberatione non dependat? Certè quicquid vndique corrogare poteſt, tam è ſuis, quàm è populi facultatibus, totum hoc eò confert, quemadmodùm ſcimus accidiſſe temporibus Ioannis Valeſii, Galliarum Regis, qui captus ab Anglis, apud Pictones, dependit eis

tricies centena francorum millia, & ſimul dabat tertiam ferè Galliæ partem, quæ tunc ad extremam inopiam redacta, corio, cui modicum erat infixum argenti,loco pecuniæ vtebatur. Hæc omnia ille pro recuperanda libertate perſoluit, & vt nihil planè dediſſet: Angli tamen non erant eum interfecturi,& vt id feciſſent: tamen quota fuiſſet illa,quæſo, pars cruciatuum inferni, quibus afficiuntur poſt hanc vitam impii? Cúr autem & ſe ſuoſque liberos & populum ad hanc egeſtatem ille redegit? Ideo ſanè,quòd certò ſciebat,non ſe alioquin euaſurum eſſe carcerem. Et tamen fieri poteſt, vt quo tempore flagitium illud,quodcunq; ſit,admiſit,propter quod in hanc tantam calamitatem incidit:ſecurus planè fuerit, neque crediderit, ſe Deum offendiſſe. Quiduis igitur ille fecit,vt è vinculis expediretur: & verò tam nulli ferè ſunt aut pauci admodùm principes, qui poſteaquàm ſemel aliquid occuparunt quocunq; modo:reſtituere illud velint. Nam neq; ratio,neque iuriſiurandi religio, neque metus diuini numinis,nec æquitas vlla,nec inferni cruciatus perpetui,mouere illos poſſunt, vt quod alienum eſt,quod à ſe mala fide poſsideri ſciunt, reddant.Interrogaui pauló antè, quis habiturus ſit quæſtionem de potentibus, quis illos accuſabit, quis litem definiet, quis pœnam irrogabit? Certè querimoniæ & lachrymæ miſerorum hominum,

minum,quos crudeliter vexarunt,item viduarum & pupillorum gemitus atque ſuſpiria, quos parentibus atque maritis inhumanè ſpoliarunt,breuiter eorum, quos afflixerunt & fortunis omnibus denudarunt, lamentationes atque plangor, erunt accuſationis loco, quam illi coram ſupremo Dei tribunali ſiſtent. Qui magnitudine ſcelerum offenſus, non ſemper concedit diuturniorem impunitatem, ſed illos aliquando verberat præſentibus pœnis,ita quidem euidenter & clarè,vt dubitari non poſsit,ipſum eſſe iuſtiſsimum impietatis noſtræ vltorem.Plerique verò principes, imperiti quidem illi & inconſulti, quandiu proſpera vtuntur fortuna:nihil tale metuunt, ſed cùm maximè ſecuri ſunt omnium rerum,tũc ecce Deus repentè illis aduerſarium aliquem excitat,de quo minimè ſuſpicati fuerant.Et quoniam eius rei in omnibus ferè libris, ac in his Commentariis pulcherrima extant documenta: nihil eſt opus prolixiori demonſtratione. Atque vt ad finem aliquando perueniamus: nihil eſt in hac ærumnoſa vita potius,quàm vt metuamus diuinum iudicium, & ſtudeamus in rebus omnibus æquitati,& contenti ſimus mediocri vitæ genere,neque defatigemur iis curis, quales ferè ſuſcipiũtur à multis,nimia quadam cupiditate & ambitione augeſcẽdi.Hanc viam ſi poſſemus ingredi,atque tenere:& tranquilliùs viueremus, & minùs af-

nùs affligeremur valetudine aduersa, & mortem non adeò formidaremus. Etenim quanta sit vitæ nostræ miseria, facilè potest ex eo colligi, quòd simulatque mortuus est aliquis, quicunq; sit ille: statim omnes abominantur & exhorrescunt ipsum cadauer; & euolat anima, sistiturque mox iudicio ineuitabili.

Ioannes

IOANNES SLEIDANVS Lectori S. D.

QVanta ſit vtilitas huius hiſtoriç, non dubito, quin ſatis intelligāt omnes, vel tenui ciuilium rerum cognitione prædití. Et quoniam ad illuſtrationem horum temporū, in quibus verſamur, maximè pertinet, atq; hanc ob cauſam potiſsimùm eius interpretationem ſuſcepi: idcirco, vt planior ſit & intellectu facilior, quædā paulò altiùs mihi repetenda ſunt. Et principiò quidem, videmus duas potentiſsimas noſtri orbis familias, Francicam & Burgundicam, cōtinentibus ferè bellis conflictari. Eius verò mali cauſam ab ipſa ſtirpe & radice inueſtigare oportet, vt videri poſsit, quantæ ſit molis, natum ſemel inter potentes principes diſsidium, ita cōponere, vt non ſemper aliquæ maneāt reliquiæ. Sic igitur res habet. Ad Ioannem Valeſium, Philippi Valeſii filium, Galliæ Regem, qui ante annos centū & octoginta è vita deceſsit, delata fuit inferior Burgundia, quæ Ducatus nomen obtinet. Is in prælio captus ab Anglis, apud Pictones, ac deinde mortuus in Anglia captiuus: filios reliquit quatuor, Carolum,

Ludouicum, Ioãnem & Philippum. Ad Carolum natu maiorem delatus eſt principatus. Fuit hic, eius nominis quintus, ac propter inſignem virtutem nominatus eſt Prudens. In diuidenda hæreditate, minimo fratri Philippo, dedit Burgũdiam, à patre acceptam. Philippus igitur Burgundiæ Dux, cognomento Fortis & Audax, in matrimonium duxit, Ludouici Flandriæ Comitis, filiam vnicam, & auctus per eam fuit Arteſia, Flandria, Burgundia ſuperiori, quæ comitatus nomine cenſetur, Niuernenſi & Rethelenſi ditione. Ei ſucceſsit Ioãnes filius. Regnabat autem tum in Galliis Carolus ſextus, Caroli quinti filius: Qui cum exercitu profectus, vt Ioanni Britanniæ minoris Duci, bellũ faceret: vbi ad Cenomanos peruenit: inter equitandum, ſubitò in mentis alienationem incidit. Et quãquàm per interualla morbus redibat: ſumma tamẽ gubernationis erat penes ipſius patruos. Fratrem iſte habebat Ludouicum, Ducem Aurelianum. Inter hunc & Ioãnem Burgundiæ Ducem, Philippi Audacis filium, patrueles, orta fuit æmulatio quædam atq; ſimultas de principatu, dum ambo, per valetudinẽ Regis, primas adminiſtrationis partes obtinere ſtudent. Augeſcente verò in dies magis atq; magis eo diſsidio: Dux Aurelianus, de nocte, quũ paucis admodùm comitatus domum rediret: Luteciæ fuit interfectus. Qui cædem fecerant, profugerunt in ædes,

quas

quas tum Flandriæ Comites ibi,vt plerique alii proceres,habebant. Hoc posteà cognitum fuit, habita quęstione.Postridie conueniunt patrui & propinqui Regis: in his etiam erat Burgundiæ Dux,Ioannes. Cúmq; de perpetrata cæde grauis institueretur ab omnibus querimonia: Biturigum Dux animaduertit, in Ioanne vultum atq; colorem mutari. Secedens igitur,priuatim cum eo & amicè loquitur: rogat an sit sibi conscius? Ille suspirans,& in lachrymas effusus,fatetur sũmissos à se fuisse percussores. Tum Biturix, hei me miserum,ait,qui vno die duos amitto cõsanguineos. Burgundus ilico discedens ab eo, quasi mox rediturus: conscendit equum, & paruo comitatu profectus, incredibili celeritate cõtendit ad Atrebates,ac pontem à suis,quà transibat, rescindi iubet,atque ita incolumis euasit.Collectis deinde copiis, quoniam & deploratam Regis valetudinem,& factionibus sciebat diuisos esse multorum animos:incursionibus Galliam vexabat,& Parisiensem populum habebat suis rebus fauentem.eóq; deducta res tandem fuit post multam disceptationem,vt Carolus sextus,compositione cum eo facta,publicis literis fateretur, cædem illam sui fratris,iure,ac Reip.bono factã fuisse. Verùm,vt fieri solet in rebus quæ parum firmo nituntur fundamento,quum reliqui principes & ordines,Aureliani Ducis filii potissimũ,

hanc

hanc Regis conteſtationē improbarent,& ab eo, qui parum eſſet ſanæ mentis, profectam eſſe dicerent:recruduit odium,præſertim cùm iam paulatim grandeſceret Caroli ſexti filius. Renouatis igitur diſsidiis, miſerrimus erat Galliæ ſtatus. Angli enim qui iam inde à Philippo Valeſio Regis proauo,illam vexauerāt,hanc occaſionē conſpicati: grauiſsimum ei bellum inferebant. In his acerbitatibus,cœptum eſt cogitari de remedio & ſalute. Cumq; Angli Rothomagum obſiderent,eò deducta res fuit,vt vtrinque data fide, Burgundus & filius Regis(Delphinū Galli vocant)qui poſteà dictus eſt Carolus,eius nominis ſeptimus,apud Monſtrelum, viginti ſupra Luteciam milliaribus oppidum, ad confluentem Sequanæ & Ionæ, in collocutionem venirent. Ibi tum Burgundus,in cōſpectu Delphini,ad quem tranſierat,fuit interemptus à quibuſdam Aureliani Ducis familiaribus,quos ad colloquium Delphinus adduxerat,anno duodecimo poſt Aureliani cædē. Hāc patris necē,Philippus filius,cognomento Bonus,vlciſcens: fœdere ſe coniunxit Anglis,& illorū adiutus præſidiis,per triginta duos annos cōtinenter bellum Galliæ fecit. Tandem ſummorum Principum interceſsione, pax inter eum & Carolum ſeptimum facta fuit Atrebati, excluſis Anglis,qui nimiùm acres & duras leges proponebant. Ea pacificatio prorſus erat ex vtilitate

litate Philippi. Sic enim tunc afflicta fuit Gallia, vt tranquillitate & ocio vehementer opus haberet. Inter alia Rex dabat Philippo Duci, & eius liberis masculis, agrum illum omnem & oppida, quæ sunt ad Somiam flumen, sub certa conditione, vt ex his commentariis clarum est. Ea constituta pace, Rex, quod voluit, consequebatur. Nam belli summam &omne robur,in Anglos, qui tunc bonam Galliæ partem tenebant, conuertit, eósque ex omnibus vndique locis tandem profligauit, ita quidem, vt ab eo tempore,præter Caletos,nihil hodie magnopere citra mare possideant. A morte Caroli septimi, bellum quod anteà vix magno labore sedatum fuit, renouatum est inter eius filium Ludoui cũ vndecimum, & Carolum Philippi filiũ, vt ex his commentariis cõstat.Quo interfecto prope Nanceium: Rex Burgundicam domum acerrimè persecutus,non modò Burgundiã vtranque: sed & Picardiæ & Artesiæ bonã partem occupauit, ac bellum deinde gessit cum Maximiliano Friderici Cæsaris filio,qui Caroli filiam vnicam, & florentissimarũ ditionum hæredem,in matrimoniũ duxerat. Cõposito tandẽ & hoc bello per connubiũ,& mortuo Ludouico;Carolus filius,eius nominis octauus,grãdior factus, Margarithã Maximiliani filiam,sponsam suam,ante annos nouem ad se deductam,domũ remisit, & Annam,

Francisci

Francifci, Britanniæ minoris Ducis, filiam vnicam, Maximiliano, publicè in Ecclefia, per internuncium defponfam, vxorem duxit, vt Britannia, cuius iam bonam partem occupauerat, fine contentione potiretur, eamq; pacatam haberet. Ibi denuo, quod nuper curatũ erat vulnus, recrudiuit, & grauifsima funt exorta bella, propter hãc, quam Maximilianus factam fibi putabat effe cõtumeliam. Ac inter alia, cùm Carolus regno Neapolitano capto, domum rediret: Maximilianus fœdere cõiunctus cum Alexandro Pontifice Romano, & Hifpaniarum Rege, & Venetis, & Ludouico Sfortia, Mediolani Duce, prope Forũnouum, ad radices Apennini montis, illum adortus eft. Verùm ipfe tametfi multò inferior numero: fingulari quadã fortuna peruafit. In publicis etiam Imperii decretis, extat quoddã Maximiliani poftulatũ, vbi à Principibus Germaniç opem petit aduerfus illum, molientem res nouas contra Pontificem, & Italiæ proceres. Ab eius morte, delatus eft Galliæ principatus ad Ludouicum, eius nominis duodecimũ. Et quanquàm de odiis nonnihil iam remiffum erat: tamen certa nulla fuit inter eos, aut conftans amicitia, turbante omnia Iulio Secundo Pontifice, qui cùm effet infeftifsimus Galliæ, traduxit ad fe quæcunq; potuit auxilia, & in his Maximilianum. Qui quoniam diutifsimè regnauit: cum Frãcifco etiã Va-

lefio,

lesio, eius nominis primo, nunc Galliarum Rege, inimicitias exercuit. Et ab eius interitu, quę sint consecuta bella inter Carolum Quintum Cæsarem, Maximiliani nepotem, in quo Burgundica stirps, atq; Caroli posteritas renata esse videtur, & hunc ipsum Franciscum, in recenti est hominum memoria. Ac eò solùm hæc omnia ordine recitaui, vt & lucem aliquam adferrem his commentariis, & ostenderem, inde ab illa cęde Ducis Aureliani, annis ab hinc centum & triginta octo, ferè perpetuum fuisse dissidium Francicæ familiæ cum Burgundica. quod eò pertinet, vt Principes, ac ipsorum familiares, magnopere caueant dissensionum occasiones. Nato enim semel dissidio, necesse est multas deinde præberi causas offensionũ, quod hîc accidisse videmus. Dum enim perpetuatis odiis, ab illa cæde Aureliani, & Burgundi, nouæ semper contentionũ natæ sunt occasiones: dum Cæsar ereptam sibi suisq; maioribus Burgũdiam, & Gallię Rex ademptum ab illo sibi Mediolanum queritur: dum insigni rerũ facta vicissitudine, quas per Italiã nuper & nostra memoria reges Galliæ tenuerunt prouincias, Neapolitanum regnum & Insubriã, Cęsar hodie possidet: videmus quò reciderint omnia. Et quantum ab eo fonte prodierit malorum, ad hoc vsque tempus, adeò sumus experti, vt omnibus precibus à Deo petendum sit nobis,

quò fa-

quò familias illas duas, longè potētissimas, à quibus Europæ summa ferè tota pendet, anteà sæpe frustrà reconciliatas, firmis amicitiæ vinculis, ad sui nominis gloriam, ita cōiungat, vt certò sperare possimus, ac nobis polliceri, tyrannidē illius, qui latrociniis, & immanissimo belli genere nos persequitur, non esse longiùs progressuram.

De Anglia nunc dicendum est, & quamobrem illi Galliam ad se pertinere cōfirment, vt in his cōmentariis apparet. Philippus Galliæ Rex, cognomento Pulcher, qui ante annos ducētos & triginta mortuus est, quatuor habuit liberos, Ludouicum Hutinum, Philippum Longum, Carolum formosum, & filiā Isabelam, quæ nupsit Eduardo secundo, Angliç Regi. Filii principatū ordine tenuerunt, & cùm è vita cessissent, non relictis liberis masculis: Eduardus tertius, filius Eduardi secundi ex Isabela, missis in Galliam legatis, petebat regnum ad se, qui nepos esset Philippi Regis è filia, deferri. Proceres ac ordines, cōuocato concilio, dicebant antiquitùs ita & institutū & obseruatum esse, ne fœminæ ad Galliæ principatum admitterētur: & quandoquidē ipsius mater in eo nihil habeat iuris, ipsum quoque non posse vllum sibi ius vendicare. Et vt fœminę omninò locum habeant: potiùs tamen esse ius filiarum Ludouici, Philippi, & Caroli Formosi, quàm sororis ipsorum: & meritò illas debere

ſuis patribus ſuccedere, ſi qua ratione fœminis ad regnum pateret aditus. Poſt multam vtrinque diſceptationem, ii qui dicuntur Pares Franciæ, Regem conſtituunt Philippum Valeſium, Philippi Pulchri ex fratre nepotem. Eduardus igitur bellum ſtatim denunciat, & acerrimè geſsit, non ipſe modò, ſed & illius poſteri: ita quidem, vt & Aquitaniæ, & Normanniæ maximam partem, & Luteciam, & quicquid circùm eſt, plurimis annis occuparint: donec à Carolo ſeptimo, Philippi Valeſii abnepote, prorſus eiicerentur, vt ſuprà diximus. Ab Eduardo igitur Tertio, & à Philippi Valeſii temporibus, qui ante annos centum & nonaginta quinque mortuus eſt, Angliæ Reges, ea de cauſa, quam diximus, & Galliam ad ſe pertinere dicunt, & eius inſcriptionem ac titulum ſibi vſurpant, in hunc vſq; diem. A Philippo autem Valeſio hi fuerunt ordine reges, ex ea gente ac familia, Ioannes, Carolus Quintus, Sextus, Septimus, Ludouicus vndecimus, Carolus octauus, Ludouicus duodecimus, & Franciſcus Primus. Galli eam legem, qua cauetur inter alia, ne fœminæ ad regni ſucceſsionem admittantur: Salicam vocant, & eſt ipſis quodammodò peculiaris. Hungaria quoque, ſi non ſuperſit filius, liberam habet electionem. Dania verò maioribus vtitur priuilegiis. Nam etiam ſi multi ſint filii Regis: iure tamen

ſucceſ-

ſucceſsionis ad principatum ex iis nemo quiſquã admittitur,& totum ex arbitrio procerum ac ordinum pẽdet,ſicut ipſorummet ſcripta teſtantur. Eadem ratio dicitur eſſe per Poloniam: tametſi cùm idonei ſunt filii, ferè præferuntur omnibus aliis. Per Hiſpanias autẽ, & Luſitaniam,& Siciliam,& Neapolim, & Nauarram,& Angliam,& Scotiam, à Principatu fœminæ nõ excluduntur.

Proximum eſt,quandoquidem Galliæ plurima ſit,& locorũ in his commentariis mentio:vt exponam, quibus hodie finibus illa contineatur, quando regum ſubeſt imperio, & in quas partita ſit prouincias,& quibus eæ vocentur nominibus,& quos ille populos,quorum C. Cæſar,& alii mentionem fecerun,tcõprehendant. Et principio quidem, quàm latè pateat,& quemadmodùm poſita ſit,poſt C.Cæſarem nemo meliùs dixit. Manebit igitur illa deſcriptio immota & integra. Sed hodierno die has ditiones habet maiores, Burgũdiam ducatum,Campaniam,Picardiam,Normanniam, Britanniam minorem,Xãthones, Guiennam,Vaſconiam,Languedociam, Prouinciam Maſsilienſem,& Delpinatum. Hæ ſunt velut extremæ oræ, quibus tanquam ſepimento quodam & muro,prorſus ambitur interior illa, cuius hi ſunt populi, Franci,quorum caput eſt Lutecia: Carnutes, Cenomani, Andes, Turones, Bituriges, Ambari ſeu Niuernenſes,

Boii ſeu

Boii seu Borbonii, Aruerni, Lemouices, Pictones, Petracorii, Vellaunii. Ducatus nomen obtinent Burgundia, Normannia, Britannia, Guienna, Bituriges & Borbonia. Normannia complectitur Neustrios, Ambilates, Bellocassos, Lexouios, Eburonices, Aulercos. Britannia cōtinet Osismos, Diablintres, Venetos, Curiosolitas, Rhedones, Nanetes, Cadetes. Guienna Vibiscos, Cadurcos, Heluios, Rhutenos. Vasconia, Tarbellos, Datios, Bigerones, Auscos, Cantabros. Languedocia, Tholosates, Volcas, Nitiobriges. Delphinatus habet Blagonios, Brannonices, Eburodunos. Porrigitur vsq; ad Allobroges, qui nunc Sabaudi, & Taurinos, qui Pedemōtani hodie dicūtur. In Burgundia sunt Hedui, Mandubii, Lingones, & pars aliqua Sequanorū. In Campania Rhemi, Catalauni, Trecenses. In Picardia, Suessiones, Ambiani, Bellouaci, Veromādui, Morini. His planè sunt vicini Atrebates & Neruii: sed ii, propter Flandriam, Cæsaris Caroli quinti parēt imperio. Mediam Galliæ regionem obtinēt Bituriges, æquali propè spatio vndiq; dirempti à finibus. Tenent igitur hodie Galliarū Reges omnem Aquitaniam & Celticam, præter Heluetios & Comitatum Burgundiam, quos Gallorū siue Celtarum nomine Cæsar comprehendit: Belgicæ verò partem, à Sequana & Matrona possident vsque ad Atrebates & Pleumosios, siue Flandros, & Ner-

uios,& ad Mosam flumen. Tenent, præter Ruscinonensem agrum, Narbonensem omnem prouinciam, & quicquid est trans Rhodanum, vsque ad Allobroges & Taurinos, quorum tamen maximam partem Franciscus primus, ante annos nouem, bello cepit. Guienna & Vasconia propriè ad Aquitaniam pertinent, & eo solo nomine censebantur olim. Quo loco igitur mẽtio fit in Commentariis, Ludouicum Regem fratri suo dedisse partem Aquitaniæ: hoc de Guienna solùm, non autem de Vasconia intelligendum est. Languedocia, pars est prouinciæ Galliæ, sicut Cæsar, & antiquitùs illam vocarunt. Eam verò partem, quæ est trans Rhodanum, versus mare mediterraneum, vsque ad Liguriæ montes, Galli peculiariter hodie vocant Prouinciam. In ea sunt Auenio, & Aquæ sextiæ, & Massilia, & Arelate, & Tollonum. Britannia minor, sic appellata propter maiorem, nempe Angliã, eas continet ciuitates quas Cæsar vocat Armoricas. Totius autẽ Galliæ longè maximæ sunt & opulentissimæ, Normannia & Britannia. Earum extremi fines, sicut & Picardiæ, & Xanthonũ, & Guiennæ, & Vasconiæ, pertinẽt ad Oceanũ: Languedocia verò & Prouincia Massiliensis, ad mare mediterraneum. Normanniã à multis iam temporibus Galliæ Reges tenẽt. Burgundiam & Prouinciam quemadmodùm Ludouicus vndecimus acquisierit: ex his

Commen-

Commentariis notum eſt. Britanniam Carolus Octauus adiunxit, quando Franciſci Ducis filiam vnicam, Annam, vxorem duxit, quam deinde Ludouicus duodecimus, quum nulla Carolo ſupereſſet proles, in matrimonio habuit. Borbóniam & Aruerniam, Franciſcus primus, ob Caroli, earum regionum Principis, defectionem ad Cæſarem: ſibi vendicauit. Gallicæ linguæ (qui nunc eſt illius vſus) principatum obtinent hodie, Pariſienſes, Aureliani, Carnutes, Turones. Ab iis nonnihil variant Normanni, & aliquantò magis Picardi, ac Burgundiones, præſertim accentu. Britanniæ pars illa, quæ eſt Andibus propinqua, minimum differt: Interior autem illa, prorſus alio ſermone vtitur, ſicut & Vaſcones, & Aquitani, & Languedocii, & Prouinciales, qui ad Italicam magis accedunt. In iudiciis autem publicis & ſenatibus: purè loquuntur omnes ac ſcribunt Gallicè, quanquàm forenſis ille ſtylus à Latina lingua maximam partem mutuatur.

Diximus anteà de Paribus Franciæ. Ad eorum arbitrium & iudicium redit omnium rerum & conſiliorum ſumma, & conſtituendi Regis, cùm de ſucceſsione eſt controuerſia, poteſtatē iſti habēt, vt accidiſſe videmus in Philippo Valeſio. Sūt autem numero duodecim, antiquitùs inſtituti, vt ipſorū in primis conſilio Reges vterentur, quemadmodùm in Germania ſunt Principes electores,

dignitate & gradu cæteris potiores. Ex iis tres ſunt Duces, Burgundus, Normannus, Guiennus ſeu Aquitanus: Comites verò totidem, Flandriæ, Campaniæ, Tholoſæ: Deinde ſex Epiſcopi, Rhemenſis, Laudunenſis, Lingonenſis, Nouiodunus, Bellouacus, & Catalaunus. Ex priori ordine nulli hodie ſuperſunt, præter Flandriæ Comitem. A multis enim annis, Normanniam, & Guiennam, & Campaniam, & Tholoſanam ditionem, & à morte Caroli Ducis, Burgundiam tenent Galliarum Reges, ac patrimonio ſuo coniunxerunt. Flandria ſola reſtat, quam Carolus quintus Cæſar, ſuperioribus annis, quãdo cum Franciſco Valeſio Rege, Madricii, & poſteà Cameraci pactus fuit: exemit à fide, qua Galliæ priùs erat obſtricta. Nam illinc ad Senatum Pariſienſem prouocari ſolebat, ſicut octauo libro recitatur de Burgũdiæ Cancellario & Imbercorto, qui capitis damnati à Gandauenſibus, appellationem illam interponebant. Nunc autem, quando Franciſcus primus ei iuri ceſsit: prouocationes omnes, vel Atrebatum vel Mechliniam deferuntur. Porrò, tametſi nulli extant Pares: tamẽ cùm aliquid ſolenne peragitur, euocantur alii Principes, qui ſint ipſorum loco, quemadmodùm quo tempore Ludouicus duodecimus, proximus ante hunc, regno fuit inauguratus: Dux Alenconius, & Borbonius, & Lotharingus, & Cliuenſis, & Raueſtenus, & Comes

Foſſenſis

Fossensis repræsentabant sex illos primi ordinis. Quantum ad reliquos pertinet, ii quoniam sunt Ecclesiastici:manent immoti.

De senatu quoq; Parisiensi, & eius authoritate,mentio fit in his Commentariis, libro tertio. Sunt omnino septem eiusmodi senatus per Galliam,(ipsi Parlamenta vocant) à quibus prouocare non licet,& ad quos ab omnibus aliis iudiciis appellatur.Ii sunt Parisiēsis,Tholosanus,Rothomagensis, Diuionensis, Burdegalicus, Aquensis in Prouincia,& Gratianopolitanus in Delphinatu.His omnibus stipendia Rex præbet. De causis omnibus & criminibus isti cognoscunt, & quod à singulis definitum fuerit: ei standum est. Omnium autem latissimè patet, ac amplissimam iurisdictionem habet Parisiensis.In eum aliquando venire solent ipsi Reges, quoties aliquid magni decernere volunt, quemadmodùm ante annos octo,mense Ianuario,Franciscus primus,bellum illaturus Carolo Cæsari,venit eò,& per aduocatum suum expositis, quas ab illo sibi factas dicebat,iniuriis,demonstrabat,bellum sibi necessariò suscipiendum esse,vt Flādriam & Artesiam, quæ nunc illius vitio & culpa ad se pertineāt,recuperaret,& Galliæ rursus,è qua prodiissent aliquando,coniungeret. Olim ista referebantur ad publicos conuentus ordinum.Ii quoniam aboliti sunt:aliquod adhuc eius rei vestigiū manet, dum

ad eum ſenatum itur. quod tamen rariſsimè nunc fieri conſueuit, quando ſolus Rex, pro ſuo iudicio quiduis decernit. Illud autem adhuc frequēs eſt ac vſitatum, vt pactiones Regum, & quicquid omninò ad regni conſtitutionem pertinet: in eo recitetur, & ſcriptis publicis, quorum ipſi cuſtodiam habent, inſeratur.

Et quoniam ad Galliæ deſcriptionem ventum eſt: non erit alienum adiicere aliquid de fluminibus, quibus irrigatur. Ex iis prima & maxima ſunt, Matrona, Sequana, Ligeris, Arar, Rhodanus & Garumna: Deinde Somna, Iona, Elauer, Albis, Axona, Oſia, Druentia, Iſara. Moſam & Moſellam non ponam in eo numero. Nam etſi in Galliis, prout à Cæſare illa deſcribitur, originem habent: nempe ex Vogeſo monte: tamen quoniam extra Franciæ Regum fines labuntur: non huc propriè pertinent. Scaldem eadem de cauſa non pono, qui prope Veromanduos ortus, perque Neruios & Flandros decurrens, non in Moſam, vt Cæſar ait, ſed milliaribus aliquot infra Antuerpiam, in Oceanum illabitur. Dubis etiam, quem Cæſar Alduaſdalim vocat, non debet huc referri: qui ſupra Veſontionem ortus, prope Virodunos, Arari ſeſe coniungit. Matrona ortum habet ex Lingonibus: labitur per Campaniam, & duobus ſupra Luteciam milliaribus, in Sequanam influit. Sequana prouenit ex Burgundia Ducatu, interlabitur

labitur Luteciam, alluit Rothomagum, deinde voluitur in Oceánum. Ligeris oritur in Aruernia,& longiſsimè profluens,infra Nanetes,in Oceanum exit. Arar ſcatet ex diuerſa parte Vogeſi montis,& lapſus per Burgundiam , paſsibus aliquot infra Lugdunum Rhodano miſcetur. Rhodanus ſuprà Sedunos emanans,& per lacum Lemanum deuectus,vbi Lugdunũ præteriit,ad meridiem conuerſus,incredibili rapiditate,infra Arelatem,duobus oſtiis in mare mediterraneũ ſeſe eiicit,Iſara tamen & Druẽtia priùs receptis. Garumna deſcendit ex Pyrenęis montibus:allabitur Tholoſam,& prope Burdegalam exonerat in Oceanum. Iona & Albis & Oſia,ſed hæc priùs aucta flumine Axona,commiſcentur Sequanę. Elauer ex Aruernis profluẽs,in Ligerim deſinit. De Somia ſatis dictum eſt in Commentariis: Influit in Oceanum. Multi ſunt alii amnes atque riui,ſed obſcuriores. Ii verò, quos diximus, tam ſecundi q̃ primi ordinis,nauigãtur omnes . Cęterùm in Rhemorum vrbe, Galliarum Reges inaugurantur. Clodoueus Rex, qui ante annos mille & triginta mortuus eſt,omnium primus religionem Chriſtianam complexus fuit, vt ipſorum ſcripta narrant, & cœlitùs tunc inter alia dicitur allata fuiſſe pyxis,olei plena,quo deinceps inungerentur Reges. Hoc etiam obiter annotare volui, quoniam eius olei mentio fit libro nono.

Alterum, cuius te, lector, admonendum putaui, illud est, In his Commentariis vti me vulgaribus atque protritis vocibus honorum, ordinum atque dignitatũ, cuiusmodi sunt, Dux, Marchio, Comes, Ducatus, Comitatus, Cancellarius, Mareschallus, Connestablius, Ammiralius, Cardinalis, Eremita, Canonicus, Officialis, Delphinus, Abbatia, & alicubi Francorum nomen, quod est monetæ genus apud Gallos. Bini paulò minùs aureo coronato æstimantur. His autem vocabulis vtendum est nobis, etiam inuitis, nisi magnam velimus inducere scriptis obscuritatem: & vtendum est, donec doctorum hominum approbatione & consensu, meliora fuerint inuenta, & lege sancita. Pleraq; omnia quid sibi velint, vulgò notum est. Propter imperitos autem rerum Gallicarum, nonnulla sunt explicanda. Mareschallos quatuor habet Gallia, qui sunt velut magistri equitum, & ad eos introducuntur lites rei militaris. Iis omnibus præest Connestablius, quo non alius est amplior aut magnificentior honos. Eum dignitatis gradum, superioribus annis, apud Frãciscum primũ obtinuit Carolus Borboniæ Dux, qui ad Cæsarem posteà defecit. Principibus autem propriè conuenit hoc munus: verùm quia per se magnum est, & eximium: Reges plerunque tribuunt illud hominibus mediocri conditione & nobilitate, quos facilè cohibeant, & qui ex humili

mili loco ad summam dignitatem perducti,magis ipsos reuereãtur. Et sicut isti ferè sunt acceptiores Regibus: ita vicissim reliqui ordines,ac nobilitas potissimùm, malunt Principẽ aliquem ad eam rem deligi. Nam iis,qui sunt ex illustribus nati familiis,vehementer dolet,cùm tenuiores homines præferri sibi vident,& eorũ coguntur imperio parere. Ac multis calamitosum sæpe fuit, munus hoc administrasse,quos alioqui vitę conditio mediocris poterat inuidiæ & periculo subducere. Sed incidit aliquando tempus, quo nullus est Connestablius: & post Caroli Borboniæ Ducis defectionem,per quatuordecim annos,ac eò amplius, nullũ Frãciscus Rex creauit. Ad Ammiraliũ ꝑtinet omnis procuratio & disceptatio rei maritimæ,& clasSis regię,sic vt Connestablius quodammodò sit legatus Regis,quũ bellũ terra geritur: Ammiralius autẽ maritimo bello præsit. Sed totum hoc in Regis arbitrio positum est,qui illorũ opera, quibus in locis visum ei fuerit,vtitur. Delphinum Galli vocant,aut natu maximum Regis filium:aut si non sit filius,designatum Regem: hoc est,eum qui Regi successurus est, ob generis propinquitatem. Ad hunc propriè pertinet ea regio, quæ Delphinatus dicitur. Vtor etiam consuetis & hodie receptis oppidorũ & regionum nominibus,vt omnia sint magis plana. Quod nunc Cameracum dicitur,à

Cæsare

Cæſare Samarobrinam putant eſſe vocatam. Caletum ille portum Iccium vocat, tametſi & Caletorum meminit. Eburones dicuntur eſſe Leodienſes. Menapii, ſunt Cliuenſes, Iuliacenſes, & Gheldri. Ego ne quid relinquerem obſcuri: malui vulgaribus vti. Et hæc pauca, ſolùm exempli cauſa poſui, vt & de reliquis idem æſtimetur, & ne quis conqueratur, neglectam eſſe à me antiquitatem. Cataphractorum frequens admodùm fit mentio, & neceſſariò quidem ea voce nobis vtendum eſt. Et ſicut Cæſar vocat ephippiatos equites, qui ſellis inſident inter equitandum: ita nos eos equites, qui toto corpore ſunt armati, cataphractos vocamus, Græco nomine, quia Latino deſtituimur. Libro tertio per occaſionē fit mentio Comitis Veromanduorum: is fuit Herbertus, qui Carolum Simplicem, Galliæ Regem, Peronæ, per proditionē, dum ſimularet amicitiam, cepit, ac in carcere, per biennium & eo plus detinuit, donec ille moreretur. Eduardus Angliæ Rex, cuius frequentem mentionem author facit, eſt eius nominis quartus. Ei ſucceſsit filius eiuſdem nominis, quam Richardus patruus deinde necauit, occupata regni poſſeſsione. Richardum eiecit Hēricus ſeptimus, pater Henrici octaui, nunc Angliæ Regis. De milliaribus quoties mentio fit: illud intelligendum eſt, pro cuiuſq; regionis modo & cōſuetudine. Poſtremò, quam

inter,

interpretandi rationem in hoc opere ſim ſecutus, facilè quiuis, vt puto, iudicabit. Non aſtrinxi me vlli ſeruituti, & hoc ſolum ſpectaui, vt q̃ veriſsimè expreſſam ſentẽtiam, familiari & proprio ſermone Latino redderẽ. De rebus Anglicis author quiddã prolixius recitat: verùm, ne ſeriem narrationis impeditã redderem, paucioribus illud, libro quarto, explicaui. Author etiam per capita ſuum opus eſt partitus: ego verò per libros, vbicunq; argumenti qualitas id viſa fuit poſtulare. Adhæc, vbi de bello ſcribit, quod à morte Caroli, Rex per Auraicæ Principẽ in Burgundia gerebat, expatiatur in locos communes, ac multas interſerit illuſtres ſententias. Verùm ne perturbaretur ordo, in finem operis totũ hoc reieci. In reliquis omnibus nihil eſt immutatum. Quicquid autem in eo cõſumptum eſt operæ & laboris: Germaniæ, hoc eſt, patriæ, totum eſt impenſum, cui talium rerum cognitionem opinor poſſe prodeſſe. Quò magis ſpero, gratum pleriſque futurum eſſe hoc meum officium. Ea verò, quæ hîc explicandæ cauſa hiſtoriæ ſubieci: veritate nituntur, & ex fide recitata ſunt omnia. quod facilè agnoſcent Gallicarum rerum non imperiti. Vale.

Argentinæ. XXII. Februarii. M. D. XLV.

Illuſtriores

ILLVSTRIORES AC PRAECIPVI loci, paſsim his commentariis inſperſi.

Ad

Quomo-

FINIS.